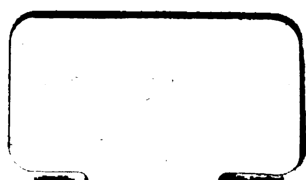

53 Hjalmar Lundell

SKRIFTER UTGIFNA AF
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND.
LXXXIII.

HENRIK GABRIEL PORTHAN

LEFNADSTECKNING

AF

M. G. SCHYBERGSON

FÖRRA DELEN

HELSINGFORS 1908.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS

hittills utgifna skrifter:

Tom		Fmk
I.	**H. G. Porthans bref till M. Calonius. 1,** utg. af W. Lagus. — 341 + 68 sid., tr. 1886	8: —
II.	***Förhandlingar och Uppsatser. 1.** (Längre uppsatser af Estlander, Lagus och Schybergson.) — 62 + 112 sid., tr. 1887	2: 50
III.	**Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång,** af K. G. Leinberg. — 159 sid., tr. 1887	3: —
IV.	**Borgareståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809,** utg. af Elis Lagerblad. — 411 sid., tr. 1887	8: —
V.	**H. G. Porthans bref till M. Calonius. 2,** utg. af W. Lagus. — 263 + 106 sid., tr. 1887	8: —
VI.	***Förhandlingar och Uppsatser. 2.** (Längre uppsatser af Estlander, Frosterus, Lagus m. fl.) — 44 + 268 sid., tr. 1888	3: 75
VII.	**Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna,** af A. O. Freudenthal och H. A. Vendell. — 328 sid., tr. 1888	6: —
VIII.	***Historiskt-politiska anteckningar af H. F. Adlercreutz. 1743—1796,** utg. af Elis Lagerblad. — 185 sid., tr. 1888	3: —
IX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 3.** (Längre uppsatser af Th. Westrin, Freudenthal, Schybergson m. fl.) — 40 + 318 sid., tr. 1889	4: —
X.	***Reseanteckningar af P. J. Bladh och C. F. Hornstedt,** utg. af J. O. I. Rancken och Elis Lagerblad. — 176 sid., tr. 1889	3: —
XI: 1—7.	**Åbo akademis studentmatrikel,** af W. Lagus. — 1,439 sid., tr. 1890	20: —
XII.	**Vöråmålet, ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof,** af A. O. Freudenthal. — 200 sid., tr. 1890	3: 50
XIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 4.** (Längre uppsatser af Schybergson, Hultin, Vendell m. fl.) — 34 + 136 sid., tr. 1890	3: —
XIV.	**De finska klostrens historia,** af K. G. Leinberg. — 509 sid., tr. 1890	4: —
XV.	***Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden,** af Erik Ehrström. — 171 sid., tr. 1890	3: 50
XVI.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 1. Medicinen.** af L. W. Fagerlund och Robert Tigerstedt. — 216 sid., tr. 1890	3: 50
XVII.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 2. Juridiken,** af Axel Liljenstrand. — 94 sid., tr. 1890	2: 50
XVIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 5.** (Längre uppsatser af Frosterus, Schybergson, Leinberg, Nordmann m. fl.) — 45 + 218 sid., tr. 1891	3: 50
XIX.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 3. Historien,** af M. G. Schybergson. — 168 sid., tr. 1891	3: —
XX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 6.** (Längre uppsatser af Gustafsson, W. Lagus, Elfving m. fl.) — 108 + 121 sid., tr. 1892	2: 50
XXI.	**Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland** samt därstädes utkomna arbeten på främmande språk 1886—1890. Uppgjord af H. Bergroth. — 175 sid., tr. 1892	3: —
XXII.	**Finska presterskapets besvär och Kongl. majestäts därpå gifna resolutioner.** Från slutet af 1620-talet intill stora ofredens slut. Samlade af K. G. Leinberg. — 474 sid., tr. 1892	8: —
XXIII.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 4. Teologin, förra delen,** af Herman Råbergh. — 187 sid., tr. 1893	3: —
XXIV.	***Förhandlingar och Uppsatser. 7.** (Längre uppsatser af J. E. Strömborg, R. Hausen, P. Nordmann m. fl.) — 72 + 137 sid., tr. 1893	2: 50
XXV.	**Bondeståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809,** utgifna af Elis Lagerblad. — 282 sid., tr. 1894	5: 50
XXVI.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 5. Filologin,** af I. A. Heikel. — 334 sid., tr. 1894	3: 50
XXVII.	**Johan Henrik Kellgrens Bref till Abraham Niclas Clewberg,** utgifna af Henrik Schück. — 39 + 136 + 19 sid., tr. 1894	4 50
XXVIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 8.** (Längre uppsatser af E. Lagerblad, E. W. Bergman, C. G. Estlander, R. Hausen och M. G. Schybergson.) — 47 + 288 sid., tr. 1895	3: 75
XXIX.	**Östgötalagen med förklaringar,** af A. O. Freudenthal. — IV + 280 sid., tr. 1895	4 50
XXX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 9.** (Längre uppsatser af E. Lagus, V. Söderhjelm, G. Cygnæus, A. Hultin och P. Nordmann.) — 50 + 336 sid., tr. 1895	3 75

SKRIFTER

UTGIFNA AF

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND.

LXXXIII.

V. 1

AN

Hen. Gabr. Porthan

Efter ett oljeporträtt i Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademiens sessionssal i Stockholm.

HELSINGFORS
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1908.

INNEHÅLL.

ILLUSTRATIONER.

FÖRORD.

Vid Svenska Litteratursällskapets i Finland bestyrelsemöte den 21 februari 1901 beslöts att sällskapet till hundraårsminnet af Henrik Gabriel Porthans dödsdag den 16 mars 1904 skulle utgifva en omfattande lefnadsteckning öfver denne vår berömde forskare och fosterlandsvän. Utförandet af arbetet öfverlämnades åt prof. I. A. Heikel, som förklarade sig villig att åtaga sig detta uppdrag. Sedan prof. Heikel emellertid till följd af hälsoskäl afsagt sig författandet af arbetet, öfverlämnades det vid bestyrelsemötet den 17 oktober 1901 åt mig, som dock senare anmälde, att lefnadsteckningen icke kunde blifva slutförd till den utsatta tiden, hvarför anstånd beviljades. Numera kan jag till allmänheten öfverlämna arbetets förra del.

* * *

Det material jag användt föreligger själffallet till en betydande del i Porthans tryckta arbeten, hvilka 1859—1873 i urval utgåfvos af Finska Litteratursällskapet genom S v e n G a b r i e l E l m g r e n och A u g. S c h a u m a n.[1]

Af stort värde för forskaren äro de lefnadsskildringar, som författades af J a c o b T e n g s t r ö m och F r a n s M i k a e l F r a n z é n, hvilka i lifstiden hade stått Porthan nära

---

[1]) *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta I—V.*

först såsom lärjungar och senare såsom ämbetsbröder. Jakob Tengström talade på latin till Porthans minne vid den fest, som efter hans död hölls i universitetet den 23 november 1804, men uppsköt publikationen, som emellertid genomarbetades och utvidgades, till 1821, då talet utkom med titeln: Oratio funebris in memoriam Henr. Gabr. Porthan.[1] *Detta med varm penna skrifna minnestal är en sakrik och synnerligen pålitlig teckning af Porthan såsom lärare, skriftställare, vetenskapsman och fosterlandsvän, hvarjämte värderika upplysningar om samtida i synnerhet litterära förhållanden meddelas i de vidlyftiga noterna. Franzén begagnade Tengströms Oratio då han författade: Minne af kanslirådet Henrik Gabriel Porthan, som meddelades Svenska akademien 1839 med anledning af sekulardagen af Porthans födelse.*[2] *Han behöfde mindre gå in på omständigheterna i Porthans offentliga lif, hvilka Tengström redan behandlat, men så mycket mera belyste han med tacksam och kärleksfull hågkomst hans lärarverksamhet, enskilda person, lefnadsomständigheter och ställning till samtida och lärjungar. De bägge talen komplettera sålunda på ett lyckligt sätt hvarandra.*

Genom dessa skildringar och den fortsatta muntliga traditionen hölls minnet af Porthan lefvande inom de

---

[1]) *Oratio funebris in memoriam eloqventiæ ad academiam aboënsem q. professoris celeberrimi, cancellariæ regiæ consiliarii honorarii, et eqvitis de Stella polari, M. Henr. Gabr. Porthan,* dicta Aboæ ex cathedra acadamica die 23 Nov. 1804. A. Jacobo Tengström. (Minnestal öfver den aflidne berömde eloqventieprofessorn vid Åbo ak., kanslirådet och riddaren af Nordstjerne orden Henr. Gabr. Porthan, hållet i Åbo från den akademiska katedern den 23 nov. 1804 af Jakob Tengström). Åbo 1821; 98 sid. 4:o; med Porthans porträtt såsom titelplansch.

[2]) *Minne af kanslirådet Henrik Gabriel Porthan;* Sv. ak. handlingar ifrån år 1796; tjugonde delen, sid. 41—80. Stockholm 1843.

släktled, som följde efter honom in på medlet af det nittonde seklet. Traditionen återklingar ännu i Gabriel Reins i populärt syfte, med anledning af minnesstodens resande i Åbo 1864, utgifna minnesteckning.[1]

Den egentliga forskningen till Porthans biografi begynte först därefter och har sedermera med växande styrka fortgått.

Wilhelm Lagus belyste särskilda sidor af Porthans lefnadshistoria i flere skrifter, bland hvilka här må nämnas: Hvad man gjort för Porthans minne, Porthan och tryckpressen[2] *samt Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen.*[3]

E. N. Setälä gaf värderika upplysningar om Porthans finsk-ugriska forkningar i Lisiä Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon historiaan.[4]

Ad. Neovius meddelade intressanta notiser om Porthan och hans omgifning i Spridda anteckningar om Henric Gabriel Porthan.[5]

Bland Gunnar Palanders undersökningar om Porthan och hans tid äro främst att ihågkomma: Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana[6] *och Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana.*[7]

Undertecknad har slutligen i Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser publi-

---

[1]) *Henrik Gabriel Porthan,* tecknad af Gabriel Rein. Helsingfors 1864, 60 sid. 8:o. med en titelplansch, som återger Porthan-monumentet i Åbo.

[2]) Strödda blad II, III. Helsingfors 1878.

[3]) Helsingfors 1884.

[4]) Suomi III 5.

[5]) Historiallinen Arkisto XV.

[6]) Ak. afh. Helsingfors 1901.

[7]) I samlingen „Suomen uudemmasta historiasta" julk. Joh. Rich. Danielson III, Helsingfors 1902.

cerat: Anteckningar om Henrik Gabriel Porthans geografiska arbeten och Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet.[1])

Af stort värde för forskaren äro de bref af Porthan, som Svenska Litt. s:t i Finland publicerat i verken Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1791—1800 I. II. (1886 red. af Wilh. Lagus) och Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida (1898, red. af Ernst Lagus); Porthan ger i sina sakrika bref den uppmärksamma läsaren en mängd notiser, som icke från annat håll kunna erhållas. Den förra samlingen kompletteras genom Mathias Calonius' bref till Henrik Gabriel Porthan 1793—1800 (1902, red. af Wilh. Lagus).[2])

Bland handskrifna källor har jag användt de i Helsingfors universitetsbibliotek förvarade otryckta brefven från och till Porthan och andra Porthans där nedlagda papper, de på skilda håll spridda talrika anteckningshäftena till Porthans föreläsningar, det akademiska konsistoriets protokoll och akter, äfvensom Finska Hushållningssällskapets akter.

* * *

Porthans lif var icke rikt på yttre växlingar, och skildrarens uppgift blir därför hufvudsakligen att teckna hans verksamhet såsom lärare, skriftställare och forskare. Därvid ligger en svårighet i hans egendomliga arbetssätt, som hindrar eller ofta t. o. m. omöjliggör materialets disposition efter tidsföljd. Bland hans lärda verk bör-

---

[1]) Förh. o. upp. 18, 19.

[2]) Sv. Litt. s:ts i Finland skrifter I, V, XXXVIII, LV.

jades några, t. ex. De poesi fennica och Historia Bibliothecæ, i hans unga år och fortsattes in på ålderdomen. Detsamma är fallet med hans arbete i Åbo tidning. Han sysselsatte sig öfver hufvud samtidigt med flere företag, hvilka efter omständigheterna afbrötos eller upptogos och fullföljdes, utan att fördelas på särskilda epoker. Jag har därför icke kunnat konsekvent följa den kronologiska gång, som annars är fördelaktig i en biografisk framställning, utan i många fall vid behandlingen af en sida af Porthans verksamhet fortgått från hans tidigare år in emot slutet af hans lif. Jag har dock sökt genom grupperingen gifva läsaren en klar bild af Porthans ställning och sträfvanden under successiva lefnadsskeden.

Jag bör tacka prof. K. Krohn för meddelade upplysningar om Porthan såsom folkloristisk forskare.

Till apotekaren Hj. W. Drake i Viitasaari står jag i tacksamhetsskuld för fotografier, som begagnats till en del af de här införda illustrationerna.

Helsingfors i mars 1908.

M. G. Schybergson.

I.

Barndom och ungdom.

För den som söderifrån färdas på Keitele vida sjö i norra Tavastland öppnar sig före ankomsten till Viitasaari kyrkby på sjöns norra strand en sällspordt stor och mäktig landskapsvy. Marken höjer sig i terrasser, bevuxna med barr- och löfträd, och därbakom ligger den väldiga furuskogen såsom förposten till de oöfverskådliga ödemarker och åsar, som bilda den finska landryggen. Medelpunkten i taflan utgör kyrkan, som reser sig på en holme, hvilken genom smala, täcka sund är skild från fastlandet. Invid stränderna och längs landsvägen, som går förbi kyrkan, ses byggnader med åkrar och ängar, kulturens under mödosam kamp med en hård natur och ett oblidt klimat eröfrade landvinningar.

Här låg under 18:e seklet på Haapaniemi vackra udde, som skjuter ut i sjön öster om kyrkholmen, Viitasaari prästgård, där Henrik Gabriel Porthan föddes, den i det finska bildningsarbetet betydande man, åt hvilken den följande framställningen skall ägnas. Den gamla prästgårdsbyggnaden står icke numera kvar, men att Porthan här föddes har icke förgätits. Platsen är förvandlad till en björkbevuxen park, som användes såsom festplats, och sockenborna hafva inom en inhägnad nära till sjöstranden upprest en minnessten af granit, ungefär 3 meter hög, å

hvilken Porthans födelse- och dödsdata äro inristade. Å stenen läses:

Tässä syntyi
Marraskuun 8 p:nä 1739
Henrik Gabriel Porthan.
Synnyinseutulaiset nostivat kiven v. 1884.[1])

Det var för Porthan af en betydelse, som icke kan nog högt skattas, att han föddes i hjärtat af Finland, i en landsdel, som till följd af sitt afskilda läge hade bevarat det finska inlandets egendomliga karaktär. Bilderna af det inre Finlands natur och folklif präglade sig med de första intryckens liflighet och kraft i hans sinne. Men det bör icke glömmas att de lefnadsomständigheter, under hvilka han uppväxte, snart ledde honom till bekantskap med också andra af Finlands bygder. Han förflyttades i barnåren till det österbottniska kustlandet, till en nejd, som genom befolkningens lefnadssätt och svenska språk väsentligen skilde sig från hvad han sett i födelsebygden i norra Tavastland. Senare blef han i Åbo bekant med det södra Finlands jämförelsevis utvecklade kulturlif. Den man, hvars forskning slutligen

---

[1]) „Här föddes den 8 november 1739 *Henrik Gabriel Porthan.* Invånarne i födelsebygden reste stenen år 1884.“ — Om valet af plats för stenen meddelar Ad. Neovius i *Spridda anteckningar rörande Henric Gabriel Porthan,* Historiallinen Arkisto XV, sid. 222: „Då det blef fråga om att Viitasaariboarne skulle resa ett monument på den plats, där Henr. Gabr. Porthan föddes, var man villrådig om stället, hvar minnesstenen skulle placeras. Det visste man nog, att prästgården fordom legat närmare sjöstranden än nu är fallet. En gammal man föreslog då, att stenen skulle resas just på det ställe, där H. G. Porthan först skådade dagens ljus, och sade därjämte, att i hans ungdom hade man sagt, att Porthan föddes i prästgårdens badstuga och att man utpekat såsom platsen för densamma ett ställe tätt invid sjöstranden på den nu af vackra björkar bevuxna linda, som ligger emellan vägen och sjöstranden; man undersökte platsen och det kunde nu konstateras, att å stället funnos stenar, hvilka tydligt angåfvo badstugans och ugnens läge“.

omfattade den finska utvecklingen i hela dess omfång, hade således redan under uppväxttiden varit i tillfälle att vinna en ganska mångsidig blick på Finlands förhållanden.

Den följande framställningen skall afse att ange det hufvudsakliga af hans lif och verksamhet, och det må redan i början sägas, att hans lefnadsbana har intet öfverraskande att uppvisa. Han hade inga sällsynta hinder eller svårigheter att bekämpa; han gynnades icke heller af lyckans tillfälliga vindkast. Intet öfverraskande eller äfventyrligt finnes i hans lefnadslopp. Han gick lugnt sin bana fram, utan att någonsin tröttna eller svikta. Genom ihärdigt och plikttroget arbete vann han den kunskap och erfarenhet, som gjorde honom till det finska universitetets främste lärare, hvars verksamhet väsentligen bidrog till att höja denna läroanstalt till det anseende den vid slutet af det adertonde seklet åtnjöt. Med lärarverksamheten förband han ett litterärt och vetenskapligt arbete, som gjorde honom till banbrytaren inom många af den fosterländska vetenskapens viktigaste grenar. Frukterna mognade småningom och nästan oförmärkt, men blefvo så rika, att han i mycket kan betraktas som den fosterländska bildningens grundläggare.

Porthan föddes den 8 november 1739 enligt en med hans fader Sigfrid Porthans handstil i Viitasaari kyrkas historiebok gjord anteckning, hvilken själffallet främst bör äga vitsord. Enligt hans äldre biografer skulle födelsedagen varit den 9 november. Det synes vara troligt, att han föddes under natten mellan den åttonde och nionde november, hvarmed den dubbla utsagan vinner förklaring.[1])

Fädernesläkten var till sitt ursprung ostfinsk och härstammade antagligen från Viborg, där borgare med namnet Purtan träffas redan under medlet af 1500-talet; man

---

[1]) Ad. Neovius har i Historiallinen Arkisto XV, sid. 221 omtalat anteckningen i Viitasaari kyrkas historiebok. I österbottniska afdelningens matrikel är, dock icke med H. G. Porthans egen handstil, d. 9 nov. angifven såsom födelsedatum.

har förmodat att namnet kommit från en gård, Portila, i Viborg, som under äldre tider beboddes af personer med detta namn.[1] Flere präster med namnet Purthanus eller Porthanus omtalas. Bland dem blef Sigfrid G(ustavi) Porthanus stamfader till de under senare tider kända släktgrenarna. Han råkade såsom krigspräst under Karl X Gustafs krig i fångenskap i Polen och dog 1693 såsom kyrkoherde i Jorois. I gifte med Maria Kockonia hade han sonen Henrik, som dog 1729 såsom kyrkoherde i Viitasaari och var gift med Maria Harneskiöld. Bland deras många barn blefvo sönerna Sigfrid och Henrik märkligast i familjens historia. Sigfrid Henriksson Porthan föddes 1708, blef student i Åbo 1725, prästvigdes 1727, var domkyrkoadjunkt i Borgå och efterträdde 1730 fadern såsom kyrkoherde i Viitasaari. I sitt 1738 ingångna äktenskap med Kristina Juslenia hade han sönerna Henrik Gabriel, denna lefnadsteckningens föremål, och Sigfrid samt döttrarna Maria Margareta och Kristina Katarina. Sigfrid Henrikssons yngre broder Henrik Henriksson blef kyrkoherde i Kuopio och dog 1788. Hans son Henrik Johan blef lagman i Karelen; från denne härstammade släktgrenar, som fortlefvat intill senaste tider.[2]

Henrik Gabriel Porthan var, såsom af denna öfversikt framgår, äldste sonen till kyrkoherden i Viitasaari Sigfrid Henriksson Porthan och Kristina Juslenia. Han döptes den 11 november, hvarvid familjens närmaste grannar

---

[1] Jakob Tengström: *Oratio funebris* sid. 11. Gabriel Lagus: *Ur Viborgs historia* II sid. X, framhåller svårigheterna att derivera Henr. Gabr. Porthans släkt från den viborgska familjen Purtan. Jmfr. Ad. Neovius: Historiallinen Arkisto XV.

[2] *Sigfridus Gustavi Porthanus,* kyrkoh. † 1693.

Johan, kyrkoh. i Rautalampi † 1697. — Henrik, kyrkoh. i Viitasaari f. 1669 † 1729.

Sigfrid, kyrkoh. i Viitasaari f. 1708 † 1793. — Henrik, kyrkoh. i Kuopio, f. 1712 † 1788.

Henrik Gabriel, prof. f. 1739 † 1804. — Sigfrid, lektor i Borgå 1741 † 1798. — Maria Margareta, f. 1742 † 1812. — Kristina Katarina, f. 1743 † 1813.

Se *Sukukirja* (Släktbok öfver finska ofrälse släkter).

och umgängesvänner närvaro såsom vittnen: kaptenen Henrik Boisman, kapellanen Johannes Castelius, sergeanten Gabriel Cunelius och länsmannen Lars Cautto; äfvensom på kvinnosidan: fru Sara Juliana Stierncrantz, änkepastorskan Maria Harneskiöld, jungfr. Anna Sofia Boisman och Maria Gertrud Castelia. Fädernehemmet lofvade honom den omvårdnad och frid i barnåren, som ett prästhem plägar gifva, men snart brötos dess välstånd och lycka genom sjukdomens härjande makt. Han hade nått endast omkr. fem års ålder, då fadern 1744 hemsöktes af ett svårt kropps- och själslidande, hvilket ledde till sinnesrubbning. Helt och hållet bruten och urståndsatt att sköta sin tjänst, lefde Sigfrid Porthan ännu därefter i 49 års tid, tills han 1793 vid 85 års ålder afled, under denna långa tid vårdad af sin maka och efter hennes bortgång 1787 af döttrarna samt ofta besökt af sönerna. Dock hade han ljusare stunder. Därom vittnar ett bref till den yngre sonen Sigfrid, däri han talar om Guds allsmäktiga nåd och mildhet och hans makt att bringa till bättring äfven den usling, som han hårdast har straffat. „Samma nådiga hand, som sårat oss, kan ock hela.“ [1]) Om Sigfrid Porthans död och boets ställning, sådant han lämnade det, finnas några notiser i ett

---

[1]) Brefvet har följande lydelse:

a Monsieur Mons:r Sigfride Porthan, Maitre en Philosophie,
en Sibbo.

Min högstälskelige kära son. Den välmenande opriktiga faderliga kärlek, som jag emot min kära son alltid hos mig hyser, opmuntrar min svaga darrande hand och penna, dessa få rader till att afrita. Önskar troligen att detta måtte träffa honom vid önskeligt välstånd! Mitt tillstånd är som det Gudi behagat; hälsan och krafterna svaga, hvarunder ändock längtar få veta om eder lefnad och trefnad. Gud den högste, som under sin mäktiga och nådiga styrelse har alla människobarnes varelse, verk och rörelse af sin mildaste nåd och godhet, styrke oss i vår svaghet och styre allt till det bästa. Samma nådiga hand, som sårat oss, kan ock hela. Tålamod gör oss behof; med vår otålighet göre vi ej annat än spilla bort den hälsosamma kalken, som Gud oss till själaläkedom inskänker, och förtörna vår milda Fader så mycket mer. Visserligen ästu en fördolder Gud, tu Gud Israels Frälsare; din nåd och godhet arbetar fördold under vår svaghet, till vår bästa och salighet. — Ändock vi åtskilde ifrån hvarannan, medelst or-

bref af den 17 augusti 1793 till Henrik Gabriel från konrektorn i Lovisa Johan Boxström, som vid dödsfallet befann sig hos honom och sedermera efterträdde honom såsom kyrkoherde i Viitasaari.[1]) Boxström berättar, att kyrkoherden Porthan föregående dag, den 16 augusti, hade aflidit; uti honom förlorade han en vördnadsvärd ämbetsbror, huld vän och trogen rådgifvare. Åtta dagar före sin död blef han ordentligen sängliggande. Sista dygnet tillbragte han mest uti en beständig sömn och afled helt stilla och tyst. Ännu under sin så kallade hälsas tid hade han gjort disposition om sin egendom, men upptäckte den för ingen. Ungefärligen fjorton dagar före sin sista hädanfärd lät han en morgon kalla Boxström till sig, bad honom räkna sina penningar, som utgjorde 182 rdr och icke allenast försegla dem, utan ock alla sina förut i ordning

---

ternas vida afläg(s)enhet, bör man dock sig och de sina icke alldeles förgäta och låta frid och kärlekens band afbrytas. Låt oss hafva hvarannan i kristelig och kärlig åtanka, i våra böner och förböner inbördes för hvarannan, till Gud som all nåd och alla goda håfvor komma af, och är all godhets outöselige springekälla; Han thensamma begåfve och bekröne tig, min kära son, med all lekamlig och andelig välmågo och välsignelse; förblifver alltid min högtälskelige kära sons

trogna och kära fader
Sigfridus Porthanus.

Viitasaari prästegård d. 20 Martii 1759.

Nil tam alte natura costituit qvo vir eniti non possit; Macte ergo tibi in studio laborum et virtutum; Dabit Deus, fons ille omnium bonorum inexhaustus, vires superandi qvasvi(s) obvias ærumnas et tandem dignum laboribus præmium. Post nubila Pœebus; memento: mater virtutum pietas, ad omnia utilis, habet hujus et futuræ vitæ promissiones. 1 Tim. 4: 8. Ad. Neovius: Hist. Ark. XV. De latinska orden i slutet af brefvet lyda i svensk öfversättning: Naturen satte intet så högt, att man icke kan eftersträfva det; gå därför fram i arbete och dygd; Gud, den outtömliga källan till allt godt, skall gifva krafter att besegra mötande bekymmer och slutligen en belöning, som motsvarar mödorna. Efter molnen följer solen. Minns: fromheten är dygdernas moder, nyttig till allt och har löftena för detta och det kommande lifvet.

[1]) Porthanska brefsamlingen i Hels. universitetsbibl. Uppgiften att Sigfrid Porthan skulle dött d. 19 juli (M. Akiander Herdaminne o. a.) är, såsom häraf synes, oriktig.

satta papper, taga dem i förvar samt sedan vid nästa häradsrätt låta öppna dem. De anhöriga skulle hafva omsorg om bisättningen och begrafningen; särskildt nämnes en fru Nordman från Laukas, som kyrkoherden några gånger under sjukdomstiden hade saknat och som icke hunnit anlända före hans död. Bland tjänarne skulle Boxström taga „gamla Caisa" i sin vård och „lilla Adam" var ämnad till fru Nordman. Sigfrid Porthan var således vid medvetande under sin sista sjukdom och i stånd till någon vård om sina angelägenheter. Uppgiften om den penningsumma, som fanns i boet, vittnar om att han icke själf led nöd, ehuru han icke ägde de tillgångar, som skulle behöfts till barnens, om också anspråkslösa uppfostran. Hans bägge döttrar bodde före dödsfallet hos honom, men flyttade därefter till Åbo, där de lefde i brodern Henrik Gabriels hus. De voro svaga till hälsan, men öfverlefde brodern, som genom sitt testamente drog försorg om deras bärgning.

Om Porthans moder Kristina Juslenia hafva vi ingen annan kunskap än att hon var född 1713 och dog 1787 vid 74 års ålder. Ett fortsatt och uppmärksamt inflytande på Henrik Gabriels utveckling kunde hon till följd af mannens svaghetstillstånd och hemmets fattigdom icke utöfva. Han hade kanske blifvit i saknad af handledning äfven till elementär kunskap, om icke hennes släktingar gifvit bistånd. Med släkten Porthan stod han i jämförelsevis ringa beröring, men sina fränder af släkten Juslenius hade han till väsentlig del att tacka för sin utbildning.

Denna släkt, som fick namn efter Jusela rusthåll i Virmo socken, omtalas från medlet af 17:e seklet och hade representanter såväl på prästbanan som på de juridiska och administrativa verksamhetsområdena. Gabriel Juslenius f. 1666 vann ett godt namn såsom akademisk lärare, blef 1702 logices och metaphysices professor samt 1720 teologieprofessor. Han dog 1724 allmänt saknad vid akademien. Ryktbarare än Gabriel Juslenius blef hans yngre broder professorn, biskopen i Borgå och slutligen i Skara Daniel Juslenius, som inlade förtjänst såsom finsk språk-

forskare och topograf samt äfven såsom teolog. Ryktet om hans betydelsefulla verksamhet torde tidigt nått den unge Porthan, som genom denne sin morfars brors exempel sporrades att gå i samma riktning. Den äldre brodern Gabriel Juslenius hade tre söner, som kallade sig Juslenius eller Jusleen, senare Juslén, Johan Gabriel, Gustaf och Peter och tre döttrar, bland dem Kristina, Porthans moder. Porthans morbröder förvärfvade sig alla ett aktadt namn. Den äldste Johan Gabriel var från 1727 sekreterare i lagkommissionen och dog 1768 såsom hofrättsråd i Svea hofrätt. Den andre Gustaf († 1774) var kyrkoherde i Kronoby i Österbotten. Den tredje Peter el. Pehr († 1776) var tidigare stadsnotarie i Åbo, blef sedermera häradshöfding i Pikis och Halikko domsaga (1747—1758) samt slutligen hofrättsråd i Åbo hofrätt. Johan Gabriel torde icke stått Porthans fädernehem särskildt nära, men Gustaf och Peter dela med modern Kristina äran af den omvårdnad, som bragte Henrik Gabriels anlag till utveckling. [1])

Under den svåra ställning, hvari familjen råkat genom faderns sjukdom, skyndade de nämligen till hjälp och öfvertogo särskildt hvad som var mest maktpåliggande: gossarnes uppfostran. Gustaf åtog sig Henrik Gabriel och Sigfrid blef Pehrs fosterson. Henrik Gabriel bodde därefter på Kronoby prästgård hos morbrodern Gustaf, som var en man af god bildning och hvars hustru Anna Mathesia tillhörde

[1]) *Daniel Juslenius,* kyrkoherde i Virmo, † 1691.

Gabriel Juslenius, teologie-professor, gift med Margareta Wallensten, † 1724.	Daniel Juslenius, professor, biskop i Borgå, slutligen i Skara, †1752.

Johan Gabriel Jusleen, hofrättsråd i Svea hofrätt, † 1768.	Gustaf Juslenius, kyrkoh. i Kronoby † 1774, gift med Anna Margareta Mathesius.	Pehr Jusleen, slutligen hofrättsråd i Åbo hofrätt, † 1776, gift med Johanna Palén.	Kristina Juslenia, gift med Sigfrid Porthan, † 1787.

Pehr Jusleen, revisionssekreterare, f. 1739 † 1794.	Fredrik Jusleen, hofrättsråd, f. 1748 † 1803.	Karl Jusleen, kontreamiral, f. 1753 † 1803.	Ulrika Jusleen, f. 1752 † 1823.	Kristina Margareta Jusleen, f. 1755 † 1772.

8 Nov:	11 Dito	Henrich Gabriel	Pastor Sigfrid Porthans Testes Capitein Henr. Böisman. Sacel. Johannes Castelins. Sergiant Gabriel Cygnelius Länsman Lund [illegible]	Christina Sillenia Testes Fru Sara Juliana Strömcrantz. [illegible] Pastorskan Maria Harnschiöld Jungf: Anna Sophia Böisman. Maria Gertrud Castelia

ANTECKNING OM HENRIK GABRIEL PORTHANS DOP
ur Viitasaari sockens historiebok.

en släkt, hvars medlemmar spelat en framträdande roll i Österbottens historia. Familjen var hårdt pröfvad af olyckor, ty af fjorton barn nådde endast två fullvuxen ålder, medan åtminstone nio afledo inom det första lefnadsåret.[1]) Men måhända bidrog detta till att systersonen, som kunde vara till någon ersättning för förlusterna, omfattades med så mycket varmare kärlek. Porthan har offentligen uttalat sin tacksamhet till Gustaf Juslenius i en latinsk dedikationsskrift, som föregår hans första 1758 utgifna akademiska afhandling. Jag inför här så mycket hellre denna tillägnan, som den är ett af de få mera ingående intyg vi äga om Porthans barndomslif. Dedikationen lyder i öfversättning:

Om någonsin några plikter äro heliga och okränkbara, hör säkert tacksamhetens plikt till de förnämsta bland dem; och emedan den står fri från en yttre lags tvång, plägar den hafva så mycket större kraft och inflytande hos alla, som hafva någon hederskänsla. Men om någon någonsin bort hysa och betyga ett tacksamt sinne mot en välgörare, tillkommer det visserligen mig, som af dig, min gunstige Morbroder, emottagit så stora och betydande välgärningar, att de icke kunna af mig uppräknas, mycket mindre i ord framställas, men minst af allt tillbörligen vedergällas, hvilket jag aldrig ens haft djärfheten att hoppas. Jag står nämligen med hela min person i skuld hos dig: jag är skyldig dig nästan allt. Jag har under hela tolf år och mera erfarit din faderliga omvårdnad; jag har åtnjutit en sons rättigheter. Du var icke blott den förste, som sedan vår lyckas stöd och hemmets styresman nästan gått förlorad, skyndade dem som voro nära att lida skeppsbrott till hjälp och upptog mig i ditt hus och skydd. Du ingaf mig äfven först smak för vitterheten och handledde mig först till studier samt öfverlämnade mig sedermera åt andra att undervisas, då du själf blifvit hindrad genom det mest allvarliga ämbetes ständiga skyldigheter. Du gaf mig städse de nyttigaste varningar och råd. Du underhöll mig vid detta musernas berömda säte under loppet af ett helt triennium och sparade inga kostnader att låta min själ inympas med nyttigt och nödvändigt vetande. Jag står i skuld till din frikostighet äfven för detta lilla arbete, som skall gälla såsom akademiskt specimen. Åt hvem borde jag därför hellre än åt dig återgifva hvad som är ditt

[1]) Gabriel Rein: *Henrik Gabriel Porthan* sid. 2.

eget och åt dig helga dessa sidor, ehuru utarbetade af en i Minervas lärdom oförfaren? Du skall här lära känna, huru jag begagnat mig af dina välgärningar; men jag ber att du tillika må låta din vanliga välvilja bedöma de ungdomliga försöken. Men glad begagnar jag mig af detta tillfälle att öppna mitt tacksamma och vördnadsfulla sinnes inre. Dessa bokstäfver skola bevittna min fromma viljas rörelser, ehuru krafter saknas att motsvara min tacksamma önskan. Men jag skall aldrig upphöra att vända mig till den trefaldt bäste, störste Guden, som icke plägar lämna välgärningar utan ersättning och gengåfvor, med de varmaste böner, att Han själf må med fullt och rikligt mått fullgöra hvad jag icke kan, må gifva dig allt önskvärdt och godt, ett långt och lyckligt lif, till kyrkans väl och dina egnas tröst och glädje, och att han, sedan lifvet, enligt dödlighetens lag, lyckligt tilländalupit, slutligen må förunna dig ett evigt lif i det himmelska fäderneslandet.

Sådana akademiska dedikationer affattades ej sällan i öfverdrifvet lofprisande ordalag, men här är den verkliga tacksamhetskänslan omisskännlig, och uppgifternas sakenlighet kan icke ifrågasättas. Porthan upptogs således såsom fosterbarn i hus och skydd af morbrodern i Kronoby, som till en början själf ledde hans läsning, men sedermera lät honom undervisas af informatorer. Morbroderns varningar och råd voro honom värderika och vägledande.

I öfrigt veta vi icke mycket om Porthans lif i Kronoby. Franzén berättar: „Tidigt röjde sig hos ynglingen en outtröttlig lärgirighet, som, understödd af ett sällsynt minne, fäste sig i synnerhet vid verkligheten och händelser. Ända ifrån hans första ålder, då han redan ibland andra historiska skrifter genomgått hela Sleidani verk [1]), torde man kunna härleda det företräde han sedan alltid gaf den historiska kunskapen för den blott spekulativa.“ En af hans lärare var Henrik Hyllén, som sedermera var hans chef såsom universitetsbibliotekarie. Porthan säger om honom: „Så (Henric Hyllén) skref han sitt namn den tid han var min informator från 1739 till 1748 inclus.“

---

[1]) Johannes Sleidanus' arbete „De qvatuor summis imperiis“ (Om de fyra världsmonarkierna) utkom 1555 och åtnjöt länge ett stort anseende.

Meningen är själffallet här icke, att Hyllén skulle varit Porthans informator under hela denna tid, utan endast under någon del däraf.[1]) Det är troligt att Hyllén (f. 1718), som tidigare studerade i Lund och 1746 blef magister i Greifswald, därefter under någon tid var privatlärare hos Gustaf Juslenius i Österbotten, innan han 1750 vann anställning såsom docent i logik och metafysik i Åbo. C. C. Gjörwell, hvars lärare Hyllén tidigare var, prisade icke hans lärarförmåga. „Han dels fördjupade mig", skref han, „uti metafysikens mörkheter, dels upplyste mig uti matematikens ljusa rymder, medan han bort utforska, följa och förädla det yrke, som hos mig fanns. Det lilla jag kan, lärde jag mig allt själf." Måhända drog Porthan större nytta än Gjörwell af Hylléns undervisning, ty denne var i hvarje händelse en kunnig och allvarsam man. Det var kanske efter Hyllén, som Georg Mathesius följde såsom Porthans informator. Mathesius (f. 1732 † 1816), som slutade såsom kyrkoherde i Nykarleby, var en yngre halfbror till Gustaf Juslenius' hustru och vann såsom åtta års student den filosofiska graden. Han tillbragte förmodligen någon del af denna sin relativt långa studietid (1749—1757) i Kronoby och handledde därunder Porthan. Porthan sade senare om denne sin „gamle informator", att han i yngre åren var munter och obekymrad, men senare blef fallen för sensibilitet och mjältsjuka.[3])

---

[1]) Bref till C. C. Gjörwell d. 20 febr. 1800. Ernst Lagus: *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, Sv. Litt. S:ts i Finl. skrifter XXXVIII, sid. 242 (citeras framdeles såsom: „Bref till samtida"). Porthan, som på Gjörwells begäran gaf honom biografiska notiser om Hyllén, vill betona att denne, såsom Porthan visste, åren 1739—1748 skref: Hyllén, icke Hylleen. Han bestyrker detta genom att i förbigående nämna att Hyllén på den tiden var hans informator, utan att därvid närmare fixera årtalen.

[2]) C. C. Gjörwell till Porthan d. 20 november 1798; Porthanska brefsamlingen i Helsingfors universitetsbibliotek.

[3]) Porthan till C. F. Mennander den 29 okt. 1784; *Bref till samtida;* till M. Calonius den 10 oktober 1793 i *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius* utg. af *Wilh. Lagus*, Sv. Litt. S:ts i Finl. skrifter I, V (citeras framdeles såsom „Bref till Calonius").

Sina gossår tillbragte således Porthan i Österbotten. När han 1794 besökte Kronobys grannstad Gamla Karleby erinrade han sig „den i mina barnaår så ohyggliga backen, som för sin holstriga beskaffenhet kallas Skrammelbacken“. Måhända hade han där åkt kälke. I Kronoby blef han bekant med Österbottens svenska allmogemål, hvilket han senare började vetenskapligt undersöka.

Den privata undervisningen fortsattes, något som på denna tid icke var ovanligt, ända tills han vid 15 års ålder var mogen för universitetet, där han inträdde den 5 november 1754 och, förmodligen emedan Kronoby ansågs såsom hans hemort, inskrefs i österbottniska nationen. Det är märkligt att den två år yngre brodern Sigfrid inskrefs vid universitetet redan 1751 vid endast 10 års ålder, medan Henrik Gabriel nådde det akademiska medborgerskapet tre år senare. Detta berodde utan tvifvel på att Henrik Gabriel var bosatt i Österbotten och stod fjärran från den akademiska världen, medan Sigfrid, som var bosatt i Åbo och hade inflytelserika gynnare i universitetsstaden, lättare kunde vinna den på denna tid icke ovanliga förmånen att i gossåren inskrifvas vid universitetet. Pehr Juslén d. y. blef student vid elfva års ålder „under privat information“, Fredrik Juslén vid tio års ålder och C. F. Mennander d. y. (Fredenheim) vid sex års ålder. Henrik Gabriel har själf den 7 november tecknat sitt namn i nationens matrikel. Såsom student understöddes han, såsom han i den ofvanstående dedikationen säger, fortfarande i tre års tid, af morbrodern Gustaf Juslenius, som således på sätt och vis allt ännu var hans fosterfader, men tillika hade han ett stöd i den yngre morbrodern, häradshöfdingen i Pikis och Halikko domsaga sydost om Åbo, den ofvannämnde Peter el. Pehr Juslén. Äfven åt denne ägnade han i början af sin ofvannämnda disputation en dedikationsskrift, som är affattad på svenska i följande ord:

Utan att nämna alla de oskattbara välgärningar, som af min högtärade k. Morbroders godhet hela mitt fadershus i gemen och hvar och en af oss i synnerhet, tid efter annan, tillflutit;

har allenast jag, under mitt korta vistande här vid kongl. akademien, med så många och öfvertygande vedermälen af gunst och ömhet blifvit öfverhopad, att både ett större utrymme än mina gräntsor tillåta, och en skickligare penna än min oöfvade hand föra gitter, skulle tarfvas, att dem i sin vidd och som mitt tacksamma sinne gärna åstundar, utföra. Jag har ej allenast vid mine studiers idkande njutit frukten af min högtärade k. Morbroders otröttade omsorg och mogna anstalter, utan ock i andra mål, som på en från hembygden aflägse ort och vid egen föga förfarenhet, ej äro af mindre vikt, haft all möjelig hjälp och handräckning. Så mycket mera är jag därföre, å min sida, till tacksamhet och erkänsla förbunden, som det är det endaste jag emot så stora välgärningar kan åstadkomma. Jag betjänar mig således med nöje af detta tillfället, då jag skall framgifva i dagsljuset mitt första akademiska lärospån, att tillika afbörda en af mina ömmaste skyldigheter; och har den äran att uppoffra dessa ringa pappersblad, såsom tacksamhets vedermälen, för all af min högtärade k. Morbroder åtnjuten ynnest och godhet. Min högtärade k. Morbroders medfödda ädelmod försäkrar mig, att de med vanlig gunst lära upptagas. Hvad i min förmåga brister att min innerliga erkänsla i själfva verket ådagalägga täcktes Försynen af sitt rika och outöseliga förråd uppfylla och förläna min högtärade k. Morbroder, till samhällets nytta och samteliga anhöriges stöd och fägnad, en varaktig och själfbegärlig välgång och sällhet.

Att döma af dessa ord stod han icke i lika nära förhållande till Pehr som till Gustaf Juslenius. Franzén säger visserligen i sitt minnestal: „från den tiden, 1754, tog hans andra morbroder, Pehr Juslenius, omsorg om fullbordandet af hans uppfostran“ och det är säkert med anledning af dessa Franzéns ord, som G. Rein uppger, att han „några år senare flyttade till en annan morbror Peter Jusleen“. Men detta är icke fullt riktigt. Hans yngre broder Sigfrid säger i den dedikation till Pehr Jusleen han fogat till sin 1756 utgifna första disputation: „Då jag i en ålder, som hade de sinas hjälp helst af nöden, så godt som förlorade min k. fader, hvilken på min födsloort var nästan den endaste, af den jag kunnat vänta mig handledning och undervisning i de stycken, som äro egentliga grunden till en människolefnad, blef jag upptagen i min högtärade k. Morbroders hus. Där

har jag snart i åtta år haft att fägna mig af barnavård och omvårdnad. Med en egen son har jag haft lika förmåner, samt utan omsorg tillbragt mina menlösa år, tills tiden småningom fört mig till den åldren och eftertankan att jag begynt besinna, hvad för store förmåner den Aldrahögste mig i min högtärade k. Morbroders sköte förvarat."
Medan således Sigfrid betraktade sig såsom Pehr Juslenius' fosterson, antyder Henrik Gabriel på intet ställe, att han skulle stått morbrodern Pehr lika nära eller bott hos honom. Men väl hade han mycken nytta af hans „outtröttliga omsorg och mogna anstalter" och af att såsom vän få umgås i hans hus, där han fick se många af de män, som på denna tid räknades bland Finlands främsta i bildning och samhällsställning.

Den femtonårige studenten, som knappast på egen hand kunde drifva akademiska studier, ställdes enligt tidens sed under ledning af informatorer, hvilka förmodligen valdes enligt morbrödernas anvisning. Till en början stod han under speciell tillsyn af d. v. teol. docens, slutligen professorn och domprosten Kristian Cawander, hos hvilken han någon tid bodde. I senare år omtalade han med beröm dennes fruktbringande handledning. Jakob Tengström, hvars rektor Cawander var i Vasa trivialskola, karaktäriserade honom såsom en lärd och drifvande lärare, men het i sitt uppförande mot eleverna. Han blef längre fram Porthans ämbetsbroder såsom teologieprofessor. Huru länge Porthan handleddes af informatorer är icke kändt.

Medan Porthans studier fortgingo, slöt han sig så mycket närmare till morbrodern Pehr Jusleens familj, som han förutom sin broder Sigfrid där fann en nära vän i sin kusin Peter el. Pehr Juslén, som född 1739 var med honom jämnårig. Deras sträfvanden gingo till en början i samma riktning. Pehr Juslén disputerade pro exercitio och pro gradu öfver ett historiskt ämne, om Roms storhet befrämjad genom grannstaternas oklokhet. Han blef magister 1757, men öfverflyttade därefter 1759 till Stockholm, där han blef extra kanslist och senare aktuarie i riksarkivet. 1773 utnämndes han till assessor i Åbo hofrätt. Det vittnar om

hans anseende såsom jurist, att han 1789 blef ledamot af högsta domstolen och 1793 revisionssekreterare. De litterära sysselsättningarna omfattade han med kärlek, äfven sedan ämbetsmannaverksamheten alltmer tagit honom i anspråk. Om hans deltagande i Auroraförbundets grundläggning och i redigerandet af Åbo tidningar skall snart blifva fråga. Vänskapen mellan honom och Porthan bestod orubbad ända till hans död 1794. Med hans änka stod Porthan fortfarande i förbindelse och sände henne oaflåtligt hälsningar i sina bref till Stockholm, där hon bosatte sig. Med de yngre bröderna Fredrik och Karl stod Porthan icke på lika förtrolig fot.

Häradshöfding Pehr Jusleen hade tvenne döttrar, Kristina Margareta och Ulrika, till hvilka Porthan under ynglingaåren stod i ett nära vänskapsförhållande. Den äldre af dem Ulrika ingick d. 23 januari 1772 äktenskap med Porthans vän, lektorn vid gymnasium i Borgå Magnus Jakob Alopæus. Bröllopet firades i Åbo och illustrerades med verser af Porthan, hvilka icke stå högt i poetisk flykt, men gifva uttryck åt Porthans varma tillgifvenhet för de nygifta. Poemet, som är det enda kända bidraget af Porthan till frihetstidens borgerliga tillfällighetspoesi, förtjänar att här införas såsom ett aktstycke till Porthans ungdomshistoria. [1])

Öfver logices och matheseos lektorens vid kongl. gymnasium i Borgå, herr mag. Magnus Jacob Alopæi och fröken Ulrika Jusleens glada ägta-förening, som träffades i Åbo den 23 januari år 1772.

Blott, ädla ömhet! Du de nöjen kan bereda,
Som öfver mänskans lif en glädtig utsikt breda:
Där för din ljufva lag man icke vördnad bär,
Allt trumpet, mörkt och kalt och dödt och ängsligt är;
Du i naturen lif och ljus och glädje tänder,
När dina strålars kraft du i dess sköte sänder

---

[1]) Ad. Neovius: *Ur Finlands historia* (Alopæiska pappren) sid. 642.

Din låga lifvar upp vår ungdoms glada vår;
Då än i våra bröst du oförsvagad rår;
Du tar all vildhet bort från mannaårens styrka
Och våra hjärtan lär en sedig mildhet dyrka:
Åt själfva ålderns höst du värma dela vet,
Dess tröghet blandar du med ljuflig munterhet.
Du ses i våra bröst de ädla känslor gjuta,
Som uti samhällsband de strödde människor sluta;
Att njuta lifvet rätt, dess sötma smaka få,
De måste offra dig och i ditt tempel gå.

Du till ditt altar ser två värda vänner träda;
Dem dygden leder fram, att med din eld dem gläda:
Hon deras hjärta styrt och dig till bistånd tar
Att med förenad kraft dem reda sälla dar.
De rena offer fram uppå ditt altar bära
Och önska städse dig med glada sinnen ära.
Tag dem uti ditt hägn och unna dem sin lön:
Skänk dem en evig eld och dem med sällhet krön!

Du med en nådig blick din ynnest dem förkunnar
Och af din läckra fröjd en ymnig lott dem unnar:
Jag deras ömma bröst i ljuflig låga ser;
Och dygden själf förnöjd mot sina vänner ler.
De skola ständigt dig förnyadt rökverk gifva;
Af deras barna-barn ditt lof skall tolkadt blifva.

Af denna glada syn mitt hjärta tändes opp;
Förtjust det tager del i sina vänners hopp!

* * *

Din låga, värda par,
Som dygden själf har renat,
Beständigt brinne lika klar!
Dig ömhet har förenat
Att skänka dig den fröjd,
Som ädla bröst i hennes skydd få smaka;
Din lefnad skall bli ljuf och nöjd
Och sällhet kring dig vaka.

* * *

En glad och önsklig lott,
Dig lyckans ynnest dele!

PORTHAN-STENEN I VIITASAARI.

Han fortsätter: „Det säges i barnsagorna att fåglarna tala. En talltrast förargar mig rätt mycket. Så ofta jag går på mina åkrar, skriker hon: Hvart skall du gå, hvart skall du gå? Jag svarar, hvad kommer det dig vid. Hon fortfar: Hvi så allena? hvi så allena? Jag svarar: Vet du intet att hustrun är död? Hon säger ändtligen: Stackars dej, stackars dej. Samma talltrast har också sagt mig, att herr magistern har nästan dylik sorg, som saknar sin älskvärdaste kusin, mademoiselle Jusleen. Solatium miseris socios habuisse malorum [1]. Nog skulle jag vela se herr magisterns grafskrift öfver förenämnda mademoiselle.“ Att döma af dessa den ålderstigne prästmannens enkla och varma ord ansågs Porthan med ömma band hafva varit fäst vid den aflidna. Den grafskrift Björk omtalar torde knappast numera kunna återfinnas.

Ett märkligare vittnesbörd är ett bref från Porthan till Ulrika Alopæus, skrifvet 1 $^1/_2$ månad efter Kristina Margaretas död. Brefvet är intressant äfven såsom det enda uttalande vi äga af Porthans hand rörande rent personliga och familjeförhållanden från den tidigare delen af hans lefnad, hvarför jag här meddelar det in extenso. [2]

Min värdasta kusin.

En ibland mina angenämaste ockupationer blir det alltid att skrifva min värdasta kusin till. Men huru har jag då denna gången därmed dröjt, då jämväl min kusin hedrat mig sin värda skrifvelse, hvilken jag, såsom ett prof af en vänskap den jag så högt skattar, med lifligaste fägnad emottog? Ni vidrörer ett ämne, min värdasta kusin, som jag icke utan den ömmaste smärta kan ihågkomma, som ännu är mig ganska tungt att skrifva om. Men det är tillika för ömt att med stillatigande förbigå. Vi skola fördenskull söka en tröst däruti, att vår sorg är gemensam, och jag skall utan förbehåll för min kusin

---

[1]) „Det är en tröst för de olyckliga att hafva kamrater i olyckan“.

[2]) Brefvet, hvarom medelande afgafs af rektor Ernst Lagus vid Sv. Litt.sts i Finl. bestyrelsemöte d. 20 september 1906, kommer att ingå i en af honom förberedd ny samling af Porthans bref. Se s:ts Förh. o. upps. 20 sid. LIII, LVII.

utgjuta min saknad. Hvilken oförmodelig förlust! Huru långt var jag icke ifrån att tänka, att jag, då vi i vintras skildes, af er värda syster skulle taga det sista afskedet! Att detta smärtande dödsfall skulle blifva ämne för de första rader, hvilka jag af eder värda hand skulle emottaga! Jag tänkte, beröfvad edert angenäma sällskap, finna därföre ersättning i er systers omgänge, ofärgade vänskap, muntra vett och ädla hjärta; jag gjorde räkning på många glada stunder, då jag genom en lyckelig illusion skulle inbilla mig, att vi ännu alla voro tillsammans. Men denna min dröm försvann hastigt och med den en viktig del af mina nöjen. Jag döljer ej den smärta, som jag känner öfver denna förlust; jag gör mig en heder af att röja den.

Den saknad, som mitt hjärta sårar,
Förtjänar billigt mina tårar;
Ej någon hemlighet jag af min känsla gör.
Det hjärtat, som ej liflig oro känner,
Då det förlorar bästa vänner,
Föraktligt, men ej ädelt skattas bör.
Att känslor ha, om det bör *svaghet* heta,
Hon mera skön uti mitt tycke är,
Än den *fullkomlighet,* som kommer vildhet när,
Och utaf mänskliget och ömhet ej vill veta.

Så tänker jag i denna delen, och jag vet, att min kusin gillar mitt tänkesätt. Jag håller min förlust för ej mindre än eder, och jag måste tillstå, att ännu ingen tidning så högt rört mig. Men hvad kunne vi göra? Det är så mänsklighetens öde. Vår lefnad här är allenast en dröm, och den rätta sällheten bör här icke sökas; hon är förbehållen för ett annat lif, där vi äro försäkrade att vår ädla vän njuter henne fullkomligen och kanske kastar medömksamma blickar på dem, som här sörja hennes bortgång. Min kusin lär nu erinra sig Youngs tröstegrunder, och jag skall med första tillfälle sända min kusin hans verk, hvaraf jag ärnade göra vår salig vän en present; jag köper det själf på engelska. Vår skyldighet är att bevara vår väns kära minne i ett ömt hjärta, tills vi med henne i stoftet blandas bort; och förvandla vår sorg i en öm och stilla saknad, som ej förtär de lefnadsstunder, hvilka vi äro skyldige oss själfve och våre vänner att med gladt sinne göra sällare och flere. Ni i synnerhet, min värdasta kusin, bören med så mycket högre bemödande bringa ert sinne i lugn och därigenom göra er hälsa tryggare, som en kär och älskad mans fägnad däraf beror, en öm moders hela tillfredsställelse, er faders och bröders

nöje, och om jag får lof att jämväl nämna mig, ni ensam nu är föremålet för den ömma vänskap, som jag tillförene delte mellan tvenne älskade kusiner. Jag torde ännu kunna lägga en viktig konsideration till, men ni vet själf säga Eder allt detta bättre, och jag ser redan, att jag skrifver Er en dissertation i stället för ett bref. Min kusin lär likväl förlåta mig, att jag är så vidlyftig; mitt hjärta är både uppfylldt af den fullkomligaste ömhet för er sällhet och söker tillika utväg att stilla sin egen saknad, som kraftigast läkes, då jag förnimmer er ständiga välgång.

Jag minns ej, om jag berättat, huru morbror och moster emottogo den bedröfliga tidningen om sal. kusins död. Det var en af de svåraste kommissioner jag någonsin haft, och jag önskade att med jag vet icke hvad dryg känning kunna lösa mig ifrån den. Men det var ej att ändra, och min skyldighet fordrade att förrätta den, ehuru jag själf var rörd på det ömmaste. Efter nödig och varsam förberedelse yppade jag saken först för morbror. Gubben kunde, som lätt är att föreställa sig, ej hålla sig ifrån tårar, och ehuru stadig han är, röjde länge en häftig saknad. Moster misstänkte straxt det värsta; men ovissheten hade dock tid att bereda hennes sinne; jag försummade ock ej att med nödiga medikamenter förekomma giktens anfall i denna belägenhet, som ock Gudi lof! lyckades; så att, ehuru högt hon blef rörd, som ännu ej alldeles gått öfver, så har dock hennes hälsa ej blifvit förstörd! och hennes saknad blir småningom drägligare. Jag har besökt henne så ofta mina trägna göromål tillåtit; lycka var att mag. Hirn var i gården [1]); han har varit beskedlig och hjälpt oss att med sin harpa distrahera hennes sorg; lycka var ock att br. Fredrik kom straxt efter hem och att br. Karl var här på orten; därigenom hade hon mycken lisa; äfvensom det var väl att br. Alopæi sak samma tid blef afgjord, så godt det då skedde, hvaraf hennes bekymmer minskades. [2]) Tänk om bägge hennes söner varit borta, då denna olyckshändelsen tillstötte, att hon ej af deras närvaro blifvit hugnad! Då hade hon säkert dubbelt mera ängslat sig. Nu är hon allenast bekymrad om

---

[1]) Förmodligen Daniel Hirn, f. 1744 † 1822, magister 1769, slutligen teologie doktor och kyrkoherde i Kimito.

[2]) M. J. Alopæus utnämndes 1769 till lektor vid Borgå gymnasium, men medsökanden, gymnasieadjunkten P. Solitander, klagade hos riksens ständer, som 1771 bestämde, att Alopæus till Solitander skulle utbetala hälften af sin lön, ända till denne „till annan lika god tjänst kunde bli promoverad". Detta utslag upphäfdes 1772.

min kusins hälsa. Underlåten därföre icke att flitigt underrätta henne därom. Vous êtes sa dernière consolation. Elle se fait toutes sortes de soins pour votre santé. Je la console de mon mieux. Elle vous viendra certainement voir l'été prochaine. Elle a beaucoup de choses à vous dire. Elle est trop impatiente et craint trop pour vous, pour ne pas vous venir voir. Vous avez la meilleure mère du monde, et elle merite bien que vous veillez avec un double soin à votre propre félicité. [1])

Har min kusin redan i Borgå hunnit förvärfva sig några vänner, som göra er därvaro angenämare? Men hvad behöfver ni så många, när ni ständigt ägen hos Eder en, som icke lär underlåta att göra alla edra stunder ljufliga, så mycket hos honom står? Här är allt i sitt förra tillstånd, förutan att unga fru Löfman och fru Östman dessa dagar dött. Den senare har testamenterat sin egendom åt den fattige advokaten Moberg, hvilken begrafver henne. Hon har till slut behållit sin ömhet för sin dotter och måg. Löfman tycker jag ej behöfver så mycket sörja, allenast hans barn lefver, så att han får sin del i Fitties penningar. Jag har utspanat alla möjeliga tillfällen att få sända till min kusin det ni begärt af er mor och hoppas att ännu i denna vecka få med en resande ifrån Borgå afskicka det. Edra k. föräldrar och syskon äro vid hälsan. Om jag kunnat så hade jag skjutsat bort ifrån morbrors hus de otidigt complaisante vänner, som hela tiden infunnit sig där att kondolera deras sorg och därigenom upprifva mosters saknad. De hafva allt härtills därmed fortfarit. Ännu i fredags kom domprostens herrskap dit att tala om hennes förlust.

Hos R. var jag i förra veckan, andra gången sedan min kusins bortresa; är jag icke galant kavaljer? Den äldre mamsell Ror, el. Forstén, har flera veckor varit hos moster och sysslat smått; hon har nu varit mycket bättre, men att hon någonsin skall bli rätt redig är ej att hoppas.

Det lär nu bli tid att sluta mitt långa bref, att min kusin ej alldeles må ledsna. Hädanefter skall jag skrifva kortare och flitigare.

---

[1]) De franska orden lyda i öfversättning: I ären hennes sista tröst. Hon gör sig alla slags omsorger för er hälsa. Jag tröstar henne så godt jag kan. Hon skall med säkerhet komma och hälsa på er nästa sommar. Hon har mycket att säga er. Hon är alltför orolig och alltför mycket bekymrad för er för att icke hälsa på Er. I hafven den bästa mor i världen, och hon förtjänar väl, att I vaken med dubbel omsorg öfver er egen välgång.

Med den fullkomligaste högaktning och tillgifvenhet skall jag räkna det för en heder och nöje att framhärda

min värdasta kusins
ödmjukaste tjänare

Åbo d. 28 april 1772. H. G. Porthan.

Söka vi ur detta bref draga slutsatser om Porthans förhållande till sin bortgångna kusin, böra vi ihågkomma, att en icke alldeles kort tid hade förflutit sedan dödsfallet, hvarför Porthans smärta icke mera gaf sig uttryck med det första intryckets styrka och häftighet. Orsaken till att Porthan dröjde att besvara Ulrika Alopæus' bref känna vi icke, men man kan förstå att han under loppet af 6—7 veckor hade tillkämpat sig det resignationens lugn, som gaf hans bref karaktären af ett försök att trösta den kvarlefvande systern mera än af ett uttryck af egen sorg. Han skrifver, så varm hans känsla än är, med nästan litterärt syfte för att gifva Ulrika en förströelse och öfvergår därför till versformen och till franska fraser. Han framhåller, att plikten bjuder henne att för sin mans, sin mors, ja äfven sin vän Porthans skull gifva sitt sinne lugn.

Sin egen sorg berör Porthan endast i början af brefvet. Han hade tänkt sig att finna en ersättning för den angenäma samvaron med Ulrika i Kristina Margaretas „umgänge, ofärgade vett och ädla hjärta", men drömmen hade hastigt försvunnit. Han dolde ej den smärta han kände öfver sin förlust. Intet budskap hade någonsin så djupt som detta sorgebudskap träffat honom.

Allt detta talar om varm tillgifvenhet för den aflidna, men icke om att löften för lifvet blifvit växlade mellan Porthan och Kristina Margareta. Man kan så mycket mindre tänka sig att de skulle varit i egentlig mening förlofvade med hvarandra, som Porthans äldre minnestecknare Jakob Tengström och Franzén icke tala därom och förhållandet mellan Porthan och Kristina Margareta Jusleen tyckes varit dem fullkomligt okändt. Den förste som uppmärksammat denna Porthans ungdomskärlek är M. Aki-

ander, som hade sett det ofvan aftryckta brefvet, hvilket sedermera låg obeaktadt och först för något år sedan ånyo upptäcktes. Akiander säger i en not till sin biografi öfver D. Juslenius,[1] att Porthan vid Kristina Margareta „fästat sitt hjärta“ och att „hennes förtidiga död 1772 tillintetgjorde hans framtids glada hopp och sällhet“ samt återger en del af brefvet, bl. a. versen „Du saknad, som mitt hjärta sårar“ etc. Däraf har G. Rein dragit en vidsträcktare slutsats. Han omtalar nämligen vänskapen mellan Porthan och Pehr Juslén d. y. och tillägger, att „en ännu närmare förbindelse mellan Porthan och Jusléns familj var tillärnad, då Porthan uti sin väns syster Kristina Margareta utsett en följeslagarinna genom lifvet“, men att „föreningen uppsköts tills lön och möjlighet till timlig bärgning kunde vinnas“, hvarvid „förhoppningarna om ett lyckligt familjelif“ tillintetgjordes genom den utkorades död.[2] G. Reins ord hafva föranledt senare författare till antagandet, att en formlig förlofning ägt rum.[3]

Denna mening vederlägges genom hela tonen i Porthans bref, hvars ordalag nästan lika mycket tyda på en varm broderlig vänskap som på en hängifven kärlek för lifvet. Skulle han och Kristina Margareta växlat löften med hvarandra, hade Porthan i brefvet till systern icke kunnat underlåta att med åtminstone några ord dröja därvid. Då hade han icke kunnat säga: „Jag håller min förlust för ej mindre än eder“, utan ställt sin förlust framför alla andras.

I hvarje händelse var Kristina Margareta Jusleens död ett hårdt slag för Porthan. Där rådde, om de också icke ännu bundit sig vid hvarandra, mellan dem en förtrolighet och uppspirande ömhet, som säkerligen skulle ledt till en allt djupare kärlek. Man kan förmoda att Porthan

---

[1]) *Finlands minnesvärda män*, I, sid. 95 not.

[2]) G. Rein: *Henrik Gabriel Porthan* sid. 3.

[3]) Ad. Neovius: Hist. ark. XV sid. 237 säger om Kristina Margareta: „Hvilken som bekant var trolofvad med och kusin till H. G. Porthan“.

icke skulle dröjt att söka vinna hennes hand och att han i förening med henne skulle nått den familjelycka, som han sedan saknade.

Sin kusins graf såg Porthan första gången, då han den 23 juli 1772 jämte Pehr Juslén d. y. besökte Borgå. Till denna stad voro hans tankar sedermera oaflåtligt riktade. Han besökte ofta sina där bosatta vänner och släktingar och var knappt mindre hemmastadd där än i Aurastaden. Han hade länge ett för egen räkning hyrdt rum i Borgå.

Brefvet till Ulrika Alopæus ger oss en inblick äfven i Porthans ställning till sin morbroders familj. Vi se honom med ömhet vårda sig om de bägge gamla. Han känner till alla deras omsorger och bekymmer, bereder dem förströelser i deras sorg och är misstämd öfver att de, enligt tidens sed, besvärats med alltför många besök af beklagande umgängesvänner. Han är lika intim i huset som dess egna söner.

Brefvet skiljer sig från de senare bref från Porthan vi äga genom en bredd och utförlighet, som Porthan icke sedermera tillät sig, och genom en i hans bref sällspord värme. Det kunde också anmärkas, att Porthans benägenhet att i bref anteckna faktiska tilldragelser, som kommit till hans kunskap, redan här visar sig; i saklig form, men icke utan en skämtsam udd ger han på slutet Åbonyheter, som kunna intressera den i Borgå bosatta kusinen.

Efter Kristina Margareta Jusleens död spelade kärlekskänslan icke någon roll i Porthans lif, där intet spår af romantik vidare möter oss. Han tyckes aldrig sedermera hafva tänkt på att söka sig en maka. Hans tröst blef verksamheten för den akademiska ungdomen och det trägna vetenskapliga arbetet.

Jag har härmed sammanställt de icke synnerligen rikhaltiga upplysningar vi äga om Porthans barndom och ungdom. Han hade svårigheter att bekämpa genom faderns sjukdom och fädernehemmets till följd däraf ekonomiskt svaga ställning, men kunde lita till den omvårdnad moderns släktingar, i synnerhet Gustaf Juslenius och hans

maka, gåfvo honom. Han trädde genom sin möderne-släkt i nära förhållande till kretsar inom prästeståndet, universitetsvärlden och ämbetsmannaståndet, hvilka tillägnat sig tidens bästa bildning, och därmed var den botten gifven, från hvilken han skulle utgå i sin verksamhet. Där fanns hos de män, som på denna tid intogo en ledande ställning i vårt land, en gammaldags luthersk fromhet, som på ett egendomligt sätt förband sig med humanistisk bildning och modernt empiriskt och filosofiskt åskådningssätt. Därtill kom en kärlek till den finska fosterbygden, som framgått ur Finlands särskilda ställning, genomgångna öden och därpå beroende framtidssträfvanden. Någon motsättning till Sverige innebar denna finska patriotism ännu icke, men man märker dock, att finska händelser och förhållanden berörde sinnena mera än mycket som försiggick i Sverige. De intryck Porthan emottog från denna sin omgifning utöfvade ett bestämmande inflytande på riktningen och karaktären af hans verksamhet.

II.

Universitetsförhållanden.

Hurudana voro förhållandena vid Åbo universitet på den tid, då Porthan blef en af dess alumner? Kunde han med hopp om framgång där bedrifva sina studier? Var andan bland lärare och elever sådan den vid en hög vetenskaplig bildningsanstalt borde vara? Dessa frågor uppställa sig, då jag går att teckna början till Porthans akademiska bana.

Mera än trettio år hade förflutit, sedan Stora ofredens fasor hade öfvergått Finland och för en tid af tio år afbrutit universitetets verksamhet. Lärarne hade därunder varit spridda på olika håll i Sverige; många lärarplatser hade förblifvit obesatta; universitetets samlingar hade flyttats öfver till Sverige, där de legat utan uppsikt och vård; och universitetsbyggnaden hade fått förfalla. Huru bedröfligt universitetets tillstånd därefter var, finner man t. ex. af att det om Algot Scarin, som 1723 kom öfver från Sverige, säges, att han sedermera „ej utan rörelse kunde berätta om den rysning han kände, då han efter hitkomsten gick Stora Slottsgatan fram, vid hvilken nästan alla hus då lågo förstörda". År 1724 skref Erik Benzelius d. y. till sin broder Gustaf Benzelstierna, med anledning af att fråga uppstått om deras broder Henriks befordran till professor i Åbo, orden: „Om broder Henriks beford-

rande till Åbo vet jag ej väl hvad jag skall säga. Där äro underliga hufvuden, och en osäkerhet, samt intet tillfälle att evertuera sig, i mangel af omgänge, och äfven sådan af studiosis, som vilja lära något". [1]) Betecknande är också, att universitetsbiblioteket var så illa försedt, att Scarin där icke fann en enda bok rörande Sveriges historia.

Knappt hade universitetets verksamhet därefter kommit i gång, innan Lilla ofreden följde, som ledde till universitetets förnyade upplösning och andra flykt. En djupare rubbning uppkom visserligen icke denna gång, ty freden följde om ett år, men i alla fall afbröts universitetsverksamheten och en känsla af osäkerhet blef för en lång tid framåt rådande.

Under sådana förhållanden kunde universitetet icke på länge motsvara ens måttliga anspråk i fråga om det vetenskapliga lifvet och den vetenskapliga undervisningen. Lärarplatserna hade blifvit besatta i hast och till stor del med män, som voro medelmåttor och icke haft tillfälle att nå en ståndpunkt motsvarande den samtida vetenskapens kraf. Men ännu värre var det med den studerande ungdomen. Skolorna hade legat i lägervall, och det dröjde länge, innan de kunde gifva universitetet ett större antal tillräckligt förberedda elever. De årligen inskrifna studenterna voro få, och universitetsungdomen utgjordes så godt som uteslutande af fattiga ynglingar, som knappt hade något annat mål än att så snart som möjligt nå en ställning, vanligen i kyrkans tjänst, som kunde bereda dem timlig bärgning.

Emellertid märktes småningom ett vaknande lif, hvars impulser till stor del äro att söka i de vetenskapliga sträfvanden, som på denna tid bröto sig väg i Sverige. Den svenska forskningen inträdde nu i en glänsande period, då gamla fördomar föllo och nya forskningsmetoder uppkommo, hvilka ledde till betydande resultat. Den natur-

---

[1]) *Brefväxling* mellan ärkebiskop Eric Benzelius d. y. och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna efter orig. utg. af Johan Henrik Lidén, Linköping 1791.

vetenskapliga forskningen, som uppspirat i Holland och England och från dessa länder kommit öfver till Sverige, var därvid i mycket bestämmande. Linné blef den erkände mästaren, som genomförde ett omfattande vetenskapligt system och genom talrika lärjungar verkade höjande på hela det vetenskapliga lifvet. Hans elever besökte alla världsdelar och insamlade med oförtruten flit naturföremål, hvilka beskrefvos och insattes på sina platser i det stora system han upprättade. Det noggranna iakttagandet var och förblef det mest karaktäristiska för denna riktning. Det var ännu jämförelsevis mindre fråga om allmänna synpunkter, om lifsföreteelsernas sammanhang och utveckling; hufvudsyftet var att vinna en stor och omfattande öfverblick af det hela, en noggrann kunskap om detaljerna, om arter, species och klasser. Den år 1739 grundlagda vetenskapsakademien blef medelpunkten, där snillen af första rang, bland dem äfven finnar, samarbetade med hvarandra.

Samtidigt försiggick en omsvängning i det filosofiska åskådningssättet genom den spridning den tyske filosofen Christian Wolffs läror vunno. Det var Wolff, som framför andra i Tyskland frigjorde filosofin från teologins förmynderskap. Afsatt från sin professur i Halle och landsförvisad från Preussen, fann han tillflykt hos Fredrik I:s af Sverige fader, landtgrefven af Hessen. Detta bidrog till att hos konungen väcka ett stort intresse för den tyske filosofen, och från konungaborgen gick hans rykte till universiteten. Uppsala universitet var snart genomsyradt af wolffianismen.

Den filologiska och lingvistiska granskningen fick en snillrik företrädare i Johan Ihre. Hans stora verk „Glossarium Sviogothicum" utkom visserligen först 1769, men redan därförinnan hade han såsom professor i Uppsala mäktigt verkat för genomförandet af en kritisk granskning inom språkvetenskapen öfver hufvud och särskildt inom studiet af de nordiska språken. „Etymologens första undersökning bör", sade han i företalet till sitt Glossarium, „vara att utröna, ur hvilket och hvilka språk hans eget sprungit fram och i huru stor släktskapsgrad andra språk stå till detsamma", och denna synpunkt full-

följde han med en skärpa och säkerhet, som verkade befruktande äfven på närliggande vetenskaper, särskildt på historien, med hvilken hans forskning hade många beröringspunkter.

På 1730-talet begynte de nya sträfvandena bryta sig väg till universitetet i Aurastaden.

Den wolffska filosofins första djärfve representant i Åbo var den mångsidigt begåfvade, men orolige och äfventyrlige Johan Welin, hvars korta verksamhet såsom professor i logik och metafysik (1738—1744) blef afgörande för de filosofiska studierna. Den nya riktningen framträdde i en icke obetydlig disputationslitteratur, där frihet att döma efter sunda förnuftet och utan hänsyn till antagna dogmer ständigt påyrkades. Förgäfves sökte ortodoxins anhängare, bland hvilka Daniel Juslenius var den verksammaste, genom akademiska censuråtgärder motverka dessa sträfvanden. Det frisinnade åskådningssättet vann, trots hindren, allt större insteg och den wolffska filosofin segrade definitivt genom Karl Mesterton, hvilken såsom Welins efterträdare 1746—1767 innehade lärostolen i logik och metafysik.

Sålunda begynte ett affall från det karolinska tidehvarfvets luthersk-dogmatiska åskådningssätt, som visserligen icke ännu märktes hos en större allmänhet, men blef ganska allmänt inom de kretsar, där man sysselsatte sig med vetenskapliga frågor. De af gammalt gifna föreställningarna om själslifvet och människans förhållande till gudomen underkastades en granskning, som till en början var tveksam, men snart vann ökad styrka och gick i allt mera rationalistisk riktning. En radikal omstörtning af de gamla begreppen var så mycket mindre i fråga, som Wolff själf åtnöjde sig med att förbehålla den rationalistiska kritiken rätt att pröfva äfven de religiösa sanningarna, utan att förneka vare sig uppenbarelsen eller dogmerna. Man kunde godt anse den wolffska rationalismen såsom den rätta filosofiska sanningen och dock förblifva kyrkan trogen. Men den

fasta öfvertygelse, som varit ortodoxins grundval, var i alla fall skakad. [1])

Nästan samtidigt med den wolffska filosofin gjorde sig den linneanska naturvetenskapliga metoden gällande vid Åbo universitet.

Den främste banbrytaren för det empiriskt naturvetenskapliga åskådningssättet var Johan Browallius, som 1737 blef professor i fysik i Åbo och 1749—1755 innehade Åbo biskopsstol. Han var en af de första, som gjorde Linnés läror bekanta i Finland. Med entusiasm arbetade han för det naturvetenskapliga studiets främjande vid universitetet, och ej mindre voro hans blickar riktade på att förbättra skolväsendet genom införandet af nya undervisningsmetoder och reala ämnen. I samma riktning gick Pehr Kalm, äfven han en af Linnés mest framstående lärjungar, som 1747 blef professor i ekonomi vid Åbo universitet och ifrigt främjade det naturvetenskapliga studiet med blicken ständigt riktad på dess tillämpning i det praktiska lifvet.

Den inflytelserikaste bland det naturvetenskapliga studiets förkämpar var dock Karl Fredrik Mennander, vid hvilken betydande man jag så mycket hellre bör dröja, som ingen annan i samma mån som han utöfvat inflytande på Porthans andliga utveckling och vetenskapliga studier. Mennander (1712—1786), som var prästson från Österbotten, lärde känna Linné, då denne på återfärd från sin resa i Lappland några dagar dröjde i Åbo. Denna första bekantskap blef anledningen till att han åren 1733 och 1734 fortsatte sina studier i Uppsala, där han knöt en vänskap med Linné, som varade genom lifvet. Återkommen till Åbo föreläste han 1736 såsom magister docens öfver botaniken enligt Linnés system, som genom honom först bekantgjordes i Finland. 1746 utnämndes han till professor i fysik, d. v. s. naturvetenskapen i gemen, vid Åbo akademi och ägnade sig därefter med en arbetsförmåga,

---

[1]) Arvid Hultin: *Finlands litteratur under frihetstiden,* I sid. 63 ff.

som af ingen samtida universitetslärare öfverträffades, åt att bryta väg för det nya naturvetenskapliga uppfattningssättet. Naturforskningen måste, enligt hans mening, stödja sig på iakttagelse och experiment; han ansåg att fysikaliska kunskaper erfordrades för att rätt kunna tolka bibelställen, hvilka innehålla uttalanden om naturen. Äldre tiders metafysiska uppfattningssätt af naturen förkastade han helt och hållet. Liksom Browallius ifrade han för att naturalhistorien skulle få en hufvudplats vid undervisningen i rikets skolor och akademier. Sina naturvetenskapliga sträfvanden fullföljde han äfven sedan han 1752 blifvit professor vid teologiska fakulteten och 1757 biskop öfver Åbo stift. Liksom Linné var han en flitig samlare af naturföremål, i synnerhet mineralier, och sitt nit för det mineralogiska studiet vid Åbo universitet visade han bl. a. genom att, då han 1775 lämnade Åbo för att öfvertaga ärkebiskopsämbetet i Uppsala, åt akademien donera sitt mineraliekabinett.

Hos Mennander framträdde såsom hos ingen annan af denna tids Åbo-professorer sambandet emellan de naturvetenskapliga sträfvandena och de humanistiska studierna, som snart af dem rönte en afgörande inverkan. Man betraktade från denna ståndpunkt det mänskliga lifvets företeelser ungefär såsom naturföremål, hvilka observerades, samlades, beskrefvos och klassificerades. Då den praktiska nyttan var en synpunkt, som aldrig glömdes vid naturens studium, låg äfven däri en brygga, som ledde till studiet af det andliga lifvet. Liksom man behöfde känna naturen för att rätt begagna sig af dess krafter, så borde man äfven känna det mänskliga samfundets lifsyttringar och dess förgångna lif för att finna utvägar till dess utveckling i en riktning, som vore den bästa för grundläggande af lyckliga förhållanden. Statistiken, som ju alltid i sitt förfaringssätt måste närma sig till naturvetenskaperna, och historien, som ger förutsättningarna för de existerande lokala och samhällsförhållandena, omfattades därför med förkärlek. Och Mennander blef från sin naturvetenskapliga ståndpunkt en kunnig bearbetare af

Finlands statistik och historia. Han har äfven här väckt intresse till lif och utöfvat ett ej ringa inflytande, ehuru hans tid och uppmärksamhet, ju längre han lefde, allt mera togos i anspråk af ämbetsgöromål och praktiska värf.

Hans af Svenska vetenskapsakademien publicerade uppsats „Åbo stifts tillväxt i folkrikhet på trettio år" (1769) hälsades af akademiens sekreterare Pehr Wargentin med tack „för den högst märkvärdiga tabellen, som visar, att folkhopen i Åbo ökat sig på 30 à 35 år nära dubbelt". Denna uppsats var ett försök till bearbetning af det statistiska material, som i landet genom prästerskapet samlats. Den böjelse att samla, bevara och förteckna, som var utmärkande för tidens naturforskare och som Mennander hade gemensam med dem, karaktäriserar honom äfven såsom historiker. Han blef ägare af en rik samling manuskript och sällsynta böcker, i synnerhet rörande Finlands historia. Hans brefväxling med de finska historikerna Bilmark, Porthan och Lencqvist rörde sig till icke ringa del kring i historiskt afseende märkvärdiga arbeten, med hvilka han önskade rikta sitt bibliotek. Och med stor liberalitet var han beredvillig att med sina kollektioner och sitt rika minne komma andra yngre forskare till hjälp. Porthan fick af honom mången god handräckning, hvilket han alltid beredvilligt erkände. Äfven fornsaker och medaljer hörde till området af Mennanders forskar- och samlarverksamhet.

Hans egen produktion stod i omfattning lika litet på det historiska som på andra vetenskapliga områden i proportion till hans detaljkunskaper. Det var hufvudsakligen i tal hållna vid särskilda tillfällen, som han berörde historiska frågor, bland hvilka märkes hans tal vid prästmötet i Åbo 1773 *„De synodis et speciatim diœcesanis aboensibus"*, som bl. a. innehåller en värdefull förteckning öfver de 1629—1773 utgifna synodalafhandlingarna. Något fullt genomfördt historiskt forskningsarbete har han icke efterlämnat.

Mennanders uppfattning af det historiska vetandets betydelse och uppgift sammangick ej mindre än hans forskar-

och samlararbete med tidens naturvetenskapliga- och nyttighetssträfvanden. Historien är, heter det i hans disputation „Theses de studio historico" en spegel af den gudomliga allmakten och en lärarinna för lifvet (speculum omnipotentiæ divinæ atque vitæ magistra).[1]) Historisk kunskap är därför behöflig för hvar och en. Af historiens skilda grenar är lokalhistorien särskildt nyttig, och historien bör alltid stå i omedelbar förbindelse med geografin. Han begär att historien skall vara opartisk och tillförlitlig, men tänker icke på att en djupare inblick i den historiska utvecklingens förlopp och sammanhang borde vinnas.

Jakob Tengström betecknade senare Mennander såsom „modest; kunde och ville ej producera sig; men af verklig och utmärkt förtjänst", hvilka ord innebära en träffande karaktäristik.[2]) Att han gynnade Porthan och af denne betraktades såsom en fader i fråga om litterära sträfvanden är kändt genom deras brefväxling, men det har kanske mindre framhållits, att Porthan hörde till kretsen af Mennanders fränder. Mennanders första hustru Ulrika Palén var nämligen syster till Pehr Jusleen d. ä:s hustru Johanna Palén. Vänskapen mellan familjerna Mennander, Palén och Jusleen var så mycket starkare, som den hade blifvit grundlagd redan under den föregående generationen.[3]) Det kan här anmärkas att släkten Paléns mest bemärkta personlighet var den i hattpartiets historia omtalade sekreteraren i bondeståndet, sedermera lagmannen Erik Johan Palén, som bidrog till utgifvandet af sin svärfader Samuel Forseens finska lagöfversättning. Äfven med denne broder till Johanna och Ulrika Palén stod Porthan i

---

[1]) 1748: resp. Maur. Vilh. Fontell.

[2]) Enligt J. J. Tengströms anteckningar om sin svärfar J. Tengström, mskr.

[3]) Häradshöfdingen Abraham Palén, syskonen Paléns fader, var halfbroder till C. F. Mennanders fader, prosten Anders Mennander. Denne stod i nära förbindelse till familjen Jusleen. Den äldste af Gabriel Juslenius' söner Johan Gabriel hade varit Carl Fredriks lärare och med Daniel Juslenius upprätthöll Anders Mennander en förtrolig korrespondens.

frändskapsförhållande, och hans föredöme torde hafva verkat till att väcka Porthans intresse för den finskspråkiga litteraturen.[1])

Porthan hörde därför liksom hans kusin Pehr Juslén till C. F. Mennanders umgängeskrets. Mennanders rika erfarenhet och mångsidiga intresse verkade från de första studieåren välgörande och befruktande på hans unga sinne, och denna inverkan fortfor intill Mennanders död 1786. Tonen i Porthans bref till Mennander är vördnadsfull, såsom det höfdes i korrespondens med en ärkebiskop och prokansler, men den öppenhet, med hvilken Porthan meddelar Mennander äfven små nyheter och detaljer ur lifvet i Åbo och vid universitetet, vittnar om stor förtrolighet. Till Mennanders son i hans andra gifte med Johanna Magdalena Hassel, Carl Fredrik Mennander (f. 1748), som sedermera adlades med namnet Fredenheim, stod Porthan, oaktadt nio år äldre, i nära vänskapsförbindelse. Äfven här fanns ett frändskapsförhållande. Fredenheims morfar, professorn, sedermera kansliråden Henrik Hassel var nämligen i sitt andra äktenskap gift med prof.

[1]) Jämför J. R. Forsmans disputation „*Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa*" (Helsingfors 1900).

Anders Mennander,
kyrkoherde i Ilmola † 1734, gift med Margareta Elisabet Ruuth.

|

Carl Fredrik Mennander,
gift 1) med Ulrika Palén, 2) med Johanna Magdalena Hassel.

|

Son i senare giftet Carl Fredrik Mennander, adl. 1772 med namnet Fredenheim, f. 1748 † 1803.

Abraham Paleen,
häradshöfding i Pikis och Halikko härader, gift med Margareta Katarina Tigerstedt.

Erik Johan Palén, lagman, f. 1716 † 1788, gift med Anna Johanna Forseen.	Kristina Margareta, gift 1) med prof. Gregorius Stenman, 2) med kanslir. H. Hassel.	Johanna, gift med Pehr Jusleen d. ä.	Ulrika, gift med C. F. Mennander d. ä. i hans första gifte.

Gregorius Stenmans änka Kristina Margareta Palén, en syster till Johanna och Ulrika samt Erik Johan Palén. Fredenheims mormor var visserligen Henrik Hassels första hustru Katarina Meurman, men Mennander-Fredenheim och Porthan betraktade dock hvarandra som fränder och begagnade i bref tilltalsordet „kusin". Då Mennander 1765 disputerade, var Porthan förste opponent, hvilket var en äldre kamrats väntjänst mot en yngre vitterhetsbroder.

De naturvetenskapliga och ekonomiska sträfvandena samt de spekulativa studierna höjde det vetenskapliga lifvet vid Åbo akademi på 1740- och 1750-talen betydligt öfver den nivå, på hvilken de stått under frihetstidens tidigare årtionden, men mången ansåg dock den riktning studierna tagit vara ensidig. I sina „Anmärkningar på en resa från Stockholm till Finland år 1759" säger C. C. Gjörwell, att den ålderstigne „Scarin beklagat de lärda vetenskapernas och i synnerhet historiens förfall här vid akademien, och dess bibliotek, som står under hans uppseende, har inga inkomster och att domkyrkomonumenterna nog vårdslösades". Det kan i själfva verket icke nekas, att de egentligen humanistiska studierna ännu länge voro jämförelsevis tillbakasatta, men äfven på detta område började ett nytt lif märkas under inflytande af några förtjänstfulla lärare.

Den främste bland dem var den nämnde Algot Scarin (f. 1684; professor i moral och historia i Åbo 1722; fick afsked med kansliråds titel 1761, † 1771), som förberedde Porthans arbete inom den finska historieforskningen. Han var en lärjunge af den berömde Uppsalaprofessorn Erik Benzelius d. y. och kan i viss mån betraktas såsom en fortsättare af dennes arbeten. En hängifnare forskare än Scarin har knappt funnits, och han var ständigt sysselsatt med betydande litterära planer. Nordens forntid, de finska medeltida biskoparnas historia och hans hembygds, Västergötlands, minnen ville han se behandlade vare sig i enskilda afhandlingar eller i fortlöpande serier, men utförandet blef ofta svagt, dels till följd af en viss tyngd i hans arbetssätt, dels äfven emedan han saknade nödigt material för sina forskningar. Med ett på denna tid vanligt förfarande

lät han förleda sig att af tomma ordlikheter draga vidtgående slutsatser. Han inlade emellertid en betydande förtjänst genom att väcka intresse för historiens studium vid universitetet och genom att rikta uppmärksamheten på Finlands historia, som han i disputationer behandlade och i föreläsningar berörde.

Såsom lärare i moral var Scarin mindre märklig. Han tyckes hafva anslutit sig till den nya wolffska riktningen eller motarbetade den åtminstone icke, ty många af hans lärjungar disputerade i wolffsk psykologi och etik eller i naturteologi. Från denna ståndpunkt var han, ehuru annars from till sitt tänkesätt, en motståndare till den gamla ortodoxin och försvarade sig käckt mot det angrepp, som från ortodox ståndpunkt gjordes mot en under hans presidium utgifven afhandling.

På äldre dagar framstod Scarin visserligen såsom ett lärdt original: lång, torr och mager samt ytterst punktlig i hela sin lefnadsordning, men hans lärdom och flit ingåfvo aktning. „Knappt har akademien“, skref hans minnesträcknare J. Bilmark, „haft en mera flitig lärare; också fordrade han af sina disciplar, att de skulle efterfölja hans exempel“.

Porthan åhörde Scarin, men bland hans egentliga lärjungar kan han icke räknas. Scarin var då redan ålderstigen, och hans förfarande öfverensstämde icke med den skarpt kritiska metod, som numera gjorde sig gällande. Porthan ägnade icke i sina skrifter Scarins historiska undersökningar någon synnerlig uppmärksamhet, men mera uppskattade han hans arbete för universitetsbiblioteket, hvilket Scarin under en lång följd af år skötte såsom bibliotekarie. I hvarje händelse har Scarins i humanistisk riktning väckande verksamhet varit af betydelse för Porthan. Måhända drog han nytta af Scarins privata föreläsningar i historia, i synnerhet af de kurser, som gällde det 18:de seklets händelser.[1])

I Scarins spår gick en annan västgöte, den nämnde Johan Bilmark (f. 1728 † 1801), som 1763 efterträdde honom

---

[1]) M. G. Schybergson: *Historiens studium vid Åbo universitet*, Sv. Lit. s:ts i Finl. skrifter, XIX sid. 36 ff.

såsom professor i moral och historia. Bilmark var under Porthans studentår sysselsatt med matematiska studier och ägnade sig med allvar åt historien först sedan han blifvit förbigången vid besättandet af den matematiska professuren. Han var intresserad för litterära sträfvanden och aktades såsom en välvillig och redbar man, men hade ingen större begåfning såsom forskare. Osäker vacklade han mellan Scarins forngotiska entusiasm och etymologiserande metod och den nya skolans kritiska förfarande. Porthan stod alltid på vänskaplig fot med honom, men torde icke hafva rönt något märkligt inflytande af honom såsom forskare.

Däremot inverkade eloqventieprofessorn Henrik Hassel såsom lärare och vän mycket på Porthans utveckling. Han hörde till kretsen af Porthans fränder genom sitt ofvannämnda äktenskap i andra giftet med Kristina Margareta Palén, Johanna Jusleens och Ulrika Mennanders syster, och förmodligen bidrog förvantskapen till det intima och förtroendefulla förhållande, som uppkom mellan läraren och eleven. Porthan har i sitt minnestal öfver Hassel framhållit hans stora förtjänst såsom akademisk lärare och hyllat honom såsom den han i främsta rummet hade att tacka för sin akademiska bildning; „den bäste lärare", säger han, „och om mig i högsta grad förtjänt genom välgärningar i oräkneliga afseenden".

Hassel, som var född 1700 och blef eloqventieprofessor 1728, hvilken lärostol han innehade till sin död 1776, var en föregångare till den nyhumanistiska riktning, som sedermera genom Porthan vann seger inom de klassiska universitetsstudierna. Han sökte göra sina elever bekanta med den klassiska litteraturens innehåll och föreläste termin efter termin öfver Cicero, oftast om De officiis, hvilket arbete han älskade att utlägga, emedan det förenade den behagligaste framställning med de bästa föreskrifter i sedligt afseende, men dessemellan om de små skrifterna De senectute, De amicitia, Paradoxa och Somnium Scipionis. Den romerska poesin intresserade honom däremot mindre och upptogs aldrig i hans kurser. Han handledde med aldrig

tröttadt nit sina elever i såväl svenska som latinska skriföfningar, hvarvid han lät deras själfständighet framträda, men rättade hvad som kunde vara olämpligt i framställningen. Hans undervisning hade öfver hufvud en praktisk karaktär, och utbildningen till vältalighet berodde, enligt hans mening, icke så mycket på regler och föreskrifter som på meddelandet af exempel och omsorgsfull tolkning af klassikerna.

Hassel var icke produktiv i sin vetenskap och ledde icke sina lärjungar till författarskap inom eloqvensen. Bland de 125 disputationer, som utkommo under hans presidium, behandlar ingen ett i egentlig mening filologiskt ämne; några få röra sig inom den romerska historien, men med i hög grad ytlig och kriamässig framställning; de flesta äro ägnade åt naturrättsliga och praktiskt filosofiska spörsmål. Hassel var nämligen bevandrad i filosofins praktiska grenar och såg gärna, att hans elever behandlade ämnen därur. Han var dock ingen banbrytare, utan höll sig helst till äldre godkända författare. I rättsfilosofin hänvisade han i synnerhet till Grotius och Pufendorf. I rent spekulativa frågor var han den äldre cartesianska filosofin tillgifven och motarbetade det leibniz-wolffska systemet, hvilket icke hindrade honom att låta ynglingar, för hvilkas dissertationer han presiderade, försvara Wolffs satser. Hans böjelse för cartesianismen förband sig, icke utan en viss inre motsägelse, med ett lifligt intresse för den engelska, på erfarenhet grundade vetenskapen. Den af Bacon af Verulam angifna vägen till kunskap om naturen ansåg han vara den enda sanna, och han läste själf ständigt Bacons encyklopediska verk „De dignitate et augmentis scientiarum“ samt rekommenderade det oaflåtligt åt andra. I historien, som han ansåg vara den bästa ledarinnan i det mänskliga lifvet, var han väl bevandrad. I en 1726 utgifven disputation yrkade han, att historikern icke blott bör undersöka enskilda personers och handlingars beskaffenhet, utan äfven tidernas egendomliga och särskilda lynnen.

Han var hemmastadd icke blott i rättsvetenskapens teori, utan äfven i dess praktiska utöfning. Han konkurre-

rade om en assessorsplats i Åbo hofrätt och vann hofrättens förord, men en annan, som hade förespråkare vid hofvet, utnämndes.

Han var till hela sin riktning afgjordt praktisk och omfattade med intresse de praktisk-ekonomiska sträfvanden, som med allt större makt bröto sig fram vid akademien. Det är betecknande att under denne eloqventieprofessors presidium en disputation utgafs af Johan Welin med titeln „Välmenta tankar om landthushållningens förbättrande i Finland", den första akademiska afhandling, som i Åbo utkom på svenska.

Äfven i hans enskilda lefnadsförhållanden gjorde sig hans praktiska lynne gällande. Han ägnade sig med ifver åt skötandet af de egendomar han ägde i närheten af Åbo. „Hvad var vackrare", skref Fredenheim om honom till Porthan, „än hans landtlefnad och att vara hos honom på hans landtgård".

Porthan följde, sedan han efterträdt Hassel i dennes professur, i mycket hans föredöme och visade därigenom, af hvilken betydelse hans undervisning varit för honom. Måhända leddes han genom Hassel in på den engelska filosofin, till hvars uppfattningssätt han senare anslöt sig. Hassels exempel kan hafva uppmuntrat honom att ägna sig åt historiska studier. Och genom sin imponerande personlighet och sitt väl ordnade arbetssätt var Hassel ett föredöme, som Porthan redan från tidiga år ville följa. [1])

Det är antecknadt, att Porthan, förutom Scarin och Hassel, förnämligast åhörde Clewberg och Johan Kraftman, [2]) och äfven om desses universitetslärarverksamhet bör jag därför här gifva några antydningar. Carl Abraham Clewberg (f. 1712, lingvarum professor 1746, teologieprofessor 1757, † 1765) var en framstående filolog, som

---

[1]) Om Hassel såsom nyhumanismens företrädare, se I. A. Heikel: *Filologins studium vid Åbo universitet,* Sv. Lit. s:ts i Finland skrifter, XXVI, sid. 167 ff.; jmfr A. Hultin: *Finlands litteratur under frihetstiden,* sid. 104 ff.

[2]) Wilh. Lagus: *Åbo akademis studentmatrikel,* Svenska Lit. s:ts i Finland skrifter, XI. 2, sid. 101.

företrädesvis studerade hebreiskan och arabiskan samt de därmed besläktade österländska språken. Han genomgick en kurs i bibelkritik öfver såväl Gamla som Nya testamentet. Under hans ledning gjorde sig Porthan bekant med bibelns hebreiska och grekiska originaltexter. Johan Kraftman (f. 1713, ekonomiedocens 1746, e. o. professor i matematik 1755, † 1791) var den förste, som vid högskolan öppnade en kurs i landthushållningen, men sedermera gick hans verksamhet för det mesta öfver i det praktiska lifvet. De praktiska anvisningar han på grund af sin erfarenhet såsom jordbrukare meddelade stannade i Porthans minne och tillgodogjordes af honom, då han senare upptog äfven det finska jordbrukets främjande bland sina uppgifter.

Sådan var den vetenskapliga atmosfär, i hvilken den femtonårige studenten inträdde. Mycket var i sin början och ofärdigt. Många lärare funnos, som voro försumliga eller okunniga, och bland studenterna var det vetenskapliga intresset i allmänhet svagt. Men å andra sidan var det finska universitetet en värld i vårlig knoppning, där nya sträfvanden spirade upp och betydande framtidsuppgifter uppställde sig, hvilkas lösning måste vara lockande för den vetgirige ynglingen.

Huruvida Porthans begåfning nu redan gjorde sig bemärkt veta vi icke, men säkert är att han tillägnade sig ett vidsträckt vetande, hvilket för framtiden blef honom till stor nytta såsom en fond, till hvilken han såsom forskare och skriftställare kunde lita. I synnerhet blef han väl bevandrad i de klassiska folkens språk och litteratur, dock mindre grekernas än romarnas, i de moderna folkens litterära alster samt i de filosofiska författarnes arbeten. Om hans kunskap i de orientaliska språken ha vi tillförlitliga vittnesbörd. Då docenten Olof Schalberg 1771 disputerade för professuren i orientaliska språken, uppträdde Porthan såsom extra opponent och bragte Schalberg i stor förlägenhet genom att ådagalägga, att denne själf bildat en arabisk ordrot, som alls icke förekom i något arabiskt lexikon. Han framlade därvid en arabisk ordbok och bad Schalberg söka den ifrågavarande ordroten, en uppmaning

som denne icke kunde följa, emedan han icke kunde läsa arabisk text. [1]) Ännu på äldre dagar var Porthan en säker kännare af arabiskan. År 1800 sände historikern Jonas Hallenberg en arabisk text att tryckas i Åbo, i tanken att d. v. docenten i österländska språk H. H. Fattenborg skulle läsa korrekturen. Då denne dock till följd af bortresa från Åbo icke i tid kunde göra det, läste Porthan i hans ställe korrektur på den arabiska texten, hvarefter korrekturafdragen ytterligare genomsågos af Fattenborg.

De filologiska studierna gåfvo en fast bas åt Porthans vetande. Den filologiska kritiken, som redan i Frankrike, Holland och Tyskland hade vunnit en betydlig skärpa och säkerhet, blef honom tidigt bekant och gaf honom till väsentlig del hans vetenskapliga metod.

Vi sakna närmare upplysningar om hans deltagande i det allmänna studentlifvet och i den österbottniska studentnationens lif. Ur nationens protokoll framgår såsom en enstaka omständighet att han där den 29 oktober 1757 höll ett tal öfver ämnet „Qvousque se extendat jus belli“ (Huru långt sträcker sig krigets rätt), hvilket vittnar om att han icke höll sig borta. [2]) Det var på den tiden, som Sverige deltog i det pommerska kriget, och man kan förmoda, att Porthans tal hade afseende på de tidsförhållanden, som därigenom uppkommo.

---

[1]) P. Kalm ger i bref till Mennander af den 25 december 1771 följande målande skildring af denna disputationsakt: „Mag. Avellan var prior opponens ordinarius, han satte väl Schalberg mycket i trängseln, men brukade dock mycken höflighet som kompetitor. Men sedan kom mag. Porthan extra; han tvålade bättre till Schalberg, så att Schalberg hade ingen undflykt; och att än mera plåga honom påstod Porthan, att den arabiska radix Schalberg omtalar, vore af Schalberg uppdiktad och fanns ej i något arabiskt lexikon och bad Schalberg där visa denna radix. Hvad skulle Schalberg göra, som ej kunde läsa en enda arabisk bokstaf? Porthan viste då, att han var den största idiot i de tungomål, till hvilkas förklarande han nu sökte blifva professor; dock medgaf Porthan, att Schalberg var en mästare i att jaga, fiska, spela och någorlunda i metafysiken, men slätt intet i annat.“ I. A. Heikel: *Filologins studium vid Åbo universitet*, sid. 221.

[2]) A. H. Snellman: *Pohjalaisen osakunnan historia*, II sid. 66.

I hvarje händelse stod Porthan icke ensam i kamratkretsen, ty många af hans närmaste vänner omfattade med värme de sträfvanden, åt hvilka han ägnade sig. Om kusinen Pehr Juslén har jag redan talat. Nästan lika nära honom stod Magnus Jakob Alopæus, som, såsom ofvan nämndes, var gift med Ulrika Jusleen. Född 1743 († 1818) var han några år yngre än Porthan. Han ägnade sig åt matematiken, blef docent i matematik 1769 och s. å. lektor i matematik vid Borgå gymnasium. Men han hade därjämte äfven andra litterära intressen, och särskildt sysselsatte han sig med historiska forskningar. Två år äldre än Porthan var hans frände Matthias Calonius (f. 1737 † 1817), som under större delen af hans lif stod i ett nära vänskapsförhållande till honom, hvilket olyckligtvis mot slutet grumlades af ett nästan oförklarligt missförstånd. [1]) Den litterära utgångspunkten var för dem gemensam; i sina första disputationer behandlade Calonius ett väsentligen litteraturhistoriskt ämne från reformationstidehvarfvet. [2]) En framstående förmåga bland Porthans studiekamrater var ytterligare Johan Henrik Lidén (1741—1793), med hvilken Porthan under dennes vistelse i Finland 1761—63 gjorde bekantskap. Många beröringspunkter funnos mellan dem, ty Lidén var en i sällsynt grad insiktsfull bokkännare och litteraturhistoriker och en varm vän af litterära sträfvanden. Slutligen böra vi ihågkomma Porthans yngre broder Sigfrid (f. 1741 † 1798), som äfven han från tidiga år slog sig på humanistiska och klassiska studier och blef i tillfälle att snabbare än Henrik Gabriel slutföra sina akademiska prof och examina. Han blef såsom nämndt (sid. 12) student redan vid tio års ålder 1751. I två disputationspartiklar pro exercitio och pro gradu utgaf han en afhandling „De adscitis ab aqvilone domesticis imperatorum copiis“ (Om kejsarnes från norden vunna hustrupper),

[1]) Enl. Ad. Neovius i Hist. ark. XV sid. 216 torde Porthan genom sin farmor Maria Harneskiöld varit syssling till Calonius.

[2]) *De nova facie orbis europæi circa seculum reformationis exorta* (Om den europeiska världens nydaning under reformationens århundrade).

hvilken är byggd på studium af den romerska litteraturen, samt författade tal på vers och prosa. Redan 1757, således vid 16 års ålder, promoverades han till magister, tre år tidigare än den äldre brodern vann den filosofiska graden. 1761 blef han utnämnd till docens i lärdomshistorien, var därefter anställd såsom lärare i Lovisa och Helsingfors, blef 1776 t. f. gymnasiiadjunkt i Borgå samt 1782 lektor i historia och moral vid Borgå gymnasium. Vid gymnasiihusets i Borgå invigning 1767 uppläste han en vidlyftig skaldedikt med titeln „Visheten". [1]) Hans lefnadsriktning var således i hufvudsak densamma som Henrik Gabriels. Hans begåfning var kanske icke synnerligen betydande och de förhoppningar, till hvilka hans tidiga framsteg gåfvo anledning, blefvo icke till fullo realiserade, men vi få förutsätta att en ömsesidig uppmuntran i studieväg ägde rum mellan bröderna. Förhållandet mellan dem var godt, och den sorgliga vändning Sigfrids öden slutligen genom sjukdom togo blef ett af de största bekymmer hans äldre broder hade att bära.

Porthans närmaste mål var liksom hans broders och hans nämnda kamraters den filosofiska graden, som hade stort anseende såsom vittnesbörd om akademisk bildning. Sitt första akademiska lärdomsprof aflade han i april 1758 genom en under presidium af vicebibliotekarien Jakob J. Haartman pro exercitio utgifven afhandling, hvilken utgjorde förra disputationspartikeln om ämnet „*Revelationi qvid debeat philosophia nostra*" (Hvad har vår filosofi vunnit genom uppenbarelsen?) [2]) Det var sedvanligt att sådana lärdomsprof af den på titelbladet angifna författaren tillägnades åt män, som stått honom nära såsom beskyddare, och att någon vän i bifogad gratulationsskrift lyckönskade honom till framträdandet på den vetenskapliga författarbanan. Porthans exercitieprof saknar icke dessa

[1]) Jmfr: Ur Finlands historia af Ad. Neovius, sid. 610 ff.

[2]) *Specimen academicum Revelationi qvid debeat philosophia nostra paucis exponens;* cujus partem priorem præside D:no Mag. Jacobo Haartman publice examinandam sistit Henricus Gabriel Porthan Ostrobotniensis d. V aprilis anni MDCCLVIII.

prydnader. Främst ingår en latinsk dedikation till den vetenskaplige bildningens befordrare C. F. Mennander, som under tre års tid såsom nationsinspektor och universitetets eforus hade visat förf. prof på välvilja och ynnest, hvarför förf. vågar ägna åt honom detta ungdomliga alster till tecken på evigt varande vördnad. Sedan följa de förut omnämnda dedikationsskrifterna till morbröderna Gustaf och Pehr Juslenius. På slutet finnes i det lilla häftet en gratulationsskrift på franska af Erik Cajanus, en nästan jämnårig student och sockenbo från Kronoby, som säger sig alltid hafva varit bland hans intima vänner och lyckönskar honom till „den lärda afhandlingen, som tillräckligt bevisar, att I besitten de egenskaper och dygder, som pryda en student“. Denne Erik Cajanus blef sedan militär och några vidare relationer mellan dem omtalas icke. Huruvida Porthan själf haft någon väsentlig andel i författandet kan vara tvifvelaktigt, ty oftast var preses den egentlige auktorn. Afhandlingen söker, under medgifvande af den hedniska filosofins förtjänst, bevisa att filosofin genom uppenbarelsen vunnit en högre utveckling. De hedniska filosofernas tänkande om gud, människosjälen och moralen var bristfälligt. Äfven i fråga om naturen saknade de fast botten. I allt detta har uppenbarelsen kommit filosofin till hjälp. På slutet anmärkes, att i och med detsamma som teologin fått en förbättrad riktning, det forna alltför stränga sambandet mellan henne och naturvetenskaperna blifvit väsentligen lösare, hvilket är ett medgifvande åt den nyare naturforskningen.

Omkring ett år senare, i april 1759, disputerade han pro gradu med *Aphorismi philosophici* (Filosofiska aforismer), omfattande tio särskilda satser, af hvilka tre höra till det humanistiska och sju till det fysisk-matematiska området. Här såsom ofta är det svårt att afgöra om författarskapet, men man kan förmoda, att preses Gadolin författat de sistnämnda och Porthan de förstnämnda teserna. [1])

[1]) *Aphorismi philosophici*, qvos, præside Jacobo Gadolin, pro gradu publice defendet Henricus Gabriel Porthan Ostrobotniensis d. III Julii anni MDCCLIX.

I den första satsen yrkas, att ett nödvändigt sammanhang bör äga rum mellan idén och dess språkliga uttryck. I den andra aforismen framhålles att det är fåfängt att uttala sig om själslifvets särskilda företeelser, så länge man har endast ett negativt begrepp om själens väsende; i den tredje, att en oskyldig medborgare utan orätt kan öfverlämnas åt fienden, om staten därigenom undgår en hotande tillintetgörelse, hvilket styrkes med att det helas väl beror på att den enskilde uppoffrar sig för det allmänna.

Dessa osjälfständiga ungdomsförsök gifva endast en svag ledning till bedömande af den filosofiska ståndpunkt Porthan under studentåren innehade, men man finner, att den filosofiska luft, i hvilken han lefde, var mättad af den allt fortfarande gällande wolffska filosofin. De frågor, som upptogos, hörde till dem, som ofta voro under debatt bland wolffianerna, och uppfattningssättet är i hufvudsak deras. Sträfvandet att försona tänkandet, hvars frihet till fullo skulle göra sig gällande, med religionen var, såsom förut (sid. 29) antyddes, icke för dem främmande.

Med hvilken framgång i fråga om vitsord Porthan därefter slutförde sin examen känna vi icke. Vi veta endast att han promoverades till filosofiemagister vid den filosofiska fakultetens promotion den 25 augusti 1760, vid hvilken professor Jakob Gadolin var promotor. Icke mindre än femtiofem ynglingar, ett för denna tid ovanligt stort antal, bestego jämte honom den akademiska parnassen, hvilket redan i och för sig var ett vittnesbörd om den fart de akademiska studierna började taga. Bland dem vunno Gustaf Orræus och Anders Joh. Lexell rykte genom vetenskaplig verksamhet i Ryssland, den förre på läkarbanan, den senare såsom matematiker. Porthan var den ende, som skulle intaga en bemärkt och framstående plats vid den finska högskolan.

III.

Tidigare akademisk bana.

Den akademiska banan, som med framgång beträdts af många män, hvilka hörde till Porthans släkt eller stodo den nära, främst af morfadern Gabriel Juslenius, dennes broder Daniel Juslenius samt C. F. Mennander och H. Hassel, syntes säkert den tjuguettårige magistern lockande, men det gällde dock främst för honom att, förr än en ställning kunde vinnas, under fortsatta studier förtjäna dagligt bröd. Den närmast till hands liggande utvägen var att ägna sig åt barnundervisning och liksom mången annan nyssvorden magister sökte han sig plats såsom privatlärare i landsorten.

År 1760 hade Georg Mathesius, Gustaf Juslenius' svåger och Porthans vordne lärare, blifvit kapellan i Teerijärvi kapell af Kronoby socken, beläget sydost om moderförsamlingen. Han var numera magister och präst sedan tre år tillbaka samt gift. Det synes mig troligt, att det var hos denne sin frände, som Porthan vann anställning. En uppgift finnes nämligen om att han på hösten 1760 var informator i Österbotten,[1]) och en tradition, som är återgifven i tidningen „Ilmarinen, Notisblad för Österbotten" 1855 under titeln „Porthans hägg i Teerijärvi" [2]) talar om att Porthan under sin studenttid konditionerade på kapellansbolet i Teerijärvi. Han planterade där en hägg, som växte stor och ännu hundra år senare bar hans namn; hans

---

[1]) Wilh. Lagus: *Studentmatrikel.*

[2]) Undert. R. (förmodl. J. O. I. Rancken).

minne lefde länge bland äldre personer på orten. Denna tradition säger visserligen, att det var såsom student som Porthan konditionerade i Teerijärvi, men under studentåren var han, så vidt man kan se, terminligen närvarande vid universitetet, och det kan därför med ganska stor sannolikhet antagas, att hans studenttid här blifvit förblandad med hans första magistertid samt att traditionen hänför sig till höstterminen 1760, den enda termin, då han, så vidt man vet, var informator. Han hade så mycket större anledning att slå sig ned hos den litterärt bildade Georg Mathesius i Teerijärvi, som han där kunde stå i nära förbindelse med morbroderns hem i det närbelägna Kronoby. Om Georg Mathesius' barn och öfriga familjeförhållanden har jag icke närmare kunskap, men antagligen var Porthans lärarverksamhet i den unga familjen icke synnerligen omfattande. Höstterminen 1760 var för honom en hvilotid efter lärda mödor, tillbragt i en omgifning, vid hvilken han var fäst genom tillgifvenhetens och tacksamhetens band.

Återkommen fann han en utväg till ekonomisk bärgning i privatlärarverksamhet. De offentliga läroanstalterna voro få och till sin inrättning föråldrade, hvarför den enskilda undervisningen hade vida större betydelse än i våra dagar och i familjer, som hade ekonomiska resurser, föredrogs framför den publika. Så godt som alla universitetslärare sysslade under yngre år med privatundervisning, och Porthan började förmodligen därmed redan på våren 1761, fann intresse i saken och hade framgång. Ur denna början framgick, genom samverkan med andra lärare, en enskild läroanstalt, om hvilken Franzén i sitt minnestal meddelar oss underrättelser. Franzén säger nämligen, att han inrättade „en privat pensionsanstalt, hvarvid han förente med sig flera andra unga lärare, som genom samfälta bemödanden lättare och lyckligare danade sina elever och tillika verkade till hvarandras förkofran. Ännu i en senare tid fägnade han sig åt denna inrättning, hvarvid han både fullkomnat sina gåfvor att undervisa och förvärfvat sig lifstidsvänner, af hvilka några sedan utgjorde hans dagliga umgänge.“ Vi veta icke, när detta pensionat grund-

lades, men att det fram på 1770-talet vann en större utveckling framgår af att Porthan då hade större betjäning i sitt hus än förut. Pensionärerna undervisades dels af honom själf, dels af andra universitetslärare. 1776 skref han till C. F. Mennander: „Unga Forsman läser hos mig dels och dels hos M. Sal. Kreander: han tycks arta sig väl, och jag skall ej underlåta att hafva vård om honom". [1]) 1775 hade han enligt mantalslängderna en tjänarinna, men 1776 hade han två tjänarinnor, hvarutom huset förestods af hans yngre syster, Kristina Katarina (Stina Kaisa), som lämnat föräldrahemmet i Viitasaari för att komma brodern till hjälp. På denna fot förblef hushållet 1777 och 1778, men i 1779 års mantalslängd nämnes återigen endast en tjänarinna. Porthan hade då blifvit professor och förberedde sig till sin utrikesresa, hvarför han upplöste pensionatet. Systern återflyttade till det gamla hemmet, där hon förblef till faderns död. Något pensionat i större mening upprätthöll Porthan icke sedermera, men han hade dock vanligen en eller flere studenter bosatta hos sig. Det var honom kärt att i sin närhet hafva ynglingar, som han personligen kunde handleda såväl i studier som till karaktärsutbildning.

Något ljus faller ytterligare öfver denna sida af Porthans lif genom bref från honom till assessorn, sedermera bergsrådet Johan Hisinger på Fagervik, hvilken såsom godsägare och industriidkare betydande man i början af sommaren 1774 anhöll om att få ställa sin femtonårige son Mikael under Porthans ledning. [2]) Den unge Hisinger var bestämd för det militära ståndet, men skulle, såsom det bland adliga familjer var vanligt, förrän tjänstgöringen började, genom privat undervisning föras in i vetenskaperna. Porthan var icke beredd att i sitt enkla hus emottaga en ung man, som var van vid ett dyrbarare lefnadssätt än hvad bland hans pensionärer plägade förekomma. Han skulle, svarade han i bref af den 30 juni 1774, först följande vinter kunna blifva rätt rangerad till sin hushållning

[1]) Den 4 april 1776; bref till samtida.
[2]) Fagerviks arkiv.

och ville ej gärna åtaga sig något, hvarmed han icke såg sig nöjaktigt kunna gå i land. Han fortsatte i följande ord, som jag anför såsom utgörande den enda skildring vi äga af Porthans enskilda lefnadsförhållanden under en så pass tidig period:

Om herr assessoren icke anser detta hinder för något betydeligt, så vill jag för öfrigt söka att tjäna herr assessoren så mycket jag kan. Kammare inom gården, där jag bor, kan jag väl prestera, men icke är den så rymlig och vacker, som jag önskade; för dräng har jag rum; matredningen måste jag låta förrättas af en piga; hon har väl lärt hos härskaper här i staden; men så felar dock mycket att hon är så inkommen däri som hon borde. Jag har ett vidlyftigt matlag och måste därföre hafva en sparsammare matordning, än om jag hade endast få i pension, emedan priset måste rättas efter pluralitetens villkor. Detta bör jag uppriktigt hafva den äran att gifva herr assessoren tillkänna. För att förbättra allt detta tänker jag i vinter taga till mig en syster, då allt kan komma på bättre fot, utan särdeles ändring i utgifter; och därintills kan jag föga se mig i stånd att rätta något.

Porthan hade således på denna tid „ett vidlyftigt matlag“ med många pensionärer, hvilka måste hållas vid sparsam kost, emedan de, liksom de flesta af denna tids studenter, hade knappa villkor och icke kunde betala mycket. En ung adelsman, som hade betjänt och ville bo i skildt rum, skulle kanske icke finna sig väl hos honom.

Oaktadt dessa betänkligheter fick den unge Hisinger bostad hos Porthan, som då och då meddelade fadern underrättelser om gossens framsteg. Under höstterminen 1776 hade han läst perspektivlära för mag. Lindqvist [1]) samt fortsatt Belidors kurs, förmodligen i vattenbyggnadsläran. [2]) Med tyska språket hade han hunnit så vida, att nödig färdighet i dess explicerande snart kunde vinnas. I svenska historien hade Porthan själf undervisat honom med syfte att meddela en pragmatisk insikt, och han hade äfven handledt honom i svensk och fransk skrifning.

[1]) Docenten och t. f. professorn i matematik Johan Henrik Lindqvist.
[2]) Bernard Forêt de Belidor, fransk ingenjör, f. 1698, † 1761, författade det berömda arbetet *Architecture hudraulique.*

Mikael Hisinger förblef Porthans pensionär för nära fyra års tid, ty i ett bref af den 27 mars 1778 tackar Porthan hans far för „den ynnest och frikostighet jag i dessa dagar hade den förmån att erhålla“ och för en „ansenlig föräring“. Sedan sonen lämnat Porthans hus hade förmodligen fadern funnit sig föranledd att utöfver den fastställda pensionsafgiften visa sin erkänsla. Nu upphörde Porthans omvårdnad om pensionären, som blef konduktör vid fortifikationen, för hvilken bana hans studier varit afsedda.

Porthans vetenskapliga arbeten fördröjdes genom kampen för den timliga existensen, men han hade dock tid öfrig att göra sig gällande på den akademiska vädjobanan.

1762 utgaf han andra disputationspartikeln af afhandlingen *„Revelationi qvid debeat philosophia nostra“* [1]), hvilken utkom under hans eget presidium och således var hans första självständiga akademiska arbete.

Framställningen går här, med samma mål som i den första disputationspartikeln, ut på att ådagalägga att uppenbarelsen står i det närmaste samband med den sanna filosofin, som genom henne stödes och stärkes. Sedda i uppenbarelsens ljus kunna frågor, sådana som om världens skapelse och om det ondas ursprung, som de hedniska filosoferna icke lyckats utreda, med framgång behandlas. Om filosofins rätt till frihet i förhållande till uppenbarelsen är Porthan något tveksam. Filosofen bör icke vara bunden af det gudomliga ordet, utan endast draga nytta däraf. Hvad som strider mot den gudomliga läran bör han förkasta, om det också godkännes af det ofta af fördomar behärskade förnuftet. De som med anledning däraf ropa att friheten att filosofera upphäfves, veta icke hvad den sanna friheten är och kunna icke skilja den från det otyglade och skadliga godtycket. Ty uppenbarelsen hindrar

---

1) *Dissertationis academicæ, revelationi qvid debeat philosophia nostra, paucis exponentis pars posterior, auctor Henricus Gabriel Porthan,* Philos mag., et respondens stip. regius Johannes Hydenius, ostrobotniensis, die XXVI Maji anno MDCCLXII.

oss icke att söka sanningen. Den hindrar oss endast att råka ut för afvägar och snår. Uppenbarelsen ger oss dessutom, utöfver förnuftets allmänna grundsatser, vissa naturliga sanningar af den största betydelse såsom om Guds fullkomlighet och människornas djupa fördärf, om själens odödlighet samt sådana sanningar, som gå utöfver förståndet, såsom om syndafallet, om världens skapelse ur intet o. s. v. Framställningens syfte är således i hufvudsak att försvara den uppenbarade läran såsom berättigad äfven från filosofisk ståndpunkt.

Denna afhandling hör icke till den egentligen fria forskningens område, och dess vetenskapliga värde kan, äfven om den betraktas såsom ett bidrag till tidens popularfilosofi, icke ställas högt. Det faller redan här i ögonen, att Porthans intresse och håg icke voro riktade på den djupare filosofiska spekulationen, ehuru han hade tillägnat sig såväl de gamlas som sin egen tids filosofiska litteratur och bildat sig ett eklektiskt uppfattningssätt af de filosofiska strömningarna. Det var såsom popularfilosof, som han senare utöfvade ett mäktigt inflytande på den akademiska ungdomen och med afseende därå har disputationen om filosofins tacksamhetsskuld till uppenbarelsen sin stora betydelse i hans historia. Han ansluter sig här i hufvudsak till den ännu gällande wolffska rationalistiska och abstrakta filosofin. En under Hassels presidium utgifven, i Wolffs anda författad äldre disputation åberopas [1]), och man finner vid jämförelse, att uppfattningssättet hos Porthan är i hufvudsak detsamma som hos föregångaren. Wolffs Theologia naturalis citeras likaledes, medan Lockes mening om världens uppkomst tillbakavisas. Det är ett stort steg från Porthans dåvarande filosofiska ståndpunkt till ett senare tidsskede, då han prisade Locke som Europas främste tänkare.

Det är anmärkningsvärdt att hans tidigare disputationer icke rörde sig på det gebit, där han skulle habilitera sig såsom akademisk lärare: den romerska litteraturen. Han

---

[1]) *De philosophia christiana,* præs. H. Hassel, resp. Jonas Bergenholtz.

omfattade romarspråket och den klassiska litteraturen med varmt intresse, ägnade sig med flit däråt och verkade såsom akademisk lärare betydelsefullt för de klassiska studiernas uppkomst, men kände sig icke lockad att på detta fält drifva själfständiga forskningar. Och man förstår detta, om man ihågkommer, att i Åbo nästan alla resurser saknades för arbeten i klassisk-filologisk riktning. Han behöfde ett handgripligt material, som han såsom forskare med full säkerhet kunde behandla, och afstod, där detta icke fanns, från att framträda eller nöjde sig med att popularisera. Men om han också icke författat synnerligen mycket inom den disciplin, som kallades eloqvens, och som motsvarade hvad vi förstå med klassisk filologi, voro hans kunskaper dock väl kända af Henrik Hassel, och det var dennes personliga förtroende, som gaf sig uttryck i att han kallades till magister docens i eloqvensen. Han utnämndes den 17 november 1762 men tillträdde befattningen först den 13 februari 1763. [1])

En eloqventiedocens hade nu så mycket mera tillfälle att verksamt ingripa i de akademiska studierna, som Hassel redan var ålderstigen och väl behöfde en yngre lärare till sin hjälp, och Porthan var säkerligen från början en flitig lärare. Men huru han under de tidigare docentåren ordnade sina kurser veta vi icke närmare. Först från och med 1768 finnas i de årligen utgifna föreläsningsprogrammen meddelanden om hans föreläsningar, hvilka belysa hans lärarverksamhet. I föreläsningskatalogen för 1768—1769

---

[1]) Vid kons. sammanträde den 28 oktober 1762 var fråga om att uti studio eloqventiæ en docens skulle förordnas i mag. Jeremias Wallenii ställe, som blifvit intagen uti Danviks hospital. Man hade i synnerhet reflekterat uppå mag. Johan (sic!, misskrifning i st. f. Henrik) Gabriel Porthan i anseende till dess vackra insikt uti förenämnde studio, hvilken ock till vederbörandes goda nöje i detta år publice aflagt specimen under titul: qvid revelationi debeat philosophia nostra. Därom afgick bref till kanslern, hvars bifallannde svar af den 17 november meddelades vid kons. sammanträde den 30 november. Att i det intyg kons., såsom i det följande skall omtalas, den 22 maj 1769 gaf honom, den 13 februari 1763 nämnes såsom dagen för hans antagande till docent beror förmodligen på att hans universitetslärarverksamhet först då begynte.

lofvar han fortgå i att behandla reglerna för vältaligheten enligt samma metod som föregående år.[1]) Reglernas tilllämpning skall framgå genom tolkning af valda tal af Cicero och genom handledning i stilöfningar. Följande läseår upptar han poesin till ett hufvudämne för sin undervisning och lofvar förklara Horatii skrift om poesin samt handleda vid skriföfningar i prosaisk och poetisk framställningsform såväl på latin som på modersmålet. För läseåret 1770—1771 öfvergår han till Vergilii ecloger och Horatii sånger, och läseåren 1771—1772 samt 1772—1773 behandlar han Vergilii æneid, det „odödliga" verket. Tillika lofvar han allt fortfarande hjälp vid latinska och svenska skriföfningar. Han gick således i Hassels fotspår, men upptog, utöfver hvad denne behandlat, från och med läseåret 1769—1770 den latinska poesin såsom ett hufvudämne i sin undervisning och sökte därjämte såväl teoretiskt som praktiskt göra sina elever bekanta med skaldekonstens grunder.

Denna utvidgning af hans undervisning sammanhängde med den ställning poesin öfver hufvud intog såsom läroämne vid universitetet. Jämte eloqventieprofessuren hade från äldre tider vid universitetet funnits en professur i poesi, hvarvid undervisningsskyldigheten varit så fördelad, att eloqventieprofessorn undervisade i vältalighetens teori och den romerska prosalitteraturen, hvilken ansågs innehålla de bästa förebilderna i vältaligheten, medan poeseos professorns undervisning omfattade skaldekonstens teori och den romerska poesin. 1747 blef emellertid poeseosprofessuren indragen och, betecknande för tidens ekonomiska riktning, förvandlad till en ekonomieprofessur, hvarjämte eloqventieprofessorn ålades att med biträde af en adjunkt eller magister docens besörja om undervisningen i de delar, som poeseosprofessorn förut ålegat. Hassel hade således äfven poesin på sin del, tills V. R. Nääf, en universitetslärare som gjorde sig framför andra bekant genom den energi, hvarmed han bl. a. hos de på den tiden mäktiga ständerna befrämjade sina intressen, 1756 utnämndes till e. o. poeseos-

[1]) — „qva superiore anno instituit metodo" —.

professor. Nääf vistades emellertid för det mesta i Stockholm och försummade sitt ämne, hvarför man blef betänkt på att öfverlämna det åt en annan lärare, och därtill utsågs Porthan, som genom sin ställning såsom eloqventiedocent och sina studier stod närmast. Våren 1767 fick Porthan i uppdrag att, medan Nääf med kanslers tillstånd dröjde i Stockholm „till dess förmåns och lyckas bevakande", bestrida hans undervisning. Han skulle, såsom det hette, jämte det han bestridde sina docentföreläsningar, „äfven hålla lektioner öfver Virgilii æneida", likmätigt med hvad Nääf i prelektionskatalogen utlofvat.[1]) 1769 togs steget fullt ut. Porthan blef nämligen d. 25 februari detta år „i anseende till någon med prof. Nääfs tjänstgöring skedd förändring" anbefalld att eloqventieprofessorn till biträde, såsom docens, privatim handleda den studerande ungdomen i hvad som till ars poetica hörer. Han var från denna tid poesins officielle representant vid universitetet och hans lärarverksamhet riktades därför hufvudsakligen åt detta håll.

Medan således eloqvensen och poesin främst togo honom i anspråk, fullföljde han tillika sina filosofiska studier. Han tänkte sig möjligheten att, om hoppet på annat håll sveke, söka sig en plats såsom lärare i filosofi och för att visa sig kompetent utsträckte han sin lärarverksamhet till filosofins olika branscher, hvarvid han vände sig icke blott till studenter af den filosofiska fakulteten, utan äfven till jurister och teologer. Vi ha två häften anteckningar från föreläsningar hållna af Porthan läseåren 1770—1773 öfver Pufendorfs bok om människans och medborgarens plikter[2]), hvilka föreläsningar besöktes af jurister, och ett häfte af 1774 med anteckningar från föreläsningar öfver moralen, som kunde vara lämpliga för teologer.[3]) Redan 1770 föreläste han öfver logiken.

Allt vittnar om att han med varm ifver kastade sig in i den akademiska undervisningen och med skäl kunde han i bref till C. F. Mennander säga: „Att mitt arbete

[1]) Kons. prot. d. 28 februari 1767.
[2]) Statens Historiska Musei samling.
[3]) Finska Litteratursällskapets samling.

under de åren jag varit docens vid akademien icke bestått blott i att hvar termins början intimera, utan att någon studerande hållit mödan värdt att tillita mig, hoppas jag att mina herrar förmän lära kunna intyga". [1]) När helst hans verksamhet i konsistorium berördes, omtalades han såsom en synnerligen nitisk och driftig lärare. Hans inflytande var så mycket större, som hans kunskaper sträckte sig utöfver alla den filosofiska fakultetens humanistiska ämnen.

Att han i hög grad åtnjöt den studerande ungdomens förtroende framgår af att han gång efter annan valdes till sin nations, den österbottniska nationens, kurator. Redan 1761 var han i fråga till andre kurator, men valet föll på den endast trettonårige C. F. Mennander d. y., hvarigenom nationen förmodligen ville hedra dennes fader; Porthan fick tre röster. I april 1762 valdes han till andre kurator, sedan Mennander blifvit förste kurator, och skötte detta uppdrag till slutet af vårterminen 1763. 1764—1765 var han återigen kurator jämte Mennander; vid valet uttalade nationen sin tillfredsställelse öfver det sätt, på hvilket kuratorsvården blifvit handhafd under det föregående läseåret. I slutet af 1766 valdes Porthan med aderton röster af tjugutvå till förste kurator, hvarefter alla enhälligt erkände honom vara den värdigaste att nu liksom två gånger förut åtnjuta sina tacksamma nationalisters förtroende. Han torde förblifvit kurator ända till 1778.

Han verkade redan nu liksom senare för att höja studenternas moraliska nivå. Han bekämpade den ännu ganska starka pennalismen och genomdref, att de nyinträdda nationsmedlemmarna, novitierna, icke vidare behöfde bära disputationer till sina äldre kamrater och kalla dem till nationsmötena; det förklarades olämpligt och för nationen mindre hedrande att dess medlemmar sålunda förrättade kursorstjänst. Han uttalade en allvarlig uppfattning af nationens domsrätt såsom grundad icke på yttre former,

[1]) Se det längre fram införda brefvet till C. F. Mennander af den 7 maj 1772.

utan på ömsesidigt förtroende. Han genomdref för ordningens upprätthållande, att låntagare, som icke i riktig tid betalat sina lån till nationens kassa, skulle erlägga ränta. Han bidrog till reglerandet af den omstridda frågan om huru nationens bänkplatser i kyrkan skulle användas. Han ägnade slutligen med tidigt vaknadt bibliotekarieintresse en omsorgsfull vård åt nationens bibliotek och genomförde en ny ordning i nationsbibliotekets förvaltning. [1])

På denna tid började Porthan framträda äfven såsom akademisk diktare.

Under frihetstiden liksom under Gustaf III:s tidehvarf ansågos lärdom och vitterhet stå hvarandra mycket nära. De flesta universitetslärare försökte sig såsom vältalare och skalder, och den unge eloqventiedocenten, som å ämbetets vägnar studerade den romerska poesin, kunde naturligtvis icke vara något undantag. Att en inre oemotståndlig känsla skulle manat Porthan till diktning är knappast troligt. Han hade icke den fantasins kraft eller den inbillningsgåfvans lifiighet, som äro utmärkande för den verklige skalden, men väl ägde han det uppöfvade sinne för språket och formen, som kunde gifva hans alster i bunden stil en tilltalande prägel. För den retoriska och didaktiska poesi, som på den tiden mycket idkades, var han väl skolad.

År 1766 kallades han af kandidaterna, som skulle beträda den akademiska parnassen, till promotionsskald. De hvart tredje år återkommande fil. mag. promotionerna spelade i det akademiska lifvet en stor roll, och att vid ett sådant tillfälle i dikt hälsa vetenskapens unga ämnesvenner ansågs vara en ej ringa utmärkelse. Porthan hade icke blifvit vald, om han icke, redan innan denna heder skedde honom, med framgång hade gjort sig känd såsom diktare.

Det var sanningens storhet och sanningssökandets ära, som vid sådana tillfällen i främsta rummet skulle framhållas, och detta är äfven det genomgående ämnet i Por-

---

[1]) A. H. Snellman: *Pohjalaisen osakunnan historia* II, sid. 31, 46, 57, 82, 90, 92.

thans promotionsdikter. Han börjar 1766 års poem med en bild, som icke saknar sitt behag, ehuru den visserligen erinrar om den konventionella stilen i tidens naturbeskrifvande vitterhet:

När glada åkerfält kring bygdens hyddor lysa,
Som rik och ymnig frukt i fulla axen hysa,
Kan ingen tvifla på att åbons muntra svett
Har för dess viga hand den nögda skörden redt?
Så kan ock odladt vett ej utan möda vinnas,
Och utan munter flit ej lärdoms kärfvar bindas;
Där denna ädla frukt en lycklig mognad nått,
Har växten flitig ans och marken skötsel fått.

Den dimma, som döljer sanningen, kan endast genom mödosamt arbete skingras:

Begreppens strödda flock skall i en kedja tvingas,
Och hvad man kallar sant från säkra grunder bringas.

Därvid befordras statens väl och den enskildes nöje, ty „kunskap har behag, som på vårt sinne rår“. Men villkoret för snillets ansträngningar är hoppet om uppmuntran och belöning, och den omvårdnad konungen och drottningen ägnat åt vetenskaperna skall därför tacksamt ihågkommas vid Auras stränder.

Vid 1769 års promotion strängade Porthan återigen sin lyra. Han började med verserna:

Hvi sker att *Sannings* bild vår själ så kraftigt retar,
Och männskan hennes spår med sådan ifver letar?
Jo, hon allt nöjes grund och rika källa är,
Och ämnet till vårt väl uti sitt sköte bär.

Sanningen ger åt människan den rätta sällheten, men få äro de, som kunna nå sanningen:

De fleste af dess sken blott svaga strålar samla,
Och långt från hennes ljus i ständig skymning famla.

Dess mera glädjande var den fest, som nu firades:

Då jag en munter tropp af snillen varse blifver,
Som träda ses i dag uppå Parnassen opp,
Och värdigt hafva fyllt vårt Auras glada hopp.

Ännu en gång valdes Porthan 1772 till promotionsskald. Han varnade nu för den falska kunskap, som leder på blindskär och framkallar skeppsbrott:

På *kunskaps* vida haf den täflans ban man finner,
Där Dygd och vaksam Flit så värdig seger vinner.
De falska kunskaps bloss som dårens öga bry,
Snart som ett flyktigt moln ifrån hans åsyn fly.
En stund dess glittersken hans skumma syn förnöjer,
Men för hans hjärta snart sin brist och tomhet röjer.

På slutet lyckönskas de unga magistrarna bl. a. med orden:

Med fägnad Aura ser de täcka blad Er kröna,
Med hvilka vishet själf plär sina vänner löna.
Det frö Han flitigt ut till Finlands heder sått,
Nu åter till Dess frögd i mogna ax har gått.

De smaklösheter i versformen och diktionen, som talrikt möta oss i äldre promotionsdikter, undvekos af Porthan, hvars vers är jämförelsevis oklanderlig och hvars stil är ganska ren i förhållande till den utveckling språket då hade vunnit. Men man finner lätt, att hans alexandrinska versrader icke uppbäras af en poetisk fläkt. Han undviker alla uttryck af en personlig stämning och vidhåller alltigenom en abstrakt ton, som visserligen öfverensstämmer med promotionsfesternas vetenskapliga karaktär, men alls icke är poetisk. Man har anmärkt, att Finland i dessa promotionsverser endast i förbigående omnämnes, att de icke äga ett enda ord för Finland som ett eget fosterland, gemensamt för universitetet och folket. [1]) Oafsedt arten af Porthans patriotism berodde detta säkert på att de individuella synpunkterna ansågos böra träda tillbaka i sånger, som voro ägnade åt att förhärliga vetenskapen.

[1]) Gabriel Lagus: *Den finsk-svenska litteraturens utveckling,* I, sid. 120.

Hans poetiska förmåga erkändes äfven af universitetskonsistoriet genom att han utsågs att den 15 november 1766 å universitetet hålla ett tal på svensk vers med anledning af kronprinsen Gustafs och prinsessan Sofia Magdalenas bröllop och att på klagodagen öfver konung Adolf Fredriks död den 6 maj 1771 orera publice på svensk vers. Nämnas må ytterligare, såsom hörande till Porthans akademiska bana, att han från 1765 hade plats såsom bisittare i konsistorium minus, som dömde i smärre tvistemål, och att han användes vid uppsättandet af konsistoriella expeditioner.

Det måhända betydelsefullaste steget i Porthans offentliga lif från 1760-talet har jag ännu icke berört, nämligen hans inträde i universitetsbiblioteket. Sedan hans forne lärare Henrik Hyllén 1764 från biblioteksamanuens blifvit befordrad till bibliotekarie, ansökte nämligen Porthan den lediga amanuensbefattningen och erhöll den d. 12 oktober 1764 på Hylléns förord.[1]) Han ägnade sig med den hos honom vanliga ifvern åt tjänstgöringen vid biblioteket och drog för egen del betydlig nytta däraf. Bibliotekets bokförråd var en grufva, i hvars studium han fördjupade sig, och det var under ordnandet och kompletterandet af dess böcker, som han förvärfvade sig en boksynthet, hvari han slutligen stod framom alla sina samtida bland det finska universitetets lärare.

Föranledd af sin tjänstgöring vid biblioteket, där han blef bekant med den inhemska litteraturen, kanske också med hänsyn till sin ställning såsom lärare i poesin, började han sin undersökning om den finska folkpoesin, hvilken utvidgades till ett omfattande arbete. Första och andra disputationspartiklarna af serien „De poesi fennica“ utkommo 1766 och 1768.

---

[1]) Det heter i kons. protokoll, att till kommunikation med h:r bibl. mag. Hyllén utställdes docentis mag. Henr. Gabr. Porthans nu inlämnade ansökning att blifva amanuensis bibliothecæ. Hyllén förklarade sig uppå strax därefter erhållen notis nöjd med bem. Porthan; ty antogs han till amanuensis vid biblioteket.

En yngre akademisk lärares läge var emellertid på denna tid mera än i våra dagar torftigt, och så använd och värderad Porthan än var, hade myndigheterna icke tillfälle att gifva honom en lön, som ens i någon mån skulle motsvarat hans arbete. Det enda man för hans räkning kunde förfoga öfver var publika stipendier, men dessa voro icke stora: i tredje klassen 10 rdr, i andra $6^2/_3$ rdr och första och lägsta $3^1/_3$ rdr.[1]) Porthan var treårig docent, då han 1766 fick ett stipendium af andra klassen. 1767 uppflyttades han i tredje klassen och 1768 fick han ytterligare ett andra stipendium i tredje klassen „att jämte det honom i samma klass förut tillagda stipendium tjäna till någon vedergällning för dess vid biblioteket hafvande besvär, hvarföre honom någon lön icke bestås“. Han hade kunnat göra anspråk på att redan tidigare komma i åtnjutande däraf, ty det var ett från äldre tider vedertaget bruk, att biblioteksamanuensen hade två stipendier i första klassen; han hade således nog länge fått vänta äfven på denna ringa ersättning. En aflöning af 20 riksdaler var således allt hvad bestods honom från det allmännas sida ända till 1772.[2])

Det är därför ej förvånande, att Porthan, så fäst han än var vid universitetet, blef betänkt på att söka sig en mera tryggad ställning än det gaf honom. Han beslöt att anmäla sig såsom sökande till ett ledigt lektorat i vältalighet och poesi vid gymnasium i Borgå och anhöll med anledning däraf om tjänsteintyg hos universitetets konsistorium. Det testimonium af den 22 maj 1769, som nu gafs honom, är märkligt såsom det första uttalandet vi äga om Porthans verksamhet och förmåga. Det framgår därur, att han redan nu vid nådda trettio års ålder ansågs såsom en man, hvars begåfning och karaktär gåfvo anledning till de bästa förhoppningar, men de fosterländska forskningar, som seder-

---

[1]) En riksdaler var = 5 m. 67 p.

[2]) W. Lagus' uppgift i Åbo akademis studentmatrikel, att Porthan skulle varit stipendiat redan från år 1762, är, såsom af ofvanstående ur kons. protokoll tagna notiser framgår, icke fullt riktig.

mera gåfvo hans vetenskapliga verksamhet dess bästa innehåll, beröras endast i förbigående. Intyget lyder:

Härvid inhämtades, att bemälte magister Porthan, sedan han den 5 november 1754 såsom student här vid Kongl. Akademien blifvit inskrifven och efter aflagda vanliga prof af lärdom och skickelighet den 25 augusti 1760 erhållit gradum Magisterii uti Philosophien, den 26 maj 1762 under egit presidium utgifvit och försvarat senare delen af en afhandling: Qvantum revelationi debeat philosophia nostra, hvaraf han den förra delen förut loco speciminis utgifvit; hvarefter han med vederbörligt tillstånd den 13 februari 1763 till Eloqventiæ docens och den 12 oktober 1764 till Amanuensis Bibliothecæ blifvit antagen. Vidare befanns, att han den 19 julii 1766 under egit presidium utgifvit första delen af dess tillämnade utförliga afhandling De poesi fennica, samt den 15 november samma år hållit å Kongl. Akademien ett tal på svensk vers till betygande af underdånig fägnad öfver deras Kongl. Högheters Kronprinsens och Kronprinsessans då nyligen öfverståndna höga biläger; äfvensom han under hela vårterminen år 1767 varit förordnad att i professoren Nääfs frånvaro såsom docens hålla föreläsningar i poesien; hvarpå han den 25 junii 1768 utgifvit och försvarat fortsättningen af dess förberörde arbete De poesi fennica och ändteligen blifvit under innevarande termin d. 25 nästförlidne februarii i anseende till någon med prof. Nääfs tjänstgöring skedd förändring i anledning af Kongl. Maj:ts nådiga bref, dateradt d. 13 januarii 1747, anbefalld att eloqventiæ professoren till biträde, såsom docens, privatim handleda den studerande ungdomen i det som till ars poetica hörer. Och alldenstund, enligt Konsistorii därom ägande kunskap, meranämnde magister Porthan icke allenast med särdeles godt loford aflagt dess till vinnande af magistergraden utgifna specimina, utan ock sedermera medelst såväl dess under egit presidium utgifna och med utmärkt heder och beröm försvarade tvenne disputationer, som ock ungdomens undervisning hvad mera här ofvanföre är förmäldt, ådagalagt ojäfaktiga prof af mogen och grundelig lärdom, och det förnämligast i de stycken, som till latinska och svenska vitterheten höra: äfvensom han därunder lämnat tillförlätelige bevis af ett redigt undervisningssätt, förenadt med en outtröttelig arbetsamhet och flit, hvaraf Konsistorium ock erfarit nöjaktige prof i dess trägna uppvaktning vid biblioteket, för hvilken samt de flere honom uppdragne förrättningar han härtills någon publik lön icke åtnjutit; fördenskull och emedan han därjämte alltid varit känd för en ärbar vandel och ett anständigt välförhållande, så att intet tvifvel vore det han i anseende härtill samt dess lärdom och lyckeliga snilles gåfvor äger de egenskaper, som till

att värdigt förestå en eloqventiæ lection äro nödige; ty beslöts att sådant honom, magister Porthan, till välförtjänt loford och bevis skulle meddelas och han tillika hos vederbörande domkapitel till all gunst och bevågenhet, hvartill hans skickelighet och förtjänst kunde göra honom berättigad, anmälas.

Man finner att hufvudvikten fästes vid Porthans insikter i synnerhet i den latinska och svenska vitterheten samt vid hans rediga undervisningssätt, arbetsamhet och flit.

Porthan insände detta vittnesbörd till konsistorium ecclesiasticum i Borgå med en ansökningsskrift, som innehöll följande motivering. Hoppet om befordran och belöning för utmärkt skicklighet hade, sade han, varit hans kraftigaste uppmuntran till att söka genom gagneliga kunskapers inhämtande göra sig därtill förtjänt, hvarför han valt att så länge som möjligt varit vistas vid akademien såsom en ort, där han oaktadt den därmed förknippade dryga kostnad trott sig äga bästa tillfälle att öka sina insikter. Sedan han sålunda förberedt sig, anhöll han om att varda nyttjad till att handleda ungdomen uti en lärdomsdel, som icke kunde vara honom obekant, då den under hela hans akademiska tid varit målet för hans bemödanden och han förnämligast varit sysselsatt att bibringa den studerande ungdomen de stycken, som till vältaligheten höra, både genom föreläsningar öfver retoriken, klassiska auktorers förklarande och skriföfningars öfverseende och inrättande. De två disputationer i poesin han utgifvit borde också, såsom angående ett särskildt ämne, kunna anses såsom sådant prof som lagen äskar. Men skulle konsistorium annorledes finna, så förklarade han sig färdig att ännu samma termin utgifva och försvara ett annat af honom författadt arbete „De Epidictica forma dicendi“, som redan förelåge i handskrift.

Lektoratet tillföll emellertid, till lycka för universitetet och den finska vetenskapen, icke Porthan. Hans medsökande voro lektorn i matematik och logik i Borgå Johan Borgström och gymnasiiadjunkten P. Solitander. Borgström, som var f. d. docent och gammal lärare och sökte transport till en lämpligare och förmånligare plats än den

han innehade, blef af konsistorium i Borgå föredragen såsom „mångfaldt mera förtjänt“ än någondera af de öfriga sökande och allmänt känd för mycken drift och lyckliga gåfvor vid undervisningen. Den personliga kännedom man hade om honom vägde tydligen till hans förmån.[1]) Den afhandling Porthan erbjudit sig att omedelbart publicera sparade han till lämpligt tillfälle.

Porthan hade, sedan han således icke lyckats komma in på skolbanan, kunnat söka verksamhet i kyrkans tjänst, där framtidsutsikterna säkert skulle varit gynnsamma. Men man märker, ehuru han mera än de flesta af sina samtida var förfaren äfven i de teologiska ämnena, aldrig hos honom en tanke på att välja en sådan väg. Studierna voro honom alltför kära för att han skulle velat genom bortflyttning från Åbo afstå från möjligheten att begagna bibliotek och andra litterära hjälpkällor. Kanske var han också alltför mycket ett barn af det 18:de seklets filosofi för att kunna med den hängifvenhet, som han själf, om han blifvit präst, hade fordrat af sig, uppbära det andliga kallet. Han förblef universitetsman, men hade oturen att allt ännu blifva förbigången vid särskilda tjänsteutnämningar.

Bibliotekarietjänsten blef genom Henrik Hylléns utnämning 1770 till kyrkoherde i Hollola ledig, och såsom sökande anmälde sig hos kanslersämbetet, som ägde att upprätta förslag till tjänstens besättande[2]), Porthan jämte adjunkten i filosofiska fakulteten Lars Lefrén samt docenten i logik och metafysik Olof Schalberg. Porthan var den ende af desse, som hade tjänstgjort vid biblioteket och om afseende fästes vid erfarenhet, insikt och förmåga, skulle han i främsta rummet bort komma i fråga. Också skulle hans förtjänst säkert vunnit erkännande, om konsistorium

---

[1]) Kons. i Borgå protokoll d. 8 juni, 5 juli och 17 aug. 1769; medd. af lektor O. Grotenfelt; jmfr Ad. Neovius i Hist. Ark. XV, sid. 223—225.

[2]) Kansler hade enligt ett k. bref till Åbo akademi af den 21 mars 1764 att allena utan kons. hörande uppsätta förslag till bibliotekariebeställningen, då den blef ledig. M. Calonius: *Relation om Åbo akademi* 1783, sid. 87, publ. i Suomi 1845.

hade behandlat saken, men kanslersämbetet ville icke förbigå den äldre Lefrén (f. 1722, docent 1752), och denne fick första förslagsrummet. Porthan och Schalberg uppfördes visserligen på förslag [1]), men K. M. utnämnde i dec. 1770 Lefrén. Porthan kom emellertid att ensam bära mödan och ansvaret vid bibliotekets skötsel. Lefrén förklarade sig nämligen icke vilja öfvertaga biblioteket, förrän inventering af bokförrådet blifvit verkställd, men inventeringen uppsköts gång på gång, hvaraf följden blef, att Lefrén alls icke hade börjat sin verksamhet såsom bibliotekarie, då han 1772 utnämndes till professor. Enligt konsistorii förordnande handhade Porthan såsom biblioteksamanuens under hela denna tid vården om biblioteket, hvars nycklar han omhänderhade. Någon ersättning fick han icke därför, utan måste fortfarande åtnöja sig med sin inkomst af tjugu riksdaler i form af stipendier.

Kort efter det Porthan gått miste om bibliotekarieplatsen, ansökte han kons. sekreterartjänsten, som blifvit ledig efter Johan Olivecreutz, men något hopp om framgång torde han väl denna gång knappt hafva haft. Calonius, som länge varit amanuens vid konsistorium och därunder bestridt sekreterartjänsten var så godt som själfskrifven till befattningen, och Porthan hade ingen anledning till missnöje öfver att han fick första förslagsrummet och utnämndes. Porthan uppfördes i alla fall af de flesta bland de voterande på andra eller tredje förslagsrummet, hvarvid framhölls att sekreteraren enligt konstitutionerna skulle såsom adjunkt biträda vid undervisningen i filosofiska fakulteten, för hvilket han ansågs särskildt kvalificerad. P. A. Gadd, som gaf honom tredje förslagsrummet, yttrade att Porthan „legitimerat sig igenom flere utgifna och försvarade vackra akademiska arbeten, är docens eloqventiæ, hvilken vetenskap ock en sekreterare bör vara kunnig uti, har fört protokoll ibland under sekreteraren Cajaléns sjuklighet och med mycket skicklighet uppsatt kons. expeditioner: för

[1]) I kons. protokoll d. 17 juni 1771 heter det om Schalberg och Porthan: „hvilka ock af hans exc. ac. canc. till det härstädes för någon tid sedan lediga bibliotekariatet varit af K. M:t föreslagna".

öfrigt har han äfven vist insikt i lagfarenheten, vid det han suttit i cons. minori, hvarest prof. själf slikt på ett utmärkt sätt om honom erfarit.“ De flesta andra consistoriales fällde om Porthan lika gynnsamma omdömen.[1])

Emellertid hade genom Lars Lefréns befordran till bibliotekarie andra adjunkttjänsten i filosofiska fakulteten blifvit ledig, för hvilken befattning Porthan genom sin mångsidiga bildning var särskildt ägnad. Han ansökte platsen jämte docenten Olof Schalberg, som konkurrerat med honom vid många tillfällen äfven senast i fråga om sekreterartjänsten, och den yngre docenten Henrik Alanus. I konsistorium fäste man tydligen hufvudsakligt afseende vid Schalbergs ålder (f. 1733, docent 1758) och fattigdom och gaf honom därför första rummet. Det heter i protokollet kort om godt, att alla de sökande gjort sig kända för mogen och grundlig lärdom samt gått den studerande ungdomen med trägen undervisning tillhanda, hvarför kons. ledamöter förenade sig om att de skulle föreslås i den ordning, som de längre eller kortare tid såsom docentes tjänat vid akademien: i första rummet Schalberg, i andra rummet Porthan och i tredje rummet Alanus. Men en af Schalbergs vänner, den ofvannämnde V. R. Nääf, ansåg dock icke Schalbergs utnämning vara säkerställd, utan ville vid ett följande sammanträde i Schalbergs meritlista införa några omständigheter, som icke förut blifvit observerade. Schalberg hade 1) gratulerat kandidaten Westman på hebreiska, då han pro gradu disputerat; 2) hållit kollegier i såväl hebreiska som grekiska språken; 3) för att anskaffa sig nödig föda varit tvungen att läsa 6, 7 à 8 timmar om dagen; 4) och för att undgå att svälta till döds varit tvungen att under ferierna vistas hos herrskaper på landet. Prof. Nääf ansåg, att Schalberg, förutom sina tjänsteår, särskildt genom sin kunskap i språken, ägde företräde framför sina medsökande, hvilket i förslaget borde antecknas. Med anledning af detta inlägg utspann sig en diskussion, hvarur nogsamt framgår, huru svag Schalberg var såsom univer-

[1]) Kons. prot. den 19 februari 1771.

sitetslärare. Prof. Gadd invände i fråga om den omtalade akademiska gratulationsskriften, att denna omständighet vore af ringa betydelse, då ju den förmente auktorn kunde låta en annan sammanskrifva en sådan i sitt namn; att Schalberg hållit kollegier i hebreiska och grekiska språken vore stridande mot sanningen; till uppgiften att Schalberg läst 6, 7 à 8 timmar om dagen anmärkte Gadd, att han i flera terminer icke haft någon enda åhörare och därför måst inställa sina föreläsningar samt att de medsökande, i synnerhet Porthan veterligen läst hvarje dag så många, om ej flere timmar. De öfriga konsistoriimedlemmarna gjorde till stor del inkast i samma riktning. Något tillägg till Schalbergs meritlista kom därför icke i fråga, men, så klen hans förtjänst än var, utnämndes han $^{17}/_{9}$ 1771 till adjunkt i filosofiska fakulteten. Det blef till ännu större skada för universitetet, att han senare, 1779, utnämndes till professor i logik och metafysik.

Åldersmeriten var på denna tid af öfvervägande betydelse i akademiska befordringsärenden. Man ville försörja äldre fattiga universitetsmän, som saknade utvägar, och däri låg äfven nu orsaken till sakens utgång. Att Schalberg vann försteget, torde väl hafva grämt Porthan, som med skäl kunde anse sig stå framom honom i filosofiska studier och lärarförmåga. Den filosofiska undervisningen föll härigenom i svaga händer, och Porthan uttalade sedermera ofta i bref sitt missnöje öfver Schalbergs efterlåtenhet i skötandet af sina akademiska göromål, ett klander, som kunde anses såsom uttryck af en personlig misstämning, om icke konsistoriets protokoll äfven oaflåtligt skulle innehålla intyg emot Schalberg.

IV.

De poesi fennica.

Porthan hade vid några och trettio års ålder allt ännu att kämpa med de svårigheter, som innehafvandet af klent aflönade befattningar medför, och måste fortfarande ägna tid åt privatlärarverksamhet, men det var dock nu, som han lade grunden till sina fosterländska forskningar, inslog den riktning, i hvilken hans självständiga vetenskapliga arbete skulle gå och äfven gjorde sina första publicistiska lärospån. Åren före och efter 1770 äro en synnerligen fruktbringande period af hans lefnad.

Jag framhöll tidigare de orsaker, som gjorde att Porthan icke blef forskare i egentlig mening på den klassiska filologins gebit, oaktadt hans lärarverksamhet till väsentlig del låg därinom. Detsamma gäller om honom såsom filosof. I akademiska afhandlingar behandlade han filosofiska ämnen och såsom föreläsare upptog han oaflåtligt filosofiska kurser, men icke heller där banade han sig en själfständig väg. Den egentliga spekulationen lockade honom icke, men ett empiriskt förfarande, likartadt med det som följdes af tidens naturvetenskapliga forskare, var väl öfverensstämmande med hans anlag och sinnesriktning. Hans snabba och skarpa observationsförmåga och synnerligen goda minne gåfvo honom förutsättningarna för ett på iakttagelse byggdt förfarande. Liksom Linné och hans lärjungar samlade, noggrant iakttogo och beskrefvo naturens föremål, så observerade och sammanställde

han de fakta från det andliga lifvet, som han genom studium och erfarenhet lärde känna. Och hvad han fann värdt att taga vara på rörde i synnerhet Finland. Finland var ett jungfruligt land, som, med några få undantag, legat utom forskarnes räckvidd, och där därför nya erfarenheter, låt vara af jämförelsevis anspråkslös art, kunde göras. Kärleken till fosterbygden medverkade till att Porthans studier vände sig till Finland, och denna kärlek växte under arbetet till en kraft, som höjde honom högt öfver det vanliga måttet.

Mennanders föredöme inverkade därvid. Mennanders samlarifver, som gällde litteraturen ej mindre än naturen, öfvergick till Porthan, och särskildt väckte förbindelsen med vännen-biskopen det intresse för rara böcker, som blef karaktäristiskt för Porthan. Verksamheten såsom bibliotekarie gaf Porthan tillfälle att göra bekantskap med den litteratur, som rörde Finland, och därmed vinna en fullständig kunskap om den finska forskningens d. v. ställning och resultat.

I ännu högre grad blef hans förtrogenhet med den finska allmogens seder och lif impulsgifvande. Han besökte under tidigare år liksom senare oaflåtligt det gamla hemmet i Viitasaari, och hvad han under dessa färder såg och hörde under beröring med befolkningen i det inre landet fäste sig i han minne samt antecknades förmodligen till framtida användning.

Ur dessa tvenne källor: biblioteket och allmogelifvet har han hämtat materialet till sitt första betydande forskningsarbete: Om den finska folkpoesin, hvilket jag nu skall beröra. Men först bör jag kasta en blick på de yttre förhållanden, af hvilka på denna tid litteraturen, särskildt den vetenskapliga litteraturen vid vårt universitet var beroende.

Den läsande allmänheten var fåtalig, och böcker, äfven med rent populärt syfte, kunde icke vinna någon större spridning. Det var därför sällan, som en bok af högre litterärt eller vetenskapligt värde utkom. De flesta tryckalster, som från landets enda tryckeri, det frenckellska

universitetstryckeriet, utgåfvos vare sig på svenska eller finska, behandlade religiösa eller ekonomiska ämnen eller voro förordningar, kungörelser och annat tillfällighetstryck.

Den lärda litteraturens språk var latinet. Visserligen hade en eller annan akademisk disputation, författad på svenska redan sett dagen, i synnerhet af ekonomiskt innehåll, men latinets herravälde inom filosofin, filologin och historien var obestridt och berodde icke blott på gammal vana, utan äfven på nödvändigheten att upprätthålla förbindelsen med den europeiska lärda världen, hvilken skulle blifvit afbruten, om man afstått från det språk, som allt ännu var den lärda världens allmänna språk.

Porthan var så mycket mera hänvisad till latinet, som den romerska eloqvensen var det fackstudium han såsom universitetslärare valt, och dess språk naturligtvis måste vara latinet. Men någon försäljning af nämnvärd betydelse af latinska böcker kunde icke vara att påräkna och, medellös som han var, skulle han icke kunnat utgifva skrifter på egen risk. Hans litterära verksamhet skulle därför blifvit inskränkt till det minsta möjliga, om icke bruket att utgifva lärda arbeten i form af disputationer hade kommit honom till hjälp.

Det hade nämligen i Åbo allt sedan universitetets grundläggning, liksom vid andra universitet, varit vanligt, att universitetslärarne utgåfvo sina vetenskapliga arbeten i form af disputationspartiklar, hvilka bekostades af studenter, som under namn af respondenter officierade vid disputationsakterna för att genom pro exercitio eller pro gradu prof förbereda sig för vinnande af den akademiska lagern. Däri erbjöd sig en möjlighet att låta lärda verk se dagen, och redan under 17:e seklet utkommo digra arbeten, t. ex. Petrus Bångs Historia ecclesiastica, i successivt utgifna disputationspartiklar. Disputationerna hade för studentbildningen en betydelse, som man numera har svårt att tillräckligt uppskatta. De spriddes i gratisexemplar bland den studerande ungdomen, lästes och omlästes och gingo från generation till generation. Detta bruk, som erbjöd en möjlighet för den vetenskapliga litteraturens uppkomst

och utveckling, hade emellertid sina skuggsidor. Disputationerna kunde icke utkomma annars än då studenterna önskade disputera. En kontinuerlig bearbetning af de upptagna ämnena kom därför sällan i fråga. Ofta kunde det visa sig omöjligt att finna en student, som var villig att utgifva fortsättningen af ett redan börjadt arbete, till följd hvaraf manuskriptet blef liggande till en aflägsen framtid eller måhända alls icke kunde tryckas.

Om således seriernas afslutande fördröjdes eller ifrågasattes, märktes å andra sidan alltför stor hast vid utgifvandet af disputationsdelarna. Universitetsterminen kunde vara nära sitt slut, och den unge respondenten ville före feriens inträde blifva färdig med sitt prof. Professorn måste därför påskynda tryckningen och korrigeringen, hvarvid arbetets slutliga sorgfälliga granskning försvårades.

De akademiska disputationerna voro såsom nämndt af två slag: *pro exercitio-* och *pro gradu*-afhandlingar. De förra utgåfvos af ännu alldeles unga studenter „till öfning“, d. v. s. för att vinna vana att uppträda vid akademiska akter. Pro gradu-afhandlingar voro lärdomsprof, som skulle utgöra vittnesbörd om redan vunnen själfständighet hos den unge vetenskapsidkaren. Vid exercitieprofven förutsattes därför icke, att respondenten tagit någon del i författandet. Han bekostade afhandlingen och deltog i akten, såvidt det för honom var lämpligt och möjligt, men den litterära och vetenskapliga andelen föll uteslutande på preses, som vanligen var en docent eller professor i ämnet. Pro gradu-disputationerna, som i allmänhet voro vidlyftigare, skrefvos däremot helt och hållet eller till väsentlig del af respondenterna, som vid deras författande redan borde hafva större mognad, men genomgingos och korrigerades före ventilationen af preses, hvars ingripande därvid kunde vara mera eller mindre omfattande; det hände att preses författade större delen eller väsentliga delar af afhandlingen; öfver hufvud berodde det sist och slutligen på preses i hvad grad respondenten kom att medverka till arbetet.

Det är därför rätt svårt att definitivt afgöra om författarskapet, hvilket gäller äfven om de under Porthans

presidium utgifna disputationerna. Bland hans exercitialdisputationer voro de flesta partiklar i omfattande serier, som i sin helhet bildade betydande vetenskapliga verk. Här finnes ingen anledning till tvekan. Af hans brefväxling och andra vittnesbörd framgår, att respondenterna i sådana fall hade ingen andel vare sig i författandet eller korrigerandet; de hade endast att försvara de af preses författade, bifogade teserna. På detta sätt utgaf han sina stora serier om den finska poesin, om universitetsbiblioteket och om Juustens Chronicon. I fråga om pro gradu-afhandlingarna stanna vi däremot ofta i ovisshet. Angifvandet af ämnet, som skulle behandlas, anvisandet af materialet och granskningen af detaljerna berodde nästan alltid på honom. Men författandet kunde vara hans eller respondentens sak, allt efter som det föll sig lämpligt. Ännu en tredje kategori är att observera. Det hände att en och samma respondent utgaf en exercitieafhandling och i följd därtill såsom andra del en pro gradu-afhandling öfver samma ämne. I sådana fall har förmodligen preses medarbetat lika i båda delarna. Några enskilda exempel, där vi ha jämförelsevis säkrare kunskap, må anföras till belysande af saken. „De Bircarlis" I, II, för hvilket arbete Franzén var respondent, har Porthan utan tvifvel författat, ty texten vittnar alltigenom om Porthans forskning, och Franzén var alltför ung för att kunna deltaga i arbetet. För disputationerna om Borgå, som 1794 och 1795 utgåfvos pro exercitio och pro gradu med den 19—20-åriga Magnus Alopæus såsom respondent, låg ett af fadern Magnus Jakob Alopæus författadt manuskript till grund, men Porthan granskade manuskriptet före utgifvandet, instruerade sin unge lärjunge och ställde till honom skriftliga frågor, som han i disputationen borde besvara. Manuskriptet till två af Magnus Jakob Alopæus' äldre broder Per Johan Alopæus 1791—1792 under Porthans presidium utgifna disputationer „De libris raris", finnes i behåll med ändringar och tillägg af Porthan såväl i marginalen som i texten.[1])

[1]) Ad. Neovius: Hist. ark. XV, sid. 231.

Serierna af små exercitialdisputationer äro således rena alster af hans vetenskapliga forskning; det är här som tyngdpunkten af hans vetenskapliga produktion ligger. De flesta af pro gradu-afhandlingarna böra snarare räknas till hans lärarverksamhet i dess högre former; han har icke författat dem alla, men äfven där han icke varit författare, har han haft stor andel i utarbetandet. Längre kan man svårligen komma i utredandet af denna fråga, till hvars afgörande i alla detaljer materialet ej är tillräckligt.

Porthan undgick icke de vanskligheter, som följde med det akademiska disputationsväsendet. Publicerandet i disputationspartiklar var oförmånligt för det stilistiska framställningssättet, och den latinska språkformen, som enligt gammal tradition upprätthölls, verkade äfven den ofördelaktigt. Porthan behärskade fullkomligt romarspråket och kunde t. ex. i parentationstalet öfver Henrik Hassel i framställningens afrundning och flykt täfla med tidens bästa latinska stilister. Men i de akademiska afhandlingarna håller han sig ofta till den sedvanliga torra disputationsstilen. Endast sällan når uttryckssättet en större värme och fulländning. Noterna, i hvilka framställningen självfallet är i särskildt hög grad sammanträngd, äro ofta oproportionerligt vidlyftiga i förhållande till texten. De mångåriga afbrotten i publicerandet af de mera omfattande serierna framkallade ojämnheter i utförandet af de vetenskapliga synpunkterna.

Här funnos således många svårigheter. Men Porthan lät sig icke hindras och han publicerade detta oaktadt arbeten af ett betydande vetenskapligt värde.

Såsom docent i vältaligheten hade han den romerska prosaiska litteraturen och den romerska och svenska poesin till fackområden, men med något vidsträcktare tolkning kunde ämnet anses inbegripa all skaldekonst och således äfven den finska folkpoesin. Då han till sin första i egentlig mening vetenskapliga uppgift valde den undersökning om den finska folkdiktningen, som utkom under titeln „De poesi fennica", gick han således icke utom sitt fackstudiums officiellt fastställda råmärken, men därvid var hans grepp

så självständigt, som ett vetenskapligt initiativ gärna kan vara. Han var den förste specialforskaren på detta fält, men förutsättningarna för ett sådant företag saknades dock icke i de strömningar, som genomgingo den lärda världen och i den äldre inhemska litteraturen.

Den nyhumanistiska riktningen, till hvilken Porthan med varm öfvertygelse anslöt sig, var till sin grundsyftning kosmopolitisk och därmed främmande för exklusivt nationella sträfvanden, men i förbindelse med sitt allmänmänskliga ideal hade nyhumanismen blick för människoandens lifsyttringar i alla dess former. Den mest typiske bland nyhumanisterna, Herder, sökte det sköna i den hebreiska folkpoesin och i de modärna folkens folkdiktning. Macpherson utgaf 1760 Ossians sånger, hvilken publikation väckte ett uppseende såsom få andra någonsin gjort. Och äfven inom den svenska vetenskapen, så öppen på denna tid för impulser, kunde uppslag åt samma håll märkas. Professorn i Uppsala Karl Aurivillius publicerade på 1750- och 1760-talen undersökningar om den hebreiska och grekiska folkpoesin.

Beläst och mångkunnig som Porthan var, stod han säkerligen icke främmande för hvad som sålunda rörde sig i tiden. Men någon direkt inverkan från sådant håll kan icke uppvisas. Han citerar Aurivillius i den första disputationspartikeln om den finska poesin, men endast med afseende å en särskild fråga hörande till den poetiska formen. Macphersons prof på „skottsk" poesi omtalas först i den tredje, 1778 utgifna disputationspartikeln. Detta bevisar dock icke, att han var okänd för Porthan, då arbetet började, och snarare kan man förmoda, att Porthan, som tidigt var en kännare af den engelska litteraturen, redan förut hade läst Macphersons verk, ehuru han icke funnit anledning att citera det i sina tidigare disputationspartiklar.

I den inhemska litteraturen hade Porthan ingen föregångare, men väl funnos här och där anvisningar, som bidrogo att rikta hans uppmärksamhet på ämnet. Petrus Bång hade fått anledning att i sin „Historia Ecclesiastica" beröra den finska folkpoesin och aftrycka en finsk björnvisa. Men främst bör här liksom alltid i fråga om Porthans

fosterländska forskningar Daniel Juslenius ihågkommas. Såväl i sin disputation „Aboa vetus et nova“ som i sina följande akademiska uppsatser och i företalet till sitt „Finsk Orda-Boks Försök“ hade han berört den finska folkpoesin och med säker blick antydt dess egendomliga karaktär samt prisat dess elegans, dess förmåga att röra sinnena och framkalla känslor. Porthan hade omsorgsfullt studerat alla hans arbeten, och Juslenius' entusiasm för den finska folkpoesin hade verkat tändande på honom.

Äfven bland Porthans samtida lefde intresse åt detta håll. Mennanders uppmärksamhet var riktad på insamlandet af finska folksånger. Han tog prästerskapet till hjälp därvid. Redan 1751 meddelade kyrkoherden i Paldamo Fortelius åt Mennander, att han för hans räkning insamlat finska runor och att han hoppades, genom förmedling af andra, få sin samling kompletterad med det bästa, som sångarne i Paldamo kunde erbjuda. Han hade redan under ett par år samlat sådana sånger. [1]) Mennander sökte utan tvifvel äfven på andra håll bidrag.

Porthan erkänner sin förbindelse till Mennander i den dedikation, som föregår den tredje, efter Mennanders öfverflyttning till Sverige 1778 utgifna disputationspartikeln af De poesi fennica i följande ord:

> Icke blott känslan af den ynnest och de välgärningar du bevisat mig har uppfordrat mig att genom offentligt vittnesbörd betyga min vördnadsfulla tillgifvenhet, utan våra sånggudinnor tycktes äfven med särskild rätt fordra, att främst öfverlämnas i din vård, du som ägnar en utmärkt välvilja och kärlek åt all god litteratur och särskildt äfven åt vår inhemska och som är den insiktsfullaste rörande densamma. Ty icke hafva de finska sånggudinnorna förgätit, och aldrig skola de förgäta, huru välvilligt de blifvit gynnade af dig, huru frikostigt uppmuntrade, då du bodde här i dessa nejder; och de anse dina förtjänster i afseende å dem vara större, än att de skulle kunna frukta för att du icke fortfarande skall ägna dem samma ynnest och beskydda dem med samma intresse.

Porthan nämner visserligen icke här, ej heller i den följande framställningen af sitt ämne, att han fått bidrag

[1]) Aug. Hjelt: Virittäjä II (1886).

af Mennander, men med kännedom af det nära förhållandet mellan dem, kan man icke ifrågasätta att dennes samling stått till hans förfogande.

Att Erik Lencqvist redan nu meddelat sig med Porthan i frågor rörande fornfinnarnas hedniska religion är troligt.

Bland Porthans studiekamrater fanns en man, som i dessa frågor stod Porthan nära, nämligen Christfried Ganander, som intill slutet af sitt lif var hans trogne medarbetare. [1]) Denne omtalar i företalet till sin Mythologia fennica, att han från och med 1764 af Porthan hade fått upplysningar och råd i finska mytologiska frågor, och hans entusiasm för dessa Porthans forskningar framträder vackert och varmt i den poetiska hyllning på finska, som är tryckt före första partikeln af De poesi fennica med titeln: Glädjesång på vers, sjungen vid det tillfälle, då de berömdaste runor, Finlands älskligaste sånger med framgång blefvo granskade där i Åbo, i den berömda staden och af de lärda upphöjda till jämbördighet med andra språk. [2]) Ganander prisar det finska språket, som visserligen är sträft, men så mycket mera uttrycksfullt och kraftigt. Det har ord för de mest olikartade känslor och begrepp, och om dess rikedom vittna de berömda runor, som i mängd finnas i Savolaks, Österbotten och Tavastland, där de sjungas under resor, vid gästabud, begrafningar och bröllop. Bland dessa det finska språkets blommor hade nu de bästa blifvit samlade såsom vittnesbörd om finska mäns sinnesart och det finska språkets natur. Om den gamle Väinämöinen visste därom,

[1]) Christfried Ganander föddes 1741 i Haapajärvi i norra Österbotten, blef student 1759, valdes s. å. till österbottniska nationens kurator, fil. mag. 1766, adjunkt i Vasa 1767, sedermera i Laihela, kapellan i Frantsila 1775, i hvilken befattning han intill sin död kvarstod. Han utgaf: „Aenigmata fennica, Suomalaiset arvotukset, vastausten cansa“ (1783); „Mythologia fennica“, en alfabetisk förteckning och redogörelse för finska och lapska gudar och mytiska personligheter m. m.; samt utarbetade ett finskt lexikon, som ännu i manuskript förvaras i universitetsbiblioteket i Helsingfors; † 1790.

[2]) „Riemu-Laulut Runoissa, Weisatut silloin väleehen, Kosca Runot Kuuluisimmat Warsin hyvin wastatuxi Tulit tuolla Turussa Kuuluisassa Kaupungissa Otetuxi oppineilta Muitten kielten Kumpalixi“.

skulle han sannerligen komma från Tuonela och spela på sin kantele i glädjen öfver att finskan nått så högt, hvaraf genljudet skulle gå till Torneå, längs hela Österbotten och utöfver Finlands stora ö.

Med rätta hälsade Ganander såsom en märklig händelse framträdandet af det arbete, hvars hufvudinnehåll jag här skall söka antyda.

Den första disputationspartikeln af „De poesi fennica“ utkom i juli 1766 och den andra i juni 1768, men nu följde, medan Porthan med växande flit ägnade sig åt biblioteket och eloqvensen, en intervall af icke mindre än tio år. Tredje, fjärde och femte partiklarna utgåfvos i snabb följd under april och maj månader 1778, och därefter upphörde publikationen, som i detta oafslutade skick, med fem pro exercitio utgifna disputationer, utgör 96 sid. 4:o.

Efter utgifvandet af den första partikeln fick Porthan en på denna tid för en ung författare sällspord uppmuntran genom att den anmäldes i num. 13 och 14 årg. 1767 af Salvii Lärda tidningar, som var tidens förnämsta vetenskapliga organ i Sverige, af en meddelare, som knappast kan hafva varit någon annan än biskop C. F. Mennander. Det heter i början af recensionen i berömmande ordalag: „Ämnets vikt och nyhet samt afhandlingssättet göra detta arbete märkeligt. En stor del af det folk, som lyder under Svea krona, talar ett språk, som ej kännes och aktas utom de gränser, hvarest det är modersmål. Många skäl hafva likväl för detta bort göra detsamma mera bekant. Och som geniet af hvart språk och folkslag tydeligast finnes i dess poesi, så har herr författaren användt en berömlig möda att undersöka denna delen af finska språket, till hvilken ända han jämväl brefväxlat med de vittraste och kunnigaste bland sina landsmän.“ Därefter sammanfattar recensenten den första disputationspartikelns framställning af runans poetiska form och uppmärksammar särskildt allitterationen och tankeupprepningen såsom betecknande för den finska sången. Recensionen afslutas med orden: „Finska nation är herr författaren ganska mycket förbunden

för detta arbete, som hedrar dem båda, och allmänheten önskar att snart få se fortsättningen däraf."

I samband härmed kan nämnas, att J. H. Kellgren i sin 1774 utgifna disputation om skaldekonsten omtalar Porthan såsom en om de fosterländska sånggudinnorna högt förtjänt man och hans arbete om den finska poesin såsom kändt och värderadt bland litterärt bildade personer.

Porthan börjar sin framställning med att påpeka, att den finska poesin hade framsprungit konstlöst, genom sångarenas naturliga ingifvelse och öfning, utan att de bildade ägnat uppmärksamhet däråt eller sökt med omsorg utreda dess natur. Petræus hade gjort ett försök i „Brevis institutio lingvæ fennicæ", Wexionius i „Descriptio Sueciæ, Gothiæ et Fenningiæ" samt Martinius i „Hodegus lingvæ fennicæ", dock så att desse icke tillräckligt noggrant eller fullständigt sysselsatt sig med ämnet. Med lärd iakttagelse hade den om vårt folk odödligt förtjänte Juslenius i afhandlingen „De Abo vetere et nova", i talet „De convenientia lingvæ fennicæ cum hebræa et græca" samt i företalet till hans finska lexikon yttrat sig om den finska poesin, men äfven detta hade sagts i få ord och liksom i förbigående. Förf. har därför beslutit att efter förmåga med flit och ifver ägna sig åt att framställa den inhemska poesins art och förhållanden. Fältet är vidsträckt och kräfver att icke blott föregångarne rådfrågas, utan äfven sånger af olika slag fortfarande samlas. Förf. tackar de gynnare och vänner, som gifvit honom bidrag i synnerhet från de trakter i det inre landet, som äro honom obekanta, eller som han besökt utan att ägna nödig uppmärksamhet åt sådant. Om han icke får tillfälle att utarbeta en fullständig och genomförd redogörelse för vår poesi i hela dess art, hoppas han att andra lyckligare senare skola göra det.

En stor kärlek till den finska folkpoesin framlyser ur den i allvarlig ton hållna framställningen. Porthan är anslagen af den finska sångarens enkla uttryckssätt och kraften i hans poetiska stämning, medan han dock erkänner, att denna diktning kan förfalla till det platta och hvardagliga. Såsom en kort sammanfattning af hans omdöme kunde

följande ord anses, som ingå i en af hans föreläsningskurser: „Finnarnes gamla carmina röja en blandning af hednisk vidskepelse samt katolsk religion; dock blir man surprinerad att finna några sublima idéer och kvicka expressioner midt ibland dårskaperna“.[1])

Därefter behandlar Porthan med förvånande säkerhet och skarpsinne den finska poesins yttre form. Den består, säger han, af tre slag: de s. k. runorna, som äro af en alldeles särskild beskaffenhet och af finnarna mest älskas; rimmad poesi, som uppkommit under en senare tid och motsvarar diktkonsten hos andra europeiska folk; och verser byggda på stafvelsernas kvantitet såsom hos greker och romare. Runorna, hvilket ord kanske kommer från hebreiskan, öfverensstämma mest med språkets natur. Juslenius hade redan i företalet till sitt finska lexikon såsom egenheter i den ursprungliga finska runans byggnad påpekat: den åttastafviga versraden, förbiseendet af kvantitetsförhållandena, bokstafs- eller stafvelseallitterationen samt rikedomen på poetiska figurer. Porthan utför med stöd af ett betydande material dessa antydningar. Han framhåller, att kvantiteten icke har samma betydelse som hos grekerna och romarna, medan däremot tonvikten, accenten, är af hufvudsaklig vikt för bestämmande af versfotens karaktär. Fyra trokéer utgöra i allmänhet versraden, men skalden är icke strängt bunden vid denna anordning. Afvikelser, som göras med känsla för versens välljud, kunna t. o. m. bidraga till dess skönhet. Flere sådana fall anföras, och vissa regler för sådana afvikelser framkastas. Om delning af ord på skilda versfötter (cæsur) yttrar han sig i den första disputationspartikeln tveksamt, men i det följande anser han cæsur vara alldeles nödvändig, då snabbt fortgående händelser och starka känslorörelser skola återgifvas.

Slutrim öfverensstämmer icke med den finska versens natur, men runan älskar stafvelseallitteration och upprepandet af samma tanke i två eller tre versrader. Däri finner

[1]) Anmärkningar vid föreläsningar i Historia litteraria, började 1787 om hösten; Finska Litt. s:ts samling.

Porthan, i likhet med hvad Juslenius redan tidigare framhållit, en likhet med den hebreiska poesin.

Vidare dröjer förf. vid den finska runans stilistiska karaktär. Stilen är, säger han, enkel. Vida flere runor äro hållna i en stark, allvarsam och högstämd ton än i en behaglig och glad, hvartill orsaken ligger i folkets lynne. Det finska språket har en rikedom på uttryck för skilda begrepp och känslor, hvartill de många diminutiva, frekventativa och inkoativa formerna bidraga. Äfven begagna sig runorna ofta af retoriska figurer. Men stympning af ord och våld på språket, som äldre författare rekommenderat, anser han vara ett förkastligt själfsvåld.

Här slutar den andra 1768 utgifna partikeln. W. Lagus har anmärkt, att Porthan i de två första partiklarna nästan uteslutande afsåg den finska konstpoesin, sådan den företräddes af Salamnius, Achrenius, Calamnius, Lithovierna och andra. Under den tioåriga intervall, som därefter följde, innan den tredje partikeln 1778 utkom, lärde han sig känna den finska folksången i vida större utsträckning än förut. Hans framställning fördjupades därvid och han vände sig numera nästan uteslutande till folkpoesin, hvars rikedom han lärt sig att skatta. [1]) De tre sista partiklarna af det ofulländade arbetet innehålla betydelsefulla folkloristiska uppslag.

Porthan omtalar i denna afdelning af verket främst huru runosångarne (runo-niekat) ofta utan förberedelse och drifna af poetisk entusiasm framsäga rätt lyckade sånger. Regler känna de visserligen icke, men örat och erfarenheten leda dem, så att de väl skilja riktiga och vackra verser från felaktiga och lyckligt begagna sig af sitt språks rikedom. Underbar är särskildt dessa icke skrifkunniga poeters förmåga att behålla vidlyftiga skaldestycken i minnet. Själf har han varit närvarande, då de, drifna af poetisk entusiasm, ex tempore diktat goda sånger om olika ämnen.

Historiska sånger, jämförliga med goternas gamla kväden, finnas numera endast till ringa antal, och förf.

[1]) W. Lagus: Program till universitetets minnesfest öfver Elias Lönnrot 1884.

känner inga sådana, som skulle gå längre tillbaka än till reformationstiden; de hafva förmodligen fallit ur minnet. Den märkliga sången med ämne ur Klubbekriget, som begynner med orden „Kivijärven kiltit miehet“, återges delvis och en latinsk öfversättning bifogas, såsom Porthan alltid vid sådana citat brukar. Porthan, som säkert hört den sjungas i sin hembygd Viitasaari och i grannsocknen Saarijärvi, hade tidigare publicerat den in extenso i Åbo tidningar. I samband därmed ger han exempel på ordspråk, i hvilka, såsom han säger, ett folks äldsta vishet ger sig uttryck och som ofta äro affattade i poetisk form. Porthan var en nitisk samlare af ordspråk. Han hoppades, såsom han i en not nämner, att kunna utarbeta en ny förbättrad upplaga af den ordspråkssamling, som, förberedd af Laurentius Petri och Gabriel Tammelinus, 1702 utgafs af Henrik Florinus.

Med den frihet i kompositionen, som författare af akademiska afhandlingar och icke minst Porthan ofta tilläto sig, afbryter han här framställningen af de ämnen runorna behandla med en digression om sångarnas tekniska förfarande. Han talar om hufvudsångaren (præcentor, laulaja eller päämies) och dennes medhjälpare (socius, puoltaja eller säästäjä) och huru de växelvis stödja hvarandra i föredraget. De börja sällan sjunga, innan deras sinnen blifvit eldade af Bacchi gåfvor. Då man samlas på rastställena under de långa stadsresorna och vid gästabud pläga sånger föredragas, och genom att resande från skilda håll sammanträffa under rasterna kan en runa, som blifvit berömd, utan att tryckas spridas öfver hela Finland eller åtminstone utöfver flere landskap. Det händer äfven, att endast en sångare framträder, och att en spelman träder i den andre sångarens ställe. Det äldsta instrumentet är kantele, med fem strängar, hvars uppfinning tillskrifves Väinämöinen, sångkonstens upphofsman, fornfinnarnes förnämste gud. Andra nyare instrument omnämnas äfven.

Efter denna digression redogör Porthan för kvarnsångerna (Jauhorunot), på hvilka flere från folkets mun hämtade exempel anföras. I många af dem t. ex. „Minä

jauhan Jaakolleni", där en äldre, barnlös makas längtan efter sin på resa frånvarande make återgifves, finner han en sann poetisk känsla.

Utförligast är slutligen framställningen af trollsångerna. Dessa höra icke till de egentliga runorna och kallas „läsningar" (lugut). De äro äldre än andra sånger och stamma otvifvelaktigt från hednatiden, men hafva undergått förändringar och blifvit uppblandade med påflig vantro. Porthan beskrifver trollkarlarnes förfarande, huru de, behärskade af sinnesrörelse, sammanslående fötterna och under häftiga åtbörder framsäga sina sånger, hvarvid särskildt ursprungsorden betonas, emedan sångarne tro sig kunna besegra och bekämpa elementen, om de blott känna deras dolda och mystiska ursprung och i sitt föredrag blotta det.

Det är icke lätt för litterärt bildade att samla de magiska sångerna, emedan sångarne frukta att efteråt blifva angifna hos öfverhetspersoner och ställda till rätta för sin förbjudna konst. De befara också att dessa heliga sånger skola förlora sin kraft, om profana människor, som betrakta dem med mindre vördnad, lära känna dem. Sångarne förändra därför sådana ställen, som synas dem särskildt farliga. Och däri ligger orsaken till att sånger om ett och samma ämne, som förvaras i litterärt bildade personers samlingar, äro hvarandra i större eller mindre mån olika, allteftersom de utgått ur en mera eller mindre uppriktig trollkarls mun. Att de bevaras endast i minnet förorsakar äfven tillägg och uteslutningar, i synnerhet som den gamla finska gudalärans föreställningar redan i folktraditionen förbleknat. Men vid jämförelse finner man, att de alla flutit ur en och samma källa, hvarför de öfverensstämma i det hufvudsakliga innehållet och de förnämsta idéerna. Därom vittna sånger, som Porthan erhållit från Karelen, Savolax och Österbotten. Den ursprungliga formen kan dock vid jämförande granskning i någon mån återställas, såsom han själf genom erfarenhet funnit.

Det är den i våra dagar med framgång undersökta frågan om runovarianternas förhållande till hvarandra, som Porthan här berör. Det föll sig med det jämförelsevis

ringa material, som stod till hans förfogande, naturligt att tänka sig ett enhetligt ursprung för hvarje runa, en ursprunglig text, hvilken under tidernas lopp framträdt förändrad och felaktig i hvad man kunde kalla nya upplagor. Denna mening bekräftas icke af den nyare forskningen, som har ådagalagt, att runorna från ett jämförelsevis mindre uppslag utvecklat sig till allt rikare former. Men Porthan har dock äran af att först hafva upptagit det betydelsefulla spörsmålet, och hans uttalande har haft en stor litterär bärvidd. Hans antagande om en ursprunglig originalredaktion af hvarje enskild runa var nämligen vägledande för Elias Lönnrot vid hans bearbetning af Kalevala-sångerna.

Porthan, som enligt sin uppfattning hade genomfört redaktionen af ett antal runor, går slutligen att meddela några exempel, som synas vara mindre felaktiga än andra och erbjuda bidrag till kunskap om förfädrens seder och meningar. Denna sin afsikt har han dock icke genomfört. Han börjar med runan om järnets ursprung, som införes i finsk text med latinsk öfversättning, men dikten afbrytes midt i en mening vid slutet af femte och sista disputationspartikeln, och någon fortsättning följde icke sedermera.

Ehuru oafslutad bör undersökningen „De poesi fennica" betraktas såsom ett af den äldre finska forskningens förnämsta alster. I frågor om runopoesins metriska karaktär och stilistiska egendomlighet samt dess betydelse såsom exponent för folkkaraktären och finnarnes gamla världsåskådning öppnades genom densamma nya synvidder. Här gjordes början till de publikationer på den finska folkdiktningens gebit, som följt intill våra dagar, och forskaren återgår allt ännu till detta sakrika arbete.

Porthans framställning bär redan här den objektiva prägel, som återfinnes i hans följande publikationer. Han observerar, annoterar och klassificerar samt affattar sina omdömen i så kort form som möjligt. Endast en gång ger han uttryck åt en personlig känsla, nämligen då han i fråga om trollsångerna vänder sig emot de präster, som vilja utrota dem såsom djäfvulens funder. Tilliten till dem blir, enligt hans mening, därigenom snarare stärkt än för-

svagad. Bättre vore att visa sitt förakt för dessa barnsligheter och öfverlämna dem åt åtlöjet, hvarigenom människorna skulle komma till insikt om att de hvarken kunna hjälpa eller skada. [1]) Porthan ansåg lämningarna af hedendomens religiösa lif vara en villfarelse, som förvirrade sinnena och borde bekämpas, men icke på våldets, utan på öfvertygelsens väg. Han ogillade, i anslutning till upplysningstidehvarfvets tendenser, den hänsynslöshet, hvarmed kyrkan ofta gått till väga. Och oafsedt detta fann han trollsångerna och andra yttringar af hedniskt lif tilldragande genom skönhet och intressanta såsom föremål för forskning.

Porthans arbete har därjämte ett praktiskt syfte. Han undersöker runosångens skaplynne, konstaterar hvad som är karaktäristiskt för den verkligt goda sången, och vill tillika gifva råd och upplysningar åt sångarne. Det ligger honom om hjärtat att konsten icke må förfalla genom vårdslöshet och likgiltighet.

Hvilka frågor Porthan i fortsättningen af sitt arbete skulle upptagit kan icke närmare anges. Men där han talar om Väinämöinen såsom kanteles uppfinnare, antyder han att han skall återgå till denne och det är därför troligt, att han skulle ägnat en särskild uppmärksamhet åt runorna om Väinämöinen. Äfven ville han göra jämförande forskningar i Ryssland, i synnerhet i ryska Karelen. Den 22 maj 1778 skref han till Mennander, att han framför 6:te delen af Poesis Fennica ärnade införa en „Dissertatio Epistolaris" om finska folkets ursprung och ålder och fortsatte: „Om jag kan erhålla del af några gamle ryske visor, med öfversättning, sådane som omtalas i företalet af franske öfversättningen af Cheraskoffs Combat de Tzesme, torde jag af dem få något ljus om finske runornes ålder, med hvilka de skola äga mycken likhet, såsom alldeles skilde ifrån nyare ryska poesien. De gråtrunor, som grekiske karelarne bruka, och af hvilka jag har en tämmeligen fullständig samling, som skall nyttjas i följande delarne af

[1]) Part. V, sid. 92 not.

Poesis Fennica, tyckas vara en mellanart mellan ryske visor och finske runor."

En komparativ riktning märkes här och där i De poesi fennica. Porthan jämför på flere ställen den finska poesin med den hebreiska. Och han finner likhet mellan de keltiska och ossianska bardernas samt de finska sångarnes improvisation. Han anade att döma af orden i brefvet att en jämförande forskning på detta område skulle gifva goda frukter, men om den rikedom framtiden skulle bringa i dagen kunde han knappast hafva en föreställning.

Fullföljandet af planen uppsköts emellertid, och då den yngre Lencqvist sedermera under Porthans presidium utgaf disputationen De superstitione veterum Fennorum, insköt Porthan där material, som han afsett för De poesi fennica. Detta var en orsak till att planen att återupptaga arbetet icke blef realiserad.

De poesi fennica emottogs från början med stort erkännande och har senare oaflåtligt begagnats och citerats i den folkloristiska litteraturen. Under sysslandet med detta sitt första självständiga, visserligen slutligen ofulländade arbete hade Porthans kärlek till det folkliga och fosterländska spirat upp till en kraft, som blef bestämmande för hans följande vetenskapliga verksamhet och gaf hans forskningar deras egendomliga karaktär och betydelse.

V.

Historia Bibliothecæ.

Porthans verk öfver universitetsbibliotekets historia började liksom De poesi fennica under en tidigare period af hans lefnadsbana och fortsattes, utan att vinna full afslutning, in på ålderdomen. Det hör därför icke till någon viss tidpunkt af hans lif, men uppslaget är från hans yngre dagar och planen, en stor del af utförandet samt största delen af materialsamlingen ligga inom det tidskifte, som föregick Porthans utnämning till professor. Jag skall därför här upptaga den disputationsserie, som bär titeln „Historia Bibliothecæ R. Academiæ Aboensis".

Tanken på ett sådant företag låg icke minst från synpunkten af framtida befordran Porthan nära. Det var att förmoda att bibliotekarietjänsten inom kort skulle blifva ledig genom Lefréns eventuella utnämning till professor, och han kunde ha hopp om att komma i fråga vid besättandet. Ett verk om biblioteket skulle stärka hans redan förut betydande merit. Hans dagliga arbete vid biblioteket hade också ökat hans intresse för att samla och sammanställa hvad som fanns rart och intressant i bokvärlden, och att skrifva en skildring om den boksamling, hvars vård han såsom amanuens ensam hade handhaft, måste därför vara lockande.

Porthan hade på detta område äldre förebilder icke blott inom den utländska, utan äfven inom den svenska litteraturen. A. A. Stiernman hade 1719 utgifvit „Aboa

litterata“, som utgjorde en samvetsgrant utförd förteckning öfver den i Åbo utgifna litteraturen. Erik Benzelius d. y., som bröt ny väg för den svenska lärda forskningen, var lifligt intresserad för studier af denna art. Och Olof Celsius d. y. hade 1745 utgifvit en historia om Uppsala universitetsbibliotek. Äfven vid Åbo universitet voro sådana studier i fråga. Bilmarks intresse låg till ej ringa del åt detta håll. En omedelbar föregångare hade Porthan i sin forne lärare, universitetsbibliotekarien Henrik Hyllén, som, såsom Porthan i företalet till sitt verk säger, hade börjat bearbeta bibliotekets historia, men icke funnit tid och tillfälle att fullfölja sitt företag. En genomgående synpunkt i sådana arbeten var att rikta uppmärksamheten på sällsynta böcker, hvilka icke blott för innehållets, utan äfven för kuriositetens skull kunde vara af intresse.

Publikationen af „Historia bibliothecæ regiæ academiæ aboensis“ fortgick liksom arbetet om den finska poesin med afbrott. Första disputationspartikeln utkom i juni 1771, de tre följande 1772 samt femte och sjätte 1773, hvarmed framställningen af bibliotekets öden gick in i frihetstiden. Därefter återupptogs arbetet först 1776, då sjunde partikeln, behandlande bl. a. Scarins förvaltning, utkom, och sedan följde med mellanskof från 1780 partiklarna 8—23, hvarmed den egentliga disputationsföljden 1787 afslutades. Men på gamla dagar återvände han till detta sitt ungdomsarbete, såsom han säger, föranledd af att han hade blifvit tvungen att ånyo tillsvidare öfvertaga biblioteksförvaltningen och lockad äfven af bibliotekets glädjande utveckling, som gjorde det för honom angenämt att återigen sysselsätta sig med dess öden. Han började 1795 utgifva ett „Appendix“, hvaraf s. å. två partiklar utkommo, men detta bihang fortsattes sedermera icke, och äfven här hafva vi således, oaktadt utarbetandet fortgick i tjugutre års tid, ett oafslutadt verk. Tillsammans utgör detta i 25 exercitiedisputationer utgifna arbete 388 sidor 4:o. [1])

[1]) Titelbladet till åttonde partikeln är tryckt i december 1780, men enligt en, förmodligen autentisk anteckning i ett å universitetsbiblioteket förvaradt exemplar, skedde ventilationen först den 17 februari 1781.

Porthan, som i ett vackert latinskt dedikationspoem tillägnade arbetet åt d. v. universitetskanslern Klas Ekeblad, redogör i företalet för de motiv, som föranledt honom att upptaga detta ämne. Åbo universitetsbibliotek, som lidit af ständig fattigdom och ofta träffats äfven af andra olyckor, kunde icke täfla med andra berömdare boksamlingar äfven inom fäderneslandets gränser, men det var dock det enda bibliotek „i dessa nejder", som var värdt denna benämning, hvarför det otvifvelaktigt i många afseenden förtjänade att blifva bättre kändt, än hittills skett, och att liksom ställas inför de lärdas ögon. Därvid skulle också gifvas tillfälle att ägna tillbörlig tack åt dem, som frikostigt bidragit till samlingens ökande. Porthan tillägger, att han bemödat sig om att meddela intet, som icke vore bestyrkt genom goda vittnesbörd ur godkända källor, nämligen det akademiska konsistoriets akter och andra pålitliga minnesmärken samt genom autopsi af själfva böckerna. Han hoppades att arbetet skulle kunna slutföras i tre dissertationer.

Planen utvidgades snart och redan i det bref till C. F. Mennander af d. 7 maj 1772, hvari han anmälde sig såsom sökande till bibliotekarietjänsten, säger han att „arbetet har växt under händerna, då jag velat samla så mycket jag kunnat få rätt på, så länge de pappar ännu finnas, som kunna om vårt biblioteks öden lämna några upplysningar". Han tillägger, att han sedan ärnar i disputationer trycka hela bibliotekskatalogen, med nödiga anmärkningar, sedan dess inrättning hunnit hjälpas, samt att han under detta arbete „först rätt lärt känna vårt bibliotek". Öfver hufvud vittnar brefvet, som jag snart skall in extenso meddela, om den vikt han fäste vid detta arbete, och i samma ton skref han till Mennander ännu den 20 december 1782, jämte det han till honom öfversände tionde delen af bibliotekshistorien. Han hoppades nu att elfte och tolfte delarna följande termin skulle utkomma.[1] „Emot min förmodan blir", sade han ytterligare, „detta arbete vidlyftigt; men jag har ej trott mig om manuskripterne

[1]) Part. XI utkom i juni 1783 och part. XII i dec. 1783.

kunna vara kortare. Jag har dock utelämnat judicia om innehållets värde m. m. Dessa beskrifningar fordra nog arbete; men det tröstar mig, att de torde visa, det vårt bibliotek verkeligen äger en hop artiga saker, som förtjäna att vara kände, och som älskare af sådana skrifter ej ogärna lära se beskrefne.“

Arbetets art och karaktär framgår af dessa Porthans yttranden. Det är en nitiskt och med stor omsorg genomförd speciell framställning, som har till praktiskt syfte att göra bibliotekets skatter kända för allmänheten. Efter några kortfattade notiser om boksamlingar i Finland under medeltiden och reformationstidehvarfvet tecknar förf. universitetsbibliotekets grundläggning och öden intill slutet af det karolinska tidehvarfvet. En tafla af nöd och brist möter här läsaren. Det framgår att konsistorii bemödanden att helst i någon mån upprätthålla inrättningen voro ganska fåfänga. Bokförrådet förblef ringa och ordningen i förvaltningen bristfällig, och ställningen förbättrades icke mycket, då biblioteket 1693 fick sitt första stående anslag, bestående i nyinträdda studerandes afgifter och afgifter för lärda grader. Följde så Stora ofreden med universitetets upplösning och bibliotekets flyttning till Stockholm. I denna afdelning liksom i den följande anges noggrant de gåfvor, genom hvilka biblioteket knappt mindre än genom publikt anslag vunnit tillväxt; Porthan ville säkerligen genom att framhålla donatorernas förtjänst uppmuntra till framtida gifmildhet.

Med samma detaljrika noggrannhet följer Porthan bibliotekets öden under frihetstiden, hvarvid fortfarande universitetskonsistoriets protokoll och andra universitetsakter äro de hufvudsakliga källorna. Inrättningens ställning blef nu småningom gynnsammare. En ny biblioteksbyggnad uppfördes, anslagen ökades i någon mån och boksamlingen tillväxte samt vårdades med ökad omsorg. Bland dem, som nitälskade för inrättningen, framstår Algot Scarin, som redan på 1720-talet var med om en grundlig biblioteksrevision och sedermera 1747—1761 såsom bibliotekarie skötte boksamlingen. På hans tid skred man till plan-

mässiga katalogiseringsarbeten, och en realkatalog, i hvilken böckerna voro införda och ordnade efter de skilda vetenskaperna och formaten, förelåg år 1755. Amanuensen Jakob Haartman hade därvid gjort det hufvudsakliga arbetet.

Sålunda fortgår framställningen till år 1772, då bibliotekarien Lefrén afgick och efterföljdes af Porthan, som i åtta års tid hade fungerat såsom biblioteksamanuens och under Lefréns tid ensam handhaft vården om biblioteket. Bibliotekets ställning var nu redan icke så litet förbättrad. Den alfabetiska katalogen öfver hela bokförrådet fortsattes, en diarieförteckning öfver de successiva accessionerna fördes, och en fullständig inventarieförteckning var under utarbetning. Inkomsterna kunde genom studenternas immatrikulationspenningar, graduerades samt ämbetsmäns vid universitetet och inom Åbo stift befordringsafgifter, under akademiens jurisdiktion lydande personers mantalspenningar och några mindre intrader bringas till omkr. 200 rdr. s., hvilket icke var lysande, men dock mycket jämfördt med föregående tiders ännu större knapphet eller brist. „En gynnsammare lyckans glans började för vårt bibliotek“, säger Porthan, som slutar den historiska framställningen med att omnämna gåfvor som gifvits biblioteket under hans bibliotekarietid.

Denna skildring är af värde icke blott såsom en grundlig utredning af bibliotekets historia, utan äfven såsom ett bidrag till universitetets häfder. Dess kamp med mångfaldiga svårigheter och olycksöden är den bakgrund, mot hvilken bibliotekets långsamma, men småningom lyckligare utveckling tecknar sig. För Porthan skulle bibliotekets historia blifvit ett förarbete till en universitetshistoria, om hans senare plan på en sådan kommit till förverkligande.

Efter den historiska berättelsen följer från och med den 1782 utgifna tionde disputationspartikeln en omfattande redogörelse för bibliotekets förråd af manuskript och böcker.

Främst upptagas manuskripten, som, såsom Porthan erkänner, icke voro många ej heller utmärkta genom värde eller glans, men dock icke borde föraktas eller anses ovärdiga att omsorgsfullare studeras. Framställningen går här

i kronologisk ordning, eftersom manuskripten successivt förvärfvats för biblioteket. Manuskriptens titlar och yttre utseende angifvas fullständigt och innehållet refereras med större eller mindre vidlyftighet. Paul Juustens postilla omtalas med erkännande. Jöns Buddes öfversättning af „Liber gratiæ spiritualis Sanctæ Mechtildis“ uppskattas, betecknande nog för Porthans uppfattning af den medeltida mystiken, af honom icke synnerligen högt. Den innehåller, säger han, „de mest dåraktiga drömmar, fromt lappri och gudlöst vansinne“.[1]) Åt Buddes öfversättning af „Viridarium celeste Sancte Birgitte“ ger förf. ett något större erkännande, ehuru äfven den är smaklös och full af lapprisaker. Han ägnar dock åt dessa bägge arbeten en något omsorgsfullare uppmärksamhet, emedan de icke omtalats i litteraturen[2]) samt infogar tillika några drag till Jöns Buddes biografi. I öfrigt uppräknas några i biblioteket förvarade aktstycken till Finlands och Sveriges historia, af J. Arckenholtz donerade afskrifter af bref, författade för det mesta af 17:de seklets historiska personer samt andra bidrag. Bland lingvistiska codices nämnes: „Comparatio lingvarum latinæ, russicæ, samojedicæ Gugoriensis, Pustoriensis, Samojedicæ Smesensis, et Mesenensis“, som intresserade Porthan med afseende å hans finska språkundersökningar. Bland skrifter af katolskt innehåll, hvilka utgjorde en icke ringa beståndsdel i bibliotekets manuskriptsamling, uppehåller sig Porthan särskildt vid „Tidemanni Gisii de Regno Christi libri III“, emedan exemplaret, såsom af förf:s rättelser och tillägg framgår, varit författarens eget och arbetet antagligen icke blifvit såsom tryckt publiceradt. Porthan finner detta verk

[1]) „Opus ipsum, qvod tantopere extollit bonus monachus, somnia continet stultissima, nugas pias, et sæpe impia deliria“.

[2]) „Paullo diligentiorem placuit operis utriusque, inepti licet ac nugacis, notitiam exhibere; qvod diligentissimorum qvoque rei nostræ litterariæ consultorum, fugisse videntur cognitionem.“ Den handskrift, i hvilken de båda öfversättningarna ingingo, förstördes genom Åbo brand 1827. För hvad vi känna om dem hafva vi hufvudsakligen att tacka Porthan, som beskrifver handskriften och ger utdrag ur företalen. Jmfr O. F. Hultman: *Jöns Buddes bok* (Sv. Litt. s:ts i Finl. skrifter XXXI) sid. XIII.

vittna om ett skarpt, elegant, fritt och i lärdom väl odladt snille hos den frisinnade, katolska författaren, som lefde under reformationstidehvarfvet.

Bland bibliotekets tryckta böcker nämnas främst inkunabler, som utkommit under tryckerikonstens första århundrade, men sedermera ordnas förteckningen efter de skilda vetenskaperna och litteraturgrenarna. Den sakrika katalogen, som i synnerhet upptar rara verk, är ett i sitt slag intressant dokument till bildningsförhållandenas historia i vårt land mot slutet af 18:e seklet. Blott ett antal nödvändiga böcker komme till, säger Porthan på slutet, och de mest vanprydande luckorna blefve fyllda, skulle biblioteket blifva en heder och prydnad för akademien.

Tilläggets två partiklar innehålla en fortsättning af bibliotekets allmänna historia efter 1772. Här ägnar Porthan en hyllningsgärd åt C. Fr. Fredenheim, hvars förtjänst om bokförrådets förstärkande i varma ord framhålles.

Så vidlyftigt arbetet än är, saknas där dock biografiska upplysningar om bibliotekets tjänstemän, något som i ett arbete af detta slag bort ingå. Porthan var medveten om denna brist, men ansåg sig icke, åtminstone tillsvidare, kunna afhjälpa den. I bref till Mennander af den 16 april 1784 skrifver han, att han „ej varit i stånd att hopbringa nog dugliga materialier för att förfärdiga biografier öfver dem som tjänt vid vårt bibliotek, hvarmed sista delen efter min plan skulle fyllas: kanske jag framdeles, under en särskild titel, blir i stånd att fullfölja denna delen af min föresats“. Och den tjugutredje disputationspartikeln, som var den sista i hufvudserien, afslutas med orden: „Vi hade visserligen för afsikt att i kortfattad framställning tillägga lefvernesbeskrifningar öfver bibliotekarierna och andra lärda män, som ägnat omsorg åt vårt biblioteks förvaltning; men vi vilja icke nu öka arbetets omfattning eller längre fördröja afslutningen. Kanske skall det en annan gång bli tillfälle därtill. Eller skola efter oss andra fullfölja denna plan och tillika fortsätta historien om akademiens litterära skatt.“ Tråden upptogs efter Porthans död af en af hans lärjungar, som såsom forskare i synnerhet i afseende å forskningens

noggrannhet erinrar om Porthan och äfven han under en lång följd af år beklädde universitetsbibliotekarieplatsen, Fredrik Vilhelm Pipping. Af dennes bredt anlagda afhandling „De bibliothecariis academiæ aboensis" utkommo emellertid endast två häften och senare har ingen ägnat sig åt att teckna de finska universitetsbibliotekariernas öden.

I Porthans lefnadshistoria har det minutiöst utförda arbetet öfver universitetsbiblioteket en stor betydelse. Det var under utarbetandet af detta verk, som han, enligt hans eget ofvan citerade yttrande, först lärde känna biblioteket och därmed vann en kunskap om litteraturen, som få samtida nordiska skriftställare i lika hög grad ägde. Denna boksynthet blef honom ett starkt vapen vid de fortgående forskningarna och studierna.

Bland samtida vann arbetet bifall. Så t. ex. yttrade sig den lärde presidenten i Åbo hofrätt frih. G. K. Cederhjelm med mycket erkännande därom i bref till den med de finska forskarne lierade domprosten i Linköping Samuel Älf. [1])

---

[1]) Gunnar Palander: *Mitä aikalaiset arvelivat Porthanista;* Historiallinen Aikakauskirja 1904, sid. 40.

VI.

Sällskapet Aurora.

Min framställning af De poesi fennica och Historia Bibliothecæ har gått in på den tid, då Porthan redan var bekant vida utom den krets, inom hvilken han närmast rörde sig. Jag skall nu gå tillbaka till Aurora-sällskapets stiftande och grundläggandet af Åbo tidning, hvarigenom han först kom i beröring med en större allmänhet. Hans rykte växte långsamt men stadigt. Ännu år 1772 var han så okänd i Sverige, att Erik Tuneld bad honom om ursäkt, „att jag ej vet min herres karaktär", men i Finland hade han redan gjort sig bemärkt genom en verksamhet, som ingaf aktning hos talrika landsmän.

Ur de upplysningar, som under senare år kommit i dagen, framgår att Porthan, som blef Aurora-sällskapets verksammaste medlem, icke var dess egentliga grundläggare. Denna ära tillkommer biskop Mennanders son Carl Fredrik Mennander d. y., som 1769 för faderns förtjänster adlades med namnet Fredenheim. Fredenheim var en varmhjärtad yngling, som främst arbetade på att göra sig en bana vid ämbetsverken i Stockholm, men därvid bibehöll ett stort intresse för vetenskapen, konsten och födelsebygden. Han har litteraturen alltför mycket gällt såsom världsman och hofman, medan man förbisett den hängifvenhet för ideella sträfvanden, som var hans styrka och under lifvets lopp blef allt mera bestämmande för honom. Han var yngre än Porthan, men de stodo hvarandra nära genom

likhet i bildning och synpunkter samt frändskap.[1]) Porthans under barnåren grundlagda förbindelse med Mennander-Fredenheim underhölls, äfven sedan denne öfverflyttat till Stockholm, under Fredenheims täta besök i hemlandet och Porthans resor till Stockholm. Den tredje i kretsen var Porthans kusin Pehr Juslén, som äfven han sedan 1759 var tjänsteman i Stockholm, men liksom Mennander-Fredenheim stod i liflig beröring med hemlandet.

Tidens intelligenta lif iklädde sig gärna formen af ordnar och vittra sällskap, hvilka genom den intimitet, i hvilken medlemmarna stodo till hvarandra hade något lockande, och genom den mystiska slöja, hvari de höljde sina sammankomster och företag, buro en prägel af hemlighetsfullhet och exklusivitet, som motsvarade de aristokratiska böjelserna. På ceremonier och stadgar lades i dessa sällskap mycken vikt, medan däremot verksamheten, så vidt ett ingripande utåt afsågs, ofta var ganska tillfällig och oordnad. De vittra sällskapen hafva oaktadt svagheten i sin organisation bidragit till att odla smaken och till sammanhållning bland sina medlemmar. Berömdast bland dem blef sällskapet Utile Dulci i Stockholm och där hade Pehr Juslén gjort sig gällande såsom en i vittert afseende begåfvad person. Hans 1769 hållna tal om „En svensk teaters nytta och nödvändighet“ var ett varmt och väl affattadt inlägg i den brännande frågan om en svensk nationalscen, och äfven såsom medarbetare i Stockholms Posten hade han gjort sig bemärkt. Den unge Mennander var likaså medlem af detta sällskap, och det var förmodligen på rekommendation af någondera af dem, som äfven Porthan hade inkallats till detsamma.

Det låg nära för den unge Fredenheim, som var mycket fallen för ceremonier och yttre ståt, att önska att ett likartadt sällskap skulle grundläggas äfven i hans födelsestad Åbo, som ju icke borde stå efter Uppsala, där ett vittert sällskap „Apollini sacra“ efter förebild af „Utile dulci“ och såsom dotterförening däraf hade uppstått.

---

[1]) Se sid. 34.

Under en sommarfärd till Åbo år 1770 tog han initiativet. I en anteckning i Mennander-Fredenheims diarium heter det, att han stiftade „med vännerna Juslén och Porthan den 16 och 19 augusti det af Aura ån och studiernas vän, morgonrodnaden, nämnde Aurora sällskapet“.[1]) Mennander-Fredenheims ungdomliga entusiasm verkade tändande på de båda kamraterna, och, såsom det plär ske i ungdomsåren, skred man raskt från beslut till handling, hvilket var så mycket nödvändigare, som tiden för Mennanders och Jusléns vistelse i Åbo var begränsad.

De tre stiftarne antogo till den fjärde i förbundet docenten i matematik M. J. Alopæus, som genom sitt äktenskap med Ulrika Juslén stod dem nära, och därefter fördelade de fyra sällskapets ämbeten mellan sig. Juslén blef ordförande, Fredenheim bibliotekarie, Porthan sekreterare och Alopæus skattmästare.

Mennander och Juslén voro flyttfåglar, som icke länge kunde kvardröja på den plats, där det nya förbundet skulle verka. Juslén nedlade ordförandeskapet redan den 25 augusti, förmodligen emedan han då måste resa öfver till Stockholm och efterträddes såsom ordförande af Fredenheim. Denne åter afsade sig, utan tvifvel af samma orsak, sina funktioner såsom ordförande och bibliotekarie den 13 september, då assessorn i Åbo hofrätt Johan Lilius blef ordförande och Calonius bibliotekarie. Af de ursprungliga stiftarne kvarblef således i Åbo endast Porthan, som såsom sekreterare främst måste upprätthålla sällskapet. Under sammanträden i början af september beslöts att inkalla medlemmar till sällskapet, hvarvid män, som stodo högt i bildning och kunskaper, sådana som Matthias Calonius, läkaren J. G. Bergman och Pehr Kalm främst kommo i fråga.

---

[1]) Nils Erdmann: *Ur C. F. Fredenheims papper.* Finsk Tidskrift 1896, XLI sid. 129. Jmfr om Aurora-förbundets stiftelse, lif och stadgar; G. Castrén: *Sällskapet Aurora,* Svenska Lit. s:ts i Finland Förh. o. upps. 14 (Tillägg i Förh. och upps. 15); Aug. Hjelt: *Några bidrag till Aurora-förbundets historia,* Historiallinen Arkisto IX; och W. Lagus: *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen,* i synnerhet sid. 40—53.

Fredenheim hade tänkt sig en väsentligen sällskaplig förening, i hvilken de vittra nöjena skulle spela hufvudrollen och i denna riktning verkade han från Stockholm på sällskapets utveckling. Det var han som jämte Juslén i hufvudsak redigerade stadgarna, „Sällskapet Auroras allmänna lag", om hvilka det uttryckligen heter, att de från Stockholm öfversändes till Åbo. Ceremonierna, ordenstecknen, indelningen i klasser m. m. blefvo säkerligen föreslagna af honom. I de bestämningar om vetenskaplig och finsk-fosterländsk verksamhet som infördes kunna vi däremot snarare se Porthans inverkan.

Det hette i stadgarna, att „kärleken till vårt fädernesland och ömheten om vårt Finlands heder har gifvit anledning till ett Sällskaps inrättande, hvars verkliga nytta icke kan dragas i tvifvelsmål" och i § 1 angifves närmare sällskapets syfte med orden:

Detta samhälle, som kallas Aurora, kommer att stå i nära förening med den societet, som i Stockholm under namn af Utile Dulci är känd i allmänheten, och med hvilken äfven ett Vitterhetssällskap i Upsala är förbundet. Bägge de sistnämnda utgifva de så kallade Vitterhets-Nöjen; och detta samhälles förnämsta ändamål vore att gemensamt med dem deltaga uti ett svenska nationen och språket så hedrande arbete.

I § 2 stadgades i samma riktning:

Sällskapet sysselsätte sig således hufvudsakligast med svenska språkets uppodling. Det inskränke sig dock icke endast inom skaldekonsten; utan arbete i vitterhet, tagen i dess vidsträcktaste bemärkelse. Särdeles blifve goda öfversättningar af de klassiske auktorerne, hvilka så helt och hållet ännu saknas hos oss, värdige föremål för dess bemödande.

§ 3 innehåller en bestämning, som ger Aurora-förbundet dess egendomliga karaktär till skillnad från Utile dulci och Apollini sacra. Där heter nämligen:

Men ehuru samhället egentligen vinnlägger sig om svenska vitterheten, sträcke det sig dock äfven till flere vetenskaper, i synnerhet finska språket och detta lands häfder och historie samt till de fria konsterna, särdeles musiken.

I detta stadgande kan man se Porthans hand liksom i § 4, som innehåller orden:

Att så mycket kraftigare och skyndsammare befordra sällskapets föremål, börjar det med år 1771 med att utgifva sina tidningar.

Vid de öfriga bestämningarna i stadgarna behöfver jag här endast med några ord uppehålla mig.

Sällskapet delades i tre grader, hvilka hade olika myndighet i fråga om dess angelägenheter. De nyinträdande medlemmarna skulle afgifva en helig försäkran att redligt och flitigt arbeta för sällskapet samt icke yppa dess hemligheter. Vid sammanträdena buro medlemmarna ordenstecken, olika efter de olika graderna. En mysteriös glans skulle omhölja Aurora-förbundet ej mindre än andra likartade föreningar. Fredenheim öfversände från Stockholm stjärnor, band och annat, som hörde till den dekorativa sidan af sällskapets lif.[1])

Om Fredenheim hade förblifvit i Åbo, skulle förbundet säkerligen visat stor lifaktighet i sällskaplig riktning, ty få bland Aura-stadens söner ägde ett så lätt och behagligt umgängessätt som den unge konungagunstlingen. Hans bref till Porthan och fadern-biskopen vittna om huru detta låg honom om hjärtat. Men hans personliga lifvande närvaro saknades, och i Åbo fanns ingen, som hade kunnat ersätta honom; man hade öfver hufvud föga anlag för ett gladt och fritt sällskapslif. Förbundets sammankomster blefvo därför snart glesa och dess sällskapliga prestationer matta.

Porthans lynne låg ganska litet åt detta håll, men väl var han böjd att verka för sällskapets litterära och vetenskapliga uppgifter och på dessa områden hade han afgjordt ledningen.

Det ålåg först och främst honom att vinna medlemmar för sällskapet bland landsmän såväl i Åbo som utom Aura-

[1]) Ett bref från Fredenheim till Porthan $^{30}/_{11}$ 1773 handlar om de tjänster han i sådant afseende gjorde sällskapet; Porthan-Tengströmska manuskriptsamlingen i Hels. univ. bibliotek.

staden, som kunde anses vara intresserade för dess syften. Han kunde naturligtvis vidtala många genom direkt och personligt meddelande, men till andra vände han sig genom bref, af hvilka endast ett är i behåll. Jag inför det här in extenso äfven med afseende å den i vår och Sveriges historia såsom skriftställare och riksdagsman betydande person, kyrkoherden i Gamla Karleby Anders Chydenius, som invalts d. 1 sept. 1770, till hvilken det riktades. Brefvet dat. d. 6 oktober 1770 lyder:[1])

Välärevördige och Höglärde

Herr Kyrkoherde.

Ett sällskap har här i staden förenat sig att med samfällda krafter söka uppodla och utbreda i synnerhet de vittra kunskaperne hos oss. Detta sällskap har tillika beslutit att till sina landsmäns tjänst utgifva en veckoskrift, som kommer att innehålla så väl hvarjehanda nyheter ifrån Åbo och andra finska orter, som ock anmärkningar i landets historia, geografie, språk m. m. Likaledes lefvernes beskrifningar öfver värdige landsmän af alla stånd, underrättelser om skolornes tillstånd i landet, korta ekonomiska rön och upplysningar, betraktelser öfver landets och städernes näringar och rörelse etc., som ett tryckt blad, hvilket sällskapet inom kort skall utgifva, omständeligare innehåller. Sällskapet kan fördenskull omöjeligen vinna sin afsikt utan biträde af skickelige och hederlige landsmän uti orterne omkring hela Finland; hvarföre det ock varit betänkt på att förena med sig åtskillige ledamöter såsom frånvarande. Ibland desse har sällskapet icke kunnat undgå att i synnerhet erinra sig Herr Kyrkoherdens kända insikter och patriotiska tänkesätt, samt har fördenskull befallt mig, som det tillsvidare antagit till sin sekreterare, att gifva Herr Kyrkoherden denna sällskapets önskan tillkänna. Vi hoppas, att Herr Kyrkoherden finner vårt företagande värdigt sitt bifall och biträde; och anhåller jag att därom blifva skrifteligen underrättad, på det jag må kunna lämna sällskapet del däraf. Vinna vi vår åstundan, så skall Herr Kyrkoherden sedermera genom ett ordentligt protokollsutdrag underrättas om hvad vidare är nödigt att veta angående sällskapets inrättning. Så mycket kan jag försäkra, att ledamöterne bestå af hederlige och skickelige män, och att vi således hoppas hafva framgång uti vårt företagande. De som blifva medlemmar i sällskapet,

[1]) Bref till samtida.

undfå ett litet tecken, som bäres vid våra sammanträden; och hvar ledamot är skyldig att insända sitt egit lefverne förségladt, som uppbrytes efter dess död, emedan vi med ett åminnelsetal tänka hedra alla våra medbröder. Till hvarjehanda utgifters bestridande samlar ock sällskapet en liten kassa, som förvaltas af en särskild skattmästare; och till denna kassa aflämnar hvar ledamot vid inträdet en liten afgift af 36 d:r k:mt. Detta allt har jag bort gifva Herr Kyrkoherden tillkänna. Ville Herr Kyrkoherden hedra sällskapet med sitt biträde, så vore en beskrifning och underrättelse om G. Karleby skola och dess tillstånd, samt lefvernesbeskrifning öfver sal. Herr Probsten Chydenius angenäma stycken för sällskapet att af Herr Kyrkoherdens hand erhålla. Brefven adresseras imellertid till mig, tills dess vi hunnit annonsera oss för allmänheten, då korrespondensen föres med hela societeten. Tidningarne börjas med nästa år, och kungörelse om dem skall genom Consistorii biträde kring landet utspridas.

Jag har äran att med beständig högaktning framhärda

Välärevördige och Höglärde
Herr Kyrkoherdens

ödmjuke tjänare
H. G. Porthan.

Man finner af brefvet att de inhemska finska intressena af Porthan ställdes främst på sällskapets program och att utgifvandet af en tidning för honom var den hufvuduppgift, på hvilken krafterna främst borde riktas. Chydenius svarade bifallande den 5 november 1770 [1]), och om fortsatt intresse vittnar ett senare bref till Porthan af den 26 mars 1771. Han tackar där ytterligare för invalet och för sällskapets tidningar, som han fann „rätt artiga". Han ber tillika att sällskapet i sina tidningar skulle uppmuntra någon frihetens vän att genom trycket bekantgöra stora deputationens vid 1765—1766 års riksdag tryckfrihets- eller tredje utskottsbetänkande rörande censuren, hvilket han själf hade författat och hade i koncept hemma bland sina papper, dock icke i korrekt eller autentiskt exemplar, hvarför den officiella akten borde läggas till grund för en eventuell publi-

[1]) Enligt anteckning å Porthans bref.

kation. „Vaken“, säger han, „mina värda Herrar för detta frihetens smycke; därpå hafva edra tidningar, därpå ock hela vår frihet sitt bestånd“. Han öfversände därjämte 100 d:r k:mt såsom bidrag till sällskapets upprätthållande. [1]) Detta bref är det enda vittnesbörd vi äga om förbindelse mellan Porthan och hans äldre landsman, som fortfarande var verksam i litteraturen och riksdagslifvet. Nämnas må äfven det bref af den 12 maj 1772, däri kyrkoherden i Malax Israel Björk, såsom ofvan (sid. 17) sades, beklagade den förlust Porthan lidit genom Kristina Margareta Jusleens död. I början af brefvet betygar han sitt intresse för Auroraförbundet, i hvilket han invaldes den 11 september 1770.

Att ett stort antal af landets främsta män, i synnerhet universitetslärare, präster och högre ämbetsmän anslöto sig till sällskapet, var till väsentlig del Porthans förtjänst; men man har anmärkt att biskop C. F. Mennander, till hvilken dock stiftarne stodo i så nära förhållande icke nämnes bland förbundsbröderna. Själf anger han sin på sidan stående ställning i följande ord i bref till sonen af den 23 november 1770: „I dessa dagar är omsider närlagde kungörelse af sällskapet utgifven. För flera orsakers skull tager jag ingen del hvarken i detta eller de öfriga dess göromål. Skall dock under hand draga till dess bestånd hvad jag kan.“ [2]) Man har förmodat att orsaken till att Mennander höll sig tillbaka, låg i att grefve Ulrik Scheffer framför honom blifvit vald till sällskapets skyddsherre, men detta öfverensstämmer icke med den anspråkslöshet, som utmärkte biskopen. Att han, ehuru icke medlem, dock ville gynna sällskapet, finner man af att E. Lencqvist i ett bref till honom af 1773 talar om att biskopen „icke utan kostnad bragt till stånd ett sällskap, som ett och annat därtill (till att upplysa fäderneslandets mörka historia) län-

---

[1]) Porthan-Tengströmska samlingen i universitetsbiblioteket.

[2]) Henrik Schück: *Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg* sid. 4 (Skrifter utg. af Sv. Lit. s:t i Finland XXVII). „Kungörelsen“ var det af sällskapet genom domkapitlen spridda tillkännagifvandet om tidningens utkommande, hvarom snart skall talas.

dande ämne skulle utarbeta och i dess tidningar utgifva".[1]) I hvarje händelse blef vänskapen mellan Porthan och Mennander icke minskad genom Aurora-sällskapet. Allvarliga litterära sträfvanden kunde alltid räkna på biskopens välvilja och särskildt var han vänskapligt stämd mot det tidningsföretag, som blef den mest betydande frukten af sällskapets verksamhet.

Planen att en tidning borde utgifvas i Åbo liksom i de flesta af rikets större städer var äldre än Aurora-förbundet och hade redan tidigare varit under diskussion bland inflytelserika personer. Den första anstöten kom från den för alla vittra sträfvanden nitälskande C. C. Gjörwell i Stockholm, som redan 1760 uppmanade J. Bilmark att uppsätta ett veckoblad för Finland. Men Bilmark tvekade af fruktan för brist på prenumeranter och på lämpliga ämnen för uppsatser. Senare blef han dock mera böjd därför, och i bref till landshöfdingen Daniel Tilas af år 1768 sade han sig vara besluten för ett sådant företag, men afsikten realiserades icke. Äfven genom Mennander sökte Gjörwell verka för saken, i hopp om att biskopen skulle intressera d. v. akademieadjunkten, sedermera professorn L. O. Lefrén därför. Men redan förut hade Mennander vidtalat Porthan, som senare benämnde honom „hela idéens upphofsman och deras (tidningarnas) säkraste gynnare".[2])

Tanken låg således i luften och upptogs af Aurora-förbundet omedelbart efter dess stiftelse. I förbundets protokoll af den 25 augusti 1770 heter det: „Öfverlades om tidningarna, som sällskapet skall utgifva, deras inrättning, innehåll m. m. och beslöts att ett förslag skulle upprättas till en kungörelse angående sällskapets föresats i denna delen, hvilken kungörelse, sedan den blifvit ordentligt öfversedd och gillad, skulle med det första af trycket utgifvas". På det följande mötet den 28 augusti uppläste Porthan en

---

[1]) Publ. af Aug. Hjelt i Hist. ark. IX sid. 49.

[2]) W. Lagus: *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen* sid. 40 ff.; Aug. Hjelt i Hist. ark. IX sid. 119; Porthan till C. F. Mennander den 15 mars 1782: Bref till samtida.

förteckning öfver de ämnen, som tidningarna borde innehålla, „på det att hvar och en af ledamöterne skulle få anledning att till nästa sammankomst eftersinna hvad därtill vidare kunde läggas, eller hvad därifrån borde utelämnas". Det af Porthan projekterade förslaget öfversändes därefter till Juslén, hvars slutliga redaktion den 10 oktober, efter föregången granskning, godkändes.

Kungörelsen, till hvilken Porthan således bidragit särskildt med den vidlyftiga redogörelsen för tidningarnas innehåll, trycktes och meddelades allmänheten genom domkapitlens försorg. Såsom ofvan (sid. 100) nämndes, öfversände biskop Mennander den 23 november ett exemplar till sin son i Stockholm. Några ord om detta aktstycke, som utgör inledningen till Porthans publicistiska verksamhet, skola här vara på sin plats.

Det heter i början med en vändning, som under frihetstiden var vanlig, att omhugsan, drift och kunskaper inom Svea Rikes gränser märkeligen tilltagit och att nyttiga vetenskaper, fria konster och vitterhet börjat utspridas med ett nit, som ingenting annat än frihetsanden kan upplifva och underhålla, hvarför Finlands inbyggare icke borde gifva anledning till förebråelsen att visa sig senfärdigare än öfriga medborgare till ernåendet af en allmän upplysning. Men Finland är ett glest bebyggdt land, hvars invånare sakna de bekvämligheter, hvilka på svenska sidan befordra kunskapernas lättare och skyndsammare utbredande; de erhålla alla slags underrättelser senare eller alls icke.

Att så mycket som möjeligt är rödja ur vägen ett sådant hinder; att förskaffa oss tillfälle att nogare känna vårt eget land, dess förmåner och brister; att uppgifva ämnen till eftersinnande, undersökning och utredande i vår allmänna och enskildta hushållning; att hedra och förvara värdige och förtjänte landsmäns minnen; att upplysa landets häfder; att meddela sådane underrättelser, som hittills genom de vanliga omvägar, antingen alltför sent, eller alldeles icke, kommit de längre bort boende till handa — — det är en tjänst, som borde väntas från storfurstendömets hufvudstad, en ort där det enda tryckeri i hela landet finnes; där hofrätt, akademie, landshöfdinge- och biskopssäte

likasom i en medelpunkt samla landets kunskaper, och hvarifrån de sedermera åt alla kanter böra kringspridas.

Därefter anmärkes, att i synnerhet under de sista åren särskilda veckoblad och tidningar blifvit utgifna i åtskilliga rikets städer, men att denna utväg i Finland hittills brustit.

Ett sällskap, öfvertygadt om sanningen häraf, intagit af kärlek och ömhet för sitt fosterlands heder, dess nytta och dess välgång, har föresatt sig att i detta mål tjäna sina landsmän. Det har egenteligen förenat sitt bemödande att upphjälpa vitterheten hos oss; dess uppodlande förer med sig ett nöje och en munterhet i sammanlefnaden, som utan henne icke kan kännas; hon utsprider en lifighet och ett behag öfver sederne, som alltid saknas, där hon ej vårdas, uppmuntras och hedras. Men sällskapet inskränker sig dock icke endast inom vitterheten; det sträcker sig till flere vetenskaper, som på något sätt kunna upplysa, förnöja och gagna. Till en början och till ett prof af sin afsikt har det beslutit att utgifva en tidning, som i afseende till dess vidsträckta ändamål är ämnad för alla slags läsare.

Sedan följer en redogörelse i fjorton punkter för tidningens blifvande innehåll, som skall utgöras af:

1) Korta skaldestycken och vittra afhandlingar i sedelärande samt andra nyttiga och behageliga ämnen, såväl öfversatte som i synnerhet egne arbeten. 2) Anmärkningar rörande vårt lands eget språk och vitterhet. 3) Allt hvad som rörer landets geografiska och fysiska kännedom. 4) Nyttiga anstalter uti landets hushållning. 5) Allmänna underrättelser om vissa gångbara farsorters skötsel och motande. 6) Korta lefvernesbeskrifningar öfver märkelige och berömlige landsmän och ämbetsmän i landet, uti äldre och nyare tider. 7) Hvarjehanda andra slags upplysningar uti finska folkets och landets historie såväl den politiske som lärda. 8) Allehanda nyheter från den lärda världen, som i synnerhet kunna förtjäna våre landsmäns uppmärksamhet. Hit räkna vi ock vissa märkeliga böckers kungörande. Särdeles skole egna landsmäns skrifter ingalunda förglömmas; gode och betydelige akademiska arbeten ej heller undantagne. 9) Underrättelser om läsningsverket vid landets akademie, gymnasium och skolor; deras tillstånd, inrättningar m. m. 10—14) Sällsynta och märkeliga hän-

delser; korta utdrag ur märkvärdiga domar och utslag; beskrifning öfver hospitalerne och lasaretterne i landet samt deras tillstånd; timade dödsfall, befordringar m. m.; stadsnyheter.

Kungörelsen slutar med en anhållan om allmänhetens medverkan och med att i följande ord angifva den fullkomliga friheten från politiskt syfte:

Politiska och statsnyheter höra icke till vårt föremål. Vi inskränke oss egenteligen inom ämnen, som vårt egit land lämnar oss. Kitsliga och häftiga stridsskrifter, som reta mera än gagna, få icke rum i dessa tidningar. Vi hafve föresatt oss att skrifva med en frihet, som ägnar medborgare under ett lyckeligt regeringssätt; vi känne alltför väl värdet af denna dyrbara rättighet, för att vilja bortgifva det allraminsta däraf; men enskildt agg och partihat samt allt, hvaruti de röja sig, anse vi vårt ändamål ovärdigt. Vi äre ock därom öfvertygade, att ingen korrespondent lär gifva oss så obehaglig anledning att förkasta dess arbete.

Tidningen skulle utgifvas från början af 1771 med ett nummer om ett halft tryckark hvarje fjortonde dag. Prenumerationspriset skulle blifva 6 d:r k:m. för 24 nummer. [1])

Porthan, som alltid hade ett praktiskt syfte i sikte, såg i tidningen sällskapet Auroras hufvuduppgift, och under hans säkra och energiska ledning kom tidningen till stånd. [2])

Aurora-sällskapet fördelades genom tillägg till stadgarna af år 1773 i tre klasser: den vittra, den vetenskapliga och den musikaliska, enhvar med sin direktör och sekreterare. Porthan var den förste sekreteraren i den vittra klassen, medan P. Juslén, som 1773 återflyttade till Finland såsom assessor i Åbo hofrätt, var dess direktör. Porthan var här, så vidt de endast för åren 1773 och 1774 bevarade protokollen angifva, också den verksammaste medlemmen. Vid särskilda tillfällen uppläste han dikter: öfversättningar

---

[1]) Kungörelsen är in extenso publicerad af Aug. Hjelt i Hist. ark. IX sid. 120—124.

[2]) Af det ofvanstående framgår, att Gabriel Lagus icke har rätt, då han i Helsingfors Dagblad 1874 n:o 211 säger: „Att det varit Mennander, som egentligast grundlagt både Aurora-sällskapet och den af detta grundlagda tidning, intygas af flere samtida“.

af Sourdin och Zaraine, af en österländsk fabel och af ett antal af Anacreons oder samt Cloe, en fabel. Han författade verser att sjungas vid nya bröders intagande och vid en konsert, som skulle afsjungas på sällskapets högtidsdag, och insände poetiska bidrag till Utile Dulcis Vitterhets-Nöjen. Ännu oftare var han granskare af inlämnade dikter. Till klassens yngre medlemmar hörde två unga skalder, som sedermera lyste bland stjärnorna på Gustaf III:s vittra himmel: den spirituelle A. N. Clewberg och snillet J. H. Kellgren. Den granskning Porthan ägnade desses skaldestycken, hvilka, sedan de blifvit upplästa i sällskapet, ej sällan infördes i Åbo tidning, har i sin mån bidragit till de bägge skaldernas utbildning. Granskarens lott är vanligen att snarare reglera och afskära utväxter än att väcka den poetiska inspirationen. Äfven Porthan spelade en sådan roll, men det bör räknas honom till en ej ringa förtjänst, att Kellgrens i början alltför fria och omogna sångmö under hans ledning skolades till stadga. Den vänskap mellan dem, som grundlades under samarbetet i Aurora-förbundet, bestod sedermera intill Kellgrens död. [1])

Porthans bemödanden kunde emellertid icke hindra att Aurora-förbundet, hvars sammankomster 1773, efter P. Juslén's återkomst, fått ökadt lif, under de följande åren började visa tecken till svaghet och förfall. Clewberg kallades 1775 till Stockholm och följdes snart af Kellgren, hvarmed sällskapet förlorade sina främsta vitterhetsidkare. Från år 1776 var mattheten ohjälplig [2]), och efter Porthans

[1]) I ett af sina tidigare bref till Clewberg (Henrik Schück: Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg, sid. 7) säger Kellgren om ett af sina poetiska stycken: „Jag skulle be dig hålla fram det för Lefrén, men du känner historien om Barnfoten. Port(han) torde vara skickligare", hvilket tyder på förtroende till Porthan såsom granskare. Den 1 oktober 1782 skref Kellgren från Stockholm till Clewberg: „Porthan skall jag be dig oändeligen hälsa; han viste mig mycken vänskap och höflighet, då han var här".

[2]) I bref af den 22 juni 1776 tackade Porthan assessoren Johan Hisinger för en gåfva till sällskapet af 200 d:r k. m., hvilken summa han lämnat till prof. Bilmark „såsom s:ts nuv. skattmästare". Fagerviks arkiv.

utrikesresa 1779 torde verksamheten så godt som helt och hållet ha upphört. Sällskapet sammanträdde ännu 1779, då det hade en egen hyrd lokal, men lifskraften hade flytt. J. Tengström säger i Oratio Funebris: „Men redan omkring 1780 upphörde vårt sällskaps sträfvanden, sedan dess främsta och mest förtjänta medlemmar antingen blifvit förspridda till skilda orter i Finland och Sverige eller kallats att sköta allvarliga och arbetsdryga statsgöromål".

Porthan blickade emellertid med saknad tillbaka till det samfund, i hvars stiftande han hade deltagit och hvars stödjepelare han varit, och åtminstone en gång gjorde han ett försök att återupprätta det, nämligen då Åbo Tidning, som upphört 1778, för andra gången 1782 började utgifvas. Det heter nämligen i den anmälan, som inledde den nya årgången: „Det sällskap, som här i Åbo förenat sig, att efter sin förmåga bidraga till nyttiga underrättelsers utspridande i landet, begynte därföre med tidningars utgifvande, i försäkran att gagna och förnöja sina landsmän och fortfor härmed utan annan afsikt än denna, till dess orsaker, som då ej kunde häfvas, nödgade sällskapet att upphöra med sitt företagande". Därefter nämnes att upplysta landsmän icke allenast gillat sällskapets bemödande, utan äfven genom nyttiga afhandlingars insändande varit det till märkelig hjälp. Af desse medborgare väntade sig sällskapet ett kraftigt bistånd, „då det nu på nytt ärnar begynna med sine tidningars utgifvande". Ett sådant meddelande till allmänheten kan icke gärna varit blott en mystifikation, och det låter knappt tänka sig, att det uttryckliga tillkännagifvandet skulle afsett endast att upprätthålla skenet af en kontinuitet, som alls icke förefanns. Hvad tidningarnas redigering beträffar måste Porthan emellertid i bref till Mennander redan 15 mars 1782 erkänna att sällskapet icke hade tillfälle att „in pleno decidera om alla detaljer". De följande fyra årgångarna buro fortfarande namnet „Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo", men sällskapet hade säkerligen med dem intet att göra.

Porthan lyckades i hvarje händelse icke återgifva åt sällskapet en ordnad existens. Det sammanträdde icke

under den följande tiden, och dess namn förekommer blott så till vida jag här nämnt i förbindelse med tidningarna. Aurora-förbundets egendom såldes 1789 enligt domstols utslag på auktion för att förnöja en fordringsägare.

Allt detta oaktadt afstod Porthan icke helt och hållet från att väcka förbundet till lif, såsom vi finna af några ord i ett bref till Calonius af 1795.[1]) Han nämner här att sällskapet Utile Dulci, som varit på förfall, tycktes hafva „kvicknat till lifs“ och tillägger: „Detta sällskaps upplifvande påminner mig om vårt utslocknade Åbo sällskap. Jag hade nog lust, med vissa jämkningar, att föreslå dess återförnyande: hvad tycker Bror? Genom ett sammanskott borde då först dess mobilier inlösas; nog torde utväg bli att uppbringa de därtill erforderlige 400 plåtar.“ Men projektet vann, att döma af att det icke vidare omnämndes, icke anklang. Aurora-sällskapet fick sofva i ro, och något liknande sällskap upprättades icke sedermera i Finland.

---

[1]) Porthan till Calonius $^{14}/_{8}$ 1795; Bref till Calonius.

VII.

Åbo Tidning.

Pehr Juslén d. y., C. F. Fredenheim och M. J. Alopæus hade visserligen varit med om planen till Aurorasällskapets tidningsföretag och förbundet hade lofvat sitt understöd, men, såsom det i sådana fall ofta händer, kom arbetsbördan att hvila på en endes, på Porthans skuldror. Juslén och Fredenheim voro fortfarande bosatta i Stockholm; Alopæus hade redan 1769 flyttat till Borgå, och om också medverkan kunde påräknas af Aurora-förbundets öfriga medlemmar, ålåg därför ansvaret Porthan, som, om man frånräknar korta mellantider, hade hand om uppställandet af hvarje nummer i serien 1771—1778.

Han är också utan tvifvel författaren till den korta anmälan, hvarmed första nummern för den 15 januari 1771 af „Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo" begynner:

Här öfverlämnas allmänheten första stycket af de tidningar, som man i denna staden lofvat utgifva. Vår afsikt och beskaffenheten af dessa blad hafva vi tillförene kungjort. Vi våga att göra ett försök, som i sitt slag är hos oss det första. Blifver det med ynnest emottagit, så skole vi däraf uppmuntras att göra vårt arbete mera och mera roande och gagnande. Genom omväxling af ämnen skole vi beflita oss att så mycket våra trånga gränser nu i början tillåta, alltid lämpa oss efter flere läsares smak. Den upplysta allmänhetens omdöme skola vi med nöje lyda. Som vi i synnerhet skrifve för våre landsmän, så vänte vi förnämligast deras biträde och benägenhet; deras gagn och ro är vårt ändamål och deras bifall vår yppersta belöning.

Efter dessa inledningsord följer ett poem författadt af Porthan i förening med P. A. Gadd, hvilket börjas med orden:

Du folk af skytisk stam och nordens äldste ätter,
Hvars snilles eld ej släcks af landets snö och is,
Som uti vett och dygd en grundad ära sätter,
Kom låna oss ditt ljus till fosterlandets pris!
Du ungdom, Finlands hopp, kom att din tanke öfva,
Att täfla på den ban, som öppnas här för dig,
Att odla upp din smak, att snillets styrka pröfva,
Att låta grundlighet och fägring pryda sig.

Längre fram i skaldestycket prisas snillets bedrifter och det vetenskapliga arbetet, särskildt såvidt det angår Finland:

Nog kan den finska bygd dig ymnigt ämnen gifva,
Än att med skarpsynt vett rätt bli naturens tolk,
Än dina fäders dygd att med behag beskrifva,
Till eftersyn och ljus för landets barn och folk.
Vårt land ännu ej känns, dess teckning vanställd finnes,
I språket saknas rykt, i våra häfder ljus;
Ej utan samlad flit den kunskap däri vinnes,
Som räddar åldrens spår från glömskans djupa grus.
Vår späda hushållskonst af mogna råd bör ledas,
Af säkra rön bli stödd, från fördoms tvång bli fri,
Åt våra näringsfång bör större vidd beredas,
Och landets raska barn med ömhet skötte bli.

Ytterligare omtalas Finlands rikedom och naturliga tillgångar, en afdelning, som kanske flutit ur Gadds penna, hvarefter poemet slutas med följande förhoppningsfulla ord om landets framtid:

När med ett värdigt nit vi landets välfärd ömma,
När under fridens skygd vårt folk får växa till,
När till vår ärbarhet en munter glädje blandas,
När vördnad för vår Kung och lydnad för vår Lag
I våra trygga bröst med frihetskänslan andas,
Då klarnar för vårt väl en glad och lycklig dag.

Poemet är, såsom läsaren finner, ett högstämdt upprop till fosterländsk och gagnande verksamhet. Därefter

följer ett lärdt referat af Johannes Sainovics jämförelse mellan lapparnes och ungrarnes språk, hvilket fortsättes i flere följande nummer. Bladet slutas med „nyheter“ från hofrätten.

I de följande numren kan måhända, åtminstone någon gång, märkas någon större omväxling och pigghet i stilen, men i allmänhet är den prägel, som utmärker det första numret, genomgående i de följande åtta årgångarna. En modern läsare finner innehållet torftigt och stilen torr. Våra förfäder hade mindre anspråk, men äfven bland dem hördes snart anmärkningar i denna riktning. Hvad som gaf företaget dess betydelse och uppehöll intresset hos allmänheten var dess finsk-fosterländska riktning, hvilken Porthan ihärdigt upprätthöll. Därigenom införde tidningarna ett säreget och nyttigt element i den svenskspråkiga tidningspressen.

Särskildt märkligt är att politiska frågor hvarken nu eller senare upptogos, oaktadt publikationen, då den begynte, stod under skydd af 1766 års tryckfrihetslag, som medgaf pressen en så godt som obunden frihet. I detta afseende följde Porthan samvetsgrant den första kungörelsens ord om att politiska och statsnyheter icke skulle höra till tidningens föremål och att kitsliga och häftiga stridskrifter skulle undvikas. Här talas icke om Hattar och Mössor, om konungamaktens ställning eller om rikets allmänna öden. Gustaf III:s revolution omtalas icke med ett enda ord, och först sedan konungen blifvit väl befäst i sin nya ställning, ägnas honom i några nyårsnummer obligatoriska hyllningsverser.

Att tidningen sålunda undvek den politiska diskussionen, berodde icke på att Porthan skulle saknat sinne eller intresse för den politiska utvecklingen. Han följde tvärtom, såsom hans bref utvisa, de politiska företeelserna med oaflåtlig uppmärksamhet. Men han var af naturen försiktig och insåg, att det nya företaget skulle blifva föga varaktigt, om det utsattes för det politiska lifvets vindkast samt att i hvarje händelse på detta område föga kunde göras i Åbo, som låg fjärran från de politiska konflikternas

brännpunkt. Den giftiga tonen i en del af den politiska litteratur, som framträdde mot slutet af frihetstiden, var honom i öfrigt osympatisk.[1])

En del af allmänheten skulle säkert önskat, att den politiska debatten hade upptagits i tidningens program; i sådan riktning gick Anders Chydenius' ofvan (sid. 99) citerade bref till Porthan af den 26 mars 1771. Men Porthan lät icke detta eller likartade yrkanden inverka på sig. Och eftervärlden skall ge honom rätt häri. Tidningen skulle, om den hade gått in på dagens spörsmål, kunnat ådraga sig större uppmärksamhet, än hvad nu blef fallet, och måhända för en tid tillvunnit sig ett större antal prenumeranter. Men synnerlig hjälp af medarbetarne, hvilka för det mesta voro fackmän inom skilda vetenskapsgrenar, skulle därvid icke varit att vänta och söndring hade säkert uppstått inom den fåtaliga skaran. Under den följande strängare pressregimen skulle man i alla fall varit tvungen att hålla sig inom en inskränktare ram.

Den varsamhet och måttfullhet, som redaktionen iakttog gjorde, att företaget, om också med afbrott, kunde bestå. När sedermera Litteraturtidningen begynte utkomma, voro dess medarbetare, som till stor del hade medverkat i tidningen, måna om att följa detta föredöme. „Tidningarnas jämna och enkla styl må, så mycket ske kan, bibehållas", skref J. Tengström till C. C. Gjörwell. Han syftade tydligen på att man icke borde kompromettera sig inför myndigheterna.

Äfven den prägel till språk och framställningssätt tidningen från början bar och sedermera bibehöll bör väsentligen tillskrifvas Porthan. Ett lättfattligt, klart och rent språk möter oss så godt som i hvarje uppsats. Författarnes fantasi gör sig icke gällande utöfver tillbörliga gränser, och deras personliga synpunkter och tycken träda tillbaka, medan sakförhållandena riktigt och koncist åter-

---

[1]) I bref till C. C. Gjörwell af 30 sept. 1774 (Bref till samtida) talar han om den „galla, som flutit ur Helsingii bittra och häftiga penna". Finnen Daniel Helsingius var en af de ryktbaraste pamflettskrifvarne från slutet af frihetstiden.

gifvas. Geniala tankar möta oss icke ofta, och sällan äro uppsatserna i högre mening spirituella, men flärdfriheten och sanningskärleken gifva dessa blad ett värde, som ännu i dag består.

Det länder vår dåvarande bildade klass, som väsentligen utgjordes af prästmän, skolmän och ämbetsmän, till heder, att en publikation, som i så ringa grad retade nyfikenheten, kunde räkna på spridning. Det intresse man hade af att se det egna landets lif och förhållanden tecknade, var säkert därvid bestämmande. Om bifall och välvilja vittna flere yttranden. Prof. Lefrén skref till Lidén den 22 oktober 1771: „Dessa tidningar hafva vunnit förtroende hos många kännare, så att sällskapet trott sig böra på fleras yttrade åstundan öka nummertalet från 24 till 52 och arkantalet från 12 till 26". Anders Chydenius kallade i sitt ofvannämnda bref till Porthan tidningarna „rätt artiga". Och d. v. magistern C. N. Hellenius skref till Porthan från Selkis i Mouhijärvi: „hvad tidningarne angår, så vinna de här mycken och allmän approbation, det beklagas endast att inrättningen nu först är i sin början, så att tidningarne ej ofta utgifvas". Vi ha icke uppgifter om prenumerantsiffran. Men den svarade tydligen emot hvad man väntade, och första årgången afslutades med hopp om företagets framtid, såsom vi kunna sluta af en i slutet af sista nummern införd kungörelse af följande lydelse:

Ehuru vi, i synnerhet för det trånga utrymme vi i detta år ägt, icke haft tillfälle att införa åtskillige af de verser och andra stycken, uti våre tidningar, som vi af flere, dels kände och dels okände, gynnare af våre blad haft det nöjet att erhålla; så äro de dock af oss med skyldig tacksamhet emottagne: och skole vi icke underlåta att i nästa årgång göra bruk af flere utaf dem. Det blifver oss alltid en fägnad, om vi kunne uppmuntra lyckeliga snillen ibland våre landsmän att befordra vår afsikt, inbördes nöje och upplysning; och vi äre alltid beredvillige att uti dessa våra blad meddela allmänheten de vittra och nyttiga afhandlingar, som man behagar oss tillsända.

Man hade således öfverflöd på manuskript, och det var säkert denna rikedom jämte den önskan man hyste

N:o 1.

Tidningar

Utgifne

Af et Sällskap i Åbo.

Den 15 Januarii 1771.

H[illegible] Allmänheten [illegible] ker af de Tidningar, som man i denna Staden [illegible] utgifwer. Wår afsigt och beskaffenheten af deße blad, hafwe wi til förene tilkännagifwit. Wi wåge nu göra et försök, som i sitt slag är det första. [illegible] det med [illegible], så skole wi deraf upmuntras at söka göra wårt arbete mera och mera roande och gagnande. Genom biwärkning af andra, skole wi beflita oss, at så mycket wåra tränga gränsor nu i början tillåta, altid lämpa oss efter flere Läsares smak. Den upplysta Allmänhetens omdöme skole wi med nöje höra. Som wi i synnerhet skrifwe för wåre Landsmän, så wänte wi förnämligast deras biträde och benägenhet; deras gagn och ro är wårt ändamål, och deras bifall wår upperste belöning.

* * *

Du Folk af Scythisk Stam och Nordens äldsta Ätter,

)(

Hwars

FACSIMILE TAGET AF FÖRSTA SIDAN.

att ge tidningen ett mera omväxlande innehåll, som föranledde en åtgärd, hvilken redan i den anmälan, som ingick i första numret, blifvit antydd med orden om tidningens „i början" trånga gränser, hvilkas utvidgning kunde komma i fråga. I stället för att tidningen 1771 utkom med ett halfark 8:o hvarannan vecka, utgafs den nämligen 1772, såsom „på fleres yttrade åstundan" redan i början af hösten 1771 hade beslutits, med ett halfark 8:o hvarje vecka. Innehållet blef därigenom något rikare, i synnerhet i fråga om bidrag till fosterländsk forskning, men det visade sig att utvidgningen under dåvarande små förhållanden var alltför djärf. Det andra året är för en periodisk publikation det farligaste. Det intresse, som i början kommit till mötes, har då ofta svalnat, medan kritiken vaknat. Förmodligen gick det så äfven med Åbo tidning; åtminstone var prenumeranternas antal säkerligen icke i stigande, medan kostnaden ökades, hvarför utgifvaren, boktryckaren J. Chr. Frenckell, för år 1773 återgick till 24 nummer för året.

Redan kunde knot förnimmas äfven bland dem, som voro vänner till företaget. Biskop Mennander skref den 2 oktober 1772 till sin son Fredenheim:

Härhos följer en af Åbo tidningarne. De begynna komma ut mycket oordentligen och, hvad som värre är, de magra nog af. Det har jag förut föreställt mig. Ty så plägar det gå med dylika societeter, hvari många ledamöter, men få arbetare äro, och dessa lita på hvarannan. Porthan är förnämligast den, som härtills hållit den vid makt. Nu har han varit sjuk, och tidningarna hafva känning af samma feber. Med årets slut, om de så länge förmå draga andan, torde de alldeles afsomna. Mig har ingen rådfrågat om det lärda samhällets bestånd. Jag har ock flere orsaker att mig därmed icke befatta.

Denna anmärkning, som röjer missnöje såväl med sällskapet som med dess tidningar, besvarades af Fredenheim i bref af den 21 oktober 1772 i ord, som betona den nöjsamma samvaro Aurorasällskapet kunde bereda sina medlemmar. Han skref:

8

Sant är väl att det (sällskapet) icke briljerar i sina tidningar, men kanske att man i början får vara till freds, om detta sällskap kan blott inom sina ledamöter prokurera ett hederligt nöje, mera kommunion mellan professorerne och studenterne, kännedom om ett slags tidsfördrif, som nu så mycket kommit på modet, och en retraite, som kan bli rolig, helst som musiken kommit i gång där. [1])

I själfva verket hade Fredenheim en högre tanke om tidningen än han för sin far angaf. Några år senare skref han till Porthan: „För all ting lämna ej Aurora-tidningens utgifvande. Den gör oss känd och är amusant och läses med begärelse.“ [2]) För tidningens spridning i Stockholm var han flitigt verksam.

Sådan planen för tidningen var, förutsattes det, att bidragen skulle gifvas af fackmän. Porthan behöfde därför, ehuru hufvudredaktör, icke behandla ämnen, som lågo honom fjärran, blott därför att deras upptagande skulle varit önskligt från redaktionell synpunkt. Så godt som alla hans bidrag höra mer eller mindre direkt till hans egna områden.

Endast en gång gick han in på politiken, nämligen såsom författare, jämte Calonius, af en uppsats om rättighet för medborgare att få del af domstolarnas omröstningsprotokoll. Artikeln går ut på att sådan rättighet, på grund af 1766 års tryckfrihetsförordning, bör tillkomma medborgare utan inskränkning. Den juridiska gången i bevisföringen röjer emellertid, att artikeln i hufvudsak framgått ur Calonius' penna.

Porthans öfriga prosaiska uppsatser äro, så godt som alla, större eller mindre bidrag till den fosterländska forskningen, och det märkes att sysslandet med tidningarna gaf nya uppslag, som sedan med framgång fullföljdes. Åtminstone var det på denna väg han kom in i de

---

[1]) *Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg* utg. af Henrik Schück (Skrifter utg. af Sv. Lit. s:t i Finl.) sid. 4, 5.
[2]) $^4/_{10}$ 1776.

geografiska forskningarna. I Kungörelsen hade bland tidningarnas blifvande ämnen upptagits „att förskaffa oss tillfälle att nogare känna vårt eget land, dess förmåner och brister", och han ville för att hålla ord gifva sina läsare geografiska meddelanden, hvilka blefvo så talrika och omfattande, att de utgjorde en hufvuddel af tidningens innehåll.

Hans tillvägagående därvid är betecknande för hans skriftställarlynne. Han upptog gärna något äldre arbete, som gaf honom tillfälle att kommentera, förbättra och utvidga. Ett geografiskt verk, som i fråga om Finlands geografi i detta afseende var synnerligen lämpligt, förelåg i Erik Tunelds „Inledning till geographien öfver Sverige", som hade utkommit första gången 1741 och i en fjärde upplaga 1762. Här var Finlands geografi behandlad i sin helhet, men med all förtjänst såsom en första handbok så felaktigt och i många delar så ytligt, att en granskning och korrigering var i hög grad påkallad och detta så mycket mera som Tunelds geografi, hvilken var den enda i sitt slag, hade en vidsträckt användning såsom handbok för studier och praktisk verksamhet. Förbättrandet af kapitlen om Finland i detta verk blef en af Åbo tidnings första uppgifter, som af Porthan och hans vänner energiskt fullföljdes. Redan i tredje numret af första årgången begynner en artikelserie med titeln „Rättelser och förbättringar i Finlands geografie", som fortsättes i n:is 16 och 17 af samma årgång samt i n:is 14, 15, 25 och 26 af årg. 1772. Hufvudförfattare voro, förutom Porthan, hofrättsassessorn J. Lilius, M. J. Alopæus samt salpetersjuderidirektören, den såsom naturforskare och döfstumlärare bekante Abraham Argillander, hvilka alla hörde till Aurorasällskapet.[1]) Men troligt är att äfven andra medverkat. Artikelföljden inledes med ett förord, som utan tvifvel är författadt af Porthan och förtjänar att återges såsom det första uppslaget och programmet till hans geografiska arbeten:

[1]) W. Lagus: *Förteckning öfver anonyme författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar;* Finska Vetenskapssocietetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 17.

Med så utmärkt högaktning det allmänna ansett herr assessoren Tunelds flit och möda vid svenska geografiens utarbetande, med så mycket nöje påminner det sig hans åstundan, att igenom underrättelser från flere orter i riket få ännu större och nogare upplysning i detta angelägna ämne. Man vill fördenskull, hvad Finland angår, efter hand uti dessa tidningar införa åtskilliga anmärkningar och tilläggningar till senaste eller fjärde upplagan af herr assessorens geografie, hvilken år 1762 utkom; hvarvid man förbehåller sig att icke vara bunden till strängare ordning, än att hvad först kommer till vår kunskap först anföres, och hvad sedermera kan finnas nödigt att tillägga i det följande meddelas. På detta sätt hoppas man, att vår geografie småningom skall vinna allt mera ljus, i synnerhet om vår afsikt, såsom vi anhålle och förmode, af skickelige och uppmärksamme landsmän från alla orter i Finland understödjes: då vid en ny upplaga af Tunelds arbete afdelningen om Finland, med tillhjälp af dessa anmärkningar, kan blifva märkeligen förbättrad.

Efter dessa inledningsord följa „Rättelserna“, som fortgå i form af detaljändringar och tillägg, med angifvande af de ställen i Tunelds fjärde upplaga som afses. I n:o 14 af årg. 1772 omtalas salpetersjuderidirektören Argillanders bidrag om Savolax i följande ord, som innehålla en direkt appell till Tuneld:

År oss meddelt af herr salpetersjuderidirektören Abrah. Argillander, af hvars upplysta flit vi jämväl erhållit en alldeles omständelig och ånyo utarbetad beskrifning öfver denna landsort, hvaraf vi icke skola underlåta att framdeles införa åtminstone det förnämsta. Skulle herr assessor Tuneld, hvars berömliga arbetsamhet åter lofvar det allmänna en förbättrad upplaga af dess vackra geografie, emellertid rådföra denna alldeles påliteliga underrättelse om en härtills nog litet känd provins, så äre vi ganska villige att densamma i handskrift honom meddela, så snart han därom behagar oss anlita.

Porthan väntade således icke utan otålighet, att Tuneld skulle öppna förbindelse för kompletterande och förbättrande af sitt geografiska verk, men han blef besviken.

Tuneld var redan ålderstigen (f. 1709 † 1778) och bosatt på sin landtegendom Ericsholm, där han förmodligen hade svårt att följa med företeelserna i den lärda världen, hvarför ett nytt företag sådant som Åbo tidning kunde

undgå hans uppmärksamhet. Han har tydligen, då tryckningen af femte upplagan begynte, icke haft kunskap om anmärkningarna i Åbo tidning. Den citeras icke, och en mängd ortnamn, hvilkas korrigering i ortografiskt hänseende hade påyrkats i tidningen, återkomma oförändrade eller ofullständigt rättade, hvilket knappast skulle hafva skett, om ändringsförslagen hade blifvit uppmärksammade af Tuneld.

Äfven annars finnas i Tunelds femte upplagas femte del, som behandlar Finland, fel som säkert skulle undvikits, om Porthans hjälp redan nu hade blifvit tagen i anspråk. Följande början till beskrifningen öfver Savolax må anföras som exempel:

> Savolax förmenas betyda så mycket som en *rökfull vik* och hafva sitt namn af finska orden savu, rök, och laxi, vik, för de här, i förra tider, ej mindre än nu brukliga svedjefallen. En del påstå att ordet *Savo* skall i finska språket betyda en ö, som ock en stor ödemark och således Savolax betyda en holmfull vik.

I fråga om det finska folkets ursprung upptar Tuneld här liksom i de föregående upplagorna teorin om finnarnes släktskap med israeliterna, en ståndpunkt som Porthan redan hade öfvervunnit.

En jämnförelse, som icke skulle godkänts af Porthans nyktra omdöme, göres mellan Finland och England, då det heter, att Finland är två tredjedelar vidare än England, som „näppeligen är så fruktbart och af naturen så fördelaktigt“, medan dock England underhåller sju millioner människor och Finland till följd af bristande odling innan sista kriget hade ej mera än knappt ett antal af en million.

Otålig öfver Tunelds tystnad, tog Porthan slutligen själf initiativet genom ett bref, som förmodligen skrefs i maj 1772, men icke numera torde kunna återfinnas. Att det innehöll geografiska upplysningar och löfte om framtida bidrag, i händelse så önskades, framgår af Tunelds svar dat. Linköping & Ericsholm den 16 juni 1772. Fortfarande tyckes Tuneld icke ha någon kännedom om Åbo tidning, och t. o. m. måste han erkänna sin okunnighet

om Porthans titel. Brefvet, hvari Tuneld anger sin tacksamhet för det gjorda anbudet, har följande lydelse:

Min Herre.

Såväl för M. Herres angenäma skrifvelse som ock för M. Herres gunstiga löfte om interessanta tilläggningars meddelande till min nya upplaga af Sveriges geografie från det berömda Vitterhetssällskapet i Åbo aflägger jag min hörsammaste tacksäjelse. Det sker härigenom mig såväl som det allmänna en besynnerlig tjänst och välvilja; och bidrager till det härliga och vidsträckta storfurstendömet Finlands nogare känning. Jag skrifver i dag härom till herr Stolpe och vill tro, att han ej ännu snart hinner till Finlands aftryckning. M. Herre täckes låta slå cuvert om tilläggningarna till Stolpen på Stockholm, så sänder han mig paketet sedan. M. Herre ursäktar mig att jag ej vet M. Herres caractère.

Ingeniörerna Stierwalds och Tulindbergs tillökningar, den förras om Österbotten etc., den senares om Kemi lappmark samt mag. Alcenii rättelser om finska socknarnas namn har jag bekommit: skulle de träffas, så ber jag om min vänliga hälsning och tacksäjelse till dem. Observationerna äro i mitt manuskript införda och till upplagan befordrade.

Näst min respekts anmälan till Vitterhetssällskapet i Åbo och till M. Herre har jag den äran att framlefva

Min Herres hörsamste tjänare
Eric Tuneld.

Numera begagnade sig Tuneld af de upplysningar, som vunnos från Aura-staden, så vidt det kunde ske under arbetets tryckning, som fortgick intill slutet af 1773.[1]) De anmärkningar Porthan öfversände torde kommit till nytta, och Argillanders beskrifning öfver Savolax begagnades. Äfven äro Rättelserna i Åbo tidning 1772 observerade.

Porthan hade således genom att träda i förbindelse med Tuneld och sakkunniga landsmän samt genom att införa geografin såsom ett hufvudämne i Åbo tidning gjort allt hvad han kunnat, för att Tunelds femte upplaga hvad Finland angick skulle framträda „märkeligen för-

[1]) Företalet till femte upplagan af Tunelds geografi är dateradt den 1 december 1773.

bättrad". Att resultatet icke blifvit sådant han önskat var för honom endast en sporre att gå vidare i studiet af Finlands geografi och därvid hade han blicken stadigt riktad på Tunelds verk. De talrika geografiska uppsatser, som fortfarande infördes i Åbo tidning, voro utan tvifvel afsedda att komma en eventuell sjätte upplaga af Tunelds geografi till godo. Årgångarna 1773—1778 innehålla sockenbeskrifningar och andra geografiska meddelanden, hvilka genom uppställning och stil vittna om Porthans ledning, äfven då de icke äro framsprungna ur hans penna. Vanligen redogöres främst för den ifrågavarande socknens eller ortens antikviteter och ursprungliga befolkningsförhållanden, så vidt de äro kända. Sedan följer en topografisk beskrifning, behandlande sjöar, strömmar, berg och märkliga orter. Vidare omtalas befolkningens näringsfång och allmänna lefnadsförhållanden. Slutligen meddelas i korthet historiska och administrativa omständigheter. Hufvudvikten kan en gång falla på den historiska, en annan gång på den topografiska eller ekonomiska utredningen, men alltid är framställningen hållen i en enkel och sakrik ton. Onödiga hugskott och utvikningar från ämnet undvikas.

Bland Porthans egna uppsatser är „Anmärkningar om Viitasaari socken" i årg. 1777, som icke blifvit slutförd, ett af de bästa bidragen och utgör ett vackert vittnesbörd om Porthans kärlek till den socken, i hvilken hans fädernehem låg. Intressanta från historisk synpunkt äro upplysningarna om lapparnas forntida bosättning i socknen, tavasternas fiskefärder under medeltiden och savolaxarnas inflyttning såsom „kronoskyttar". I fråga om Kivijärvi kapell meddelas början af runan „Kivijärven kiltit miehet", som Porthan också i „De poesi fennica" åberopade.[1]) På slutet behandlas folktillväxten, fisket, åkerbruket och boskapsskötseln. „Landtbruket drifves", heter det, „i sådan ordning, att, så snart jorden öppnas, skötes först åkern, så brännas svedjorne och rödjas, att de straxt efter midsommaren äro färdiga att besås; därpå slås ängarne; sedan

[1]) Se ofvan sid. 80.

fälles svedja till nästa år; hvarefter skörden tager vid och så höstsädet i åkern. Svedjesäden förvaras i aflånga stackar (pieles), hvaremot savolaxarnas äro runda (auma)". En i all korthet målande skildring!

Andra geografiska bidrag vann Porthan genom sina förbindelser i landet och särskildt sökte han få upplysningar om förhållandena i de inre och nordliga, mindre odlade och bebyggda och därför mindre kända landsorterna eller redogörelser för olikheterna mellan dessa och de närmare kusten belägna bygderna. Erik Lencqvists „Jämförelse mellan Carislojo sockens tillstånd i 15 och i detta 18 seculo" (årg. 1775) och hans „Jämförelse mellan åkerbruket och landthushållningen i Carislojo och Orivesi" (årg. 1775 —1776) äro i detta afseende särskildt intressanta.

Sockenbeskrifningarna, som under frihetstiden oftast hade ett väsentligen ekonomiskt och administrativt syfte, fingo här en i hufvudsak geografisk karaktär. Och redan nu kunna vi anse Porthan såsom ledare för en skola af geografer, som hvar på sin ort sysselsatte sig med lokalgeografisk forskning.

Från redaktionell synpunkt kan anmärkas, att tidningens utrymme i alltför hög grad togs i anspråk för de geografiska meddelandena; så var t. ex. innehållet i 1776 års årgång till inemot hälften geografiskt. Porthan litade härvid nog mycket till sina läsares tålamod och patriotism, men eftervärlden bör vara honom tacksam. Uppsatserna i Åbo tidning skola alltid skattas högt såsom källor till kunskap om Finlands geografiska och kulturella förhållanden under 18:e seklet.[1])

I Åbo tidnings program ingick äfven att meddela „korta lefvernesbeskrifningar öfver märkeliga och berömda landsmän och ämbetsmän i landet under äldre och nyare tider" samt „hvarjehanda slags upplysningar uti finska folkets och landets historia såväl den politiska som lärda".

Att Porthan upptog den biografiska skildringen såsom

---

[1]) Se förf:s uppsats: *Anteckningar om Henrik Gabriel Porthans geografiska arbeten;* Sv. Lit. s:ts i Finland Förh. o. upps. 18; sid. 103 ff.

ett väsentligt moment i tidningen, vittnar om god blick för möjligheten att i biografisk form popularisera Finlands historia. Där det politiska enhetsbandet i det förgångna är svagt, får berättelsen lif och färg genom teckningen af de enskilda framträdande personligheternas öden. Den måhända bästa delen af vår historiska litteratur är biografisk, och Porthan har äran af att i tidningen hafva tagit initiativet i denna riktning. I „Minne öfver vice-presidenten i Åbo hofrätt Carl Lagerborg“ (årg. 1772 n:o 17) anger han planen för den blifvande biografiska serien i följande ord:

Att visa tacksamhet emot förtjänta och hederliga mäns minnen, räknas billigt för en bland de efterblifvandes ömmaste skyldigheter. Därigenom vederfares icke allenast sådane värdiga medborgare rättvisa, utan deras dygdige och berömlige gärningar kunna ock uppväcka andre till täflan och en nyttig efterföljd. Vi hafve fördenskull föresatt oss, att i dessa blad söka förvara så många berömliga landsmäns och medborgares minnen, som tillfället och våra gränsor vilja tillåta; och skole alltid med erkänsla emottaga den hjälp och biträde, som man äfven i denna delen behagar göra oss. Sanningen, utan smicker eller förklädning, skole vi alltid beflita oss om att tolka och tillika att söka iakttaga all möjelig korthet.

Det var således en pietetsfull och fosterländsk anda, som skulle utmärka dessa bidrag. Lefnadsteckningen öfver Lagerborg, som författades i förening med assessorn J. Browallius, angaf den uppställning, som sedermera i allmänhet följdes: först meriterna i korthet, men sakrikt och ganska fullständigt samt med angifvande af familjeomständigheterna; sedan en teckning af karaktären och lefnadssättet; samt slutligen, om en nyligen bortgången man var i fråga, några ord till den aflidnes minne. Lyckades Porthan träffa en själfbiografi, författad af en märklig personlighet, skyndade han att införa den, och ett värderikt bidrag af denna art är Johan Lilljenstedts lefvernesbeskrifning, som legat till grund för senare lefnadsteckningar. Ett synnerligen godt bidrag är äfven G. Tidgrens „Minne af landshöfding L. J. Ehrenmalm“, som ger en

anslående bild af denne framstående personlighet. En intresserad medarbetare var på detta område J. Bilmark, som bl. a. skref ett biografiskt utkast om karolinen Karl Armfelt.

Därjämte behandlades enskilda delar af Finlands historia. E. Lencqvist, som var en af Porthans flitigaste medarbetare, publicerade i årg. 1772 „Kort och oväldig berättelse om det religions oväsende“, som i Åbo framkallades af Lars Ulstadius och dennes svärmiska anhängare. Han bidrog äfven till årg. 1773 med „Minne af Finlands drottar“. I årg. 1776 införde Porthan jämte J. Aejmelaeus en intressant berättelse af okänd författare om Österbottens öden under Stora ofreden. Och i årg. 1778 ingick en af rektorn i Gamlakarleby J. Kreander meddelad kortfattad skildring af Klubbekrigets händelser i synnerhet i Ilmola socken.

Genom sitt arbete om universitetsbiblioteket var Porthan bevandrad i lärdomshistorien, och äfven i tidningen upptog han några punkter därur till belysning. I årg. 1772, 1774 och 1775 tecknade han Terserus' religionstvist i en saklig och klar redogörelse med bifogade handlingar, tagna ur kons. ac. arkiv och äfven till någon del från andra håll. Han återgick icke sedermera till detta intressanta ämne, men hans undersökning är det första uppslaget till det arbete öfver Terserus, som J. Tengström med framgång utförde. Tonen i Porthans skildring är objektiv, men dock märkes ett särskildt intresse för Terserus, som han anser hafva blifvit nog strängt bedömd af tidens ortodoxa teologer. Ännu mera direkt till lärdomshistorien hör „Kort historia öfver finska bibelöfversättningen“ i årg. 1778, där Porthan bl. a. omtalar Mennanders bibliotek såsom den fullständigaste samlingen af till den finska historiens gagn utgifna böcker och om bibliotekets ägare säger, att „ingen äger så vidsträckta kunskaper som han om vårt lands både historia litteraria och ecclesiastica“. Porthans berättelse om det finska bibelverket är ännu i dag af stort intresse och innehåller iakttagelser, som icke af senare författare blifvit till fullo tillgodogjorda. Särskildt äro hans upplysningar om de förhållanden, under hvilka 1758 års finska bibelöfversättning utarbetades och utgafs, värda att uppmärksammas.

I samband därmed ville Porthan upptaga Finlands skolhistoria i en omfattande serie, såsom framgår af rubriken i 1772 års årgång „Korta historiska underrättelser om de förnämsta skolor i Finland“ och följande anmärkning, som han i en not bifogade:

Då vi föresatt oss, att så mycket hos oss står, söka efterhand upplysa jämväl vårt lands lärdomshistoria, så hafve vi velat därtill göra början medelst underrättelses meddelande om våre förnämste lärohus och deras öden, de lärare som vid dem tjänt m. m., så vida vi därom kunnat erhålla kunskap. Historien om vår akademie, och hvad därtill hörer, kunna vi så mycket hellre förbigå, som herr prof. Bilmark uti de under dess inseende utkommande *disputationer de historia Academiæ Aboensis* densamma omständeligen utförer; hvarigenom jämväl öfver historien af de mindre lärohusen mycket ljus utbredes. Om kongl. *gymnasium* i *Borgå,* skole vi framdeles lämna utförlig underrättelse. Nu skole vi först handla om våre skolor, såsom de äldste inrättningar till undervisningens befordrande i landet.

Planens utförande inskränkte sig till några bidrag. Förutom en redogörelse för de i äldre tider i skolorna brukliga depositionerna ingingo i 1772 års årgång uppsatsserier om Åbo katedralskola och Björneborgs trivialskola, bägge författade af Porthan. De notiser, som meddelas äro riktiga, men materialet har icke varit synnerligt rikhaltigt. Liksom många af Porthans artikelföljder äro äfven dessa afbrutna; förteckningarna öfver de båda skolornas lärare hafva nämligen icke blifvit slutförda. Bland skolhistoriska uppsatser må nämnas rektorns i Helsingfors Henrik Forsius’ uppsats om trivialskolan i Helsingfors. Den utlofvade skildringen om Borgå gymnasium uteblef, men löftet realiserades senare och på annat håll genom M. J. Alopæus’ vidlyftiga „Borgå gymnasii historia“.

Tidens samlarnit gaf sig uttryck i att man gärna publicerade aktstycken, om de också knappt hade annat än kuriositetens värde. C. C. Gjörwell var i Sverige en af de mest nitiska. Porthan var visserligen icke en lika ifrig samlare som denne, men låg äfven han åt detta håll och beredde därför plats i tidningen åt historiska handlingar, som infördes här och där i årgångarna. För efter-

världen hafva dessa bidrag delvis mindre värde, men säkerligen lifvades härigenom allmänhetens intresse för historisk forskning, och kanske räddades äfven ett eller annat bref från att förkomma eller förstöras.

I jämbredd med geografin och historien voro öfriga fosterländska ämnen, som omtalades i Kungörelsen, jämförelsevis mindre uppmärksammade. Språkforskningen representeras af Porthans ofvannämnda (sid. 110) referat af Sainovics arbete och af „Prof af Nyländska Dialekten“ i västra Nylands finska socknar. Z. Cygnæus, då pastor i Mäntyharju, sedermera biskop i Borgå skref om giftermåls- och bröllopsseder i öfre Savolax, och Lencqvist om bröllopsseder i de finska socknarna af västra Nyland. En framstående medarbetare på läkarkonstens fält hade Porthan i provinsialläkaren i Åbo J. G. Bergman, som gaf flere artiklar om gängse farsoter och sättet att behandla dem. Frågor ur landthushållningen behandlades i de två första årgångarna af Johan Kraftman.

I hufvudsak rörde sig således innehållet kring inhemska förhållanden. Så godt som hvarje nummer vittnar om ett lifligt och verksamt intresse för Finland hos företagets ledare och dem, som stodo vid hans sida.

Den fosterländska forskningen kunde dock icke ensam uppehålla läsarnes intresse. Äfven det nöjsamma måste ha sin plats i tidningen och Kungörelsen hade därför i sin första punkt lofvat „Korta skaldestycken och vittra afhandlingar i sedelärande samt andra nyttiga och behageliga ämnen, såväl öfversatte som i synnerhet egne arbeten“. Men tänker man sig, hvilken vitterhetens ställning på denna tid var i vårt land, kan man lätt förstå, med hvilka svårigheter ledningen af en sådan afdelning var förbunden. Den svenska vitterheten hade kommit till Finland såsom en främmande planta och hade knappt ännu hunnit slå rot. Bruket fordrade versifierade kväden vid bröllop och begrafningar samt akademiska disputations- och promotionsverser, men sådant var icke poesi i egentlig mening. Ännu mindre än poetisk talang fanns förmåga att skildra i prosaisk berättelse eller att behandla ämnen i kåserande stil.

Det gällde således att lägga en ny grund, en uppgift för hvilken Porthan hade håg och icke saknade förutsättningar. Poesin var ett af hans läroämnen vid universitetet och med tidens estetiska teorier var han, såsom vi framdeles skola finna, väl förtrogen. Hans skarpsinniga kritik och säkra iakttagelseförmåga kunde äfven här göra sig gällande, men inspirationens kraft och fantasins rikedom ägde han icke. Den poetiska tanken är hos honom sällan originell eller djup, men diktionen verkar anslående genom manlighet, renhet och behag. Hans bildspråk visar sinne för naturen och hans liknelser äro vackert sagda och träffande. Han kom så långt i skaldekonsten, som man kan komma utan att vara verklig skald. Han var, säger J. Tengström i Oratio funebris, icke begåfvad med en rikare skaldeådra och blåste blott på en „tenuis avena", men han stod dock i jämbredd med, ja öfverträffade de fleste, som i Finland diktade på svenska. [1])

Hans ställning till de poetiska smakriktningarna var bestämd genom hans varma kärlek till antiken. Horatius var den älsklingsskald, som han oaflåtligen tolkade för studenterna, och Horatii klarhet och formfulländning gällde för honom såsom mönster för poetisk framställning. Bland svenska skalder förblefvo Creutz och Gyllenborg honom kära. Men han var icke ensidig. Hans vidsträckta studier och särskildt hans forskningar inom den finska folkpoesin hade för honom öppnat världar af ny poetisk skönhet, och han hade därför blick för att poesin kunde framträda i andra former än de af klassikerna godkända. I sin egen vittra produktion höll han sig helst inom de af den klassiska uppfattningen gifna gränserna, men detta hindrade honom icke att uppmuntra andra att söka poetisk skönhet på annat håll, och därigenom verkade han impulsgifvande på de unga skalder, som omgåfvo honom. Det var väsentligen genom honom, som inom Aurora-kretsen ett lifligt intresse

[1]) — — „attamen non est reticendum Nostrum hac ipsa qvamvis tenui, qva olim modularetur avena, non solum facile æqvasse, verum et superasse plerosque, qvi his in oris carmina Svecana tum temporis pangere agressi sunt — —".

uppkom för Ossians sånger, hvilka snart verkade mäktigt till den svenska diktkonstens föryngring. I en af sina föreläsningskurser ställer han den hebreiska lyriska poesin framom den grekiska med orden: Hebreiska poesin är vida öfver den grekiska i anseende till de sublima idéer den förra lånt ur sin religion; alltid mera rörande och högt än grekernas fingerade gudomligheter, som störtade dem i vidskepelsens dimma, då de förre, lyfte därur, sväfvade i ljuset.[1]) „Porthan var", säger träffande en svensk forskare, „framför allt den stora klassikern, för hvilken den antika poesien var och förblef samtidens oupphinneliga ideal. Men just att han som få andra förstod och uppskattade de antika mästarnes visst icke alltid så regelrätta skönheter, synes visa, att det snarare var misstroende till den fria nationella diktningen eller möjligen till dess dåvarande målsmän, som gjorde Porthan till akademist." [2]) Han har således förberedt genombrottet till ett rikare känslolif och en djupare fantasiverksamhet än hvad den dittills härskande smakriktningen medgaf.

Jag skall främst beröra hans egna skönlitterära alster. I årg. 1771 finnes under namnet „Landsbygden" en dikt, som jag ville räkna bland Porthans mest anslående. Uppslaget är icke originellt. Horatius hade sjungit om landtlifvets behag gentemot stadens oro. Och under det 18:e seklets senare hälft var natursvärmeriet rådande inom hela den europeiska diktkonsten. Men man skall icke neka, att denna stämning i Porthans stycke framträder i en diktion och form, som verka anslående. Stycket lyder:

Landsbygden.

Stilla Landsbygd unna mig
Att i menlöst lugn hos dig
Få min korta lefnad nöta,
Och mitt sinnes hälsa sköta!
Du naturens sälla spår
I din oskuld närmast går.

---

[1]) Förel. i Historia Litteraria humaniorum, 1787; Finska Lit. s:ts samling.

[2]) Gustaf Gjörloff, *De estetiska åskådningarna vid universiteten:* Samlaren 1900 sid. 98 ff.

Ifrån fördoms drömmar skild,
Här i egen skuggebild,
I Din famn jag lyckan letar;
Fåfäng ståt mig icke retar,
Stadens fjäs och tomma fröjd,
Gör min brydda själ ej nöjd.

Skatters glans mig icke rör
Höghet ej i träldom för!
Lustars yra mig ej dårar,
Afund ej mitt hjärta sårar.
Landsbygd i ditt sköte gömd,
Vill jag lyckligt lefva glömd.

Jag i staden lämnar kvar
Allt hvad hopens undran drar;
Allt det tvång i tal och seder,
Som en fjollig konst bereder;
All den smak, det fina vett,
Som oss från naturen ledt.

Sälla bygd, du på din lott
Munterhet och hälsa fått,
Som bland dina sysslor födas,
Men i stadens bojor dödas.
Ledsnad ej det hjärta bryr,
Som till Dina nöjen flyr.

Ömhet, redlighet och tro
Uti dina hyddor bo;
Frihet har hos dig sitt läger,
Enfald där sin Fristad äger.
Där jag vid naturens bröst
Suger glädje, frid och tröst.

Styckets diktion bör naturligtvis bedömas efter språkets utveckling i början af 1770-talet, icke efter den högre ståndpunkt, som längre fram nåddes genom Kellgren och andra det gustavianska tidehvarfvets skalder. Att det vann bifall och blef uppmärksammadt framgår af att det infördes i Gjörwells tidskrift Samlaren (II sid. 14; årg. 1775).

Såsom poetisk öfversättare tillät sig Porthan ej mindre frihet än denna tids andra författare. Man ville snarare

imitera originalen än blott öfverflytta dem i svensk språkform och åsyftade därvid att göra dem njutbara för allmänheten. Originalidén upptogs, bilderna och tankegången samt något af ordalydelsen bevarades, men formen blef ny. I synnerhet var friheten stor vid öfversättningar från antiken, till följd af användandet af moderna meterslag med slutrim. Icke sällan blef uttryckssättet därvid alltför bredt och mindre träffande än originalets, men verkligt goda imitationer förekomma dock bland Porthans liksom bland hans samtidas skaldeförsök.

Epigrammets korta och uddiga form fann han särskildt lämplig för tidningen. De epigrammatiska styckena motsvarade i viss mån våra tidningars „Hvarjehanda“, men hade genom språkets ans och versformen ett högre litterärt värde. När läsaren genomgått en artikel i Finlands geografi och historia, med Bergman lärt känna en gångbar smittosam sjukdom eller med Kraftman i årg. 1771 fått veta huru stenmurar böra uppsättas på landsbygden, gafs någon omväxling genom ett epigram eller en „madrigal“, som i mera lekfull än straffande ton vände sig mot någon mänsklig svaghet. Grekiska epigram funnos till hands i den under äldre tider började och sedermera fortsatta samlingen „Anthologia græca“. Den franska litteraturen var också den rik på sådana texter. Epigram af numera så godt som bortglömda författare, sådana som Cardonne, La Fare, Chaulieu, Gombaud och Panard öfversattes af Porthan och hans medarbetare.

Några prof på Porthans epigram må här anföras.

I årg. 1774 n:o 19 ingå följande tvenne epigram, tagna ur Anthologia græca:

Att känna mänskolynnen rätt
Är för den vise själf ej lätt;
Ty ofta rikedom den enas laster höljer,
När torftighet och brist den andras dygder döljer.

* *
*

Har jag dig Cloë icke spått,
Att åldrens makt dig skulle hinna?
Att med din skönhets prakt vår kärlek skulle svinna?
Har det nu så ej gått?
Du mera ej förmår att dina skrynklor dölja;
Och hvita hår dig börja att förfölja.
Hvar är din sköna hy? Ditt ögas glans är svag,
Din mun ej äger det behag,
Som fordom gaf åt våra hjärtan lag.
Hvem smickrar dig och om din ynnest beder.
De rökverk du försmått, du icke mera får:
Nu som en graf man långt förbi dig går.
(Rufinus, I Anthologia græca).

Följande epigram i årg. 1775 n:o 8, likaledes ur Anthologia græca, omtrycktes liksom odet Landsbygden i Samlaren (II sid. 120 årg. 1776):

Jag denna krans dig Cloë sänder,
Af blommor, som med egna händer
Jag till din prydnad plockat har.
Där liljan i sin hvithet prålar,
Med rosens hjälp din hy hon målar,
Sin lukt narcissen icke spar;
De friska anemoner söka
Att med violens tillhjälp öka
Den prakt, som dem naturen gaf.
Men Cloë, när dig kransen pryder,
Hvars prål förgås och faller af:
Så mins: *din fägring han betyder.*
(Philodemus, I Anthologia græca).

Bland ett stort antal epigram, öfversatta från franskan, må följande i årg. 1777 n:o 20, 21 här få en plats:

Där kostligt vin jag får till bästa,
Jag gärna plägar länge gästa.
Jag utaf samma lynne är
Med blomstren, som min kryddgård bär:
Hvar mig en ymnig vätska när
Jag är tillreds att rötter fästa.

(Où l'on me verse de bon vin
Volontiers je fais longue pause;
Comme les fleurs de mon jardin,
Je prends racine où l'on m'arrose.
Panard).

Om man de vackra damer tror,
Som endast på sin fägring tänka,
Så har en själ dem himlen velat skänka,
Att blott ha vård om kroppen där hon bor.

(Si l'on croit ces belles dames,
Qui n'ont pour tout que le dehors,
Le Ciel ne leur donna des ames,
Que pour avoir soin de leurs corps.
Gombaud).

Under namn af „Madrigal" innehåller årg. 1778 n:o 2 följande öfversättning:

Min Iris, frukta ej att jag i andra kär,
Till dem mitt hjärta nånsin bär,
Och dig kan trolöst öfvergifva:
När man dig ser, kan man otrogen blifva,
Men det för sista gången är.

(Iris ne craignez pas qu'une flamme nouvelle
Me fasse ailleurs porter ma choix;
L'on peut en vous voyant devenir infidele;
Mais c'est pour la derniere fois.
Chaulieu).

Den yngre tyska diktningen, som snart nådde klassisk fulländning, tyckes ännu varit ganska okänd för Porthan. När han öfversatte ett tyskt epigram valde han ur äldre tyska poeters t. ex. Kästners arbeten.

I obunden form har han öfversatt „Sourdin och Zaraine, en österländsk fabel", som tidigare hade blifvit granskad och godkänd i Auroras vittra klass. [1]) Till den kåserande arten kunna vi äfven räkna „Bref till en ung fru med bifogade anmärkningar till befrämjande af könets hälsa" i årg. 1772. [2]) Artikeln meddelar regler och råd, hvilka ut-

[1]) Porthan var mån om att bevara anonymiteten i fråga om vittert skriftställeri. Han skref till C. C. Gjörwell d. 30 sept. 1774: „Hvem som inlämnat till Åbo Vitterh. Sällskapet öfvers. af fabeln Sourdin och Zaraine kan jag nu ej erinra mig, men det minns jag, att den är tagen ur Journal des savants för något år på 60-talet, där den finnes bland de stycken, som kallas Extraits des meilleurs journaux etc."

[2]) I W. Lagus' förteckning är denna uppsats upptagen såsom författad af Porthan med: ?. Innehållet och tonen synas mig ganska väl medgifva Porthans författarskap.

mynna i att måttlighet och varsamhet äro de bästa medlen till hälsans bevarande, men hufvudsyftet är tydligen att gifva en lättfattlig och underhållande läsning. Stilen är jämförelsevis ledig, dock så att en viss lärd tyngd icke helt och hållet blifvit öfvervunnen. Förf. skildrar, huru lättrörda och fallna för affekter fruntimren äro. „Men det är ej nog, att de våldsamma affekterna äro försåteliga för dem; ty de hotas äfven af de förträffeliga dygder, hvari fruntimren säkert öfverträffa vårt kön. Hit höra förnämligast deras lätta, muntra, milda, medlidande och känslofulla hjärta, läckra smak, eldiga inbillning och fintliga snille." Däraf följa många under olika gestalter framträdande nervsjukdomar, hvilka med större häftighet ansätta fruntimren än karlarne. — Porthans anlag lågo icke åt detta håll, och han gjorde, så vidt jag vet, aldrig sedermera något försök i den kåserande stilen.

Porthan, som icke ensam kunde upprätthålla tidningens skönlitterära afdelning, lyckades häri erhålla verksam hjälp af andra medlemmar af Aurora-förbundet. I hvad mån sällskapet direkt medverkade är svårt att afgöra, då ju endast sparsamma notiser stå oss till buds. Sedan den vittra klassen 1773 blifvit inrättad, sysselsatte man sig vid dess sammanträden med kritik af inlämnade poetiska arbeten. P. Juslén, Porthan och mag. Johan Browallius voro i synnerhet verksamma som granskare. Prof. Lefrén deltog äfven. Stundom hände det att författaren själf med anledning af en anmärkning åtog sig att omarbeta sitt stycke, men oftast gafs godkännandet omedelbart, hvarefter poemet eller berättelsen vanligen infördes i tidningen; några som ansågos mera betydande sändes till modersällskapet Utile dulci, bland dem några öfversättningar af Porthan från Anacreon. [1]) Men i det stora hela var dock sällskapets biträde tillfälligt, hvarför förtjänsten af att krafterna samlades väsentligen tillkommer Porthan. Han var, säger J.

---

[1]) *G. Castrén* i Sv. Lit. s:ts i Finland Förh. och upps. 14 sid. 173.

Tengström i Oratio funebris, läraren, som ledde andra lyckligare snillen att sjunga i högre toner.[1])

Hans bästa bidragare såsom vitter prosaist var kusinen P. Juslén, som hade stor fallenhet för det lätta skriftställeriet och i Stockholm såsom medarbetare i den dagliga pressen hade format sin publicistiska penna. Af hans hand ingår i årg. 1771 under den korta titeln „Min fru“ ett kåseri, till hvilket bifogats en not, där redaktionen, säkert genom Porthan, säger sig hoppas „att våre läsare icke ogärna se ett och annat stycke uti moraliska, satyriska och flere dylika ämnen i vårt blad infördt“. Här skulle således en serie i den lätta stilen begynna, till hvilken det ofvannämnda brefvet om främjande af könets hälsa anslöt sig. Juslén förfäktar i „Min Fru“ och i „Min Herre“, som tidigare ingår i samma årgång, i lekande diskussion sin mening, att sällskapsvettet är ej mindre prisvärdt än boklärdomen och att ett spelparti kan vara en bättre sysselsättning än tomt prat. Till samma serie hör hans „Bref om Svenska teatern“ i årg. 1772, ett i rask ton hållet uttalande med anledning af att „vi ändtligen få en svensk skådeplats, sådan som den bör vara“. Konung Gustaf hyllas här såsom befriaren från den franska teaterns öfvervälde.

Framställningen i bunden form fick i tidningen en vida större plats än den vittra prosan, och poeter framträdde till ej ringa antal, af hvilka visserligen några, t. ex. Sigfrid Porthan, voro föga lyckade, medan andras begåfning höjde sig betydligt öfver det vanliga. I årg. 1772 har Lars Lefrén lyckligt och jämförelsevis troget tolkat

[1]) — „auctorem fuisse et magistrum altiora canendi aliis felicioribus ingeniis, qvæ, postqvam ipso antesignano qvasi et chorago, in Societatem *Auroræ* dicatam qvondum coaluerant, dulces adeo dederunt juvenilium studiorum primitias, ut de maturioris ætatis uberioribus et gratissimis fructibus tuto augurari liceret, novamque præsagire Pindo Auraico Vatum claram progeniem“ — (— „han var vägledare och lärare till högre sång för andra lyckligare snillen, som, sedan de under honom såsom förkämpe och chorag förenat sig i det åt Aurora helgade sällskapet, gåfvo så tilltalande förstlingar af sina ungdomliga bemödanden, att man med säkerhet kunde förutsäga en mognare ålders rikare och synnerligen angenäma frukter och förutspå åt Pinden vid Aura ett nytt, berömdt skaldesläkte“ —).

ett ode af Horatius, och i samma årg. möta oss några bidrag af Gabriel Tidgren, som snart blef Porthans flitigaste medarbetare inom vitterheten.

Denne var till börden västgöte (f. 1743, d. 1789), blef magister i Åbo 1769, eloqventie- och historiarum docens 1775 samt lingvarum professor 1783. Han var en mångsidigt lärd, särskildt i grekiska litteraturen och nordiska historien bevandrad man samt stod genom sina studier och sin sinnesriktning Porthan nära. Såsom skriftställare var han högt aktad af sina samtida.

Bland Tidgrens prosaiska uppsatser i tidningarna var det ofvannämnda minnet öfver Ehrenmalm den märkligaste. Ett latinskt minneskväde öfver Aug. Ehrensvärd må också nämnas, men hans flesta bidrag äro poetiska öfversättningar från grekiskan, latinet, italienskan, tyskan, engelskan och franskan, ofta gjorda med skicklig hand och poetisk känsla. I likhet med Porthan var han en vän af Horatius och återgaf i tidningarna två af de oden, i hvilka den romerska skalden prisar den ostörda lefnadsnjutningen. Franska epigram imiterade han till stort antal, och i den engelska skönlitteraturen var han mera bevandrad än någon annan af vitterhetsidkarne i aurastaden. Han tolkade i tidningen Hume, Milton och Johnson. Äfven bidrog han till serien af öfversättningar ur Ossians sånger. I årg. 1778 finna vi en af honom gjord prosaisk öfversättning af „Oithona, ersiskt skaldestycke“, som väl återger diktens dystra och sublima stämning. Kellgrens öfversättning af „Alpin“ är införd i årg. 1775, och han kan således anses såsom den förste, men det är troligt, att Tidgren liksom Porthan tidigare än Kellgren riktat blicken åt detta håll och redan förut lärt sig att uppskatta diktens skönhet.

I årg. 1773 framträda på den vittra arenan Abraham Niklas Clewberg och Johan Henrik Kellgren, hvilka unga snillen gjorde sina lärospån i Aurora-sällskapet och nu blefvo verksamma medarbetare i tidningen. I Kellgrens bref till Clewberg märker man till en början en viss ungdomlig öfverlägsenhet i yttrandena om Porthan. Än heter det: „Tag mina vers af Porthan och censurera dem“, än

att Porthan icke på en månad hunnit „framkrysta" en viss fabel. Men dessa och andra likartade eller ännu mera försmädliga uttryck kunna skrifvas på räkningen af den frivola ton, som i denna brefväxling var förhärskande. De begynnande vitterlekarne ville betrakta honom såsom en tråkig Mentor och riktade i smyg mot honom sina satiriska pilar, men hyste i grunden förtroende för honom.[1])

Clewberg hade en lätt, behaglig och kvick penna, men poesin var för honom knappt annat än en trappa, som förde till konungagunst och höga värdigheter. En stark skapande bildningsgåfva, som skulle gifvit sig uttryck i rikhaltig produktion, hade han icke, och hans bidrag till Åbo tidning voro därför ganska sparsamma. Han skref nyårskvädet i årg. 1773, öfversatte i årg. 1774 ett ode af Horatius och bidrog till årg. 1775 med en satirisk berättelse „Den behagsjuke". Måhända märkligast är hans öfversättning från Ossian af „Oscur, ersiskt skaldestycke" i årg. 1776. Sedan Clewberg i början af år 1776 öfverflyttat till Stockholm, där han därefter för det mesta blef bosatt, upphörde hans verksamhet i tidningen, men förbindelsen mellan Porthan och honom upprätthölls genom en fortsatt korrespondens, som i synnerhet rörde bokuppköp för Porthans och universitetsbibliotekets räkning.[2])

Kellgren var såsom skald den vida mera produktive liksom äfven den mera snillrike af de två. Han var att döma af de nyss citerade brefven till Clewberg på denna tid föga stadgad, men hans ungdomssvagheter framträda icke i tidningen, hvars allvarliga ton verkade dämpande på det sjudande sinnet. Den klara, rena språkbehandling, hvarigenom han senare gjorde epok i den svenska litteraturen, är i tidningen ännu i sin början och hans bidrag äro af intresse äfven därför, att de låta oss följa den utveckling, som från ett tyngre framställningssätt ledde

---

[1]) *Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg* utg. af Henr k Schück; Sv. Lit. s:ts i Finl. skrifter XXVII.

[2]) Jmfr Om Clewberg: Jenny af Forselles: *A. N. Clewberg-Edelcrantz,* ak. afh., Helsingfors 1903.

till den klara och smidiga stil, som sedermera gjorde hans storhet såsom skald.

Porthan har gifvit upplysningar om Kellgrens förhållande till Aurora-sällskapet och Åbo tidning i ett meddelande, som han efter skaldens död på begäran sände till Nils v. Rosenstein, som skulle författa företalet till Kellgrens samlade skrifter. Porthan säger där:

Öfver K. Gustaf III:s kröning höll han 1772 en oration på svensk vers, på Åbo akademie.

— Det sällskap, som 1770 i Åbo förenade sig till vitterhetens uppodlande etc. (under namn af Sällskapet Aurora) lärde af denna hans oration först känna hans håg och talent för poesien. Det valde honom fördenskull till ledamot i sin vittra klass; och han riktade de tidningar som b:te sällskap utgaf med de första tryckta poesier af hans arbete, åren 1773—1776, tills han 1777 flyttade öfver till Stockholm. Under den tiden tilltog hans granskning och smak ganska mycket; och torde detta sällskap icke varit utan nytta att formera honom och några andre lycklige poeter hos oss. Huru mycket granskningen sedan fullkomnade hans talent, visar sig då man med hans senare arbeten jämför den poeme, som han 1775, vid K. Gustafs första besök i Finland, i b:te sällskaps namn författade, och som härhos bilägges.

— Hans gradualdisputation är väl mest presidis arbete. Men hans docentdisputation (hvartill jag föreslog honom ämnet) är både hans arbete och vittnar om ett godt hufvud, genom läsning riktadt. [1])

Man finner under de korta ordalagen antydningar om att Porthan såväl såsom vitter som vetenskaplig rådgifvare utöfvade ett verksamt inflytande på Kellgren. Den kritik i Aurora-sällskapet, som bidrog „att formera honom och några andra lycklige poeter hos oss“ utgick hufvudsakligen från Porthan, och att denne till ämne för docenturspecimen föreslog honom frågan om skaldekonsten såsom filosofins föregångare vittnar om inverkan på hans litterära studier.

I tidningen inträdde Kellgren 1773 med odet „Sak-

[1]) Detta meddelande är tryckt i Finsk Tidskrift 1895, t. XXXVIII, sid. 253.

naden", hvari tanken icke är ny, men ger sig uttryck i en delvis kraftig diktion. Stycket aftrycktes i Gjörwells Samlaren med anmärkningen: „Detta skaldestycke, så rikt på tankar och bilder, bägge med granskning valde och ställde, hedrar ganska mycket den okände författaren".[1] I årg. 1774 skref han „Nyårstankar". Såsom efterbildare af Horatius var Kellgren en af de af originalet mest obundna. Han ville att den poetiske öfversättaren om möjligt skulle „gifva blomster i stället för frön, guld för malm".[2] Om det berättigade i ett sådant förfarande icke ifrågasättes, böra Kellgrens öfversättningar (årg. 1774) af två horatianska oden till sånggudinnan anses vara lyckligt utförda. I slutstroferna till Melpomene, som skänkt skalden sin ynnest, ger sig Kellgrens egen entusiasm för skaldekonsten uttryck:

O du, som om min ära mån
Min hand på lyran värdes föra,
Hvars makt kan böljans stumma son
Med svanens röst begåfvad göra!
Du är det, skaldmö, som mig lär
Att folkets åsyn till mig draga;
Din nåd, din sälla skänk det är
Att jag kan lefva och behaga.

I fråga om Voltaire, som Kellgren redan tidigt varmt beundrade, var Porthan icke af hans mening, hvilket på ett för Porthan såsom redaktör karaktäristiskt sätt framträdde. I årg. 1774 ingå nämligen två af Kellgren gjorda öfversättningar från Voltaire, men till den senare af dessa, ett kåseri på prosa med titeln „Diatribe öfver den första orsaken", där i Platos mun läggas orden: „Epicurus var en ganska hederlig man; han lefde och dog som en vis", har fogats följande anmärkning:

Detta omdöme om Epicurus är för Auctorns räkning, hvars tänkesätt i dessa delar är bekant.

---

[1]) Samlaren I, sid. 213 årg. 1773.

[2]) W. Lagus: *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen,* sid. 62.

Denna hänsyftning på Voltaire har af W. Lagus tillskrifvits Kellgren. Han säger nämligen med anledning däraf: „Så sedesam var ännu den unge Åbo-magistern; med tiden blef han mera fördomsfri; hvarför ock, karaktäristiskt nog, noten bortlämnades, då han 9 år senare repeterade sin artikel i Stockholms Posten“.[1]) Därtill anmärker d:r Werner Söderberg[2]), att noten säkerligen var författad icke af Kellgren, utan af Porthan, som på detta sätt såsom utgifvare ville reservera sig mot Voltaire. Denna uppfattning synes mig vara den riktiga. Måhända har Kellgren icke sett noten, förrän den trycktes, hvarför han så mycket mindre ville reproducera den i Stockholms Posten. Porthan ville icke att Voltaires, enligt hans mening ytliga lefnadsfilosofi, skulle anses såsom godkänd af Åbo tidning.

Äfven till Kellgrens öfversättning af „Alpin, ett ersiskt skaldestycke“ i årg. 1775, är fogad en not, som lyder:

I norra delen af Skotland bodde fordom i bergsbygden ett folkslag, som härstammade från de gamla celter samt var mycket stridbart och fallet för skaldekonsten. Det indeltes uti vissa familler, och hvar famille ägde alltid inom sig en skald, eller så kallad bard, hvars göromål i synnerhet var, att författa sånger öfver sina egna och sina anhörigas krigsbedrifter. Utaf dessa sånger har man ännu kvar flere lämningar, som igenom traditioner ifrån de äldste tider blifvit bevarade, på samma sätt, som våre finska runor. De röja öfverallt den gamla orientaliska smaken och anses till en stor del för mästerstycken. De kallas ersiske af ersiske språket, som detta folket talade och som var en dialekt af irländskan. Deras förnämsta bard var Ossian, tillika prins och en af deras förnämsta hjältar. Hans sånger öfverträffa efter fleres omdöme Homeri arbeten. Man har trott sig göra allmänheten ett nöje genom öfversättning af någre hans kväden, som finnas införde öfversatte på fransyska, ehuru, törhända, försvagade, uti Variétés litteraires t. I p. 267 sqq.

Hänsyftningen på de finska runorna leder tydligen till Porthan såsom författare af äfven denna not, och märkligt är det varma uttalandet om Ossians sånger. Han ville

---

[1]) *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen,* sid. 61.

[2]) *Bidrag till kännedom af Kellgrens studier,* Samlaren 1902, sid. 13.

införa dessa som en ny kraft i den svenska vitterheten, och planen till serien var hans, ehuru fullföljandet öfverlämnades åt andra. Valet af stycke berodde emellertid säkerligen på Kellgren. Skalden studerade på denna tid den engelska litteraturen, och den bekantskap han i Abo gjorde med Ossians sånger, som han äfven i sin docentdisputation lofordade, blef af ej ringa betydelse för den vidare utvecklingen af hans skaldskap.

Löftet om „öfversättning af några hans kväden" fullgjordes genom Clewbergs och Tidgrens förutnämnda „Oscur" och „Oithona" samt senare genom „Conlath och Cuthona" i Bihanget till årg. 1785 och J. Tengströms „Comala" (1791).

Kellgrens sång gick raskt framåt i styrka och formskönhet, och man kunde snart i honom ana den store skalden. I dikten „Zephis förevigad", årg. 1775, framstår han redan i sin egendomlighet såsom erotisk diktare. Poemet är icke fullt koncentreradt till anläggningen, men känslans styrka gör sig i många strofer mäktigt gällande, t. ex. i

Jag sjunga vill och mina toners ljud
Sku öfver himlens hvalf och under afgrund fara;
Hvart ord skall bli ett Zephis' kärleksbud,
Till hvilket alla rum och åldrar skola svara.

Kellgrens medarbetarskap afslutades med två i årg. 1776 införda epigrammatiska stycken. Hans öfverflyttning till Sverige följande år var en stor förlust för Åbo tidning, men Porthan kunde glädja sig öfver att det var i hans skola, som skalden hade danats och först lärt känna sin styrka.

Efter Kellgrens död 1795 gaf Åbo tidning genom Tengströms minnesdikt honom det vackraste eftermäle.

Franzén har i följande ord tecknat Porthan såsom poetisk granskare:

En nära bekantskap med den klassiska ålderdomen hade tidigt bildat hans smak. Hvad svenska vitterheten angår, behöll han alltid det lifliga intryck, som Creutz och Gyllenborg gjort på hans unga sinne. Af den senares äldre arbeten hörde man

honom ännu på sin ålderdom, med en synbar rörelse i sitt uttrycksfulla ansikte, ur minnet uppläsa långa stycken. Om han någon gång syntes för sträng, till och med ensidig i sitt omdöme om senare skalder, t. ex. Lidner och Thorild, så härrörde det mera af värmen i hans nit för det sanna i tanken, det rena i språket och det regelbundna i formen än af bristande inbillningsgåfva och teoretisk fördom. Hvad angår verkan af hans teoretiska undervisning, så behöfver därom ej mera sägas, än att Kellgren och Edelcrantz gingo ur hans skola och alltid behöllo ett tacksamt minne af den hand, som rättat deras första försök.

Samme berättare omtalar, att Lidner under sin vistelse i Åbo besökte Porthan för att begära en historisk upplysning. Franzén vill därmed antyda, att Porthan med fördomsfritt tillmötesgående underhöll förbindelse med den excentriske skalden, hvars snille han värderade, utan att dock vara blind för hans svagheter.

Franzéns ord innebära att han äfven själf såsom skald kände sig tacksam för Porthans handledning, och långt senare, ännu hos den generation som följde efter Franzén kan man skönja Porthans inflytande. Det har blifvit sagdt, att „Porthan banade väg för den diktning, hvars främste tolk är Runeberg“ [1]), och i självfva verket lade han grunden till den sammangjutning af det klassiska med det moderna och nationella, som är utmärkande för vår svenska diktning under tiden af dess bästa blomstring i medlet af 19:de seklet. I detta afseende bör ihågkommas, att Porthans lärjunge och vän Jakob Tengström stod J. L. Runeberg nära under hans ungdom.

Jag har här angifvit hufvudinnehållet af tidningens första serie.

Litterär granskning förekom icke. Den litteratur som utkom i Åbo var alltför fattig att mana till kritik, och det skulle fallit sig svårt för ett så litet blad som detta att följa med de i Sverige utkommande publikationerna.

---

[1]) Gustaf Gjörloff i *Samlaren* 1900.

Nyhetsafdelningen inskränkte sig till notiser om befordringar och dödsfall i synnerhet inom ecklesiastikstaten.

Porthan lyckades såsom hufvudredaktör samla krafterna och föra dem mot det gemensamma fosterländska målet, men trädde själf anspråkslöst tillbaka. Man söker förgäfves hans namn såsom redaktör eller författare i dessa årgångar, åt hvilka han ägnade en uthållande omsorg. Den tillfredsställelse samarbetet med goda vänner gaf var honom en tillräcklig belöning.

Den ekonomiska sidan var emellertid företagets akilleshäl. Prenumeranternas antal var icke i stigande, och detta blef en hufvudorsak till att utgifvandet från slutet af 1778 inställdes; det hette senare, i företalet till 1782 års årgång, att tidningen „nödgades upphöra af flere orsaker, bland hvilka bristande afsättning var den förnämsta". Men kanske berodde nedläggandet ej mindre på Porthans utrikesresa 1779, ty det fanns förmodligen ingen, som skulle varit skicklig och villig att under hans frånvaro ombesörja bladet.

Ett bref från P. A. Gadd till Mennander, dat. den 16 april 1779, antyder att på slutet bland medarbetarne skulle märkts missnöje med att de insända bidragen alltför godtyckligt behandlades af redaktörerna, och att „konfusion" skulle rådt i utgifvandet, i det att numren ytterst oregelbundet utkommit. Jag återger detta yttrande, men med all reservation. Gadd säger själf, att han icke kan gå i borgen för riktigheten af sina uppgifter och hans klagan öfver att endast 16 nummer för 1778 utkommit är bestämdt oriktig, ty numren utgåfvos tvärtom, af allt att döma, synnerligen regelbundet. Hans ord vittna snarast om att Porthan, oaktadt all personlig uppoffring hade att kämpa med en småsinnad afundsjuka. Sedan han nämnt, att Mennander frågat efter Åbo lärda tidningar, fortsätter han:

— härpå svaras, att Åbo lärda tidningar nu äro i all konfusion: den sista nummern är n:o 16 för förlidet år 1778, sedan har ej det minsta utkommit. Jag har frågat efter orsaken härtill, och mig har blifvit svaradt, att herrar professorer Porthan och Bilmark, assessor Juslén och par andra till hafva tagit sig den friheten, att antingen alldeles kassera eller utmönstra eller

ock alldeles omstöpa de uti lådorna till sällskapet ingifna skrifter; detta har hårdeligen stött auktorerna, som därför icke allenast ej mera ingifvit några skrifter, utan ock alldeles afhållit sig att vidare bivista några sammankomster; så att endast ganska få på de utsatta dagarna infunnit sig. Så berättas orsaken vara; för sanningen häraf kan jag ej gå i borgen.[1])

Det var icke lätt att återupptaga ett företag, som icke gaf ekonomiska framtidsutsikter, och under tre år förblef aurastaden i saknad af tidning. Men på slutet af 1781 gjorde sig önskan att ha ett eget blad åter gällande, och äfven nu var Porthan initiativtagaren. I december 1781 skref han till Mennander, att utgifvandet af Åbo Tidning skulle åter begynna med nästa år „på samma sätt som förut skedde". Prenumerationssedlar trycktes, och Mennander uppmanades att verka för spridningen.

Det hette att bladet utgafs af det i Åbo bildade vittra sällskapet och titeln förblef „Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo", men därunder låg, såsom jag förut i fråga om Aurora-sällskapet framhållit (sid. 106), en ganska ringa realitet. I själfva verket upprätthölls företaget af ett fåtal skriftställare, visserligen af gammalt medlemmar af Aurora-förbundet: Porthan, Gabriel Tidgren, A. N. Clewberg och Jakob Tengström, hvilka bägge sistnämnda under långvarig vistelse i Stockholm gjort sig förtrogna med tidens litterära lif. Pehr Juslén d. y. torde räknats med, men hade numera jämförelsevis ringa tid och lust till vitter sysselsättning.

I företalet erinrades om tidningens föregående serie, som med „ett i våra tider sällsynt exempel" kunnat fortgå i fulla åtta år, hvarvid af upplyste landsmän gifna bidrag varit till märkelig hjälp. Det sällskap, som utgifvit tidningen, skulle nu åter begynna företaget och väntade ett kraftigt bistånd af allmänheten. Mångsidigheten i planen betonades med orden: „När så mycket möjligt är val göres af tjänliga stycken och ej något införes endast för att uppfylla ett rum på pappret, hoppas man kunna förnöja

---

[1]) A. H.: Joukahainen VIII, sid. 131.

de fleste. Hvar och en läsare, som fördömer ämnen, hvilka ej äro efter hans smak, behagade besinna att dessa äfven hafva sina älskare, som tro sig med lika rättighet förkasta det han mest tycker om. Man bör därföre tåla något äfven för andras nöje." Bland ämnen, som skulle behandlas, ställdes liksom 1771 de fosterländska, i synnerhet Finlands historia och geografi, främst. Vidare nämndes „upplysningar i hushållningen", „goda skaldestycken" och andra bidrag af skönlitterär art, underrättelser m. m. Bidrag väntades från allmänheten, i synnerhet i form af beskrifningar om de skilda orternas förhållanden, hvarmed grunden skulle läggas till en fullständig landets beskrifning. Politiska ämnen, personliga eller kitsliga stridigheter och kritiker kunde nu som förr icke få rum i bladet. Bladets format och utstyrsel voro oförändrade; årgångarnas nummerföljd fortsattes från „Nionde årgången", hvarigenom det nära sambandet med de föregående banden ytterligare betonades.

Jag misstager mig kanske icke, om jag förmodar, att syftet emellertid icke var helt och hållet detsamma som förr och att man ville vinna läsarne genom att, i enlighet med en nyare tids kraf, inslå en mera skönlitterär riktning. Clewbergs och Tengströms pennor skulle därvid vara till hjälp, och jag sluter till att Clewberg var ämnad till hufvudredaktör af att han under det första kvartalet handhade utgifvandet. Men hans ledning var icke i allo tillfredsställande. Redan i mars skref Porthan till Mennander, att en del nummer ej varit i en stor del läsares tycke och tillade en antydan om att bland utgifvarne icke rådt full samstämmighet, men att då „sådant arbete skall styras af flere, kan ej annat hända, än att utgifvarena äro lika skilde i smak som läsarena"; för nästa kvartal skulle han själf sörja för tidningens utgifvande. Anmärkningarna bl. a. om „okristliga poesier" hade gjorts såväl enskildt som äfven offentligt i Stockholms Posten, och Clewberg fann sig föranlåten att i „Bref till utgifvarena af Åbo Tidningar" försvara bladet. Därefter var hans kvicka penna sällan synlig. Ett satiriskt kåseri, „Om våre Concerter" i årg. 1782 och en skämtsam vers „Mitt privilegium" äro allt hvad han, så vidt W. Lagus'

förteckning ger vid handen, meddelat. Han flyttade också snart definitivt öfver till Stockholm, där han, adlad 1789 med namnet Edelcrantz, uppnådde statens högsta ämbeten.

Då Clewberg drog sig tillbaka, blef Porthan, som åtagit sig att redigera det andra kvartalet, förmodligen alldeles emot sin afsikt och önskan, äfven för de följande åren bunden vid utgifvandet. Tidningens utkommande berodde med undantag af korta mellantider, på honom, såsom framgår bl. a. af att han kunde meddela Mennander notiser om uppsatsernas författare.[1]) Upptagen som han var af annat, fann han sig nu i jämförelse med förr besvärad af detta bestyr. Författararvoden kunde icke betalas; korrekturläsningen måste ombesörjas af utgifvarne; och dock var förläggarens, boktryckaren Frenckells vinst ganska liten. Missöden och förtretligheter kunde inträffa. Så t. ex. berättar Porthan i december 1783, att den sömnige sättargossen hade bränt upp det manuskript han afsett för ett nummer. Då han icke hade behållit konceptet och icke i hast kunde skrifva om uppsatsen, måste han tillgripa ett från Lucianus öfversatt „Samtal ur de dödas rike", som han hade till hands, och som, ehuru icke lämpligt, måste gå för fullt. Men värre var att allmänheten icke lika mycket som förr medverkade. Bidrag kunde endast med korrespondens, kostnad och besvär erhållas. Det fordrades en hel del patriotism för att under sådana förhållanden kontinuera med bladets utgifvande. En förargelse var det också att Stockholms Posten skamlöst plundrade bladet, utan att ens citera sin källa.[2]) Då förläggaren var villig

[1]) Då Porthan i juli 1783 reste till Viitasaari, hade, såsom han i bref till J. Tengström af $^{8}/_{7}$ 1783 (univ. bibl.) säger, Tidgren „vår tidnings utgifvande om händer". Men Porthan hade gifvit honom „så mycket materialier jag kunnat" och nämner i brefvet uppsatser, bl. a. slutet af Tengströms historiska beskrifning öfver Åbo stad, som skulle ingå i de närmast följande numren. Tidgren var således endast biträdande utgifvare. I bref till Suhm af $^{13}/_{6}$ 1788 omnämner Porthan att han till denne sändt exemplar af tidningen „cujus edendi curam cum aliqvot amicis habueram" (hvars utgifvande jag med några vänner ombesörjde).

[2]) För Stockholms Postens förhållande till Åbo Tidningar redogör W. Lagus i „Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen" sid. 144 ff.

att fortsätta, höll Porthan emellertid, oaktadt sådana förtretligheter, ut år efter år.

Bidragarne äro i årg. 1782—1785 färre än i den första serien, i synnerhet på det skönlitterära området. Porthan själf gaf knappt annat än ett eller annat epigram i öfversättning. Den skönlitterära afdelningen skulle därför, alldeles emot hvad afsikten synes varit, nära nog hafva utsinat, om icke Jakob Tengström, som i tidningen var hans främsta och nästan enda stöd, kommit till hjälp. Hans arbetsförmåga, lätta penna och mångsidiga begåfning framträdde i tidningen i en rik poetisk alstring: epigram, lärodikter, oden och tillfällighetsstycken. Äfven till den prosaiska afdelningen bidrog han bl. a. med den historiska delen af en omfattande beskrifning öfver Åbo stad. Den vänskap, som sedan allt fortfarande förband Tengström med Porthan, grundlades under samarbetet i tidningen. [1]) Till det skönlitterära kunna vi också räkna några moralisk-satiriska uppsatser i tidens manér, hvilkas författare icke äro kända; de bidrogo till spridningen. [2])

Porthan gaf historiska bidrag, men var icke fullt belåten med den historiska afdelningen. „Historiska saker äro rara", skref han, och läsarne kunde väl icke vara synnerligen intresserade af de enskilda aktstycken, som infördes, medan egentliga undersökningar sällan förekommo. Större tillfredsställelse gaf det geografiska innehållet och därom skref han: „Den geografiska artikeln är i synnerhet alltid att lita på för oss utgifvare". Det var här som han organiserade samarbetet för Finlands geografi, och de geografiska bidragen ge serien 1782—85 mycket af dess värde. Jag skall i ett följande kapitel dröja vid dessa uppsatser i samband med Porthans fortsatta verksamhet såsom geograf, som fick en större omfattning än förr.

Geografin ledde till studium af Finlands ekonomiska förhållanden, och det var nu som Porthan först började

[1]) Se närmare förf:s *Jakob Tengström, Lefnadsteckning* Finl. Svenska Vitterhet 1; Sv. Litt. s:ts i Finl. skrifter LI, sid. LXXV ff.

[2]) Porthan till Mennander $^{17}/_{6}$ 1785.

behandla aktuella ekonomiska frågor. Han skref i årg. 1782 om Finska trädgårdsskötseln, som han ansåg ge godt hopp i synnerhet med tanke på den framgång bergsrådet Hisinger haft med trädgården på Fagervik [1]), och i årg. 1785 sökte han under titeln „Anmärkningar rörande Hittebarnshus“ ådagalägga hittebarnshusinrättningens skadlighet från såväl moralisk som ekonomisk synpunkt; de vore, sade han, i de stora städerna ett nödvändigt ondt, som borde regleras enligt en sträng ordning; helst borde de skyddslösa barnen öfverlämnas åt fostermödrar på landsbygden. Porthan tar här i en fråga, som på den tiden mycket diskuterades, till orda mot en filantropi, som gynnades af tidsriktningen, men kunde leda till skadligt missbruk, om kontroll saknades. Äfven i sådana frågor sökte han det sakligt ändamålsenliga med undvikande af tomma hugskott. [2])

Oaktadt svårigheterna vid redaktionen skulle Porthan fortsatt, om icke hinder hade inträdt, som stodo i förbindelse med den allt strängare pressregimen. Ett påbud, som fastställde, att alla veckoskrifter, som ej med särskildt privilegium blifvit autoriserade, genast skulle upphöra, blef ett dödshugg för tidningen, som icke hade den autorisation som begärdes. Förläggaren Frenckell anhöll visserligen att få fortsätta intill årets slut, men detta beviljades icke, hvarför tidningen upphörde med n:o 21 för den 26 maj 1785. Till ersättning gafs åt prenumeranterna ett Bihang om icke mindre än 248 sidor, som innehöll „Blandade afhandlingar“, nämligen poetiska stycken, historiska artiklar, samt geografiska och ekonomiska bidrag. Det mesta, som ingick i Bihanget har Porthan gifvit: urkunder ur Åbo domkyrkas Svartbok, en på samma dokumentsamling byggd uppsats „Någre anmärkningar till K. Magni Erikssons historia, egenteligen rörande Finland“, hufvuddelen af de ofvan-

---

[1]) Jag sluter till Porthans författarskap af orden „Det öfriga i n:o 11 har jag inlämnat“ i bref till Mennander af $^{18}/_{8}$ 1782.

[2]) Dessa uppsatser, som utförligt fortsättas i Bihanget, gå under namn af „Insändt“, men i bref till Calonius $^{18}/_{3}$ 1797 anger sig Porthan såsom författaren.

nämnda anmärkningarna om hittebarnshus samt en detaljrik „Förteckning på Finlands höfdingar intill Gustaf I:s tid".

Porthan var så mycket mera nedstämd, som hoppet om tidningens återupptagande syntes afskuret. „I alla fall", skref han till Mennander, „kunna vi ej längre än detta år utgifva några veckoblad; ty såsom den rättigheten är endast boktryckarene exclusive tillagd, och vi ingalunda vilja hafva anseende att stå i Frenckells sold, så måste denna tidning alldeles upphöra". Han tänkte sig möjligheten af något slags tidskrift i form af Handlingar och således historisk, men hade intet hopp om afsättning för en sådan. Han fruktade att vederbörande t. o. m. skulle göra inskränkning i fråga om utgifvandet af akademiska disputationer „utom specimina, som auctorerne ensamme skola försvara". Det syntes honom knappt mera värdt att tänka på författarskap, och med en hos honom sällsynt misströstan gaf han sin oro uttryck i orden: „så slippe vi det besväret att framdeles gräla med någon skrifning för publicum". Det grämde honom i synnerhet, att det numera skulle bli svårt att få någonting tryckt till upplysning i finska sakerna.

Efter denna tid hade Porthan icke mera en ledande plats i det publicistiska organ, som han med varm och uppoffrande kärlek hade omhuldat, men han deltog med verksamt intresse i dess följande öden och var fortfarande en af stödjepelarne såsom medarbetare. Om de sista skedena af hans tidningsverksamhet kan jag fatta mig jämförelsevis i korthet.

De hinder, som föranledt 1785 års indragning, visade sig icke vara oöfvervinneliga. Behofvet af en tidning för Finland var så starkt, att man beslöt underkasta sig den nya förordningen, och sedan boktryckaren Frenckell begärt och erhållit privilegium, kunde 1789 en ny årgång om 52 nummer halfark 8:o, som i hela följden var den trettonde, men bar den förändrade titeln „Åbo Nya Tidningar", utkomma.

Porthan hörde icke numera till de egentliga redak-

törerna, som af honom omtalades såsom „någre unge män vid akademien“ och „några ynglingar“, men han ville så mycket hellre gagna saken, som det äfven nu låg i syftet att, såsom det i företalet hette, „lämna upplysningar i finska historien“. Han gaf några betydande bidrag: J. Fahlanders berättelse om Österbottens öden 1700—1721, som fortsattes i årg. 1791, ett omsorgsfullt utarbetadt „Försök till öfversättning af Horatii bref om skaldekonsten“ samt en „recension“ af Gananders Mythologia Fennica, som likaledes genomgick flere nummer.

Den ungdomliga redaktionen hade icke krafter att länge upprätthålla företaget, och 1790 utgåfvos bladen icke, „förnämligast af brist på redaktör, som framgent ville besörja om deras vidare fortgång“, men från 1791 utkom tidningen utan vidare afbrott t. o. m. 1799 under namnet „Åbo Tidningar“ och därefter såsom „Åbo Tidning“. Planen var i det närmaste densamma som förr, och den gamla årgångsföljden fortsattes; i tidningens yttre framträdande infördes dock den förändringen, att formatet blef 4:o, med veckonummer om fyra sidor.

Jakob Tengström, som allt sedan 1782 varit en af de verksammaste medarbetarne, öfvertog nu hufvudredaktörskapet, hvilket han skötte i tre års tid. Porthan stod oaflåtligt vid hans sida och bistod flitigt med bidrag. De första numren 1791 äro nästan helt och hållet skrifna af honom.

Den brist på medarbetare utom redaktionen, som märkts redan 1782—85, gaf emellertid fortfarande och i ökad grad anledning till missmod. Mot slutet af 1793 skref Porthan till Calonius, att han själf och Tengström fått lof att ensamma gifva materialier, emedan ingen hade understödt dem med en enda rad, och i själfva verket äro i W. Lagus’ förteckning knappt andra bidragare upptagna än de nämnda och Franzén, hvars skaldebana nu begynte. Bland Porthans historiska och geografiska bidrag till denna årgång märkes „Om de i åtskilliga landsorter på svenska sidan boende finnar“, som genomgår tio nummer och sakrikt redogör för den finska kolonisationens i Sverige upp-

komst och utveckling.[1]) Porthan fäller här i en not ett yttrande om det finska språkets ställning, vid hvilket jag bör dröja, emedan det är hans enda utförliga uttalande i hvad man senare kallat den finska språkfrågan.

Han anmärker att de i Sverige bosatta finnarnas egen fördel fordrade, att de skulle lära sig svenska, men att de ingalunda borde med våld tvingas därtill och uttalar sin förvåning att de funnits, som yrkat att ett så vidsträckt land som hela storfurstendömet Finland och alla dess invånare borde åläggas att aflägga sitt modersmål och allesamman lära sig svenska språket. En af „våre vise män" hade några år tidigare gjort ett sådant förslag i Dagligt Allehanda. Sådana projektmakare visade sin egen okunnighet. Svenskan hade under århundradenas lopp och i synnerhet under det sista århundradet vunnit utvidgad spridning i Finland och detta tilltog dagligen, utan användande af något tvång. Alla som uppfostrades till ämbetsmän eller undervisades i de offentliga skolorna lärdes att förstå och tala svenska, och ingen trodde sig hafva fog att besvära sig däröfver mera än öfver latinska språkets bibringande åt dem, som skola träda in i de lärda stånden. Ungdomen underkastade sig gärna mödan vid lärandet med tanke på den nytta, som däraf i framtiden komme att vinnas. Annat vore det däremot, om detta ålades hela nationen såsom en ovillkorlig skyldighet och modersmålets utrotande yrkades såsom en afsikt och föresats. Då skulle saken af fria människor ses med helt andra ögon. Porthan vänder sig mot sådana olycksbringande syften i följande ord:

Då skulle jämförelse emellan deras och de öfrige, enligt lag med dem jämlike medborgares rättigheter och skyldigheter i deras sinnen snart uppkomma; och tänkande hufvuden skulle hafva svårt att begripa, det modersmålets ostörda bruk hörer till de rättigheter hvilka människan, då hon ur sin naturliga frihet

---

[1]) J. Lindebäck (f. 1765, † 1820 såsom provinsialläkare i Björneborg), som varit en af redaktörerne 1789, nämnes såsom medverkande äfven 1792 och 1793. R. R(enva)ll: *Om Finlands tidningslitteratur,* Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning 1853.

trädde i borgerliga samfund, måste uppoffra! Jämförelsen emellan utlänningar, som då de i riket inflytta få utan anfäktning behålla sitt språk, däri låta undervisa sina barn, därpå hålla gudstjänst m. m. och födde medborgare, som icke skulle få njuta samma rätt, kunde ej annat än blifva smärtande: och detta allt af hvad nödvändig grund? Jo, nästan af dylika skäl, som förmådde påfven att ålägga alla europeiska folkslag, så många millioner människor! att antingen lära sig latin, eller åhöra en gudstjänst den de icke förstodo, på det att några hundrade af hans maklige italienske klerker skulle slippa det besväret att lära sig de särskilda länders språk, af hvilkas beneficier de ville blifva delaktige.

Porthan har således intet att invända mot att svenskan genom sin naturliga kraft vinner terräng, men åtgärder från myndigheternas sida i sådan riktning äro honom förhatliga och blotta antydningen om möjligheten däraf väcker hans vrede. Han vänder sig emot en sådan riktning i namn af de fria grundsatser han alltid följde och frågar ironiskt, om det vore billigt eller ens möjligt att i sådant använda tvång. Han begagnar sig af det tillfälle, som gafs genom det ämne han behandlade, till att framlägga hvad som i denna sak låg honom om hjärtat.

Från år 1794 öfvergick ledningen af tidningen till Franzén, som var den framför andra hoppgifvande bland de yngre i den krets, som uppbar företaget och stod ännu närmare än Tengström till Porthan, som fortfarande hjälpte med råd och dåd. Franzén ägnade sig åt tidningen med den vackraste ifver. Den skönlitterära riktning som eftersträfvats vanns kanske i högre grad än Porthan ens skulle önskat. I årg. 1794 ingår ett sjuttiotal bidrag af Franzén, alla i lätt stil, vare sig originaldikter, öfversättningar eller kåserier och anekdoter.[1]) Och äfven sedermera var Franzéns penna flitigt verksam. Under Franzéns utrikesresa maj 1795—96 måste Tengström och Porthan emellertid åter öfvertaga redaktionen, och äfven sedermera, då Franzén var bortrest. Under sommaren 1797 skötte Porthan bladet och i december 1797 skref han till Calonius: „och få

[1]) Om Franzén såsom redaktör: Gunnar Castrén: *Frans Mikael Franzén i Finland,* disp. Helsingfors 1902, sid. 55 ff.

Tengström och jag, under Franzéns frånvaro, åter sörja för materialier till dem". I öfrigt fortfar han att „kasta in en och annan historisk och antikvarisk afhandling" [1]), utan att behöfva ha omtanke om det hela. Hans sista bidrag, till hvilka höra några märkliga uppsatser om Finlands ekonomiska uppkomst, skall jag i det följande omtala. I förbindelse med Jakob Tengström skref han: „Korta biografier öfver inhemska män".

Tidningens ekonomiska ställning var icke numera i samma mån som förut bekymmersam; den hade „hunnit blifva hos oss ett behof". Men pressregimen var ett ständigt hotande damoklessvärd. En ny pressförfattning gaf Porthan 1798 anledning till bittra klagomål öfver regeringens godtycklighet, och han var glad öfver att faran äfven denna gång gick öfver, utan att tidningen, som fortfarande försiktigt undvek att inlåta sig på politisk diskussion, led skada.

* * *

Porthan hade icke alla de egenskaper, som man kan begära af en publicist, och man märker att han var alltför mycket böjd för forskningen i det speciella för att kunna föra sin penna med tidningsmannens lätthet. Men han intar dock ett betydande rum i vår publicistiks historia. Han grundlade vår första tidning, och det var genom hans uppoffrande seghet, som den under små förhållanden kunde upprätthållas. De uppslag, Åbo tidning i synnerhet i sin första serie gåfvo, kunna icke nog högt uppskattas. Nyttans tidehvarf hade haft sin betydelse, men dess män hade, med alla förtjänster, i icke ringa mån förbisett den humanistiska bildningen. Tidningen inslog en ny riktning, som ledde till forskning om Finlands andliga lif och vitter odling till styrka för vår bildning. „Det är kändt för oss alla", säger J. Tengström i minnestalet, „huru väl förtjänt han gjort sig genom att han grundlade och intill slutet af sitt lif riktade denna skatt för de bästa sånger och för insiktsfull belysning af finska förhållanden".

---

[1]) Bref till C. C. Gjörwell $^{20}/_{2}$ 1800.

VIII.

Universitetsbiblioteket 1772—1778.

Aurora-förbundet och dess tidning gåfvo Porthan förbindelser i Finlands litterära värld, men alls icke några inkomster. I ekonomiskt afseende stod han ännu 1771 lika litet tryggad som förut och var fortfarande hänvisad för ekonomisk bärgning till privatundervisning, men slutligen fick han 1772 sin första, ehuru klent aflönade anställning genom utnämningen till universitetsbibliotekarie.

För L. O. Lefrén hade bibliotekarietjänsten, såsom ofvan (sid. 64) nämndes, varit en sinekur och omvårdnaden om boksamlingen hade helt och hållet hvilat på Porthan, hvarför denne med så mycket större skäl kunde hoppas att blifva hans efterträdare. Han ansökte platsen hos kanslersämbetet, sedan Lefrén den 8 april 1772 hade blifvit utnämnd till lingvarum professor.

Det är svårt att i detalj följa detta för Porthan betydelsefulla befordringsärendes gång, emedan konsistorium icke hade någon del i dess handläggning, hvilken helt och hållet berodde på kanslersämbetet, hvars arkiv till största delen torde vara förloradt. Att märka är dessutom att kanslersplatsen för tillfället stod ledig, sedan riksrådet E. v. Stockenström i mars 1772 afgått. Först på hösten 1772 utnämndes riksrådet grefve Ulrik Scheffer till kansler. I det nedannämnda brefvet af den 6 oktober 1772, hvari Scheffer underrättade konsistorium om att han uppgjort förslag till tjänstens besättande, nämner han trenne sökande, hvilka

alla uppförts på förslag: Porthan och docenten i teologiska fakulteten Mikael Avellan samt docenten i logik och metafysik Henrik Alanus. Men i brefvet till biskop Mennander, som ingår här nedan, säger Porthan sig bland de medsökande främst frukta adjunkten Schalberg. Det förhöll sig måhända så, att Schalberg till en början anmälde sig såsom sökande, men sedermera återtog sin ansökan. Bland de medsökande, vare sig de voro två eller tre, kunde ingen i fråga om litterära meriter eller tjänsteverksamhet vid universitetsbiblioteket täfla med Porthan. Men fullt säker om framgång kunde han så mycket mindre vara, som kanslersplatsens besättande var beroende, och befordringsfrågor under frihetstidens sista skede behandlades med oerhördt godtycke. Den ende, som kunde öfvervaka saken och leda den i riktig väg var biskopen och prokanslern C. F. Mennander, som befann sig i Stockholm vid den pågående riksdagen och naturligtvis icke kunde stå främmande för en sådan för universitetet viktig angelägenhet. Och till honom vände sig Porthan i bref af den 7 maj 1772 med anhållan om hans rekommendation. Detta var ett ensamstående fall i Porthans lif, ty aldrig annars begärde han protektion. Hans steg var fullt befogadt med afseende å de för tillfället rådande förhållandena, hvilka bjödo prokanslern att uttala sig. Att söka enskildt beskydd i befordringsfrågor var på denna tid sedvanligt, och det hade säkert icke väckt förvåning, om Porthan vändt sig till någon annan betydande man. Men att han adresserade sig till den, som stod saken närmast, var naturligt och framstår såsom ett tillbörligt bevakande af egen rätt. Hans bref är så karaktäristiskt för honom och belyser så ingående hans planer, att det bör få en plats i denna skildring. Det har följande lydelse:

Åbo den 7 maj 1772.

Högvördigste Herr Doktor, Biskop och Procancellarie.

Af den ynnest uppmuntrad, hvarmed Högvördigste Herr Doktoren, Biskopen och Prokancelleren täckts mig hög-

gunstigast hugna, vågar hos Högvördige Herr Doktoren, Biskopen och Prokancellarien jag allra ödmjukast anhålla, att vid den efter herr professor Lefrén lediga bibliotekarie sysslans återbesättande varda med Högvördigste Herr Doktorens, Biskopens och Prokancellariens gällande förord understödd. Utom allt annat stöd på de höga ställen, hvarest saken skall afgöras, är det på Herr Doktorens, Biskopens och Prokancellerens ynnest, som mitt hela hopp om befordran af min lycka hvilar. Ehuru Akademien nu är utan kanceller, så har jag trodt försiktigheten fordra att i tid insända till h:le Kongl. sekretararen Sernander min ansökningsskrift, af fruktan att ansökningstiden kan gå till ända, innan Akademien, under så obehagelige och besynnerlige hvälfningar som denna tiden händt, blir åter med kanceller försedd. På h:le kongl. sekreteraren Sernanders benägenhet, som jag ej vet huru betydande den kan blifva, lärer jag ej kunna göra mig mycken räkning. Af mina medsökande är ingen mån om sysslan mer än h:l adj. Schalberg. Mätes vår rättighet endast mekaniskt efter de år vi vistats vid akademien, så har han fyra eller fem år för mig; hvaremot jag likväl vågar hoppas, att min nästan åtta års tjänstetid vid biblioteket, jämte det jag med undervisning, åtminstone så mycket som han, gagnat den studerande ungdomen, bör medelst Högvördigste Herr Doktorens, Biskopens och Prokancellariens ynnestfulla åtgärd, göra mig framför honom berättigad till befordran vid ett verk, som är honom så obekant, att han på dessa åtta år ej mer än tvenne gånger som hastigast varit inne i biblioteksrummet. De som för mig varit amanuenser vid biblioteket, hafva därföre ansetts berättigade till närmare åtanka vid förefallande ledigheter vid akademien; och ehuru sysslan ej är trägen, har den dock fordrat sin jämna uppvaktning, helst jag de senare åren fått nästan ensam bestyra om hela biblioteksvården, utan annan vedergällning än ett ringa stipendium, som jag dock de första och flesta åren ej heller haft. Att mitt arbete under de åren jag varit docens vid akademien, icke bestått blott uti att hvar termins början intimera, utan att några studerande hållit mödan värdt att tillita mig, hoppas jag mina herrar förmän lära kunna intyga; äfvensom jag ock både genom sex disputationer och tvenne orationer vid solenne tillfällen, sökt visa min åhåga att göra mig skickelig att tjäna vid det akademiska verket, icke utan kostnad, under mina svaga villkor. Af de 2:ne sist utkomne delar utaf Historia Bibliothecæ Aboensis, har jag tillsändt B. Petter Jusleen exemplar att till Högvördigste Herr Doktoren, Biskopen och Prokancelleren öfverlämnas; och skulle ännu denna vår utgifvit de tvenne följande, om den obeskrifveliga trängseln på vårt svaga tryckeri det ej skulle göra omöjligt; hvarföre jag därmed till nästa termin nödgas

uppskjuta. Mine respondenters villkor tillåta mig ej att trycka mycket i sänder, och arbetet har växt under händerne, då jag velat samla så mycket jag kunnat få rätt på, så länge de pappra ännu finnas, som kunna om vårt biblioteks öden lämna några upplysningar. Om Högvördigste Herr Doktoren, Biskopen och Prokancelleren gillar min tanka, så ärnar jag sedan i disputationer trycka hela bibliotekskatalogen, med nödige anmärkningar, sedan dess inrättning hunnit hjälpas. Under detta arbetet har jag först rätt lärt känna vårt bibliotek; och det vore ett nog obehageligt öde, om hela förmån af mitt arbete, och mitt bemödande att i denna lärdomsgrenen förvärfva mig någon kunskap, skulle blifva endast den hedern, att nu andra gången få om verkets beskaffenhet underrätta den, som är så lyckelig att blifva mig föredragen till dess förvaltning. Sysslan är väl icke mycket indräktig; helst ock h:l prof. Lefrén lärer vilja behålla den lön, som efter afl. herr kanc. rådet Scarin, då nådåret gått till ända, bibliotekarien tillfaller. Men för någon bättre utsikt till framdeles befordran, och att tillika få med mera frihet och nöje arbeta vid ett verk, som jag, så mycket hos mig står, önskade bringa i bättre skick, vore det för mig en stor förmån att komma därtill. Hvarföre jag om högvördigste Herr Doktorens, Biskopens och Prokancellerens ynnestfulla bidragande därtill ännu aldraödmjukast anhåller och i förtroende därpå med djup vördnad framhärdar

Högvördigste Herr Doktorens,
Biskopens och Prokancellerens

aldraödmjukaste tjänare

Henr. Gabr. Porthan.

Det i värdig ton hållna brefvet anger det lifligaste intresse för biblioteket, ett intresse, hvars allvar och kraft Porthan genom sin intill lefnadens slut fortsatta omvårdnad om denna inrättning bekräftade. Han nådde denna gång det afsedda målet. Fredenheim, som blifvit kanslerssekreterare, verkade för honom. I ett bref till sin fader, som numera återvändt till Åbo, skref han, att han inför kansler anfört allt som till Porthans förmån och rekommendation kunde sägas. Biskopen åter skref till honom: „Jag tar för afgjordt att Porthan blir bibliotekarie. Han är skicklig därtill. Ingen kan heller afundas honom lönen, som består i hela 50 rdr

silfverm.“ [1]) Och den 15 oktober emottog konsistorium kanslern grefve Ulrik Scheffers bref af den 6 oktober, hvilket bl. a. innehöll orden:

Det första, som fordrat min åtgärd, har varit att bidraga därtill, det den så länge lediga bibliotekariesysslan nu snart måtte i nåder besättas. Till den ändan har jag af de trenne sökande, som i rätter tid sig anmält, till samma syssla hos K. M:t i underdånighet föreslagit: 1:o) Magister Docens och Amanuensis Bibliothecæ Henrik Gabriel Porthan; 2:o) Magister docens Mikael Avellan; och 3:o) Magister docens Henrik Alanus.

Genom att Porthan således blifvit satt i första rummet var hans befordran till platsen betryggad. Den 11 november 1772 skedde utnämningen och den 8 december uppvisade han i konsistorium sin fullmakt på bibliotekariesysslan.

I brefvet till Mennander anmärkte Porthan, att sysslan komme att blifva så mycket mindre indräktig, som „prof. Lefrén lärer vilja behålla den lön, som efter aflidne herr kanslirådet Scarin, då nådåret gått till ända, bibliotekarien tillfaller“. I själfva verket uppkom här en af de tvistefrågor, som till följd af det invecklade aflöningssättet ofta förekommo vid universitetet.

Efter Algot Scarins död 1771 uppbar nämligen hans änka under nådåren bibliotekarielönen ända till den 1 maj 1773. Bibliotekarien Lefrén, som icke haft något arbete för tjänsten, hvilken handhafts af Porthan, hade således icke heller uppburit någon lön. Men numera vände han sig till konsistorium med anspråk på ersättning för den förlust han lidit. Han ville från den 1 maj 1773 tillträda bibliotekarielönen och föreslog att Porthan, i stället för bibliotekarielönen à 50 dal. s. m. indelt lön, som han ginge förlustig, genom konsistorii försorg skulle få 200 d. s. m. i penningar. Att ersättningen beräknades så högt förtjänar uppmärksamhet; det förklaras genom att bibliotekarielönen, liksom öfver hufvud akademistatens aflöning,

[1]) I. A. Heikel: Filologins studium vid Åbo universitet sid. 222.

utgick såsom indelt spannmålslön i hemmansräntor, hvilket aflöningssätt till följd af spannmålens höga pris gaf i behållning fyrdubbla beloppet eller snarare mera mot det nominella värdet. Porthan skulle säkerligen blifvit lidande genom denna reglering.

Porthan ville dock för sin del icke göra några svårigheter. Han medgaf visserligen icke, att Lefrén hade någon laglig rätt till bibliotekarielönen, men förklarade sig till freds med den anordning Lefrén påyrkat. Därvid stannade det dock icke. Prokanslern Mennander, som ansåg, att denna utväg innebure ett dåligt exempel, gjorde nämligen sitt inflytande gällande i den riktning, att Porthan skulle bibehållas vid bibliotekarielönen, medan Lefrén, så länge han var utan lön, skulle få ett årligt understöd af 200 d. s. m. Och så blef det.[1]) Porthan åtnjöt således från den 1 maj 1773 en ordinarie indelt lön af 50 dal. s. m. Någon betydande förbättring i hans villkor innebar detta icke, i synnerhet som han därvid gick det dubbla stipendium han förut innehaft förlustig. Han hade emellertid härmed nått en fast ställning. Hans mål var nu klart, och han kunde med nyvunnen tillförsikt ägna sina kunskaper och sin förmåga åt att gagna sitt land och dess universitet.

Befattningen blef så mycket arbetsdrygare, som så godt som allt i fråga om universitetsbibliotekets vård hvilade på honom ensam. Visserligen antogs, på hans tillstyrkan, i början af 1773 docenten, magister Henrik Alanus, densamme som med honom sökt bibliotekarietjänsten, till amanuens, men han hade icke synnerligen stor hjälp af denne. Alanus' tjänstgöring inskränkte sig nämligen till biträde vid lånerörelsen på de publika biblioteksdagarna, onsdags- och lördagseftermiddagarna kl. 2—4.[2])

---

[1]) Kons. prot. d. 27 mars, 22 juni och 6 juli 1773.

[2]) Då Alanus anhöll, att i händelse han, såsom han hoppades, blefve utnämnd till kollega vid katedralskolan, likväl bibehållas såsom biblioteksamanuens, framhöll Porthan, att han endast de ofvannämnda timmarna tjänstgjorde vid biblioteket, hvarför intet hinder kunde finnas för honom att jämte kollegatjänsten sköta sin amanuensbefattning. Kons. prot. d. 17 okt. 1775.

Om bibliotekets ställning på den tid, då Porthan tillträdde bibliotekarietjänsten, få vi en föreställning genom den inventering, som 1773 anställdes af professorerne Jakob Haartman, som i tiden varit biblioteksamanuens, och Johan Bilmark, hvilka af kons. blifvit utsedda till inventeringsmän. Inventeringen fortgick under åtta dagars tid: 11, 13, 17 och 18 maj samt 12, 14, 18 och 29 oktober, hvaröfver ett vidlyftigt inventeringsinstrument uppsattes, som dock först den 18 mars 1777 öfverlämnades till konsistorium. Man ville så mycket hellre iakttaga all grundlighet vid granskningen af biblioteket, som någon inventering icke hade ägt rum, sedan Scarin 1748 tillträdde bibliotekarietjänsten.

En betänklig brist var saknaden af tillfredsställande kataloger. Haartman anmärkte att ett inventarium borde upprättas öfver hela biblioteket i all dess vidd, hvilket framdeles kunde blifva en säker grund vid skeende inventeringar. Porthan medgaf att en sådan förteckning, hvari alla böcker skulle införas i kronologisk ordning, eftersom de komme till biblioteket, vore nödig; också hade han begynt upprätta en sådan katalog för den tid han handhaft förvaltningen af biblioteket. Men dessutom borde ett repertorium öfver hela bibliotekets bokförråd i alfabetisk ordning och utan afseende å vetenskaperna eller formaten inrättas „på det att man utan all omgång och utan att genomsöka flere klasser genast må kunna se, hvilka böcker i biblioteket äro till finnande och hvilka icke".

Ett slags surrogat för en allmän katalog förelåg emellertid. Från Scarins tid hade nämligen kvarstått registraturer, som dock blifvit föga beaktade och lämnats i ovårdadt skick samt opaginerade. Porthan hade, såsom hans ord i inventeringsinstrumentet lyda, „behörigen paginerat dem och sedan i dem inskrifvit alla de böcker, som i anledning dels af särskilda strödda förteckningar, som kunnat öfverkommas, dels af de annotationer bibliotekarien själf i de senare åren hållit öfver inkomna böcker, dels ock af de inbundna utlåningskatalogerna funnits vara biblioteket tillhöriga". Biblioteksräkningar, bokbindarförtecknin-

gar och kons. protokoll hade ytterligare anlitats, och på detta sätt hade så pass tillfredsställande förteckningar vunnits, att Porthan trodde sig vara ganska viss om bibliotekets bokförråd, såväl i afseende å de böcker, som nu funnos, som de arbeten, hvilka af en eller annan anledning förkommit och icke kunnat tillrättaskaffas. Porthan hade således, säkerligen i samband med författandet af biblioteks-historien, underkastat sig ett mödosamt forskararbete för att bibliotekets bokförråd skulle kunna konstateras och i granskande öfverblick sammanfattas.

Med ledning af dessa Scarins af Porthan kompletterade realkataloger och äldre förteckningar begynte inventeringen, hvarvid anmärktes om böckers inbindning, om böcker, som borde säljas, om böcker, som borde köpas, samt om i katalogerna upptagna böcker, som saknades. Inventeringen sträckte sig äfven till myntsamlingen samt porträtt, byster och möbler äfvensom till bibliotekshuset, som till murar, skurtak och brandtak befanns vara i försvarligen godt stånd. Då inventeringsinstrumentet tillställdes konsistorium, intygade inventeringsmännen att de vid förrättningen „så väl som eljest sedermera fått röna nogsamma och nog öfvertygande prof därom, att biblioteket för tiden var uti goda händer, och nuvarande bibliotekarien Porthan till detta verkets uppkomst och iståndsättande haft all flit och möda ospard“, hvilket yttrande, såsom nämndes, afgafs i mars 1777 och är ett testimonium för så godt som hela hans bibliotekarietid. Ett fullständigt kronologiskt inventarium öfver hela boksamlingen sådant Haartman påyrkat, förklarade han sig icke kunna utföra. Han hade upprättat ett sådant inventarium öfver accessionerna för den tid han haft biblioteket under sin förvaltning, men för äldre tider vore det omöjligt. Kons. ansåg att ett kronologiskt inventarium så vidt möjligt äfven för de äldre tiderna borde upprättas, men att Porthan icke vore skyldig att göra det, utan att en annan kunde åläggas att öfvertaga detta arbete. I denna punkt voro Haartman och Porthan af olika mening, i det att Haartman vidblef sitt yrkande, som Porthan med

sin kännedom af biblioteket och dess historia ansåg omöjligen kunna genomföras.[1])

Redan förr än inventeringen begynte hade Porthan upptagit den fråga, som här liksom vid all biblioteksförvaltning var hufvudfrågan och som äfven vid inventeringen berördes, huru böckerna skulle uppställas i biblioteket och bibliotekskatalogerna anordnas. Den 8 december 1772 infann han sig i konsistorium, aflade ämbetsed såsom bibliotekarie och afgaf tillika ett yttrande, som gick ut på att uppställningen och katalogiseringen borde ske efter realprincipen, så att böcker hörande till en och samma vetenskap skulle ställas tillsammans. Alla de böcker, så lydde hans ord, som hörde till de öfre fakulteterna (teologiska, juridiska och medicinska), skulle uppställas i den äldre bibliotekssalen i den ordning, att böcker, som hörde till ett ämne eller en vetenskap, efter formaterna skulle ställas tillsamman i alfabetisk ordning; alla de böcker, som hörde till den filosofiska fakulteten, skulle rangeras på lika sätt i den nya bibliotekssalen. Tillika skulle ett fullständigt repertorium författas, som kunde tjäna till att med lätthet igenfinna den bok som efterfrågades. Och slutligen förklarade han sig vilja författa en ny realkatalog öfver hela biblioteket i det stånd, hvari det då befann sig; den gamla, från Scarins tid härstammande realkatalogen var nämligen numera alldeles otillräcklig.

Porthan blef emellertid icke stående vid denna sin första plan, utan pröfvade saken ytterligare och beslöt sig snart för en annan ordning. Redan den 13 mars 1773, således knappt fyra månader efter det han framlagt sitt första projekt, infann han sig nämligen i konsistorium och meddelade, att han mött flere svårigheter vid en realuppställning, hvilka med säkerhet kunde undvikas, om böckerna blefve uppställda utan afseende på innehåll, endast efter formaten och banden. För att med lätthet kunna igenfinna den bok som åstundades, skulle ett repertorium affattas,

---

[1]) Kons. prot. $^{18}/_{4}$ 1777. Uppdraget gafs åt Tidgren, som ännu 1780 enligt kons. prot. $^{5}/_{6}$ var sysselsatt därmed.

innehållande i alfabetisk ordning alla i biblioteket befintliga böcker, med anmärkningar i särskilda kolumner, å hvilken hylla, å hvilket bräde och under hvilket nummer hvarje bok vore till finnande. Dessutom skulle en fortlöpande inventarieförteckning inrättas och den förra realkatalogen kompletteras.

Porthan hade således från realprincipen öfvergått till den rena formalprincipen. Motiven till sin förändrade mening angaf han icke närmare, men hans lärjunge i bibliotekskunskap Fr. W. Pipping har i en 1819 utgifven disputation om anordnandet af bibliotek angifvit de synpunkter, som härvid voro bestämmande. [1]) Några antydningar om innehållet af Pippings skrift skola gifva oss en inblick äfven i Porthans uppfattningssätt.

Emot böckernas uppställande i real ordning, efter innehåll och vetenskap, anmärker Pipping att det är svårt eller omöjligt att bestämma, till hvilken vetenskapsgren hvarje bok skall räknas och att således fastställa dess plats, emedan gränserna mellan vetenskaperna alltid äro osäkra. Anordningen måste därför i många fall blifva godtycklig. Det blir också svårt eller omöjligt att finna plats för nya accessioner. Förr eller senare skall utrymmet, sådant det blifvit tillmätt för en viss vetenskap, tryta, och då förestår omflyttning med alla de faror och vanskligheter, som måste följa, om böckerna blifvit ordnade efter innehåll. Det är också föga anslående för ögat att se böcker af olika format och utseende uppställda i brokig följd sida vid sida till hvarandra.

Uppställas böckerna däremot efter format och band, blir icke blott anblicken mera tilltalande, utan ock skötseln bekvämare och lättare. Böckerna kunna utan svårighet ordnas i följd efter hvarandra. De nytillkomna få med lätthet plats, och omflyttningar kunna ske utan svårare rubbning.

Pipping slutar sitt försvar af det system han fått i

---

[1]) Dissertatio *De bibliotheca ordinanda* I, II (1819); resp. Andreas Johannes Chydenius och Carolus Antonius Sanmark.

arf af Porthan med att uttala sin orubbliga öfvertygelse om dess riktighet.

Diskussionen om formal eller real uppställning fortgår ännu i dag i biblioteksvärlden, men vid många af de mest betydande och bäst ordnade bibliotek har det formala tillvägagåendet, som erbjuder stora praktiska fördelar, antagits. Vid universitetsbiblioteket i Åbo genomfördes det följdriktigt af Porthan och tillämpades äfven efter hans död, åtminstone så länge Fr. W. Pipping (1814—1845) var universitetsbibliotekarie. Oafsedt systemets fördelar eller skuggsidor är det säkert, att biblioteket gjorde stora framsteg genom den planmässiga ordning som uppkom.

Bibliotekets kataloger skulle såsom nämndt enligt Porthans plan utgöras af en fortlöpande inventarieförteckning öfver accessionerna, ett alfabetiskt repertorium och realkataloger öfver de skilda vetenskaperna. Han tog raskt i med dessa arbeten och utförde dem till stor del. Han förde en fortlöpande journal öfver de nyvunna böckerna och slutförde i det närmaste utarbetandet af det alfabetiska repertoriet, men realkatalogen, som fordrade samarbete med andra, kunde icke under hans bibliotekarietid komma till stånd. [1]) Därpå berodde det att utanför stående icke voro fullt tillfredsställda med den ordning, som genomfördes i biblioteket. Presidenten i Åbo hofrätt G. R. Cederhjelm, som annars högt skattade Porthan såsom bibliotekarie, var icke nöjd med hans alfabetiska katalog, som angaf böckerna såsom de voro uppställda efter format, icke efter vetenskaperna, hvarför man måste genomsöka katalogen i dess helhet. Det k. bibliotekets i Stockholm katalog syntes honom vara mera vägledande. Den svårighet Cederhjelm framhöll skulle afhjälpts genom realkataloger, hvilka Porthan icke ensam kunde utföra. [2])

Förutom vid de tillfällen jag nämnt fick Porthan gång

---

[1]) Clewberg ber i bref till Porthan af $^{17}/_{12}$ 1781 att få afskrift af „alfabetiska katalogen", som således då var så godt som slutförd. Se äfven Historia bibliothecæ § XXIX.

[2]) Gunnar Palander: *Mitä aikalaiset arvelivat Porthanista;* Historiallinen aikakauskirja 1904, sid. 40.

efter annan säte i konsistorium för att föredraga biblioteksangelägenheter, i synnerhet rörande bokuppköp, och hans förslag blefvo så godt som alltid godkända. Kons. protokoll tala oaflåtligt om hans ifver för biblioteket och det förtroende han såsom bibliotekarie åtnjöt.

Tillgångarna voro små, men Porthan lät icke hindra sig i sina bemödanden för bokförrådets förstärkning. Och särskildt begagnade han sig nitiskt af bokauktionerna, som spelade en stor roll i bokvärlden på en tid, då enskilda personer vida allmännare än numera voro boksamlare, och sterbhusen ej sällan bortauktionerade värderika bibliotek. Ingen bokauktion i Åbo eller Stockholm, knappt ens i det öfriga Sverige undgick hans uppmärksamhet, och bibliotekets intressen bevakades därvid af honom själf eller af hans ombud.

Men de tidsödande kommunikationerna och bokhandelns outvecklade ståndpunkt gjorde stora svårigheter vid bokuppköpen, och det var icke lätt att finna dugliga kommissionärer vare sig i Stockholm eller i utlandet.

En hufvudagent var till en början C. C. Gjörwell i Stockholm, som såsom erfaren bokkännare och bokhandlare samt gammal vän till universitetet i Åbo gärna gjorde tjänster. Men hans affärsläge var svagt; han gjorde konkurs och försummade under den svåra ställning, hvari han råkat, de uppdrag han erhöll från Åbo. I februari 1774 meddelade Porthan i konsistorium, att flere verk, som sedan 1771 blifvit förskrifna genom Gjörwell, ännu icke anländt och att ingen underrättelse erhållits om hvad han gjort för uppdragets verkställande. Porthan föreslog, att bokkommissionerna för Frankrike, England, Holland och Italien skulle öfverlämnas åt bokföraren v. Dalen i Amsterdam, hvartill kons. biföll. v. Dalen var därefter en af bibliotekets dugligaste och pålitligaste kommissionärer. Bibliotekets relationer med Gjörwell afbrötos icke, men det gamla förtroendet fanns icke mera, och t. o. m. i Stockholm hade man vid hans sida andra ombudsmän. A. N. Clewberg var 1776—77, då han vistades i Stockholm, en verksam agent för biblioteket.

En annan kommissionär var prof. Dähnert i Greifswald. Denne hade 1771 fått i uppdrag att uppköpa ett antal böcker. Han hade enligt egen uppgift afsändt det rekvirerade öfver Stockholm, och universitetet hade redan betalat honom, men år efter år förflöt utan att de ifrågavarande verken anlände. På förfrågan i Stockholm ficks intet tillfredsställande svar. Kons. hade redan vidtagit åtgärd för att låta utsöka sin fordran hos prof. Dähnert, då slutligen i maj 1775 bokförsändningen, ett antal dyrbara och grundläggande arbeten, ankom. Försumlighet på packhuset i Stockholm var orsaken till dröjsmålet.

Hvarhelst Porthan rörde sig, hade han oaflåtligt blicken riktad på hvad som kunde gagna den institution, hvars vård var honom anförtrodd. Så under en ferieresa, som han sommaren 1775 företog till Stockholm och Uppsala. Återkommen hade han i konsistorium flere meddelanden i biblioteksangelägenheter.

Han föreslog den 29 augusti, att kontinuationerna å periodiska verk och arbeten, som skulle inköpas till biblioteket från de tyska orterna, hädanefter skulle förskrifvas genom bokhandlaren Lochner i Stockholm, hvilken man med säkerhet kunde anlita. Han hade i Stockholm af Gjörwell emottagit ett antal böcker, hvilkas inköpande han föreslog. Likaså hade notarien vid bokauktionskammaren i Stockholm Erik Edholm och bibliotekets kommissionär i Stockholm S. L. Gahm erbjudit honom böcker till inköp. Hans förslag biföllos. Den 17 följande oktober kunde Porthan icke själf infinna sig, men rektor anmälde i hans ställe att från vetenskapsakademien i Stockholm hade anländt en föräring af fem värderika verk, till hvilka akademiens sekreterare Per Wargentin lagt ännu ett. Tillika föredrog universitetssekreteraren Calonius å Porthans vägnar en förteckning öfver arbeten i matematik, fysik, klassisk litteratur, geografi m. m., som komme att försäljas i Stockholm vid auktion efter afl. direktören Lars Salvius och borde inköpas. Äfven nu biföll konsistorium.

Porthan hade således under sitt korta besök i Sverige trädt i beröring med särskilda med bokhandeln förtrogna

personer, vunnit gåfvor för biblioteket och förskaffat sig underrättelser om möjligheter att föröka bokförrådet.

Näst bokauktionerna litade Porthan till enskilda bokvänners gåfvor, hvilka redan förut förekommit, men nu blefvo allt vanligare, hvarvid man nästan i hvarje fall kan märka frukterna af hans vaksamhet och bemödanden. Själf gick han i spetsen, och bokkännare som han var bidrog han verksamt till bibliotekets kompletterande genom gåfvor af sällsynta och behöfliga arbeten. Jag skall nämna ett par sådana fall. I kons. protokoll för den 13 mars 1773 är antecknadt, att han förklarat sig vilja till universitetsbiblioteket öfverlämna ett antal böcker i stället för den stadgade afgift af fyra riksdaler, som han vid ämbetstillträdet borde erlägga till biblioteket. Konsistorium biföll så mycket hellre till detta anbud, som det fann värdet af böckerna, hvilka saknades vid biblioteket och delvis voro rara, vida öfverstiga den ifrågavarande afgiften. Den 29 augusti 1775, samma dag då Porthan framlade flere förslag i biblioteksangelägenheter, anmälde han att han tid efter annan å auktioner till mycket billigt pris uppköpt åtskilliga böcker, dem han trott förtjänta att å biblioteket förvaras. Hans förteckning upptog 60 nummer till stor del gamla och rara böcker. I protokollet är antecknadt att biskopen och prokanslern å kons. vägnar till bibliotekarien betygade dess erkänsla för denna vackra föräring. Att han ofta åt biblioteket skänkte böcker, utan att det omnämndes i protokollen är otvifvelaktigt.

Bland de donationer, som under hans inflytande förvärfvades, var f. d. bibliotekariens i Kassel Karl Johan Arckenholtz' den förnämsta. Under vistelse i Stockholm sommaren 1772 besökte Porthan denne sin berömde landsman, som flyttat öfver till den svenska hufvudstaden. Arckenholtz meddelade honom sitt bl. a. till Åbo universitets förmån gjorda testamente, enligt hvilket, jämte en stipendiefond, böcker, en samling af mynt samt graverade ädelstenar (gemmer) skulle tillfalla universitetet i Åbo. Med Arckenholtz' tillstånd och enligt hans anvisning gjorde Porthan utdrag ur hans bibliotekskatalog öfver större delen af de

böcker han ville öfverlämna till Åbo akademi. Arckenholtz' sjuklighet hindrade deras omedelbara öfversändande, men Porthans förteckning kom till nytta efter Arckenholtz' död i juli 1777. Nu uppvisade Porthan i kons. sin förteckning, hvilken användes vid bevakandet af universitetets rätt i boet, och när samlingen öfverförts till Åbo, ägnade han under flere år tid och omtanke åt att genomgå och katalogisera den arckenholtzska samlingen, hvaraf han ännu 1782 var upptagen. [1]) I gåfvan ingingo manuskript, till stor del af historiskt intresse, och tryckta arbeten, bland dem historiska och encyklopediska verk af betydande omfattning. Gärna åtog han sig att hålla minnestalet öfver Arckenholtz.

En betydande donator var riksrådet Ulrik Scheffer, som kompletterade det dyrbara verket „Antiqvitates Herculanenses“, hvars första delar tidigare hade skänkts af riksrådet Klas Ekeblad, och gaf äfven andra värderika gåfvor.

Vetenskapsakademiens sekreterare P. Wargentin skänkte bl. a. några af Peter Forskåls botaniska arbeten. Akademikern A. J. Lexell i Petersburg förstärkte bibliotekets samling af matematiska och naturvetenskapliga verk.

Genom C. F. Mennanders frikostighet riktades biblioteket vid särskilda tillfällen med rika gåfvor. Vid fyllda 60 år donerade han 26 vol. folio, 81 4:o och 222 8:o eller mindre format. Porthan säger i bibliotekshistorien, att genom Mennanders gifmildhet bokförrådet ökades, förutom manuskript, med nära 500 volymer inom de historiska, teologiska, filologiska och naturalhistoriska vetenskaperna. Till prydnader i bibliotekssalen gaf han C. Julius Cæsars byst i marmor och en Mercurius i bly. Det förtroende han hyste till bibliotekarien bidrog säkerligen till den välvilja för biblioteket, hvari hans son Fredenheim snart täflade med honom.

Bland donatorerna nämnas också Porthans fränder Gustaf Juslenius i Kronoby och Elias Granroth i Nykarleby.

---

[1]) Gunnar Palander: *Mitä aikalaiset arvelivat Porthanista;* Hist. aikakausk. 1904, sid. 39.

Så gingo samhällets främste såväl i Sverige som i Finland i spetsen, och andra följde deras exempel. Det intresse för den vetenskapliga bildningen, som däri visade sig, är en af de vackra punkterna i tidens historia. Porthan var glad öfver bibliotekets allt gynnsammare ställning och öfver att, såsom han 1782 i bibliotekshistorien sade, de senaste trettio årens tillväxt såväl i värde som mängd öfverträffade allt, hvad biblioteket under föregående tider vunnit.

Porthans sällsynt mångsidiga vetande gjorde honom skicklig att öfverblicka hela bokmarknaden och för bibliotekets räkning med säkert omdöme välja från olika områden. Han undvek att belasta biblioteket med arbeten af tillfällig betydelse, men lade an på att vinna verk af varaktigt värde, materialsamlingar, vetenskapliga samfunds publikationer samt lärda tidskrifter. För egen del var han mest intresserad för lärdomshistorien, historien, teologin och den klassiska filologin, men i hans till kons. ingifna rekvisitionsförslag förekomma icke mindre naturvetenskapliga, matematiska och fysiska arbeten. Franzén karaktäriserar träffande hans bokrekvisitioner med orden: „Vid valet af böcker till det akademiska biblioteket ansåg han afseende böra fästas mindre på nyhet, sällsynthet och dyrbarhet, än på ett inre vetenskapligt och genom tiden stämpladt värde. Dock var han lycklig nog att kunna skaffa akademien äfven åtskilliga praktverk, ibland andra sådana, som föreställde den grekiska konstens mästerverk och andra minnesmärken af den klassiska ålderdomen. Genom dem blef han i tillfälle att hålla sina arkeologiska föreläsningar, de första i detta ämne vid Åbo akademi och kanske de enda i sitt slag, som någonstädes blifvit hörda.“

Han ville också, att boksamlingen skulle få en värdig bostad, och hade hopp om att ett nytt bibliotekshus skulle byggas i stället för det gamla föråldrade. Men projektet blef så mycket mindre realiseradt, som tankarna allt mera började vända sig till uppförandet af en ny akademibyggnad, i hvilken äfven biblioteket skulle inrymmas. [1])

---

[1]) Kons. prot. $^{14}/_{12}$ 1775.

Detaljerna om Porthans nitiska arbete för universitetsbiblioteket kunde mångdubblas, men hvad här blifvit sagdt skall vara tillräckligt att angifva arten och betydelsen af denna hans verksamhet. Det var nu som denna inrättning blef hvad den sedermera varit, en hufvudhärd för den fosterländska litterära och vetenskapliga odlingen. Äfven såsom professor och sedan ledningen af biblioteket till formen fallit i andra händer upphörde han, såsom vi i det följande skola finna, aldrig att intressera sig för biblioteket och arbeta för dess förkofran.

IX.

Utnämning till eloqventieprofessor.

Såsom bibliotekarie hade Porthan icke något åliggande att föreläsa publice, och hans namn återfinnes icke vidare i föreläsningskatalogerna. Hans privata lektioner fortgingo emellertid och särskildt fortsatte han, såsom bevarade föreläsningsanteckningar angifva, föreläsningarna i filosofi, på hvilket ämne han fortfarande hade sina blickar riktade. Tanken att söka en lärarplats i filosofi var honom icke främmande, men bland hans vänner ansåg man med rätta, att hans begåfning mera var ägnad för Hassels professur än för professuren i logik och metafysik. Vi hafva ett vittnesbörd därom i ett bref från hans promotionskamrat och frände pastorsadjunkten i Kronoby, magister Elias Granroth[1]) af den 26 april 1775. Denne önskar att Porthan, sedan Hassel nu tagit tjänstledighet, skulle öfvertaga hans vices. Porthan skulle bäst kunna gagna i det ämnet. Han tillägger halft skämtsamt: „ifrån metafysikens dam och stoft skulle jag önska se Bror förskonad, men hafver den någon fetma med sig, så kan ingen högre än jag önska, att den måtte min Bror tillfalla, 1:o för Brors skull och 2:o för akademiens och konsistorii skull, som så väl skulle slippa sin nuvarande metafysicus".

I själfva verket hade i eloqventieprofessuren en förändring inträffat, som blef bestämmande för Porthans fram-

[1]) Sedermera kapellan i Munsala under Nykarleby, gift med Gustaf Juslenius' dotter Brita.

tida akademiska bana. Den 16 januari 1775 hade den åldrige Hassel erhållit tjänstledighet med rätt att för framtiden efter behag åtnjuta frihet från tjänstegöromålen.[1]) Det gällde att finna en man, skicklig att upprätthålla professuren, och utan jämförelse var Porthan den kompetentaste bland akademiens lärare. Märkvärdigt nog tog kanslern utan att invänta konsistoriets förslag initiativ i frågan, kanske icke utan inflytande af kanslerssekreteraren, den för Porthans väl alltid nitiske Fredenheim. Redan den 3 februari 1775 afgick från kanslern ett bref till konsistorium i Åbo, däri han uppmanade det att fråga Porthan, huruvida han ville komma högskolan till hjälp. „Det har fägnat mig“, hette det i kanslersbrefvet, „att förnimma, det bibliotekarien Porthan uti de härtill hörande ämnen äger en skicklighet, som ännu lofvar akademien mycken nytta“. Det visade sig emellertid, att Porthan icke var alldeles lätt vunnen. Han ville, svarade han, visserligen vara akademien till tjänst i allt hvad på honom kunde ankomma. Men å andra sidan fordrade hans säkerhet, att han blefve underrättad „på hvad fot detta honom anbudne vikariat komme att förrättas“. Konsistorium lät saken bero på att han skriftligen närmare skulle ange sina önskningar.

Kanske var Porthan missnöjd med att tjänsten icke blifvit förklarad ledig och därför motvillig att öfvertaga vikariatet, men hans stämning blef snart förändrad. Mennander, som var orolig för att någon annan skulle komma emellan och till sin son Fredenheim skref, att Porthan icke hos alla var så gunstigt ansedd, som han förtjänade[2]), har kanske rådt honom att afstå från anspråk, som kunnat föranleda svårigheter, och Porthans skriftliga yrkande inskränkte sig nu till att han i sin ämbetsverksamhet i hufvudsak skulle likställas med ord. professor. Han begärde säte och stämma i filosofiska fakulteten, med rättighet att hålla

[1]) Granroth är i det nämnda brefvet förvånad öfver att Hassel icke tagit afsked och ser i hans handlingssätt ett drag af snålhet. „Jag har“, säger han, „den tanken, att han och hans familj ändock icke svultit ihjäl“.

[2]) I. A. Heikel: *Filologin* vid Åbo universitet, sid. 222.

sina föreläsningar å allmänt ämbetsrum; under hans presidium skulle disputationer såväl pro exercitio som pro gradu kunna utgifvas och öfver pro gradu öfningarna skulle han hafva den särskilda tillsyn, som af ålder tillkom eloqventieprofessorn. Endast decani ämbetet, som var de ordinarie professorerna allena förbehållet, skulle han icke kunna tillträda. Det hedrar Porthan att han sålunda begärde intet annat än tillfälle att fullt kunna göra sig gällande såsom lärare, och kons. underlät icke att i skrifvelse af den 7 april föreslå hans förordnande på sådana villkor.

Här följde emellertid ett mellanspel, som icke blifvit synnerligen observeradt af biograferna, men har sin betydelse i Porthans historia. Olof Schalberg, som ville bereda sig möjlighet att komma i fråga vid professurens besättande, besvärade sig nämligen öfver förslaget till tjänstens skötande under ledigheten. Kanslern Ulrik Scheffer remitterade besvärsskriften till konsistorium, men inväntade icke dess skriftliga förklaring, utan upptog med synbart nit saken till omedelbart afgörande, då han i maj 1775 besökte Åbo såsom Gustaf III:s följeslagare på dennes bekanta „eriksgata“ i Finland. Den 22 maj var kanslern närvarande i konsistorium och begärde kons. muntliga yttrande öfver Schalbergs besvär. Därtill svarade prokanslern Mennander, att kanslern själf önskat att Porthan skulle åtaga sig att bestrida professuren, hvarför en jämförelse mellan honom och Schalberg icke kunnat komma i fråga. Han tillade, att Porthan vore skickligare till den lediga sysslans förvaltning än Schalberg, som lämpat sina studier till andra ämnen. Därmed afslutades diskussionen, hvarefter, såsom det i protokollet heter, H. Ex. förklarade:

att som vid befordran till akad. sysslor det icke vore lämpligt att följa blotta tjänsteåldern, utan borde afseende förnämligast hafvas på största skickligheten, som nu finnes hos bibl. Porthan, så ville H. Exc., i det som eloqv. professionens bestridande under kanslirådet Hassels tjänstledighet angår, låta bero vid hvad kons. till Hans Exc. därom aflåtna bref af den 7 sistl. april innehåller, och hvarigenom således adj. Schalbergs besvär skulle komma att förfalla.

Utgången var en framgång för Porthan, som sålunda af själfve kanslern och denne en så betydande man som Ulrik Scheffer personligen förklarades öfverlägsen i kompetens. Hans ställning blef därigenom jämförelsevis tryggad. Att han framdeles ordinariter skulle beklädas med ämbetet var så godt som gifvet, och han kunde därför ordna sin lärarverksamhet med tanken på att här en lifsuppgift förelåg. Konungabesöket, som intar en bemärkt plats i Finlands historia, blef således äfven för honom enskildt minnesvärdt.

Efter Hassels död den 18 augusti 1776 förordnades Porthan att fortsättningsvis förestå den lediga professuren. Tillika anmälde han sig hugad att vid den öfliga parentationsakten öfver Hassel hålla minnestalet öfver honom, hvilket uppdrag gafs honom, samt ansökte tjänsten, sedan den blifvit lediganslagen. Hvarken i det ena eller andra afseendet gjorde han sig någon hast, hvilket t. o. m. föranledde en påminnelse från prokanslern, biskop Jakob Haartman. Det heter i kons. protokoll för den 18 april 1777, att som upprättandet af förslag till eloqv. professuren berodde på det ytterligare prof, „som bibl. Porthan i dess om förslag till samma ledighet gjorda ansökning förklarat sig vilja aflägga; så ville h. Bisk. och Prok. nu af bibl. inhämta, huru länge bibl. ännu ville dröja med samma profs afläggande“. Likaledes önskade bisk. blifva underrättad, om icke bibl. snart blefve färdig med parentationen öfver Hassel. Därtill svarade Porthan, att som nådåret efter Hassel ännu icke vore inne och förmodligen något förslag till ledigheten dessförinnan ej torde upprättas, så hade han ej aktat nödigt att skynda sig med sitt prof, hvilket dock numera vore färdigt till trycket, så att det inom laga tid kunde utgifvas. Hvad parentationen öfver Hassel beträffade, så hade han därmed velat afbida en lindrigare årstid.

Vi behöfva icke betvifla riktigheten af hans uppgift, att han endast af lämplighetsskäl uppskjutit med disputationens utgifvande, ty något hinder i afseende å författandet förelåg icke. Redan sedan 1769, då han ansökt lektors-

tjänsten i Borgå låg nämligen hans afhandling *De forma dicendi epidictica I* färdig i handskrift, och den utgafs nu 1777 såsom professorsspecimen.[1]) Han behandlar här den art af vältalighet, som icke afser ett ingripande i det offentliga lifvet, utan snarare att förnöja åhörarne genom att prisa personliga förtjänster eller utveckla lärorika tankar. Han bestämmer skillnaden mellan den epidiktiska och politiska framställningen och anger den stil, tilldragande och värmande, men fri från öfverdrift, som bör utmärka den förra. Hans klara och sakenliga framställning grundar sig hufvudsakligen på de klassiska auktorerna: Cicero, Horatius, Qvintilianus m. fl., men äfven nyare författare såsom de franska estetikerna Thomas och Batteux har han anlitat. Medsökandena voro Calonius, Schalberg, Tidgren och Kellgren. Bland dem var Calonius, ehuru i främsta rummet jurist, väl förfaren i den romerska litteraturen. Tidgren var en man med erkända klassiska studier och god begåfning; Kellgren, som då frågan afgjordes, redan befann sig i Stockholm, hade vunnit rykte såsom skald, men icke gjort sig gällande såsom universitetslärare; Schalberg hade slutligen endast tjänsteålderns företräde. Porthans förtjänst var så öfverlägsen, jämförd med medsökandenas, att någon tvekan knappt kunde uppstå. I konsistorium rådde icke heller vid afgörandet den 1 juli 1777 någon meningsskiljaktighet. Han fick enhälligt första förslagsrummet, hvilket af rektorn Bilmark motiverades med att han „dels i tu år hade förestått bemälte profession, dels i denna vitterhetsdel utgifvit flere vackra både disputationer och orationer samt dessutom gjort sig mycket förtjänt genom dess vård om akademiens bibliotek". Andra förslagsrummet gafs åt Calonius och på tredje rummet uppfördes Tidgren. Schalberg fick ett antal röster till tredje förslagsrummet, hvilka säkerligen gåfvos af medlidande med hans fattigdom, medan däremot ingen ansåg sig böra uppföra Kellgren på förslag. Porthans utnämning

---

[1]) *De forma dicendi epidictica*, I; resp. Isaacus Enebärg 21 juni 1777; afhandlingens följande del utkom icke. Jmfr ofvan sid. 62.

lät emellertid vänta på sig. Att ännu från de medsökandes sida något försök gjordes att hindra utnämningen, tyckes antydas af Mennanders ord i bref af den 27 juli: „Fast Porthan är en sådan filosof, att han satt sig öfver allt jordiskt, måste likväl dess vänner söka hjälpa honom såsom en ganska skickelig karl". Men slutligen utfärdades fullmakten den 10 december 1777, och den 13 februari 1778 infann sig Porthan, försedd därmed, i konsistorium, aflade ämbetsed och intog sitt säte i det kollegium, som han sedermera intill sin död tillhörde.[1]) Den 30 april 1778 höll han sin inauguraloration med ett tal om „Vitterhetens nytta i de öfriga vetenskapernas tillbörliga ans och städning", hvari han säkerligen framhöll de latinska studiernas betydelse för smakens och stilens höjande på hela det vetenskapliga området.

Porthan efterträdde Hassel äfven på en annan, visserligen mindre, plats. Den 14 mars 1778 anmälde nämligen Porthans amanuens vid universitetsbiblioteket Henrik Alanus såsom nord-finska eller borealiska nationens kurator, att nationens medlemmar efter dess inspektors, Hassels, död hade beslutit att till hans efterträdare utse den, som kunde förordnas till innehafvare af den lediga eloqventieprofessuren, hvarför han anhöll att Porthan nu måtte förordnas till nationens inspektor. Men därmed var prof. Nääf icke belåten. Han invände, att nationens flesta ledamöter hade velat välja honom till inspektor, men att valet sedermera genom mag. Alani och mag. Lindqvists åtgärd annorlunda utfallit. Sedan Nääf likväl vid ett följande sammanträde afstått från att komma i åtanke såsom inspektor, anmärkande att saken vore af föga eller ingen betydelse, förordnades Porthan den 26 mars 1778 till borealernas inspektor, hvarmed han trädde i nära personlig beröring med en betydande del af den akademiska ungdomen.

---

[1]) Fullmakten inlöstes och öfversändes till Porthan af A. N. Clewberg, som vistades i Stockholm. I bref af $^{19}/_{11}$ skref han: „Orsaken till dröjsmålet med denna sysslas bortgifvande har väl i synnerhet varit kanslerens långa vistande på landet; men då man har så mycken visshet om en önskad fördel, kan en liten utdräkt ej verka någon oro".

Ur föreläsningskatalogerna 1776—1778 få vi upplysningar om de ämnen Porthan såsom vikarie och såsom utnämnd ordinarie innehafvare af eloqventieprofessuren upptog till behandling. Läseåret 1776—77 föreläste han offentligt öfver Horatii Ars Poetica, som förklarades genom exempel tagna ur denne skalds oder. Privatim utlade han några af Ciceros tal och handledde i skriftliga öfningar på latin och svenska. 1777—78 behandlade han offentligen vältalighetens teori, hvilken åskådliggjordes med utläggning af valda tal af Cicero. Privatim utlade han skaldekonstens teori samt handledde i latinska och svenska skriföfningar. 1778—79 erbjöd han sig att publice tolka Ciceros De oratore och därefter behandla några valda tal af honom. Privatim skulle han tala om skaldekonsten enligt Horatii skrift; äfven nu ville han stå den akademiska ungdomen till tjänst vid skriföfningar på latin och modersmålet.

Han fördelade således jämnt sin undervisning mellan den latinska prosan och poesin genom att ömsevis upptaga dem publice eller privatim. Eloqventieprofessuren fick således först nu den omfattning, som sedan poeseosprofessurens indragning varit afsedd. [1])

Till en början uppbar Porthan sin professorslön i penningar, hvilken var vida mindre än den i naturalprestationer utgående indelta lönen. Indelta löner funnos nämligen endast till visst antal, och dessa användes delvis till pensioner eller nådårshjälp. Ännu den 6 juni skref han till Mennander: „Jag har således ej hopp om lön (indelt lön) innan alla nådår, som erhållits eller ytterligare beviljas kunna, gått till ända". Den indelta lönen à 500 rdr tillföll honom först från och med december 1780, sedan den berömde matematikern och ledamoten af vetenskapsakademien i Petersburg A. J. Lexell, som äfven såsom bosatt i Petersburg uppburit professorslön, tagit afsked från sin professorstjänst i Åbo. [2])

---

[1]) Enligt det ofvan sid. 53 citerade k. br. af $^{30}/_{1}$ 1747.

[2]) Det heter i kons. protokoll för den 16 dec. 1780: beslöts att samma lön (prof. Lexells indelta lön) ifrån innevarande månads början och framdeles skulle tillfalla prof. Porthan, som ifrån samma tid till

Men om än lönen var knapp, tedde sig framtiden annars säker och klar för den 39-årige professorn. Han var icke mera beroende af den inkomst privatlektioner kunde gifva och hade fått möjlighet att fullt göra sin förmåga och sina insikter gällande.

Jag bör här nämna, att Porthan, som redan tidigare fullgjort några uppdrag såsom akademisk vältalare [1]), äfven under den tid, som nu är i fråga, talade vid akademiska minneshögtider öfver aflidna betydande landsmän. Sina tankar om sådana arbeten har han uttalat i disputationen „De forma dicendi epidictica", där han säger, att talaren visserligen bör söka att inverka på åhörarens känsla och inbillningskraft, men å andra sidan icke, såsom ofta sker, får afvika från sanningen. Däri låg emellertid en så mycket större svårighet, som äreminnet enligt tidens smak vanligen gick ut på ett panegyriskt lofordande, och kanske är detta orsaken till att hans minnestal till större delen icke kommit till eftervärlden; han ville komplettera och granska, men blef icke färdig därmed.

Han fick i uppdrag att hålla festtalet vid den minnesfest, som firades öfver Aug. Ehrensvärd den 17 juni 1773, då dennes lik fördes genom Åbo för att begrafvas på Sveaborg. Manuskriptet blef hvilande utan vidare bearbetning ända till 1788, då krigshändelserna väckt ett nytt intresse för saken. Han skref den 26 december 1788 till Lidén: „Redan den underliga kampanj, som i sommars skedde, visar hvad odödeliga förtjänster anläggaren af Sveaborg och arméns flotta äger om fädemeslandet. Jag har nästan fått ny lust att låta trycka mitt, ehuru så ganska ofullkomlige åminnelsetal, hållet här i akademien öfver den

prof. Schalberg skall afstå dess hitintills innehafde penningelön, hvaraf vidare följde att bibliotekarielönen från samma tid skulle bibliotekarien Clewberg tillfalla. I bref till Mennander af $^{17}/_{4}$ 1783 säger Porthan: „Jag har nu först tvenne år uppburit denna stora lön, som verkligen gått till 500 rdr; sedan jag hunnit till 45 års ålder och mot 20 år arbetat för ingen eller ringa lön vid akademien, har jag ej trott att detta vore en afundsvärd fördel".

[1]) Sid. 59.

store mannen, hvars namn i Finland blifver oförgäteligt!" Ännu senare sökte han material rörande Ehrensvärd.[1]) Men därvid stannade det; manuskriptet har icke återfunnits.

Sedermera erbjöd han sig efter Hassels död att hålla minnestalet öfver sin vordne lärare och ägnade sig med varmt intresse åt denna uppgift. Han vände sig främst till Hassels dotterson C. F. Fredenheim för att få material, och denne gick ifrigt hans önskningar till möte. Redan i början af oktober 1776 sände han en promemoria och ett „annat dokument" och sade, att han icke kunde beskrifva, huru glad han var, „att den store mannens minne fallit i din hand". Det dröjde dock med utförandet. Den 14 februari 1777 skref Fredenheim: „Jag hoppas, att du ej glömt min morfar, ehuru jag ej haft bref af dig, sedan jag skickade hans lefverne". I april 1777 påminte prokanslern i kons. om saken. Men slutligen är Fredenheim i oktober 1777 glad öfver att parentationstalet är slutfördt. Han vill själf vara närvarande vid akten och ber om dess uppskjutande, tills han kan få tillfälle att öfverresa till Åbo; och det var troligen på hans önskan, som akten uppsköts till den 21 maj 1778, men utan att Fredenheim, som på denna tid firade sitt bröllop i Stockholm, kunde infinna sig.

Fredenheim fägnade sig öfver talet, som han fann förträffligt, och var mån om att det skulle tryckas i en så prydlig edition som möjligt. Hassels arfvingar erbjödo sig att erlägga en viss summa; själf ville han betala den öfriga kostnaden. Särskildt lade han sig vinn om den gravyr med morfaderns porträtt, som förhöjer arbetets värde. Papper och tryck valdes med omsorg, och „Oratio funebris", som utkom 1783 i förening med Bilmarks inbjudningsprogram

---

[1]) N. G. Schultén till Porthan $^{11}/_{10}$ 1796. Den 17 december 1802 skref Choræus till Porthan: „Jag får ödmjukast tacka herr kanslirådet för talet öfver grefve Ehrensvärd, som jag en gång fick låna; jag har aldrig läst något af herr kanslirådets hand utan nytta, och denna gång hämtade jag till och med guld ur herr kanslirådets undervisningar". Porth.-Tengstr. saml.

till minnesakten, blef ett af de i typografiskt afseende vackraste alstren inom vår äldre litteratur. [1])

I formell afrundning och genomarbetning står talet om Hassel främst bland de latinska alstren af Porthans penna. Han har här med omsorg genomfört eloqvensens regler, men tillika gifvit sin framställning lyftning och kraft genom den varma känsla och säkra öfvertygelse, som genomgå den. I korta drag ger han bilden af en man, som alltigenom var sitt kall trogen och såväl i det offentliga som enskilda lifvet följde pliktens bud. Hans teckning af Hassel såsom vetenskapsman och universitetslärare har jag redan tidigare i korthet återgifvit. [2]) Måhända är bilden i denna del idealiserad. Ett utdrag ur hans skildring af Hassels privatlif skall tjäna såsom prof på den stil, i hvilken talet är hållet. Han omtalar Hassels lif under feriema på de landtgods han ägde och fortsätter, stödjande sig på meddelanden som Fredenheim gifvit: — — för hans sinne, som älskade det enkla och lugna, men hatade oron och bullret, äfven då de genom glänsande sken bedårade mängden, kunde intet lefnadssätt vara lämpligare, intet behagligare. Därför lefde han ingenstädes gladare, ingenstädes med lättare sinne än på landet. Angenäm och fryntlig såsom värd, emottog han sina vänner med den största välvilja och gjorde dem så vidt möjligt delaktiga i sitt nöje. Och han lefde icke i hvila och overksamhet bland de flitiga åkerbrukarne, utan vände sig äfven själf

[1]) Dröjsmålet med utgifvandet, som berodde på att Porthan icke fick tid att öfverse manuskriptet, föranledde påminnelser från prokanslern Haartmans sida, och slutligen måste Porthan på förhand insända ett renskrifvet exemplar till kanslersämbetet. Tryckningen skedde sedermera under loppet af hösten 1782. Bref till C. F. Mennander 24 maj, 29 okt. och 29 nov. 1782. Fredenheim var i bref af $^{23}/_{6}$ 1783 glad öfver det exemplar, som han erhållit, men gjorde dock anmärkningar om utstyrseln: „Trycket är vackert, men svärtan otäck — och noterna hade alldeles icke bort vara lika stora och glesa med texten. Pappret är mycket för litet." Fredenheim gaf sig ingen ro, förrän några blad omtrycktes för införande af en geneologisk rättelse. Bref från Porthan till Aurivillius $^{25}/_{8}$ 1788.

[2]) Sid. 37.

vetgirigt till åkerbruket och förvärfvade sig en noggrann kunskap därom. Han tillgrep icke ifrigt nya utvägar, om de också ofta blifvit med stora ord rekommenderade och djärft framställda; ej heller brukade han med blind och oförståndig godtrogenhet och efterhärmningslust omedelbart godkänna och omfatta hvad helst han såg; men han följde klokt sådana spår, som genom erfarenheten blifvit pröfvade, ända tills nya, med omsorgsfullt omdöme granskade och genom varsamt bruk tryggade utvägar visat sig lämpliga. Han var därför sällsynt insiktsfull och erfaren i landtbruket. Genom flit, kärlek till ordning och iakttagandet af en hedrande måttlighet glänste han framför alla sina grannar, liksom alla hans egna visade honom aktning och välvilja, kärlek, trohet och lydnad. — —

Talet slutar med en uppmaning till de närvarande och särskildt till ungdomen att hedra den aflidnes minne och följa hans exempel.[1])

I samma bref af den 22 maj 1778, där Porthan underrättar Mennander om att parentationen öfver Hassel blifvit hållen, nämner han, att han som bäst var sysselsatt med minnestalet öfver Arckenholtz. Att skildra den lärde och ädle forskaren, som han under personligt sammanträffande lärt känna, och som gjort biblioteket och universitetet betydande tjänster, var honom nog ett kärt uppdrag, men det var svårt att finna tillräckliga upplysningar om en man, som tillbragt den verksammaste delen af sin lefnad i utlandet. Han „är stadd i stor brist på subsidier. Vore jag rikare på materialier, torde jag fallit på den tanken att hålla talet på svenska; men nu måste jag fördölja min fattigdom under latinska ord, om hvilka färre domare förmå yttra sig.“ Parentationen tog under sådana förhållanden ännu längre uppskof än minneshögtiden öfver Hassel. G. Rein förmodar, att Porthan under

[1]) Anders Schönberg skref $^4/_7$ 1800 till J. Tengström med anledning af att Porthan sändt honom minnestalet öfver Hassel: „Han är visst mästare i den snart förfallande latinska stylen, den grannare likasom prof. d:r Almquist i Uppsala, som nyligen utgifvit sin sköna oration öfver kröningen“. Porthan-Tengströmska saml.

sin utländska resa besökte Kassel för att där få upplysningar om sin frejdade landsman; ännu efter återkomsten uppsköts dock till den 3 maj 1781 firandet af akten öfver Arckenholtz. Porthan hade för afsikt att trycka äfven detta tal, men planen utfördes icke, och manuskriptet har äfven i detta fall, så vidt man vet, gått förloradt.

X.

Utrikesresa 1779.

Till följd af de bristfälliga kommunikationerna var universitetet ännu på denna tid ganska isoleradt i förhållande till utlandet. Det dröjde åratal, innan underrättelser om äfven det viktigaste, som försiggått i den utländska lärda världen, nådde aurastaden, och vanligen var det medelbart öfver Sverige, som kunskap vanns om nya undervisningsmetoder och nya vetenskapliga synpunkter. Och ännu svagare voro de personliga förbindelserna. En eller annan besökte under studieåren utländska universitet, men sedan fast anställning vunnits, gafs endast undantagsvis tillfälle till vidsträckta vetenskapliga studieresor. Till Stockholm färdades man ofta på de farkoster, som oaflåtligt seglade mellan Åbo och rikets hufvudstad. Där funnos tjänsteangelägenheter och hvarjehanda enskilda intressen att bevaka, och resan var lätt och billig, men bortom rikets gränser reste man sällan.

Så äfven Porthan. Han hade från tidigare år en ganska stor böjelse att resa och fann äfven senare i resorna en behaglig rekreation efter läseterminernas ansträngande studier. Under julferierna besökte han vanligen sitt gamla hem i Viitasaari; julen 1779 var han dock på „jul-resa“ i Österbotten, där medlemmar af morbrodern Gustafs familj, efter hans död 1774, kanske ännu voro bosatta.[1]) Sommarferierna, då brist på sommarvägar gjorde

---

[1]) Bref till C. F. Mennander; Bref till samtida sid. 14.

resor i det inre landet besvärliga, använde han ofta till färder i södra Finland eller till Stockholm, till hvilken stad bekantskaper, arkiv och bibliotek lockade honom. I juni 1771 var Porthan i Stockholm, där han i k. biblioteket sammanträffade med C. C. Gjörwell. Han gjorde också en utflykt till Uppsala.[1] En längre vistelse i Sverige följde sommaren 1772, och den förmodan ligger nära till hands, att han i rikshufvudstaden ville på nära håll följa med bibliotekarietjänstens besättande. Det var nu som han besökte Arckenholtz och förtecknade de böcker denne ville donera till universitetsbiblioteket. Han torde ännu i november hafva kvardröjt i Stockholm. Att han under sommaren 1775 i Stockholm och Uppsala verkade för universitetsbibliotekets intressen har jag i det föregående omtalat.[2]

En vidsträcktare färd till den vetenskapliga forskningens hufvudhärdar i utlandet hade säkert länge legat honom i hågen, men först då hans ekonomiska ställning genom utnämningen till professor blifvit jämförelsevis säkerställd, kunde en sådan plan genomföras. Han kunde nu upplösa sitt pensionat, befria sig från de dagliga omsorger, som hittills ålegat honom, och ägna sig åt att göra sig förtrogen med arbetssättet vid det vetenskapliga lifvets hufvudhärdar i Tyskland.

Han insåg att Åbo universitet hade blifvit efter icke blott på de områden, där han närmast rörde sig, utan äfven annars i fråga om energi vid undervisningen. Han ville väcka universitetet till ny arbetskraft och önskade därför på nära håll göra bekantskap med de tyska professorerna, hvilkas skicklighet och arbetsförmåga han högt skattade.

Äfven universitetsbibliotekets gagn åsyftades. Han hade visserligen afgått från bibliotekariesysslan, men biblioteket var och förblef dock hans ögonsten. En resa genom det protestantiska Tyskland skulle gifva honom förbindelser, hvilka kunde blifva nyttiga för det fortsatta stärkandet af bibliotekets bokförråd.

---

[1]) Kons. prot. $^{28}/_{6}$ 1771.
[2]) Sid. 163.

På våren 1779 gjorde han sig redo. Den 23 april 1779 meddelade han C. F. Mennander, att han hos kansler hade anhållit om permission för att göra en resa till några tyska orter, såsom Göttingen, Leipzig, Halle, Berlin etc. Han ville därvid „se till att tillika kunna gagna vårt fattiga bibliotek" samt söka inhämta vissa underrättelser och kunskaper, som skulle „ligga i hans väg".

Den 18 maj anlände resetillståndet med permission, men han dröjde ännu därefter i Åbo utöfver slutet af maj månad.[1]) Han var närvarande i kons. den 31 maj, men den 17 juni saknades han där och hade således anträdt sin resa.[2]) Medellös som han var, måste han låna medel för resan. I en 1778 promoverad magister, Isak Eneberg, slutligen kyrkoh. i Vehmo, fann han en följeslagare, som ännu som gråhårsman med hänförelse omtalade sin resa med Porthan som sitt gladaste och lärorikaste ungdomsminne.[3])

Porthan förde en „Resejournal", men denna har icke återfunnits, och några få bref från Porthan äro därför hufvudkällorna för vår kunskap om resan. Från Göttingen sände Porthan den 22 juli ett kortfattadt bref till M. J. Alopæus i Borgå, hvilket åtföljdes af en längre skrifvelse, af Porthan själf kallad „Cirkulärbref", som skulle vidare befordras till brodern Sigfrid, pastorn i Helsingfors Cajander samt pastorn i Mäntyharju Z. Cygnæus. Detta bref är af stort värde såsom redogörelse för hans erfarenheter i Göt-

---

[1]) Det hette i kanslerns skrifvelse att K. M. bifallit till Porthans ansökning att uti innevarande maj månad på någon tid få göra en resa till de tyska orterna, dels till vissa bekantskapers ernående uti hans ämne, dels till någon förmåns tillskyndande för akademiens bibliotek.

[2]) Enligt kons. protokoll för denna dag § 8 „fann kons. för godt att anmoda prof. Porthan att under dess resa i de tyska orterna för bibliotekets räkning uppköpa engelska vetenskapssocietetens transaktioner, utom andra böcker, som professoren funne för biblioteket nödige och för skäligt pris kunde öfverkommas; och — — beslöts att till bestridande af kostnaden härvid till prof. utaf biblioteksmedlen skulle lämnas ett förskott af 1,000 rdr sp., äfvensom till inköpande af en injektionsspruta 50 rdr utaf mineralkabinettets besparingsmedlen prof. skulle tillställas."

[3]) G. Rein: *Henrik Gabriel Porthan* sid. 13. Såsom resp. för Porthans disp. „De forma dicendi epidictica" skref han sig Ene*bärg*.

tingen.[1]) Senare den 12 september 1779 sände han från Dresden ett bref till J. Tengström, då docent och informator hos familjen Stockenström i Stockholm, med uppdrag för Tengström att till kanslerssekreteraren Brandell inlämna anhållan om förlängd permission. I detta bref ingå några korta, men värderika upplysningar i synnerhet om den ordning, i hvilken han besökt olika orter och om den resplan han vidare ämnade följa.[2])

Färden begynte med en sjöresa från Åbo till Lybeck, hvilken gick „försvarligen snällt". I Lybeck dröjde han några dagar, vistades därefter omkr. en vecka i Hamburg och anlände i början af juli till sin hufvudstation Göttingen, där han dröjde i fem veckors tid.

Universitetet i Göttingen var en hufvudhärd för de humanistiska och historiska studierna.

Bland män, som medverkade vid denna högskolas grundläggning 1733, nämnes J. L. v. Mosheim, som 1747 blef förste teologieprofessor och kansler och utöfvade ett mäktigt inflytande, hvilket ännu lång tid efter hans död 1755 gjorde sig gällande. Man har kallat honom „den moderna kyrkohistoriens fader". Han gaf kyrkohistorien en riktning till verkligt vetenskaplig utredning af händelsernas sammanhang. Han såg dess uppgift icke i hopandet af lärda enskildheter, utan i uppsökandet af företeelsernas orsaker och de naturliga villkoren för deras framträdande med ständig samvetsgrann hänsyn till källorna. Han sökte befria den kyrkohistoriska forskningen från bundenheten vid dogmer och auktoriteter och sätta ett historiskt betraktelsesätt i stället för det religiös-dogmatiska. Han ville att historien skulle behandlas pragmatiskt med syfte att i möjligaste mån gagna, hvilket kunde ernås genom att historikern angåfve orsakerna till de enskilda historiska företeelserna.[3])

---

[1]) Bref till samtida.

[2]) Porthan-Tengströmska samlingen.

[3]) För Mosheims verksamhet såsom kyrkohistoriker redogör Karl Heussi: *Die Kirchengeschichtschreibung Johann Lorentz von Mosheims,* Gotha 1904.

Den fria forskning Mosheim grundlagt fortlefde efter hans död vid universitetet.

Sedan 1763 verkade i Göttingen Christian Gottlob Heyne, som kan anses såsom tidens främste nyfilolog i nyhumanistisk riktning. Han förkastade det gamla uppfattningssättet, enligt hvilket de klassiska språken borde läras blott för att vinna öfning i deras begagnande och formell förmåga att efterhärma de gamla skriftställarne. Hans mål var att göra de klassiska skriftställarnes, främst skaldernas verk till en förståndets och känslans egendom, och därtill skulle lärarens förklaring af dem syfta. Undervisningen skulle gifva en lefvande åskådning af det antika lifvet i alla dess företeelser. Den klassiska forntiden skulle sättas i förbindelse med samtidens litterära, konstnärliga, religiösa och politiska sträfvanden. Genom föreläsningar, öfningar och utgifna skrifter, i synnerhet nya upplagor af de gamla författarne arbetade han i denna riktning. Nyhumanismen spridde sig genom honom till andra universitet och till elementarskolorna. Det klassiska språkstudiet betraktades numera främst såsom endast ett medel att tillägna sig den klassiska bildningens innehåll.[1])

I likartad riktning gick Johan David Michaelis, som såsom professor först i filosofi (1746), sedan äfven i österländska språk (1750) genomförde en reform af de teologiska studierna på filologisk grund. Han fasthöll för egen del tron på uppenbarelsen, men banade likväl väg för den teologiska rationalismen genom att ställa sig historiskkritiskt till den heliga skrift. Hans undersökningar om Gamla Testamentets skrifter blefvo epokgörande och hans granskning verkade mäktigt till försvagande af den ortodoxa teologin.[2])

Det var också från Göttingen, som initiativet utgick till de historiska studiernas utvidgning i universalhistorisk och kulturhistorisk riktning. Där verkade såsom professor

---

[1]) Chr. G. Heyne f. 1729, 1763 professor i vältalighet och 1764 därjämte universitetsbibliotekarie, † 1812.

[2]) J. D. Michaelis f. 1717, † 1791.

i historia J. Chr. Gatterer[1]), som 1761 utgaf en handbok i universalhistorien, hvilken fick stor betydelse och utkom i nya upplagor och bearbetningar. Gatterer ville finna händelsernas orsaker; man skulle enligt hans mening söka en systematisk insikt i hela följden af de på hvarandra följande och ur hvarandra framgående statsförändringarna, hvarvid äfven kulturhistoriska förhållanden: gudstjänst, husligt lif, politisk författning och lärd bildning skulle upptagas. Utförandet motsvarade icke afsikten, ty han lyckades icke sammangjuta de skilda delarna af sin framställning till ett helt, utan de förblefvo spridda och löst hopfogade. Men han har dock angifvit det mål, till hvilket universalhistorien och kulturhistorien borde sträfva.

Ännu mera än Gatterer inverkade A. L. Schlözer på de historiska studierna. Han vistades i yngre år i Sverige och Ryssland och lärde sig uppskatta den kritiska riktning den svenska forskningen tagit. Publicistiskt anlagd, världsklok och världserfaren, sökte han genom en omfattande skriftställarverksamhet inverka på det offentliga lifvet i Tyskland. Universalhistorien, som vill framställa människans utveckling genom nationerna, kan enligt hans mening icke umbära religions-, handels-, konst- och lärdomshistorien. De stora uppfinningarna äro lika värda historikerns uppmärksamhet som slagen vid Arbela, Zama och Merseburg. Äfven Schlözer saknade emellertid krafter för genomförandet af dessa synpunkter. Hans framställning af universalhistorien vann icke det stora inre sammanhang, som han hade tänkt sig, utan blef en encyklopedisk sammanställning af fakta från olika områden. Porthan godkände honom icke i allo och kallade någon gång hans framställningssätt „epigrammatiskt". Om Schlözers historiska arbeten och den inverkan hans skrifter i nordisk historia haft på Porthan skall jag framdeles tala.[2])

---

[1]) J. Chr. Gatterer f. 1727, † 1799.

[2]) A. L. Schlözer f. 1735, † 1809. Om Gatterer och Schlözer såsom initiativtagare å universalhistoriens och kulturhistoriens fält se närmare E. Schaumkell: *Geschichte der deutschen Kulturgeschichtschreibung,* Leipzig 1905. Jmfr Gunnar Palander: *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana* I, Helsingfors 1901.

Äfven andra namnkunniga lärda voro fästa vid universitetet i Göttingen, och Porthan väntade sig med skäl mycket af bekantskapen med den läroinrättning, där de vetenskapliga sträfvanden, åt hvilka han ägnade sig, hade sina mest betydande representanter. Hans förväntningar blefvo icke svikna. Hvad han i „Cirkulärbrefvet“ meddelar om förhållandena och personerna i Göttingen, vittnar om att han ansåg denna högskola så godt som motsvara idealet af universitet och att han fann de föredömen, som där gåfvos, framför andra efterföljansvärda.

Om universitetets allmänna ställning säger han:

Akademien härstädes är i högsta flor, har käcke lärare och vid pass 900 studenter. Man är utomordenteligen flitig; ifrån kl. 7 om morgonen till 8 om aftonen hålles dageliga kollegier, utom söndagarna och lördags middagarne; och jämväl då läsa några. Då klockan slår, äro alla gator fulla af studenter; men under timmarna ses ej många vanka omkring. De lata spela och dricka inom sina kamrar. Jag har hört på somligas föreläsningar; det är tillåtit att par gångor fritt och utan betalning besöka jämväl de privata, hvilket kallas hospitera. På det sättet skola studenterne underrätta sig, hvilkas kollegier äro dem mest i smaken, och tillhör detta privilegium besynnerligen nykomlingar. Studerandes lefnad är här tämmeligen sedig; undantagandes, att de någon kväll roa sig med att skrika på gatorna och att dueller ibland dem äro mycket i mode; 2:ne som för par dagar sedan duellerat sitta som bäst i carcer. Orten är rätt dyr; de äro få, som året om komma till rätta med 100 dukater; de största knogare gå svårligen ut med 50; de fleste depensera ifrån 100 till 300. Publike föreläsningarne vårdas ej så ifrigt; några läsa 2, andre 3 à 4 timmar i veckan publice, men aldrig uti akademien. Ferier äro nästan inga; högst 14 dagar, och jämväl då läsa en del af professorerne. När en professor läser för 50, 150 à 200 åhörare och får af hvar ifrån 1 till 3 dukater, så förtjänar det att vara flitig; och så hålla de fleste 3 à 4 privata kollegier dageligen. Alla äro dock icke här lika arbetsamma: en i synnerhet skonar sig nog; han är ungkarl, äger någon ärfd förmögenhet och har ej stora behof. — Med hushållsgöromål och annexer sysselsätter man sig ej här såsom hos oss, ej heller med consistoria ecclesiastica; för allt sådant äro professorerne frie. Biblioteket är alldeles förträffligt både till anstalt och val.

Bland universitetslärarne trädde han främst i förbindelse med Heyne, som var eloqventie- och poeseosprofessor

samt bibliotekarie. „Som tyskan går trögt för mig", säger han, „så talar jag med honom latin". Detta aflopp emellertid icke utan svårighet, ty Heynes veka sachsiska uttal gjorde Porthan bryderi. „I synnerhet kostade det på mig i början att veta, det *fel* skulle betyda *vel, sey* vara *seu, schentes* och *maschis* heta *gentes* och *magis*, *dedit* heta *tetit* o. s. v. Då han i kongl. vetenskapssocieteten uppläste en annars rätt vacker afhandling, så förekom mig i synnerhet denna pronunciation rätt underlig." Denna skämtsamma anmärkning karaktäriserar i viss mån situationen mellan de båda lärda herrarna, men man skulle önskat, att Porthan sagt något mera om sin berömde medbroders personlighet och verksamhet.

Bland öfriga lärare i Göttingen var Michaelis den främste. Porthans ganska träffande skildring af honom må här få en plats:

Han arbetar otrol. flitigt; är för öfrigt en kavaljer; går med chamererade kläder och bor präktigt; ser kvick ut, men har en något konstig mine. Hans tyska bibelöfversättning avancerar tämligen. Nu äro Mosis, Jobs, Josuæ, Domare, Ruths och Samuels böcker, Psalmerne, Salomos ordspråk och predikarebok, Jeremias, halfva Esaias samt 1 Maccab. utkomne. 2 Maccab. håller han ej för mödan värdt att öfversätta; besinnar sig ock mycket, om han skall röra vid Salomos höga visa; han tviflar, om den är canonisk, och är därföre i förlägenhet, hurudana anmärkningarna däröfver skola blifva. Om vintrarne läser han ex speciali inductu, för god betalning, Theol. Dogmatica öfver sitt compendium, och Theol. Moralis öfver sina dictata i manuscript. Bägge kollegierna sökas starkt, och säges att ingen af theologerna kan äfven däri göra honom företrädet stridigt. Den nu så anfäktade läran *De satisfactione Cristi,* säga mig studenterne, att han försvarar med en styrka och skicklighet, som ej kan förbättras. Om några af hans satser må hvar och en döma efter sin öfvertygelse; men det är visst, att hans bibelöfversättning är ett verk, som i sitt slag är förträffligt och som en tänkande teolog ej utan skada kan umbära. Så är det ock med hans *Mosaisches Recht;* hans *Gedanken über die Lehre der H. Schrift von Sünde und Genugthuung,* Bremen 1779 8:o samt hans *Einleitung in die Heil. Schriften des neuen bundes* Göttingen 1774 4:o äro ock omisteliga för sådana, som själfve kunna pröfva och döma.

På slutet af cirkulärbrefvet nämner Porthan, att han gjort bekantskap med två ungrare, af hvilka den ena hade pastorat i Ungern, men uppehöll sig i Göttingen för att på permission fortsätta sina studier, och att han höll på att lära sig „litet ungerska“ för att kunna jämföra den med finskan.

Porthans brefstil var öfver hufvud kort och sammanträngd. Han gaf åt sina korrespondenter faktiska notiser, men meddelade dem sällan sina tankar och känslor. Så äfven här, men bakom orden framskymtar dock en stor tillfredsställelse med hvad han upplefvat och erfarit. Det är fliten, ordningen i studierna och det vetenskapliga allvaret, som väcka hans beundran, och han insåg, att man i Åbo hade mycket att lära i detta afseende. En utväg, som vid de tyska universiteten var särskildt ändamålsenlig, kunde dock icke i Åbo tillgripas, nämligen kollegiepengarna, som af studenterna erlades åt professorerna och för dem voro en eggelse att genom flit och ansträngning öka antalet af sina åhörare.

Han nämner icke i cirkulärbrefvet A. L. Schlözer, men Franzén säger om hans beröring med denne: „Bland de namnkunnige män, som han på denna resa lärde känna, var professor Schlözer i Göttingen, som i sin ungdom vistats i Sverige och alltid bibehöll ett kärt minne däraf. Redan då väl emottagen af den nordiske fornforskaren, vann Porthan efteråt genom sina egna bemödanden i samma väg hans synnerliga aktning. Bekantskapen mellan dem underhölls genom brefväxling —.“ Denna af Franzén omtalade korrespondens har gått förlorad, men af Porthans litterära relationer med Schlözer kvarstår ett meddelande, som han gaf till Schlözers mycket spridda tidskrift „Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts“, som innehöll historiska, statistiska och politiska upplysningar äfven om den skandinaviska norden. Schlözer begagnade sig nämligen af Porthans vistelse i Göttingen till att af denne, såsom han säger „lärde och om sitt fädernesslands förhållanden ovanligt kunnige man“ begära upplysningar om Finland för sin tidskrift. Beredvillig såsom

alltid författade Porthan en uppsats, hvilken ännu samma år 1779 infördes i tidskriften under titeln: „Neueste Nachrichten über Finnland, dem europäischen Kanada". [1]) Efter en af Schlözer författad inledning följer här Porthans framställning, som kort och klart redogör för Finlands natur, ekonomiska förhållanden, skilda folkslag, kyrkliga och världsliga administration samt i en särskild afdelning för Åbo stad och Åbo universitet. Slutligen följa Schlözers egna utdrag ur arbeten rörande Finland jämte Porthans därtill fogade anmärkningar.

Det var ännu på denna tid ytterst sällan, som Finland omtalades för den europeiska allmänheten, hvilken öfver hufvud icke ens kände till landets namn. Så mycket viktigare var det att icke vilseleda genom lösa hugskott, utan gifva endast hvad som var fullt objektivt och sakenligt, och i detta afseende förtjänar Porthan stort erkännande. I uppsatsen finnes intet, som skulle vittna om en ensidig ståndpunkt. Särskildt må hans riktiga karaktäristik af språkförhållandena framhållas. De finska invånarne hafva, säger han, sin gudstjänst på finska och äro försedda med alla för allmogeundervisningen nödiga böcker på detta språk. „Men alla ståndspersoner och alla, som blott fått någon uppfostran, förstå och tala äfven svenska. Skrifter som ingifvas till domstolarna måste äfven, liksom protokoll och domar, vara svenska. Likväl sker förhör och undersökning, om personer af allmogen stå till rätta och tvista med hvarandra, på finska; för deras skull är äfven den svenska lagboken öfversatt till finska; och alla allmänna publikationer och förordningar, som sändas till finska nejder, tryckas på finska. Sålunda förblir detta språk inom sina gamla gränser och kan aldrig någonsin uttrângas genom svenskan." — I korthet har Porthan här sagt, hvad som behöfde sägas för att karaktärisera finskans ställning i landet.

Förbindelsen med Schlözer underhölls sedermera genom brefväxling. Porthan meddelade Schlözer i en eller annan form resultaten af sina historiska forskningar.

---

[1]) Bref till samtida sid. 16; äfven not 22.

Lika litet som Schlözer omtalas Gatterer i cirkulärbrefvet, men ur en anmärkning i Porthans Chronicon episcoporum framgår, att han blef bekant äfven med denne. Han säger nämligen, att Gatterer visade honom en afskrift af den såsom forskare på det finska språkområdet berömde J. E. Fischers handskrifna ordbok öfver de finska språken.[1]

Denna i förbigående gifna notis talar om att han begagnade sig af vistelsen i Göttingen till ingående finsk-ugriska språkstudier och det var också i sådant syfte, som han knöt bekantskap med de två ungrare, som i cirkulärbrefvet omtalas. Han nämner icke deras namn, men det har lyckats att identifiera den ene af dem. Bland Porthans i universitetsbiblioteket i Helsingfors förvarade papper finnes nämligen ett bref till honom, dat. Göttingen d. 13 aug. 1779, från en ungersk pastor, David Perlaky, däri brefskrifvaren i korthet redogör för ungerskans egenheter i artiklar, deklinationer, konjugationer m. m. Porthan hade utan tvifvel bedt ungraren, densamme som han i cirkulärbrefvet betecknar såsom pastor på permission, gifva honom skriftliga anteckningar, hvilken begäran denne tillmötesgick. Porthans ungerska språkstudier, hvilka blefvo af betydelse för hans allmänna språkliga och historiska forskningar, fortsattes således intill slutet af hans vistelse i Göttingen.[2]

Från denna stad, som hos honom kvarlämnade synnerligen rika och angenäma minnen, gick hans färd till Kassel, där den numera aflidne Johan Arckenholtz hade tillbragt den verksammaste delen af sitt lif. Han dröjde där en hel vecka, hvilket ger stöd åt G. Reins mening, att han var sysselsatt med att samla material till J. Arckenholtz' biografi, som han såsom nämndt (sid. 179) i Åbo hade börjat utarbeta. Sedan gjorde han korta besök i de

---

[1]) Chronicon episcoporum part. VI sid. 82: „cum Gottingiæ versantibus copiam illud (Vocabularium Fischerianum) inspiciendi celeb. Gatterer nobis indulgeret".

[2]) E. N. Setälä: *Lisiä suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon historiaan,* Suomi III, 5. Brefvet är aftryckt bland bilagorna till prof. Setäläs uppsats. — David Perlaky f. 1754 afslutade sina studier i Göttingen, var slutligen prost i Kemenesalja i Ungern; † 1802.

sachsiska städerna Gotha, Erfurt, Weimar, Jena, Halle, Leipzig och Dresden. G. Rein förmodar, att han i Leipzig sammanträffade med den såsom teolog och ännu mera såsom filolog utmärkte Ernesti, som han värderade såsom en af de nyhumanistiska studiernas främsta och mest snillrika uppbärare och hvars arbeten han i sin akademiska undervisning flitigt använde. Detta är troligt, men vi hafva intet meddelande därom.

Från Dresden skref han, såsom nämndt, till J. Tengström i fråga om förlängd permission och omtalade i brefvet sin resa i följande ord:

Jag har, Gudi lof! hela tiden haft hälsan, vistades några dar i Lübeck, 1 vecka i Hamburg, 5 d:o i Göttingen, vid pass 1 i Kassel, en och annan dag i Gotha, Erfurt, Weimar, Jena, Halle, Leipzig; tänker härifrån öfver Wittenberg resa till Berlin, Greifswald och Stralsund samt så med posten till Ystad. Mitt hufvudärende, att skaffa mig bekantskaper och idée om tyska bokhandeln har jag vunnit, och har jag något smått med mig, men får i vår öfver det mesta. Jag hoppas resan skall ej blifva onyttig hvarken för mig eller vårt universitet.

Enligt den plan han här anger gick färden öfver Wittenberg till Berlin. Där knöt han bekantskap med den för omfattande litterär verksamhet bekante bokhandlaren Kr. Fr. Nicolai, med hvilken han ännu under sina sista lefnadsår korresponderade. Berlin var ett hufvudsäte för den neologiska riktningen inom teologin, bland hvars gynnare Nicolai, med hvilken i den litterära världen betydande man han sedermera korresponderade, räknades, och man kan förutsätta att Porthans vistelse i Berlin icke blef utan inflytande på hans tänkesätt i teologiska frågor. Där sammanträffade han äfven med den judiska filosofen Josef Mendelssohn, hvarom Franzén berättar: — då han till honom hade framlämnat ett rekommendationsbref, lät Mendelssohn bära det ut för att uppbrytas af en kristen, ty det var sabbatsdag, på hvilken den judiske filosofen ej ansåg ens den lilla mödan, att bryta upp ett bref, loflig. Att läsa det fann han sig dock icke förhindrad. „Det föreföll mig nog fariseiskt“, sade Porthan. „Men det torde

kunna jämföras med Socratis befallning att offra en tupp åt Æsculapius".

Sedan besökte han Greifswald och Stralsund, men reste icke därefter, såsom han i Dresden tänkt sig, direkt till Sverige, utan gjorde ett besök i Köpenhamn, där han dröjde jämförelsevis länge, hvartill den förlängda permissionen gaf honom tillfälle. Det var framför allt Danmarks betydande historiker han där ville lära känna. Han uppsökte den berömde historieskrifvaren P. Fr. Suhm, med hvilken han sedermera korresponderade och utbytte skrifter. Ännu år 1788 ihågkom han den ynnest, med hvilken han under vistelsen i Köpenhamn bemöttes af Suhm.[1]) Med dennes lärjunge, den mångsidigt bildade Rasmus Nyerup brefväxlade han ännu under sina sista lefnadsår. Han hade ett godt intryck af den litterära världen i Danmark och förblef sedermera en vän af dansk bildning och dansk vetenskap.

Återresan gick öfver Sverige genom Stockholm med en utflykt till Uppsala, såsom framgår af ett bref till Mennander af den 6 juni 1780, där han tackar denne för senast „i vintras" bevisad ynnest. Ännu den 3 december saknades han i konsistorium, men den 16 var han närvarande efter omkring ett halft års frånvaro. Han skulle kanske förlängt sin vistelse i utlandet, om icke, såsom J. Tengström antyder, bristande tillgångar och tanken på det maktpåliggande värf, som i hemlandet förelåg, skulle hindrat.[2])

Hvilka voro resultaten af denna Porthans enda utrikesresa? Svaret på frågan kan svårligen blifva fullt tillfredsställande, då intet utförligare yttrande af honom själf före-

[1]) Peter Fredrik Suhm f. 1728, † 1798 var utmärkt både som historisk samlare och skriftställare. Han utgaf 7 band af „Historie af Danmark", hvilket arbete fortsattes af andra. Han ägde en stor och dyrbar boksamling, som han några år före sin död skänkte åt k. biblioteket i Köpenhamn. — Suhms medarbetare Rasmus Nyerup f. 1759, † 1829 var en flitig granskare, som i synnerhet bearbetade litteraturhistorien, men behandlade äfven andra grenar af Danmarks historia.

[2]) Jmfr Fritz Arnheim: *Göttinger Studenten und Professoren im Jahre 1779.* Reiseeindrücke des finnländischen Historikers Heinrich Gabriel Porthan, Finnländische Rundschau II 1903, sid. 11 ff.

ligger. De korta orden i brefvet till Tengström: „Mitt hufvudärende, att skaffa mig bekantskaper och idée om den tyska bokhandeln, har jag vunnit. — Jag hoppas resan skall ej blifva onyttig hvarken för mig eller för vårt universitet“, tala om en stor tillfredsställelse, men gifva icke anledning till omfattande slutsatser. Han fäster här ett hufvudsakligt afseende vid det gagn han kunnat göra universitetsbiblioteket, hvars intresse han under resan, enligt kons. uppdrag, särskildt skulle öfvervaka och antyder, att han gjort framsteg i hvad som hörde till hans ställning vid universitetet. Han hade, såsom äfven cirkulärbrefvet anger, vunnit en oskattbar inblick i de tyska universitetslärarnes arbete och hoppades att återkommen till Åbo enligt deras föredöme kunna verka för Åbo akademis förkofran.

Af större betydelse var dock säkerligen den kunskap han fick om de vetenskapliga riktningar och den världsåskådning, som i det protestantiska Tyskland hade uppkommit. Han var icke vid sin ankomst till Tyskland obekant därmed och särskildt var han förtrogen med den tyska kritiska metoden, men den personliga beröringen med män sådana som Michaelis och Heyne verkade värmande, lifvande och höjande.

Han återvände såsom en ännu mera deciderad anhängare än förut af den tyska nyhumanismen, sådan den representerades af dessa och andra betydande lärare.

Göttingerskolans intresse för kulturhistorisk forskning bidrog att stärka hans håg för bearbetandet af Finlands kulturhistoria, som efter återkomsten allt mera tog honom i anspråk. Särskildt var i detta afseende beröringen med Schlözer af vikt, hvarigenom hans uppmärksamhet ännu mera än förut riktades till de i Ryssland bosatta finskugriska folken. Den kunskap i ungerskan han vann i Göttingen var också den af värde.

Men jag misstager mig kanske icke, om jag högre än något annat skattar inflytandet af den nya religiösa världsåskådning han såg uppspira i Tyskland. Där nöjde man sig icke mera med endast en rationalistisk teori, sådan som den wolffska skolans, utan gick till en väsentligen

på filologisk och historisk bas byggd kritik af själfva den grund, på hvilken ortodoxins byggnad blifvit rest. Michaelis stod främst i ledet, och mycket tyder på att Porthan i allt väsentligt godkände de synpunkter denne förfäktade. I sina föreläsningar prisade han, ej mindre än i cirkulärbrefvet Michaelis såsom den icke mindre i religiösa än filologiska spörsmål framför andra kunskapsrike och skarpsinnige. Liksom Michaelis iakttog han, med all sin böjelse för neologi, en varsam måtta gentemot ytterlighetsmännen, befarande att en skepticism, som utan tillräckligt faktiskt stöd vände sig mot kristendomens positiva innehåll, komme att leda till otro och gudsförnekelse. Han var icke blind för Michaelis' personliga svagheter men ansåg hans verk vara förträffliga och oumbärliga för tänkande teologer.

Porthan delade med varm öfvertygelse de tyska nyhumanisternas tro på förnuftets makt att föra människan framåt och lösa lifvets högsta spörsmål. Han förblef denna världsåskådning, som under vistelsen i Tyskland befästats, trogen intill det sista. Han älskade icke att angripa andra för deras meningar, men hans uppfattning gjorde sig dock med kraft gällande i synnerhet i och genom hans mångsidiga lärarverksamhet, till hvilken jag nu öfvergår.

XI.

Offentliga föreläsningar. Privata kurser.

De humanistiska studierna voro på den tid, då Porthan tillträdde sin professur, fortfarande svagt representerade vid Åbo universitet. Den juridiska fakulteten fick 1778 i Matthias Calonius en professor, som stod högt i humanistisk bildning, men i den filosofiska fakulteten företräddes de filosofiska, historiska och filologiska ämnena af män, som otillräckligt eller alls icke kunde föra studierna framåt. Lars Lefrén var intresserad af religiösa frågor, i hvilka han närmade sig till pietisterna, men var såsom lingvarum professor improduktiv och föga verksam. Professorn i logik och metafysik V. R. Nääf, som 1779 inträdde i teologiska fakulteten, var icke stort bättre. Hans efterträdare Olof Schalberg var rent af oduglig. Professuren i historia och praktisk filosofi uppbars allt ännu af Johan Bilmark, hvars vetenskapliga ståndpunkt var ganska föråldrad.

På de ekonomiska och naturvetenskapliga områdena fanns icke heller numera den fart, som hade utmärkt frihetstiden. P. Kalm och P. A. Gadd hade redan längesedan uppnått höjdpunkten af sin verksamhet. Kalm efterträddes 1780 af Salomon Kreander, som var sjuklig och icke hann uträtta stort under sin korta lefnad (f. 1755 † 1792). Det kan också märkas, att den akademiska ungdomen icke på samma sätt som förut var intresserad för dessa studier.

Men det gick nu raskt uppåt. Det var en brytningstid i universitetets lif, då den gamla generationen gick undan

för att efterträdas af Calonius, Porthan, Jakob Tengström, Johan Gadolin, G. G. Hällström o. a., hvilkas namn med ära äro inskrifna i vår högskolas annaler. Porthan gick främst bland desse och hade oaflåtligt målet att höja universitetets och professorsståndets anseende i sikte. Huru han därvid förfor skall jag i det följande söka angifva.

Bland källor i detta ämne äro de i särskilda bibliotek förvarade handskrifna anteckningarna till Porthans föreläsningar af stort värde. Häften med sådana anteckningar finnas i universitetsbiblioteket i Helsingfors, Statens historiska museum, Åbo stads bibliotek, Borgå lyceibibliotek och Svenska Litteratursällskapets i Finland arkiv till ett antal af omkr. 40 volymer, af hvilka flere äro duplettexemplar till en och samma under skilda läseterminer föredragna kurs. Redigeringen har för det mesta berott på åhöraren och man finner icke här den lefvande framställning, som gaf Porthans föredrag dess färg, men metoden och syftet framstå i ganska klara drag. Porthans brefväxling och den tradition, som nått oss genom minnesgoda berättare, gifva ytterligare bidrag. [1])

Porthan var såsom professor skyldig att offentligt föreläsa fyra timmar i veckan under föreläsningsterminerna, som enligt dåvarande akademisk vana varade från början af oktober till omkr. 15 dec. och från början af februari till medlet af maj. Han hade, såsom ofvan nämndes (sid. 174), före sin utländska resa alternativt till behandling vid dessa offentliga lektioner upptagit den romerska prosan eller poesin, så att den ena branschen under det löpande läseåret behandlades publice, medan den andra förlades till den privata undervisningen, som icke var honom genom ämbetsplikt föreskrifven, men som han bedref med stor ifver. Men nu genomfördes från läseåret 1779—80 den

[1]) Jmfr Gunnar Palander: *Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana* (Henrik Gabriel Porthan såsom universitetslärare), Helsingfors 1902; Suomen uudemmasta historiasta, julk. Joh. Rich. Danielson III s. 1—222.

förändring, att den publika undervisningen omfattade såväl prosaiska som poetiska arbeten, hvilka behandlades sida vid sida efter lämplig anordning. Den privata undervisningen ägnades, såvidt hans egen professur angick, åt retoriken, poetiken, antikviteterna och litteraturhistorien. Men därjämte upptog han andra ämnen, i hvilka han trodde sig kunna bidraga till studenternas litterära och vetenskapliga bildning.

Vi ha ett yttrande af honom själf, i hvilket han anger huru träget han var sysselsatt med undervisningen. I ett bref till C. F. Mennander af den 25 april 1783 säger Porthan, med anledning af att konsistorium, på den föga omtyckte prokanslern Jakob Haartmans initiativ, fått emottaga en anmärkning rörande professorernas flit: „Här som annorstädes, nu som förr, skolka somlige hvad de kunna; men så arbeta andre desto flitigare. Likväl skäras alla öfver en kam; och det kostar på, när man med all nit söker göra sin syssla, att till belöning erhålla skrupenser. Jag läser, utom mine publike timmar, 12 timmar i veckan; repeterar publike lektionerne dessutom i 2 timmar; har nationsmöten hvarje onsdag och lördag i tre timmar samt mottager och rättar studenternas scripta samma dagar ifrån kl. 7 om morgonen till kl. 12. Mera tyckes ej heller en tysk professor kunna medhinna. Tid behöfve vi ock att bereda oss, att självfve läsa (på det vi ej om 10 år skola vara alldeles ur modet med vår lärdom) och syssla med en hop andra litteräre göromål. Åtskillige af mine colleger äro visserligen ej heller ledige. Och likafullt förehålles oss samtligen vår försumlighet. Bästa partiet som vi kunne taga lär förmodligen blifva, att hädanefter blifva sådane som man afmålar oss, och endast tillika vänja oss vid ett åsnetålamod eller obekymmersamhet om hvad man säger åt och om oss.“ Det var icke Porthans vana att prisa sin egen verksamhet, men med skäl kände han sig sårad af att inbegripas i ett orättvist klander. Den af honom här sistantydda utvägen, att slå sig på bekvämlighet, valde han icke; han höll tvärtom ut i samma fart termin efter termin och år efter år. Han var enligt ofvanstående

uppgift för akademiska göromål upptagen 34 timmar i veckan, hvarutom han för en del af dessa timmar behöfde allvarlig förberedelse. Därtill kom granskningen af studenternas disputationer, som i synnerhet på slutet af läseåret plägade göra honom ej ringa bryderi, då ju studenterna ofta först under vårterminens sista veckor blefvo färdiga med sina prof.

I kons. protokoll för den 21 juni 1781 ingår ett annat yttrande af Porthan, som äfven det karaktäriserar hans nit såsom akademisk lärare. En studerande C. G. Argillander samt kandidaterne J. Mollin och D. Starck hade under Porthans inseende utarbetat disputationsprof, men blifvit så sent färdiga med dem, att de icke kunnat under terminen ventileras. [1]) Prokanslern hade därför icke bifallit till ventilation. Men Porthan ansåg, att intet hinder fanns för ventilering af disputationer äfven under ferierna. Sådant hade händt förut vid rikets akademier. „Att höga öfverheten förunnat såväl professorerne som de studerande vid akademierne den förmån, att vissa månader af året få taga sig hvila från sina göromål, mente prof. icke böra tydas därhän, likasom vore det förbudet, att under sådana hvilotider med ämbetssysslorna sig befatta, ifall någons lägenhet och omständigheter honom därtill skulle föranlåta. Prof. vore såväl som någon annan mån om att få nyttja den af k. nåd förunte ledighet till sin hälsas skötande; men kunde ock icke se, huru det honom kunde förmenas, i fall han sådant begärte, att jämväl hela sommaren hålla offentelige föreläsningar: i anseende hvartill prof. icke eller fann det vara mera otillåteligt att öfva ungdomen medels disputerande, helst som äfven denna sommar väl så stort antal studerande komme att vistas i staden, som under mången höstetermin sig här plägar uppehålla; för hvilken orsak professoren ock visste, att några herrar professorer jämväl ärnade fortfara att gå dem med undervisning till handa.“ Porthan framhöll ytterligare, huru ömmande de skäl voro, som talade för att de ifrågavarande författarne under ferien

[1]) Vårterminen afslutades midsommartiden.

skulle få försvara sina afhandlingar. Biskopen och prokanslern Haartman motsatte sig Porthans yrkande, och kons. resolverade att endast Starck, som var stipendiat vid Uppsala universitet och därför svårligen kunde vistas i Åbo under den kommande höstterminen, skulle få disputera under ferien, ett medgifvande, hvaraf denne dock slutligen icke begagnade sig.

Porthan gick således ända därhän i nit, att han var redo att t. o. m. under feriema vidhålla med sin undervisning. Det hände att hans privata undervisning gick in på sommarferien eller begynte före höstterminens början. 1770 öppnade han såsom docent en kurs öfver Pufendorf d. 27 augusti.

I sin offentliga undervisning om den romerska litteraturen fortgick Porthan i Hassels riktning, hvilken han redan såsom docent hade följt. Men han genomförde en djupare uppfattning af antiken i dess egendomlighet och åtskillnad från den moderna kulturen. Nyhumanismen fick nu en betydelse för vårt bildningslif, som blef i många afseenden bestämmande ända intill medlet af det följande århundradet. Syftet var icke blott att undervisa i romarspråket såsom ett praktiskt nyttigt kunskapsämne, utan framför allt att lära studenterna att tillägna sig den klassiska andan och göra antikens uppfattning af det sanna och sköna gällande i lifvet.

Kunskap i latinska språket och litteraturen var enligt hans mening oundgänglig för en högre bildning och för upprätthållandet af förbindelserna med öfriga bildade folk. Han blef upprörd, då han märkte en sträfvan att göra sig fri från latinet och gaf sin förtrytelse luft t. ex. med anledning af ett förslag att minska latinstudiet för medicinare i Uppsala i följande ord till M. Calonius:

— men så måste ock medges att Thunbergs förslag var så dumt, inpertinent och fördärfveligt, att man kunde säga med Juvenalis: Difficile est Satyram non scribere! Bevare Gud, att då ungdomen, hvad hellre är, mer och mer lägger all soliditet å sido, medici alldeles skola uppmuntras att bli idel olärde

kvacksalfvåre! Är det rimligt, är det anständigt af en professor att föreslå t. ex. att de, som skola vid akademierna promoveras till doktorer, ej skola behöfva kunna latin. Till och med i Frankrike, där alla vetenskaper långt bekvämligare än hos oss kunde trakteras på modersmålet, har intill nuvarande förvirringsperiod af alla med. doktorer begärts latinska specimina. Vi skulle då, framför alla andra länder i Europa, gifva våre medici fribref på barbarie![1]

Af stor betydelse för latinstudiets höjande var att han själf var ett mönster för sina elever i latinsk såväl poetisk som prosaisk framställningskonst och kunde täfla med tidens bästa latinister, då han offentligen uppträdde såsom skald eller talare på romarspråket. Ett par exempel på hans förmåga i denna riktning må här anföras.

Det dedikationspoem till kanslern, grefve Klas Ekeblad, som föregår Historia bibliothecæ, lyder med lycklig och klangfull imitation af Horatius:

Ignosce mitis, qvod mea pagina
Audet gerentem pro patria graves
Curas adire te, tuosque
Ante oculos male culta prodit.

Gazam conatur pandere sedula,
Amœna musarum arva colentibus
Sacram, Tuo lætis favore
Hic studiisqve bonis dicatam.

Qvam liberalis munere splendido
Auxisti, et almæ pignora gratiæ
Qvæ continet, Tuæqve curæ
Maxima tot monumenta servat.

Audaciam qvod addidit & mihi
Sacrandæ opellæ, Vir, Tibi, Maxime,
Nostrisqve, Mæcenas, camœnis,
Usqve pio celebrande plectro.

---

[1]) Bref till Calonius $^{11}/_{11}$ 1793; orden syfta på den berömde resanden och botanisten, slutligen professorn i med. och bot. vid Uppsala universitet K. P. Thunberg.

På verkligt ciceroniansk prosa började han sitt minnestal öfver Henrik Hassel med orden:

Jacturam ante hos viginti menses Camœnæ auraicæ fecerunt tam gravem, decore orbatæ sunt tanto, literarum sapientiæqve amiserunt antistitem tam venerabilem, tantis doctrinæ opibus, tanta experientia, fide, auctoritate, tantisqve in rem nostram academicam meritis eminentem; ut non modo omnium qvi ad literariam hanc civitatem pertinent, pectora animosque tam acerbi vulneris sensus vehementer perturbaret, verum etiam qvotqvot intra præterlapsi proxime semisæculi spatium, in almæ hujus matris foti educatiqve gremio, gratam et amicam in musas nostras conservant mentem, hac illorum clade graviter commoverentur. [1])

Liksom han såsom latinsk författare sökte efterhärma de gamla klassikerna, så ledde han sina elever såsom föreläsare till kunskap om den romerska guldålderns författare, hvilka han betraktade såsom förebilder framför andra. Universitetskonstitutionerna föreskrefvo, att den klassiska romerska litteraturen främst skulle komma i fråga, och Porthans smak och mening om hvad som var nyttigt för

[1]) Dedikationen till Ekeblad lyder i öfversättning:

Förlåt att detta mitt blad vågar nalkas dig, en man, som har tunga omsorger för fäderneslandet att bära, och framträder illa vårdadt inför dina ögon. Det söker omsorgsfullt redogöra för den skatt, som är helig för alla, som odla sånggudinnornas älskliga fält, och som är invigd åt dina gunstlingar och åt de ädla studierna. Denna skatt har du frikostigt förstorat genom en glänsande gåfva; den innesluter underpanter af huld nåd och bevarar många minnesmärken af din omvårdnad. Det var detta som gaf äfven mig djärfheten, att åt dig hälga mitt arbete, åt dig, du högtstående man och Mæcenas, som ständigt skall firas af våra sånggudinnor med den vördnadsfulla lyrans toner.

Inledningsorden till talet öfver Hassel lyda i öfversättning:

Sånggudinnorna vid Auras stränder hafva för tjugu månader sedan lidit en så hård förlust, de hafva blifvit beröfvade en sådan prydnad, de hafva förlorat en så vördnadsvärd ledare i litteratur och vishet, framstående genom så stor och rik lärdom, genom så stor erfarenhet, tillförlitlighet, auktoritet och förtjänst om vår akademi, att känslan af ett så bittert sår icke blott häftigt oroade hjärtat och sinnet hos alla dem, som höra till detta litterära samfund, utan att äfven de, som under det sistförflutna halfseklet blifvit omhuldade och uppfostrade i denna hulda moders sköte och bevara ett tacksamt och vänligt sinne till våra sånggudinnor, blefvo djupt upprörda öfver den olycka, som träffat dem.

studenterna öfverensstämde därmed. Han höll sig därför nästan uteslutande till guldålderns författare. Hans hufvudauktor var Cicero, hvars skrifter De oratore, De officiis, Lælius och Cato major samt tal i urval han växelvis förklarade. Någon gång möta oss i hans föreläsningsuppgifter äfven andra prosaiska verk: Sallustii Catilina och Jugurtha, delar af Livius samt Plinii Panegyricus. Inom poesin är hans förkärlek för guldåldern ännu mera påfallande. Vergilii Æneid och Georgica, Horatii så godt som alla arbeten samt Ovidii Metamorfoser äro nämnda i hans prelektionsuppgifter.

Att göra vidlyftigare anteckningar öfver dessa interpretationskollegier tyckes icke varit vanligt, kanske därför att den latinska texten, som åhörarne hade till hands, redan i och för sig gaf tillräckligt stöd åt minnet. Vi känna därför jämförelsevis litet i detalj om dem. Men den allmänna karaktären af Porthans publika föreläsningar har Franzén angifvit i följande ord:

Hans siste företrädare, kanslirådet Hassel, hade väl redan bragt det latinska språket i nytt flor. Men Porthan förenade med omsorgen om stilens renhet, hvari hans egen penna gaf ett ciceronianskt exempel, en estetisk undervisning i den romerska vitterheten. Med de förnämste af den gyllene ålderns författare gjorde han ungdomen bekant på ett sätt, som gaf dem på en gång grundlig insikt i den klassiska fornvärlden och en liflig känsla af skönheten i dess mästerverk. Hvad han af dem meddelade och förklarade gjorde hos hans åhörare ett outplånligt intryck. Därtill bidrog äfven det själfulla föredraget af hans välljudande röst. Man tyckte sig höra Cicero själf tala; och då han föreläste Virgilii och Horatii verser, lärde han ungdomen att fatta deras välljud mindre genom metrikens konstreglor, än därigenom, att han själf iakttog såväl rytm som meter, skilde mellan accent och kvantitet och förlikte striden mellan det grammatikaliska sammanhanget och den metriska takten.

De romerska mönstren upptogo hans offentliga föreläsningar; i de enskilda förklarade han teorin af vältaligheten och skaldekonsten, den förra med ledning af Ernesti och Cicero själf, öfver hvars bok De oratore han offentligen föreläste. Hvad poetiken angår hade han öfver den gjort ett eget utkast, men trodde, att den bäst skulle läras genom flitig läsning af ypperliga skalder.

Detta yttrande af en af Porthans lärjungar bekräftas af två kollegiehäften, de enda som, så vidt man vet, kommit till våra dagar: „Annotationer vid Virgilii Georgicon samlade vid Herr Professor Porthans publica collegier", hvilka anteckningar troligen nedskrifvits under höstterminen 1790 och omfatta första boken af Georgicon och „Anmärkningar till Horatii Flacci Ars Poetica af kanslirådet och riddaren Henric Gabriel Porthan" med årtalet 1792. [1])

Att döma af det kortfattade häftet om Vergilii Georgicon anslöt sig Porthan i sin tolkning till nyhumanismens mest betydande företrädare i Tyskland, Heyne och Voss. [2]) I främsta rummet vinnlade han sig om att gifva sina åhörare en fullständig öfversättning af den latinska texten. Om myterna gjordes anmärkningar, hvilka af antecknaren flitigt annoterats. Äfven annars lifvades åhörarne till uppmärksamhet. Utvidgningar gjordes på historiens och geografins områden samt in på det praktiska lifvets frågor, med hvilka många anknytningspunkter funnos. Han anmärker bl. a., att romarne hade två fester, en bön och åkallelsefest för grödan om våren, om hösten åter (jultiden vid pass) en tacksamhetsfest, hvadan våra julkalaser än ha sitt ursprung. Romarnes tröskning af säden jämföres med finnarnas bruk att torka och tröska säden i rior. Äfven en och annan skämtsam antydning har funnit sin plats i annotationerna. Med anledning af Vergilii ord: „tum mollissima vina" (näml. om våren) säger han: ljufliga, ej så sträfva, ty de ha då legat öfver vintern, som ersatt det vi igenom kypra inom kort tid uträtta. Att kypra vin visste de gamla ej af. Nu har den konsten stigit både till godt och ondt, så att vill man ej dricka döden på sig, bör man vara försedd med liqvor vini probaturus. I det hela tyckas föreläsningarna varit väl ägnade att rycka åhörarne med och gifva dem intresse för den dikt som behandlades.

[1]) Det förra häftet har tillhört kanslirådet C. Synnerberg, som numera skänkt det till universitetsbiblioteket; det senare förvaras sedan en längre tid tillbaka i universitetsbiblioteket.

[2]) C. Synnerberg: *Från H. G. Porthans föreläsningar;* Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland 1905 sid. 125 ff.

Anteckningarna gifva vid handen, att Porthan endast undantagsvis inlät sig på utläggning af rent språkliga och grammatikaliska ämnen, utan tvifvel emedan han icke ville störa helhetsintrycket vid läsningen. Ej heller upptog han estetiska spörsmål.

Kursen hölls hufvudsakligen på svenska, hvilket var själffallet, då den till väsentlig del afsåg att återgifva texten. Dock hände det att en latinsk vändning eller fras insmög sig i föredraget.

Anteckningarna om Ars Poetica föregås af en på latin skrifven kurs i poetiken, som utgör en systematisk sammanställning af Horatii poetiska regler, hvilka oaflåtligt citeras, dock så att föreläsaren i enskilda punkter afvikit från Horatius eller upptagit sådant, som den romerske skalden icke berör.[1]) Måhända föreligger här i afskrift efter något af de exemplar, som cirkulerade bland studenterna, den poetik, till hvilken Porthan, enligt Franzéns nyss anförda ord, gjorde ett eget utkast. Kursen är af intresse såsom den enda något utförligare sammanfattning vi äga af Porthan af läran om poesin.

Grundtanken är här liksom i Horatii Ars Poetica, att det nöjsamma bör förbindas med det nyttiga, så att allas bifall må vinnas; och detta gäller såväl om formen som innehållet. För ett godt skaldeverk fordras: en tankegång, som tilltalar det mänskliga förståndet, en poetisk gestaltning, som återger naturen och tilltalar fantasin, en känsla, som inverkar på hjärtat, korthet, hvarigenom poesin skiljer sig från vältaligheten, samt sannolikhet så i det hela som i karaktärsteckningen och i uttrycket för känslostämningen. För skaldens utbildning behöfves studium af filosofin, sedeläran och samhällsläran samt erfarenhet om det mänskliga lifvet. Formen bör vara klar och ren i språk, stil samt uttryckssätt. Onaturliga och olämpliga prydnader böra undvikas. Stilen skall lämpas till innehållet och till den art af poesi, till hvilken skaldeverket hör. Skalden skall undfly dunkelhet och falsk originalitet.

---

[1]) F. Gustafsson: *Porthans poetik* i Sv. Litter. s:ts i Finl. Förh. o. upps. 21 sid. 148 ff.

Innan skalden går till verket, bör han pröfva sina krafter och se till att han icke väljer ett ämne, som öfverstiger dem. Han måste lefva för sin konst, ty annars blir han sällan en framstående skald. Dock tillägger Porthan här försiktigt, liksom till varning för de unga, att detta icke gäller om dem som öfva sig, utan om dem, som vilja framträda som poetiska författare.

I det följande beröras poesins olika arter, bland dem i synnerhet dramat. Kursen afslutas med kortfattade notiser om den antika och moderna poesins historia och om den litteratur, som behandlar poetiken.

Efter denna latinska afdelning, som i häftet är ett helt för sig, följa de egentliga föreläsningsanteckningarna, som föregås af en alldeles kort på svenska sammanfattad öfverblick af skaldekonstens teori.

Porthan betonar den tanke, som var bestämmande för hela hans undervisning i poetik, att poetiken icke kan göra någon till skald, om man ej af naturen har fallenhet därtill, men att den bör studeras för allmän bildnings skull, „för att skaffa sig en sund smak och skicklighet att kunna döma om ett skaldestycke". Ännu viktigare än att studera skaldekonstens teori är att läsa vackra skaldestycken, ty därigenom förbättras hjärtat, uppöfvas inbillningskraften och förädlas känslorna.

Skalden bör smickra och förnöja fantasin och förmedels vackra, kvicka och ädla tankar röra både hjärtat och förståndet, hvartill fordras en fin smak. Han bör följa naturen och kan upptaga äfven det fula, ty det framkallar nöje, då det väl efterapas af en målare eller skald. Men Porthan är alltför mycket klassiker för att tänka sig att det fula i hela sin utsträckning kunde få plats i poesin. Den som har fin smak väljer, säger han, alltid sådana ämnen, som ej såra anständigheten. En skald bör hafva en liflig inbillningskraft och en fin smak samt höja sig till poetisk entusiasm, då han ger uttryck åt starka och lifliga känslor.

Därefter heter det: Nu skola vi öfvergå till auktor, och så genomgås Ars Poetica från början till slutet med

syfte att ge åhörarne en klar och fullständig kunskap såväl om textens innehåll som om de sakförhållanden, på hvilka poemet syftar. Tolkningen är hållen i bred stil, rättar sig mindre efter ordalydelsen hos Horatius än efter meningen och synes icke varit afsedd att ge direkt ledning till en exakt öfversättning. Hänsyftningar på senare tiders litterära förhållanden saknas icke, men främst lägges dock vikt på realförklaringar. Ett exempel därpå må anföras. I början af dikten yrkar Horatius, att skalden bör hålla sig till sitt ämne och säger jämförande: Kanske du lyckligt förstår måla en cypress, men hvad gagnar det, om den som betalar taflan vill föreställas simmande hjälplös från sitt sönderslagna skepp. Därtill anmärker Porthan:

Till att förstå detta måste man påminna sig, att när någon hos de gamla var i sjönöd, anropades Neptunus med löfte om något offer, i fall de skulle med lif undslippa faran. De som då blifvit frälste ansågo för en samvetsplikt att fullgöra sitt löfte, som merendels bestod däri att låta måla en tafla, framställande skeppsbrottet och den räddades frälsning, såsom ett bevis på Neptuni godhet och makt; dessa taflor kallades tabulæ votivæ och hängdes på väggen i templet till allmänt åskådande. Prästerna därstädes höllo alltid en målare, som för betalning skulle afmåla skeppsbrottet och deras frälsning till att därmed bevisa Neptuni stora makt. Om du nu, säger poeten, vore för betalning tingad att måla ett sådant skeppsbrott, och du skulle tycka, efter jag kan måla ett cypressträd — och efter det betyder sorg, så kunde jag ju ställa det midt bland vågorne. Huru löjligt!

Bland andra sakenliga, af texten föranledda utflykter till det romerska lifvet må nämnas en redogörelse för romarnas bad och badinrättningar. Ofta öfvergår Porthan äfven till jämförelser med senare tiders förhållanden.

Ordet „cinctati“ i vers 50 ger anledning till följande utflykt:

Men ordet *cinctati* behöfver en närmare förklaring. De gamla romare brukade ej några böxor, utan i stället ett kläde, som de kallade cinctas (i form af våra gamla göthers brokor), som veckladt omkring lifvet tjänte som väst och böxor — och hvarpå sedan toga öfverlades. Cinctati kallades dessa män. Först i Gustaf I:s tid blefvo först böxor bekanta här i Sverige

och de som då brukade dem kallades böxemän, som då svarade emot vårt nu bruklige — snushana — sprätthök, såsom fransyska sansculotter, hvilka äfven i våra tider äro utan böxor, i hvars ställe de ha liksom en kolt till knäet.

Här förekommer filologisk eller lingvistisk kritik lika litet som i häftet om Vergilii Georgicon. Att gifva kunskap om själfva poemet var föreläsarens hufvudsyfte.

I Åbo Nya Tidningar 1789 ingår såsom nämndt (sid. 147) en af Porthan författad prosaisk öfversättning af Horatii Ars Poetica, som vittnar om att han lyckades återgifva de latinska skaldeverken i en väl utförd svensk form.

Om hans tolkning af de romerska prosaförfattarne hafva vi icke närmare underrättelser. Förklaringen af texten var här enklare, så att utförliga anteckningar kanske icke behöfde göras.

Porthans framställning af den romerska litteraturen var strängt saklig och riktad på att meddela kunskap såväl om de latinska texterna som det antika lifvet. Föredraget var, så vidt man kan se, enkelt och tilltalande och verkade väckande ej minst genom den personlighet, som stod bakom orden. Frukterna voro betydande. Förtrogenheten med den klassiska andan var från denna tid ett hufvudmoment i vårt bildningslif för många generationer framåt. Om Porthans inverkan i denna riktning säger G. Rein, som var väl bekant med den generation, som åhörde Porthan:

Porthans allvar och nit i skötandet af detta sitt egentliga kall kunde icke undgå att bära frukt. Latiums tungomål och därmed förenad humanistisk och estetisk bildning blefvo hemmastadda vid Auras stränder och spriddes kring bygderna. De som till åren komne äro och vid Åbo högskola haft Porthans lärjungar till lärare, kunna intyga, huru af den tidens professorer latinet behandlades med samma färdighet som modersmålet, ofta med klassisk elegans. Det hände ock icke sällan, att man långt ute på landsbygden på någon prästgård eller också blott ett ringa kaplansställe hälsades på Ciceros språk. Det är dock mindre själfva färdigheten att uttrycka sig på det främmande språket, som vi härvid ville uppskatta, än den själ och sinne höjande estetiska bildning man genom dessa studier vann.

Porthan ansåg icke den i statuterna föreskrifna lärarverksamheten vara nog för en professor och yttrade en gång i konsistorium, att han var öfvertygad om att professorerna „på långt när icke fullgjort deras ämbetsplikt genom de publike föreläsningarne allena“.[1]) Detta anger nogsamt hvilken vikt han fäste vid den privata undervisningen.

Sina offentliga föreläsningar höll Porthan vanligen i universitetets mindre lärosal, ett mörkt och fuktigt rum, öfver hvars olägenheter han ofta klagade. Privatim föreläste han i sin enkla, torftigt inredda bostad. Medan de offentliga föreläsningarna år för år förblefvo sig i hufvudsak lika, anordnades den privata undervisningen efter omständigheterna. Han upptog med växlande val sådana ämnen inom studieområdet, som han ansåg lämpliga för åhörarne, och ägnade en hufvuddel af sin möda åt de privata lektionerna. Han föreläste enligt brefvet till Mennander af den 25 april 1787, utom de publika timmarna, privatim 12 timmar i veckan. Mera än detta kunde svårligen komma i fråga. Först mot slutet af hans lif inträdde någon minskning. Betalning för sin möda ifrågasatte han icke.

Det är främst de privata kollegierna, som Franzén afser, då han i följande ord skildrar Porthans föreläsningar:

Hans föreläsningar voro hvarken torra afhandlingar eller utstuderade tal, utan improviserade diskurser, i hvilkas föremål han tog en liflig del och dem han så utförde, att hans åhörare icke blott med den lifligaste uppmärksamhet uppfattade allt hvad han sade, utan ock syntes med eget omdöme deltaga i de slutsatser, till hvilka hans framställning ledde. Gemenligen följde han ett äldre kompendium, som han med sträng kritik rättade efter senare upplysningar och egna anmärkningar af träffande skarpsinnighet. Äfven främmande tankar och afgjorda sanningar vunno ett nytt värde genom hans sätt att framställa dem. Det abstrakta upplyste han gärna genom någonting konkret och använde äfven små roande berättelser för att reta uppmärksamheten, dock alltid sådana, som hörde till ämnet och tjänte till dess förklaring. Öfver hufvud ägde allt hvad han ur sitt out-

[1]) Kons. prot. 7 febr. 1783 § 10.

tömliga kunskapsförråd anbragte, en sådan lämplighet för tillfället och ögonblicket och syntes så naturligt födas ur hans både hufvud och hjärta, att äfven blotta minnets framställningar hos honom liknade snillets ingifvelser, och den döda lärdomen blef en lefvande visdom.

Likaså framhåller J. Tengström det fängslande i Porthans föredrag, som ofta kryddades med attiskt salt, icke för att framkalla skratt, utan för att egga och upprätthålla uppmärksamheten. Under äldre år gick han dock i sistnämnda afseende, säger J. Tengström, för långt genom att hopa skämtsamma anspelningar till den grad, att uppmärksamheten kunde ledas från självfva ämnet.

Den privata undervisningen hade liksom de offentliga lektionerna en eminent praktisk karaktär. Det var icke fråga om att läraren skulle glänsa genom ett väl afrundadt föredrag, icke heller om att studenterna skulle få höra sådant, som oberoende af den praktiska nyttan kunde intressera, utan uteslutande om en kunskap, som skulle komma dem till nytta i lifvet, vare sig de blefve skolmän, präster eller jurister. Porthan såg därför gärna, att de eventuella åhörarne föreslogo honom det ämne, som för dem var lämpligast. [1]) Lärarens framställning och elevernas arbete borde, enligt hans mening, helt och hållet gå i denna riktning och han gjorde sig ett eget undervisningssystem, som framträder i de bevarade föreläsningshäftena.

Att eleverna skulle ha till hands ett kompendium, som läraren kunde behandla och utlägga, var ett hufvudmoment.

Uti en kurs öfver Vossii retorik, som hölls under medlet af 1770-talet, säger Porthan, att han vill följa Vossii lilla Elementa rhetorica, såsom de med Mitternachts och Koerbers tillägg allmänt finnas. Det vore för åhörarne vida bekvämare och nyttigare att någon viss auktor följdes, ehuru ofullständig, hvarigenom de åtminstone hade för sig

[1]) Johan Wallenius, som 1778 blef notarie vid domkapitlet i Borgå, har antecknat att han d. 2 september 1772 med Porthan öfverenskom om en kurs i logiken, hvilken, sedan ytterligare tio åhörare hade anslutit sig, begynte d. 3 sept. Ad. Neovius: Hist. ark. XV sid. 239.

ett summa audiendorum (sammanfattning af hvad som skulle höras) än om för dem framställdes blotta dictata. Han hade valt Vossius, emedan denne var i allas händer och lättast af alla kunde fås och redan från skolorna var bekant för de flesta; detta kompendium var också för sin korthet och nätthet icke otjänligt till ändamålet. Han ville förklara och omständligare utföra auktorns framställning, fylla bristerna samt i synnerhet rikta uppmärksamheten på det som var reellast och nyttigast, så att gagn vid tillämpningen kunde vinnas. Sedan såväl den teoretiska som den praktiska kursen sålunda blifvit afslutad, skulle nyttan af de retoriska föreskrifterna visas genom förklaring och analys af Ciceros orationer och andra mästerliga mönster. Slutligen skulle öfningar såväl i författande som deklamation följa, så att eleverna skulle vinna någon färdighet i konsten. — Således en allt igenom praktiskt anlagd kurs!

Ännu mera ingående anger han sin uppfattning af den akademiska undervisningsmetoden i ett kapitel i föreläsningarna öfver prof. Vallerii logik (1793)[1], om metoden i studierna och „den lefvande undervisningen“ *(Viva institutio).* Innan studenten, säger han, med fördel kan läsa på egen hand, så är nödigt att han åhör föreläsningar öfver ett kompendium, ty genom muntlig undervisning och fria diskussioner blir en sak tydligare. Han bör (med omsorg) välja den han skall afhöra och att göra sig gagn af föreläsningarna fordras: 1:o) att man själf läser det kompendium som förklaras, 2:o) hör med attention, 3:o) frågar det som är mörkt, 4:o) annoterar, men icke allt som sägs, 5:o) själf läser det man afhört, 6:o) diskurrerar därom med vänner. I fråga om diskussion och konversation tillägger han: „Man bör välja sig sådant sällskap, som man kan profitera af; att vinna godt sällskap fordras lefnadsvett utan att vara petit-maitre“. Tillika ställer han höga anspråk äfven på föreläsaren. Han bör, säger han: 1:o) ha en fullkomlig insikt i allt hvad han skall lära; 2:o) bör han söka att vinna sina lärjungars kärlek och aktning, hvilket

[1]) Univ. bibl.

vinnes genom facilitet, ömhet, munterhet och vissa moraliska egenskaper; 3:o) bör han ha tålamod och ej ledsna; 4:o) dona communicandi (goda utförsgåfvor); 5:o) hafva erfarenhet och habitus samt copia verborum et exemplorum (rikedom på ord och exempel); men i synnerhet finna nöje i att lära; så snart en ledsnar därvid, så gör han ej heller så stort gagn. En lärare bör vidare känna de nya vetenskaperna och alltid söka förbättra det gamla, ty man ledsnar vid *idem per idem* (alltid detsamma). Lärosättet borde därvid vara sådant, att det lämpade sig *ad utilitatem et captum discentium* (till lärjungarnes nytta och fattningsgåfva), hvarför läraren borde börja med självfva elementerna och fortgå i metodisk ordning, hålla i flitigt och förut meditera ämnet, vara tydlig i sin framställning, bringa eleverna att förstå, att tro samt genom solid undervisning lära dem att tänka. Tomma ordstrider, specialiteter samt en öfverdrifvet bred framställning borde undvikas. Till dessa enkla, sakenliga regler har Porthan fogat orden: „De tyska professorerna vinnlägga sig om att läsa bra, emedan deras eget intresse beror däraf; de bruka ock repetera, som är nyttigt att bättre erinra och förstå". Den tyska universitetsundervisningen, där visserligen kollegiepenningarna, som icke i Åbo kommo i fråga, voro ett viktigt moment, framträder äfven här såsom det ideal han ville uppnå.

Porthan, som således då och då i sina föreläsningar berörde principerna för universitetsundervisningen och det akademiska studiet, ville också, att studenterna skulle göras bekanta med elementarundervisningens allmänna grunder. De flesta skulle ju i en eller annan form verka såsom lärare och ett stort praktiskt intresse låg därför därunder. Under frihetstiden hade frågorna om undervisningsväsendets reorganisation varit ganska mycket uppe äfven i vårt land och yttranden hade afgifvits, hvilka dock slutligen blefvo resultatlösa. Äfven hade några disputationer i pedagogiska ämnen utkommit på 1760- och 1770-talen. Men Porthan var dock hos oss den förste, som närmare

studerade undervisningens principer och sökte sprida kunskap om dem. Det var efter återkomsten från Tyskland och med stöd af hvad han där erfarit, som han började utarbeta en pedagogisk kurs och såsom en biprodukt kunna vi anse en 1781 utgifven afhandling „Om ungdomens offentliga undervisning i de lägre skolorna“ [1]), där reform i synnerhet af pedagogierna och de för realundervisning afsedda apologistklasserna påyrkas. Förmodligen upptog han redan nu detta ämne också i sin privata undervisning och slutligen hade han sin pedagogiska kurs år 1783 fullt utarbetad och mera fullständigt redigerad än någon annan föreläsningskurs.

Han lade sig vinn om att detta arbete, oaktadt det icke trycktes, skulle blifva kändt äfven utom studenternas krets och sände därför exemplar till några vänner. Den 18 november 1783 skref han till Fredenheim: „Efter några dagar får jag färdig hela resten af min instruktion för informatorer och skall snart hafva äran att samma afskrift till min kusin öfversända“. Detta egenhändigt utskrifna exemplar har sedermera hamnat i riksarkivet i Stockholm. Ett annat exemplar finnes i k. biblioteket i Stockholm med utskrifvet författarnamn, Porthan, och anteckning: „skänkt af auktoren“. Äfven andra exemplar torde hafva ombesörjts af honom själf, hvarutom hans åhörare vinnlagt sig om att utarbeta mer eller mindre fullständiga anteckningar.

I prelektionskatalogen förekommer denna kurs första gången för läseåret 1785—86, då Porthan intimerade en privat kurs med orden „operam præceptis prudentiæ pædagogicæ dicabit“ (han skall föreläsa om den pedagogiska kunskapens regler). Vårterminen 1787 förekom denna kurs ånyo; från läseåret 1790—91 hafva vi flere anteckningshäften och troligen höllos dessa föreläsningar äfven senare. I kons. protokoll hafva vi ett vittnesbörd af värde om dem. Då nämligen 1803 en skrifvelse från kansler anländt om publika föreläsningars hållande öfver detta ämne, framhöll

---

[1]) *Cogitata qvædam, educationem juventutis publicam in scholis inferioribus spectantia* I, resp. J. Mollin.

konsistorium, „att vederbörande professorer hvar i sin vetenskap, alltid sökt bibringa sina åhörare nödig kunskap om sättet att meddela andra hvad de själfva kunnat inhämta, äfvensom kanslirådet Porthan nu gaf tillkänna, det han öfver denna lära tidt och ofta hållit private collegier“.[1])

Kursen anger redan genom sin titel: „Utkast till undervisning för informatorer, rörande deras skyldigheter och kloka förhållande“, att syftet närmast var att meddela anvisningar och råd för dem, som sökte anställning såsom privatlärare i enskilda familjer, hvilket var en vanlig utväg för studenter, som därigenom förskaffade sig medel till studiernas fortsättande samt kunskap om världen och sällskapslifvet. Därför afser föreläsaren i en stor del af framställningen hufvudsakligen den lägre barnundervisningen, men längre fram ägnar han uppmärksamhet äfven åt den högre och speciellare undervisning, som skall föregå de akademiska studierna. Tonen är enkel och lättfattlig; man tycker sig höra föreläsaren tala till alldeles oerfarna ynglingar, hvilka erinras äfven om det enklaste af hvad vid umgänge med människor bör iakttagas. Så säger föreläsaren om informatorn: „Att till de smärre barnen vid ankomsten hafva med sig små skänker är ofta ganska nyttigt“. Och på ett annat ställe heter det: „Emot frun i huset bör han visa sig vördsam, också när han har kondition hos folk af ringare stånd (i synnerhet när hon mycket

---

[1]) Kons. prot. $^{4}/_{2}$ 1803. — Ett exemplar af kursen, som bibl. Harald Wieselgren tillhandlat sig i Stockholm, skänktes af denne åt statsrådet C. G. Estlander, som $^{19}/_{12}$ 1907 förärat det åt Sv. Lit. s:t i Finland. Ett fullständigt och ett mindre fullständigt exemplar tillhöra Finska Litteratursällskapet. Historiska museet i Helsingfors och universitetsbiblioteket i Helsingfors äga hvar sitt exemplar. I Borgå lycei bibliotek finnes ett exemplar „Undervisning för en informator rörande dess skyldigheter och rätta förhållande“, där Sigfrid Porthan angifves såsom författare, men detta beror tydligen på en förväxling, i det att Sigfrids namn af misstag blifvit inskrifvet i stället för den äldre broderns. (Se Borgå lycei katalog utg. af E. Lönnberg 1906.) K. G. Leinberg har publicerat kursen, dock icke fullständigt, i Handlingar rörande Finska skolväsendets historia III sid. 349—429 och IV sid. 277—298. Jmfr F. Gustafsson: *Porthans pedagogik,* Finsk Tidskrift 1885, t. XVIII sid. 36 ff.

gäller); men undvika jämväl det minsta sken af pretention till förtrolighet; och så mycket som han kan försiktigt söka förebygga, att hon ej blandar sig i styrseln af barnens läsning, hvilket sällan har för dem lyckliga följder". Gent emot sina disciplar bör han skicka sig så, att han vinner och bibehåller deras aktning, kärlek och förtroende, ty annars förmår han föga uträtta.

Föreläsarens råd om informatorns förhållande till barnens moraliska uppfostran genomgås af en för tiden human anda. Han anmärker riktigt, att regler och förmaningar betyda mindre för karaktärsbildningen än exempel, som gifvas af vördade och älskade personer. Belöningarna och straffen böra afse skärpandet af den moraliska känslan, hvilken grundar sig på föreställningen om dygdens fägring och lastens förhatlighet. Man bör icke lätteligen eller gärna aga; ej heller ofta; utan sedan ädlare medel förgäfves blifvit använda. Barnen böra märka, att agan sker af kärlek och aldrig af hämnd. Det är lyckligt, om ett fel kan straffas med dess egen naturliga följd, t. ex. lögn med misstroende och förakt, tills den felaktige gifvit märkliga prof på förbättring.

Vidare öfvergår föreläsaren till undervisningen och framhåller, att det ingalunda är nog, att man sysselsätter barnens minne; de böra också hjälpas att förstå hvad dem föreställes och att förnuftigt tänka. Därför bör all barnundervisning begynna med det individuella och med sinnliga begrepps meddelande. Sedermera bör gradvis och småningom skridas till de abstrakta och universella sakerna. Här vänder sig Porthan skarpt mot det då och ännu långt senare gällande undervisningssättet. Han säger: „Barnen plågas allra först med att läsa a-b-c-d-böcker och katekeser, som innehålla abstrakta och universella saker, hvilka de omöjligen kunna förstå; dem tvingas de att läsa utantill som papegojor, ofta med tvärhet och hårdhet, hvilket gör dem läsningen obehaglig och förhatlig, förkväfver eftertankens frö och ofta fördärfvar hela deras snille och förnuft. För en så galen metod böra de stackars barnen visserligen förskonas." I förbigående må anmärkas, att Porthan för-

kastar den ännu långt senare brukliga stafningsmetoden vid undervisningen i innanläsning. Om undervisningen i grekiska, hebreiska och franska språken, i geometri och retorik finnas särskilda kapitel, men utförligare dröjer han vid geografin och historien. Geografin bör såsom en mycket sinnlig vetenskap och tillika oumbärlig grund för att förstå många andra i god tid läras af barnen. Hemortens geografi upptages först; sedan följer fäderneslandets, grannländernas geografi o. s. v. Kartor och glober användas flitigt och i skilda kurser fortgår undervisningen från det lättfattligare till det svårare. Den naturliga, politiska och historiska geografin böra oaflåtligt och i alla kurser förbindas med hvarandra. Den historiska undervisningen skall föregås af historisk läsning med etiskt syfte, omfattande partikulärhistorier, lefvernesbeskrifningar etc. Därefter begynner läsningen af den allmänna historien. „Det kan icke nekas", säger Porthan, „att icke universalhistorien, såsom innehållande ett generellt och ej nog omständligt sammandrag af världens händelser, är mindre angenäm för barn och mindre afpassad för deras begrepp än specialhistorier. Men dess oumbärlighet och nytta är i andra afseenden så stor, att den ej bör försummas." En informator bör därför begagna alla medel, som äro ägnade att sysselsätta barnens inbillningskraft, känsla, förstånd och minne. „Fördenskull bör man i början vara nöjd med runda tal, hvad tideräkningen angår, som äro tillräckliga att bibringa disciplarna en riktig synkronismus; samt efter hand fästa i deras minne vissa de märkeligaste årtal. Hvarje hufvudhändelse bör lifligen berättas, så att den kan tjäna de öfriga till minnesstöd och för barnen intressanta detaljer anföras. Kan man därvid hafva skilderier (estamper) till hjälp, är det så mycket bättre." Kronologiska taflor kunna med nytta brukas. Religionen, sederna och lefnadssättet böra icke förglömmas, och geografin bör ständigt förbindas med den historiska läsningen. På detta sätt förberedda böra eleverna med förstånd på egen hand kunna läsa större och pragmatiska historier. En högre kurs blir fäderneslandets historia, hvarvid synkronismen och jämförelsen med allmänna historien

icke få glömmas. Botins och Lagerbrings arbeten rekommenderas. Slutet till kursen blir andra rikens, i synnerhet Danmarks och Rysslands speciellare statshistoria. Kyrko-, lärdoms- och konsthistorien samt historiens hjälpvetenskaper förläggas hufvudsakligen till den akademiska undervisningen.

Om klar blick och ett öfver tidens fördomar upphöjdt uppfattningssätt vittnar kapitlet „Religion och kristendomsundervisning". Han varnar för att från späda åren vänja barnen att upprepa vissa till religionen hörande ord, talesätt och föreställningar. Den första undervisningen i religionen bör ske genom samtal, liksom tillfälligt. Man bör begynna med individuella, intuitiva, sinnliga och historiska ämnen. Mönster hafva vi i Frälsarens eget lärosätt för sina lärjungar och okunniga åhörare. Genom naturens betraktande kunna barnen få kunskap om Guds varelse, godhet, vishet och makt. Hufvuddragen af Gamla Testamentets historia meddelas på historiskt vis och genom samtal. Nu först börjar läsning af böcker i biblisk historia och katekes. Hvad katekesen angår, så bör på sin höjd Luthers lilla katekes läsas utantill. Frågornas form och skick bör ombytas. Ingenting får inproppas i barnens hjärna utan bevis eller påläggas dem att tro blott på katekesens och informatorns ord. Så följer bibelläsning. De förnämsta bibliska bevisställen samt ypperliga bibliska sedespråk böra barnen efter hand lära utantill, sedan de först väl lärt förstå dem. Porthan finner det olämpligt att tvinga barnen att liksom maskiner utantill läsa upp långa böneformler och att truga dem att vara närvarande under långa bönestunder.

Porthan talar således för en religionsundervisning, som riktar sig till barnens hjärta och småningom vaknande förstånd, med bortlämnande af den hårda dogmatiska minneskunskap, som ortodoxin hade infört. Det har räckt länge, innan de synpunkter han förfäktade blifvit genomförda, och ännu under det förgångna århundradets sista skeden var den själsdödande utantilläsningen af katekesen i hela dess omfattning allmän hos oss.

Porthans pedagogiska kurs har haft ett betydande värde för de ynglingar, som under hans ledning utbildade sig till lärare. Undervisningen hade hittills bedrifvits alldeles slentrianmässigt enligt föråldrade metoder. Nu upptogos metoderna till granskning, nya synpunkter framhöllos och undervisningens allmänna gång samt syfte klargjordes. Märkligt är att Porthan alls icke inlåter sig på allmänna teorier eller filosofisk diskussion. En empirisk psykologi enligt Lockes uppfattningssätt utgör den bakgrund, från hvilken han utgår, men kursens egentliga värde beror på förf:s mångsidiga erfarenhet och goda omdöme. Den mängd praktiska råd för lifvet som här ges uppskattades så mycket högre, som lärarens auktoritet var erkänd och hans öfver all ensidighet upphöjda ståndpunkt i ögonen fallande. I många punkter, t. ex. i fråga om straffets uppgift att leda till förbättring och undervisningens gång från det enkla och sinnligt fattbara till det mera abstrakta och vetenskapliga har han framställt sanningar, som alltid skola erkännas såsom riktiga.

Ytterst stödde sig Porthan såsom pedagog på den antika litteraturen, bland hvars verk han citerar Plutarchus' bok om gossars uppfostran och Xenofons Kyropädi. I öfrigt var han förtrogen med de mäktiga sträfvanden till uppfostringsväsendets omgestaltning, som framgingo ur filantropismen, Rousseaus naturentusiasm och nyhumanismen, men förhöll sig eklektiskt till dessa olika riktningar. Om Rousseaus Emile heter det i en litteraturförteckning, som föregår ett af de föreliggande häftena: „God och väl skrifven bok; likväl äro där en hel hop parodoxer". Lockes bok om uppfostran benämnes förträfflig. Bland tyska skriftställare nämnas, förutom andra, Campe, Trapp, Basedow och Büsching. De sachsiska och hannoveranska skolordningarna äro, heter det, „ock rätt goda".

Något äldre kompendium fanns icke till hands för de pedagogiska föreläsningarna, och Porthan var därför tvungen att utarbeta ett eget utkast, som gällde såsom lärobok.

Men detta var i hans lärarverksamhet ett undantag. Oftast hade han, såsom ofvan antyddes, till hands ett sammanfattande kompendium. Nya böcker voro i Åbo sällsynta, och studenterna hade hvarken råd eller tillfälle att förskaffa sig dem, hvarför Porthan valde någon äldre, jämförelsevis känd och spridd lärobok, som kunde finnas till hands hos flertalet åhörare. Det skadade icke, om där funnos oriktigheter och brister, ty då hade han så mycket bättre tillfälle att ändra och komplettera. Ofta stöter man i anteckningarna på anmärkningar om att „auktorn" är oklar eller otillförlitlig, hvarför en närmare utläggning eller korrigering är af nöden. Det en gång antagna kompendiet vidhölls med stor seghet för att studenterna icke skulle behöfva köpa nya böcker, men någon gång kunde dock ett äldre arbete utbytas mot ett nyare. Så följde Porthan i retoriken, såsom nämndt, i början Vossii „Elementa rhetorica", men senare Ernesti nyare och bättre arbete.

Han hade omsorg om att de nödiga böckerna skulle finnas för åhörarna och rekvirerade ej sällan ett antal exemplar för deras räkning.

Han försummade i öfrigt aldrig att, vanligen i början af kursen, göra eleverna bekanta med litteraturen i ämnet genom att redogöra för dess förnämsta verk.

Då ett kompendium förelåg, behöfdes icke en föregående litterär genomarbetning af kursen. Icke heller torde han i allmänhet haft något koncept till hands, kanske icke ens för egen räkning vidlyftigare anteckningar. Franzén talar icke om koncept. Och J. Tengström säger, att han lätt, utan ansträngning, lämpligt och sakenligt med sitt rika lärdomsförråd fann, hvad han ansåg vara angenämt och nyttigt för tiden och åhörarne. Hans goda minne och vana att disponera gjorde att framställningen, som på förhand var noga genomtänkt, vann den reda, följd och klarhet, som framgå ur de bevarade anteckningshäftena. En elegant och glänsande framställningskonst var icke i fråga; hvad som afsågs var åhörarnes behof af en lättfattlig redogörelse för ämnet.

Inom eloqvensen höll han privatim föreläsningar öfver

retoriken, litteraturhistorien, poetiken samt arkeologin. Det var således det teoretiska af eloqvensen som här upptogs, medan författarläsningen förlades till de publika lektionerna. Kanske ansåg han ett omedelbart förhållande till eleverna, sådant de privata lektionerna erbjödo, nödigt för att väcka intresse för eloqvensens mera abstrakta kunskapsgrenar.

I det anteckningsexemplar till föreläsningar öfver Vossii [1]) retorik, som finnes bevaradt [2]) anger han såsom retorikens uppgift att behandla konsten att tala och skrifva väl, med smak, skicklighet och eftertryck. Han talar om nyttan och behaget af en god framställning och klagar öfver de dåliga alster, som oaflåtligt framträda. Äfven lärda och till innehållet goda saker väcka ledsnad, då sammansättningen är eländig. Sådana skrifter synas mig, säger han, likna benrangel, utan kött och blod, utan lif och fägring, hvilka jag menar att ej en gång medici tycka mera om än om lefvande skönhet. [3]) Studiosi eloqventiæ skola därför af retoriken inhämta kunskap om vägen, på hvilken de småningom skola öfvas att först gå och sedan löpa.

I det följande begagnar sig föreläsaren ej sällan af latinska språket och meddelar långa utdrag ur latinska författare. Han genomgår läran om uppfinningen, bevisningen och dispositionen och vänder sig redan här särskildt till dem bland sina åhörare, som ämna blifva präster, med

---

[1]) Gerhard Johan Voss eller Vossius f. 1577 † 1649 såsom professor i Amsterdam var en af de första nyhumanisterna och skref många arbeten i retorik och poetik, bland hvilka „Elementa rhetorica" allmänt användes såsom lärobok.

[2]) Finska Litt. s:ts samling.

[3]) Såsom exempel på dålig stil anför han följande bref skrifvet 1774, hvilket kan tjäna såsom prof på huru Porthan sökte illustrera sina föreläsningar med drag ur verkligheten:

Stormäktigaste Generalinna, Eders Höga nåde och Grefvinna!

Jag skulle fråga Eders höga nåde hvar jag skall göra af kistebeslaget och rågen, som råttorna hafva ätit? Här innelyckt följer en släda och grisarne som torparna gjordt på dagsverke, önskandes Eders höga nåde ett godt nytt år, hvarpå altsammans begäres qvittence. — Förblifver Eders höga Nådes tjänstvillige tjänare.

S. H.

anvisningar om huru predikningarna böra sammansättas. Men ännu mera riktar han sina ord till dem i fråga om aktionen och det muntliga utförandet. Endast genom flit och uppmärksamhet kan skicklighet vinnas. Man får icke, såsom somliga göra, „skrika uti ett ropande“ från predikans början till dess slut, antingen det rimmar sig med innehållet eller icke, ej heller läsa upp predikan kallsinnigt uti *en* ton. Man bör till undvikande af sådana fel söka härma naturen. Det är konstens och öfningens hela afsikt, att vår aktion skall blifva naturlig och öfverensstämmande med vårt ämne och de känslor vi vilja uttrycka.

Föreläsningarna öfver Ernesti retorik innehålla i hufvudsak detsamma som föreläsningarna öfver Vossius, men sammanfattningen är stramare och mera vetenskaplig, beroende utan tvifvel på det grundläggande arbetets karaktär. Flere kollegiehäften finnas, hvilka omfatta vältalighetens och stillärans grunder, sådana de föreligga i den antika litteraturen, med anslutning till Ernesti framställning.[1]) De olika slagen af vältalighet uppräknas, villkoren för att ett tal skall göra önskad verkan på åhörarne framhållas och talets disposition behandlas. I fråga om talets början, exordium, anmärkes: „En del forne predikanters bruk att hafva dubbla exordia (det första i talets början, det andra vid propositionens framställande) är fånigt och öfverflödigt“. Äfven annars söker föreläsaren direkt tillämpning på predikoverksamheten, såsom då han om refutation, vederläggning af motståndarens skäl, säger: „För präster är refutatio ej synnerligen nödig, ty det passar sig ej för dem att hålla kontroverspredikningar, såsom i förra secula brukades; ty menigheten kan det ej synnerligen intressera. De böra angripa errores practici, härskande laster, fördomar etc.

[1]) „Annotationer öfver Ernesti rhetorique samlade vid eloqventiæ och poeseos professorn herr Henrik G. Porthans privata föreläsningar vårterminen år 1783“, ett ex. som tillhört kanslirådet C. Synnerberg och af honom förärats till univ. bibl. — „Annotationer samlade i prof. Porthans föreläsningar i Ernesti Rhetorica“ 1792. Historiska museum. — Ett exemplar af 1782 i stadsbibl. i Åbo. — Ett ex. i Finska litt. s:ts saml. — Ett ex. i Borgå lycei bibl.

Händer det, att i församlingen är någon vilsefarande, så bör han rättas privatim. Vore villfarelsen härskande, så bör prästen då i sina predikningar bruka yttersta saktmod och kärlighet. — Ty är han häftig, så utsprids villfarenheten mycket mera, såsom en smitta, emedan hvar och en af den villfarande hopen då anser sig såsom ett slags martyr. Erfarenheten visade detta tydeligen vid de ej för lång tid sedan här i landet vordne pietistiska rörelserna."

Ej mindre har han tillfälle till praktisk tillämpning i den följande delen af framställningen, som behandlar brefstilen. I ett särskildt kapitel med rubrik „Om utvärtes formen i bref" samlas anvisningar, som, så enkla de än kunna synas, för oerfarna ynglingar säkert hade sitt värde. Det är fråga om brefpapprets format, om platsen för namn och datum o. s. v. Särskildt infogas föreskrifter om huru bref till förnämt folk böra affattas. Inga rättelser, inga förkortningar, inga hälsningar till andra, inga siffror få i dem förekomma; ty allt sådant är en stor ohöflighet.

Äfven här söker föreläsaren sitt material ur den antika litteraturen och särskildt framhållas Ciceros bref till Atticus såsom mönster. Den karaktäristik af de båda korrespondenterna han därvid infogar är träffande och förtjänar framhållas. „Cicero var", säger föreläsaren, „äregirig, förde ärlighetens stämpel, utan minsta förställning och arbetade med mycken möda sig upp till de största ämbeten. Atticus älskade mera sin maklighet, blandade sig ganska litet i statssaker, och om det hände, skedde det med yttersta hemlighet och försiktighet; gynnade i hemlighet båda partierna, hvarföre han ock, hvilketdera partiet som helst kom på öfvervikt, lefde i anseende och ro, då Cicero och hans vänner vid hvar statshvälfning ömsom drefvos, ömsom frivilligt gingo i landsflykt, ömsom återkallades, ömsom mördades. Af jämförelsen mellan Ciceros och Atticus' karaktärer ses lätt, att den senares förtjänte långt mindre beröm." Plinius d. y:s bref finner Porthan vara af mindre värde än Ciceros, emedan de icke äro fria från litterär pretension. „Mycken affektation lyser i dem; det naturliga och otvungna, som så förskönar Ciceros bref, saknas här".

Riktigt anmärker Porthan, att brefven böra vara hållna i det bildade samtalets lätta stil. Därför händer ganska ofta, att lärda män hafva en „elak“ brefstil, vana som de äro vid den tunga och torra filosofiska. Tvärtom händer, att fruntimmer, som ägt en god och sorgfällig uppfostran, skrifva den vackraste brefstil. Såsom bevis därpå åberopas madame de Sevignés bref.

Om Porthans retoriska undervisning säger J. Tengström i Oratio funebris, att han följde Ernesti och Cicero, i synnerhet i dennes bok De oratore samt tillika ifrigt prisade Qvintiliani såväl stil som kyska elegans, hvilken han ansåg väl kunna sammangå med en behaglig enkelhet i ordvalet. Själf gaf han föredöme genom ett formfulländadt och städadt (terso et limato), men oftast enkelt och måttligt prydt framställningssätt, som han hade utbildat, utvecklat och fulländat genom att natt och dag läsa de bästa såväl gamla som nya författare.

Porthan var varm för skaldekonsten, men den vetenskapliga utläggningen af skaldekonstens teori, poetiken, skattade han såsom ofvan antyddes icke synnerligen högt, åtminstone icke såsom befordrande den poetiska känslan och produktionen. Franzén säger: „Hvad poetiken angår, hade han öfver den gjort ett eget utkast, men trodde, att den bäst kunde läras genom flitig läsning af ypperliga skaldeverk“. Det af Franzén nämnda utkastet är kanske den latinska sammanfattning af poetiken enligt Horatius, som föregår anteckningarna till Horatii Ars poetica; måhända hörde äfven det korta svenska utkast om poetiken, som utgör början till anteckningarna, till denna Porthans föreläsningskurs. I sin uppfattning af skaldekonsten anslöt han sig nära till den på denna tid högt skattade tyske filosofen Sulzer, som lade en hufvudvikt på det skönas kraft att sinnligt behaga. [1])

[1]) Kortfattade anteckningar efter Porthan i poetik „Pauca de æstetica in genere“, gjorda af sedermera kyrkoherden i Lappfjärd Jakob Jonas Estlander, skänktes vid möte $^{19}/_{11}$ 1907 af statsrådet C. G. Estlander till Sv. Litt. s:ts i Finland arkiv.

I nära samband med dessa ämnen stod arkeologien, där Ernesti Archæologia litteraria, som i korta och klara drag sammanfattar den antika arkeologin, lades till grund. Ett anteckningshäfte af 1796 är i detta ämne ganska utförligt.[1]) Ernesti följes i uppställningen och äfven delvis i ordalydelsen, men framställningen utvidgas bl. a. rörande litteraturen och går in på utvecklingen äfven efter antiken. Här behandlas först skrifkonstens och boktryckerikonstens uppkomst; så följer en öfverblick af diplomatiken och myntkunskapen, och slutligen öfvergår föreläsaren till konsthistorien, hvarvid han ofta åberopar Winckelmann såsom auktoriteten framför andra. Jämte måleriet, skulpturen och arkitekturen omtalas de gamlas graverade stenar, kärl, vaxbilder m. m. Medeltiden får föga erkännande, icke ens i fråga om arkitekturen. I förbigående omnämnas Uppsala domkyrka och tornet i Strassburg såsom bevis på att arkitekturen „någorlunda bibehölls", men i det hela förkastas den gotiska byggnadskonsten. Porthans ord härom äro karaktäristiska. Man började, säger han, under medeltiden

med många dumma infall vid byggnaderna, såsom t. ex. att sätta höga och spetsiga torn (såsom man ännu brukar, men hvilket mod i sanning är ganska dumt). Ibland gjordes dessa torn lutande, så att de hvart ögonblick tycktes vilja falla ned. Emedan man ej förstod att rätt sammanfoga hvalfven, så att de skulle hålla ihop, så föll man på den ideen att bygga spetsiga hvalf. Många andra fjolligheter, hvilkas uppräknande vore ganska vidlyftigt, uppfunnos i medeltiden.

Däremot framstår renässansens arkitektur i glänsande dager. Bland män, som i nyare tider förvärfvat namnkunnighet genom insikt i arkitekturen, nämnes riksrådet grefve Nicodemus Tessin. I fråga om arkitekturen var således Porthan en vän af renässansen med dess skönhet

---

[1]) „Annotationer öfver Ernesti Archæologia litteraria, samlade vid herr prof. Henr. G. Porthans privata föreläsningar höstterminen 1796" af E. E. Lagus, univ. bibl.; endast en mindre del af kursen medhanns under höstterminen; anteckningarna fortsattes under vårterminen. — Ett annat exemplar af 1801 i samma samling.

och ensidighet. Från denna hans ståndpunkt var Finlands medeltida konst honom ganska främmande. Man märker icke hos honom det varma intresse för våra vackra medeltida kyrkor, icke ens för Åbo domkyrka, som kännetecknade Scarin.

Äfven här leder Porthan sina åhörare öfver till det lefvande lifvet, i det att han på slutet af kursen infogar reflexioner om huru kyrkorna i hemlandet borde byggas. Han utgår från den riktiga satsen, att uti våra kyrkor prästen bör höras och ses på alla håll, och yrkar därför på en fullständig förändring i byggnadsplanerna. I stället för korsformen bör en oval grundform införas. Tornen på kyrkorna borde afskaffas, emedan „hvar och en, som har liten smak, finner att de därigenom vanställas".

Föreläsningarna öfver arkeologin fingo en förhöjd betydelse genom att Porthan såsom åskådningsmaterial kunde använda en rik skatt af planschverk öfver den klassiska konstens mästerverk, medaljer och andra minnesmärken, som han i synnerhet med Fredenheims hjälp samlat i universitetsbiblioteket. „Genom dem blef han", säger Franzén, „i tillfälle att hålla sina arkeologiska föreläsningar, de första i detta ämne vid Åbo akademi och kanske de enda i sitt slag, som någonstädes blifvit hörda. Äfven äldre män bivistade dem, intagne af hans lifliga framställningssätt så väl som af de märkvärdiga föremål, med hvilka han gjorde dem bekanta, t. ex. den underjordiska staden Herculanum och hvad där blifvit uppgräfvet." Att Franzén omtalar dessa föreläsningar i samband med Porthans bibliotekarieverksamhet tyckes antyda, att de höllos i biblioteket. För att rätt uppskatta deras betydelse bör man ihågkomma, huru okunnig vår allmänhet var i konstfrågor. Porthan bröt här mark på ett hos oss så godt som nytt område.

Till Porthans professur räknades äfven lärdomshistorien, som i det närmaste motsvarade hvad vi kalla litteraturhistoria. Porthans studier gjorde honom synnerligen ägnad att behandla detta ämne, men han upptog det dock jämförelsevis sent. Professor Johan Jakob Tengström säger

därom: „Mot slutet af sin lefnad började Porthan i enskildt, talrikt collegium föredraga litterär encyklopedi. — — — Porthans polyhistori var i synnerhet vid denna encyklopediska framställning på sin plats.“ [1])

Vi hafva ett anteckningshäfte från 1787, som hufvudsakligen behandlar poesins historia. [2]) Den orientaliska poesin omtalas och hebreernas diktning får stort erkännande (jmfr sid. 126). Ossian, af hvilken skald profstycken blifvit öfversatta i Åbo tidning, uppmärksammas. I striden om de ossianska dikternas äkthet vill han icke bestämdt uttala sig och yttrar därom: „Engelsmännen säga Macpherson hafva diktat själf Ossians sånger, hvilket ej tycks vara probabelt, ehuru man med skäl tror att han bragt dem i mera ordning“. Den gamla nordiska poesin beröres, men dess historiska trovärdighet ifrågasättes. Äfven finnarnas runor och „lugut“ och Porthans egen disputation De poesi fennica omtalas. Men hufvuddelen utgöres af en jämförelsevis vidlyftig redogörelse för den grekiska poesins historia med tillagda drag om den romerska poesin.

Poesin skiljer sig enligt Porthan från vältaligheten genom att den poetiska framställningen är „inrättad efter en viss cadence och meter, mera sensuellt föreställd samt i synnerhet exprimerar känslor“. Men han medger, att skaldekonsten och andra former af vitterhet gå så i hop med hvarandra, att det är svårt att utstaka gränsen annat än i fråga om de mera fulländade formerna.

En föreläsningskurs öfver Heumanns litteraturhistoria är säkerligen den, som J. J. Tengström kallar kurs i litterär encyklopedi. [3]) Porthan behandlar här de litterära och vetenskapliga företeelserna i detalj och i betydande omfattning. Han börjar med skrifkonstens och boktryckeriets uppfinning, redogör för den grekiska och romerska litteraturen samt omtalar det västra Europas förnämsta för-

[1]) *Kronologiska förteckningar* sid. 261.

[2]) „Anmärkningar gjorde vid professor Henr. Gabr. Porthans privata föreläsningar i Historia litteraria humaniorum, började år 1787 om hösten“; Finska Litt. s:ts samling.

[3]) Borgå lyc. bibl. J. Heumann, prof. i Altdorf, f. 1711 d. 1760.

fattare från medeltiden och nyare tiden med korta anmärkningar om deras arbeten. Mosheim benämnes den yppersta lutherska teologen i detta sekel. Moses Mendelssohn, som Porthan kände från sitt besök i Berlin, berömmes såsom en förträfflig filosof, så mycket mera prisvärd, som han var autodidakt. Om Locke fälles ett mera lofprisande omdöme än i någon annan kurs med orden: „Locke största filosof, som Europa haft. — Lockes tankar om borgerliga samfund är ett förträffligt verk. De intellectu humano det förträffligaste, som än härtills i det ämnet utkommit och kan ingalunda umbäras af dem, som studera psykologien. — Locke har skrifvit förträffligt om världslig regering, om potestas patria, De jure belli et pacis.“ Bland poetiska alster i Sveriges litteratur framhållas fru Nordenflychts Vitterhetsnöjen.

Porthans lärarverksamhet på det fält, som var honom ex officio anvisadt var således synnerligen omfattande och betydande, men därutöfver rörde han sig såsom lärare på filosofins och teologins områden.

XII.

Föreläsningar i filosofiska och teologiska ämnen.

Det fanns i de akademiska konstitutionerna intet närmare föreskrifvet om universitetslärarnes privata undervisning, och Porthan hade därför tillfälle att efter behag föreläsa enskildt öfver ämnen, som lågo inom andra lärares vetenskaper. Och han underlät, eldad som han var af nit för den akademiska undervisningen, icke att upptaga ämnen, som å ämbetets vägnar representerades af andra lärare, ja t. o. m. kunde anses ligga utom den filosofiska fakultetens råmärken.

Detta kunde icke aflöpa utan missnöje från kollegernas sida, men därvid behöfde han icke fästa synnerligt afseende, då han var i sin fulla rätt. Franzén säger därom: „En hemlig ovilja hos några af fakultetens ledamöter torde han väl ådragit sig genom sina öfver dem tillhöriga vetenskaper hållna föreläsningar, som till honom drogo de fleste åhörare“. Kanske låg i kollegernas hemliga missnöje orsaken till att han icke i de årligen utkommande prelektionskatalogerna omtalade dessa föreläsningar, utan endast antydde, att han i privata kurser skulle rätta sig efter hvad som ansågs lämpligt eller efter sina åhörares önskningar.

I filosofin, där han var väl bevandrad, ansåg han en supplerande undervisning vara särskildt af nöden. Han var missnöjd med den vårdslöse Nääf, som 1770—1779 var professor i logik och metafysik och ännu mera gaf dennes efterträdare Schalberg anledning till anmärkningar. Schalberg, som innehade professuren ända till sin död

1804, utöfvade så godt som ingen litterär verksamhet. I sitt bref till J. Tengström från Dresden af den 12 september 1779 skref Porthan ironiskt: „Schalberg lär nu vara viss om metaf. profession. Det är skäligt, att sysslan ej lider på ombytet“ och ofta återkom han i sina bref till Schalbergs oduglighet. Orden i bref till Calonius af den 16 november 1797 „Schalberg, som intet gör, är därföre ej frisk“ äro en kort sammanfattning af hvad han tänkte om denne sin kollega. Den praktiska filosofin ålåg Bilmark, hvars intresse dock hufvudsakligen var riktadt på historien. Äfven till upprätthållandet af studiet af den praktiska filosofin ansåg sig Porthan därför böra bidraga genom privat undervisning. [1])

Såväl J. Tengström som Franzén betona betydelsen af Porthans filosofiska undervisning.

Porthan var enligt J. Tengström böjd att misstro filosofernas beniga utläggningar om sanningens yttersta grunder. I den teoretiska filosofin följde han Locke i dennes på sinnesintryckens vittnesbörd byggda, i lätt och populär stil hållna framställning, men godkände icke skeptikernas bemödanden att kullkasta allt sant och säkert, ej heller kritikernas och de nyaste idealisternas och nyplatonikernas fantasier. Men i praktiska discipliner, som handla om sed och plikt, omfattade han eudämonisternas uppfattningssätt, som sökte det rättas grunder icke så mycket i handlingarnas själfva inre tillbörlighet och i förnuftets högsta dom i moraliska ting, som snarare i plikternas större och mindre betydelse för befordrande af vår sällhet och i den heligaste och visaste lagstiftarens gudomliga befallning samt i hvars och ens medfödda känsla för och längtan efter lycka. Denna uppfattning vidhöll han äfven stadigt såsom den till sanningen närmaste och med lifvets allmänna förhållanden mest öfverensstämmande.

Franzén säger i det närmaste detsamma med orden:

---

[1]) Om Nääf, Schalberg och Bilmark såsom lärare i filosofi, se Th. Rein: *Filosofins studium vid Åbo universitet*, Sv. Litt. s:ts i Finl. skrifter LXXX, sid. 195—201.

Hvad hans egen filosofiska ståndpunkt angår, så följde han väl i det mesta den lockiska teorien, men var dock långt ifrån att antaga de slutsatser, som de franske filosoferne af henne drogo. Vid den empiriska regeln, att ingenting är i förståndet, som ej varit i något af sinnena, anmärkte han: utom självfva förståndet. Och sedolärans grund satte han icke blott i pliktemas sammanhang med vårt sanna väl, utan i Guds heliga och kärleksfulla vilja, som i detta sammanhang uppenbarar sig. Med ogillande af det wolffska systemets bevisningssätt, till hvars afskaffande han bidrog, erkände han likväl det goda i dess åsyftning. Utan att fördjupa sig i metafysiska spekulationer, hvilka han ej ansåg höra till allmänt nyttig lärdom, verkade han till den förståndsdaning och upplysning, som den akademiska ungdomen i allmänhet behöfde, mer än mången högt berömd filosof, genom de föreläsningar han höll, såväl i logiken och psykologien som i estetiken och naturrätten; hvartill kom historien om människan.

Bägge minnestecknarne samstämma i att han på slutet af sitt lif med stor skärpa vände sig mot den nya tyska filosofin. Tengström säger att Porthan, som annars var fri från alla såväl forntidens som en nyare tids och hvarje mänsklig auktoritets bojor och manligt tillförsäkrade så väl sig som andra en ädel frihet att tänka och känna, likväl skarpt angrep de nyare skolornas mera subtila lärare, fruktande mera ondt än godt, mera mörker än ljus af deras djärfva byggnader. Och Franzén anger uttryckligen att denna Porthans ovilja närmast gällde Kants filosofi med orden:

När den kantiska filosofin äfven i Åbo begynte göra uppseende, erkände han väl dess kritiska värde, men varnade för ett blindt och odeladt förtroende till de skeptiska grundsatser, hvartill den ledde. Filosofins historia hade lärt honom att skatta hvad det mänskliga förnuftet efter hand uttänkt såsom en kvarstående sanning, men tillika att misstro hvarje system, som uppträdde med anspråk att vara det sista, afgörande, ofelbara. „Tro mig“, sade han till en yngling, som åberopade det stora anseende Kant hade vunnit, „om ni blir så gammal som jag, skall ni öfverlefva tre om icke fyra systemer, som störtat ett föregående och fallit på ett senare“. Samma yngling, som nu är gråhårsman, har påmint sig denna förutsägelse, då han hört först Fichte, sedan Schelling och nu Hegel utropas som den filosofiska stenens upptäckare.

Den yngling, som Porthan således varnade för att lita till den kantska filosofin, var utan tvifvel Franzén själf, som i början af sin bana var en anhängare af Kant.

J. Tengströms och Franzéns ord afse Porthans filosofiska ståndpunkt från en senare tid, men beröra icke hans tidigare utveckling, hvilken minnestecknarne kanske icke kände. Man bör i detta afseende erinra sig, att den wolffska filosofin var härskande vid Åbo akademi under Porthans studieår, hvarför han nödvändigtvis måste ha rönt intryck däraf. Också äro hans första afhandlingar skrifna i den wolffska filosofins anda. Sedermera bröt han med wolffianismen och följde såsom akademisk lärare en eklektisk popularfilosofi, som väsentligen stödde sig på erfarenheten med anslutning till Lockes empirism. De gamla delvis wolffska kompendierna bibehöllos därvid af praktiska skäl, men kritiserades skarpt äfven i afseende å själfva grunduppfattningen. Det märkes ofta i föreläsningsanteckningarna, att wolffianernas ändlösa begreppsdefinitioner misshagade Porthan.

När denna brytning i Porthans filosofiska åskådningssätt skedde, kan numera svårligen med full säkerhet fastslås, men redan 1770 var han lockian. De äldsta anteckningshäften vi hafva till hans föreläsningar äro två exemplar öfver en och samma kurs rörande Pufendorfs De officio. Här heter det om Locke: „Johan Locke, en engelsman, utgaf ock sina tankar om världslig regering etc., i hvilken en fullkomlig frihetsanda öfver allt är rådande och förtjänar att läsas af hvar och en fri medborgare". Wolff omtalas däremot nästan ironiskt med orden: „Baron Wolff, professor i Halle, som företagit sig att förbättra alla vetenskaper, lämnade icke eller moralen oomstöpt, utan skref en vidlyftig philosophia practica". I senare anteckningshäften uttalar han sig om Locke med en entusiasm, som vi knappast annars hos honom möta, hvarpå redan i det föregående gifvits några prof.

Den wolffska filosofin hade gagnat genom att bryta nyskolastikens välde och fullfölja en rationalistisk kritik, men den hade tillika ledt tänkandet till tomma abstraktioner,

som saknade samband med verkligheten. Denna matematiska metod måste i längden blifva skadlig genom brist på reellt innehåll. Genom det ständiga definierandet fick denna filosofi ett släkttycke med skolastiken. [1])

Porthan verkade välgörande genom att han gjorde ett på erfarenhetskunskap byggdt förfarande gällande. Med erkännande af det berättigade i den wolffska kritiken, tillintetgjorde han, utan att möta något synnerligt motstånd, den wolffska metoden, hvars välde redan i Tyskland var brutet. Också i Sverige gjorde sig Lockes empirism på denna tid gällande. Det tänkesätt de på erfarenhet byggda naturvetenskapliga och ekonomiska studierna grundlagt kom honom säkert till hjälp och wolffianerna i Åbo, sådana som Nääf och Schalberg, voro icke fruktansvärda motståndare.

En af den hegelska filosofins representanter vid vårt universitet prof. J. J. Tengström har erkänt denna Porthans betydelse. Han säger i Kronologiska förteckningar [2]): „Porthans eklektiska popularfilosofi gick ut på uppsättande af erfarenheten såsom vetandets absoluta grund, i följe hvaraf det styfva wolffska systemets demonstrativa metod samt obehöriga utgående från blotta definitioner och axiomer afskaffades“, och att „det bristfälliga och otillfredsställande i den wolffska filosofin visade sig genom empirismen, som egentligen underhöll behofvet af lefvande objektiv insikt och dymedelst till en fruktbar utgång ledde wolffska filosofins rörelse“. Ett senare yttrande af samme

[1]) I. Fr. Chr. Baumeisters *Institutiones Philosophiæ rationalis* enligt Wolffs metod, som i Åbo begagnades, heter det (uppl. 1738 sid. 22, 23): „Ex his patet, methodi mathematicæ easdem leges esse, qvæ sunt methodi philosophicæ“ (häraf framgår, att den matematiska metoden har samma lagar som den filosofiska); och „Unde recte colligitur, methodum mathematicam esse cum philosophico eandem“ (hvaraf rätteligen slutes, att den matematiska metoden är densamma som den filosofiska); äfvensom „Philosophus in tradendis veritatibus uti debet methodo mathematica“ (filosofen bör begagna sig af den matematiska metoden vid framställningen af sanningen). Den historiska kunskapen och den genom erfarenheten vunna insikten ansågos vara af lägre art jämförda med de slutledningar, som drogos ur den rena spekulationen.

[2]) Sid. 261, 224.

om Porthan och hans verksamhet väl underrättade man må också anföras. Med anledning af att J. V. Snellman i Saima hade ifrågasatt Porthans förtjänst skref han i bref till denne af den 20 juni 1844 följande tillbakavisande ord: „Och oriktigt är det visserligen att du sammanställt honom med blotta samlare. Hans empiri var något helt annat än den du angriper. Porthan var filosof, popularfilosof. Han är den, som hos oss utbredt upplysning, frihet i tänkande, afskaffat en massa fördomar och vidskepelser samt dogmatismen i vetenskaperna. En monografi i detta afseende öfver honom vore mycket lärorik och upplysande. Under den kaotiska och rapsodiska yttre formen af hans skrifter ligger en självständighet, ett sammanhang, hvilket blott kan rätt uppskattas genom jämförelse med hvad före honom var.“ [1]) Detta omdöme innebär ett vackert erkännande från en man, som såsom filosof hörde till en alldeles annan riktning än den Porthan företrädde.

Den egentliga metafysiken upptog Porthan så godt som alls icke i sina filosofiska kurser. „Med afseende å ontologin (läran om det varande som sådant) var“, säger Th. Rein, „Porthans åsikt, att hela denna vetenskap, sedan allt det onödiga blifvit bortrensadt, bekvämt kunde inrymmas på tio sidor“. [2]) Hans håg låg icke åt det rent spekulativa, och han ansåg studenterna hafva större gagn af filosofins konkreta än abstrakta branscher. Psykologin, logiken, naturrätten och moralen syntes honom däremot gifva direkt nytta för lifvet och där grundlade han kurser, som följdes af talrika åhörare.

I psykologin var han helt och hållet en anhängare af Locke, hvars „Essay concerning human understanding“ anslog honom genom klarhet och fördomsfrihet, medan de tyska psykologernas subtilitet och pedanteri var honom motbjudande. [3])

---

[1]) Svenska Lit. s:ts i Finl. Förh. o. upps. 20 sid. 138.

[2]) Th. Rein: *Filosofins studium vid Åbo universitet;* Sv. Litt. s:ts i Finl. skr. LXXX, sid. 223.

[3]) Kollegiehäften af 1782 och 1800 i F. Litt. s:ts samling, af 1788 i Statens historiska museum, af s. å. i univ. bibl., af 1782 i Åbo stadsbibl.

I den ständigt diskuterade frågan om förhållandet mellan själ och kropp uttalar han sig 1788 sålunda, att själen och kroppen äro så förenade, att själen icke utan kroppen kan hafva något begrepp om det som är utom henne och att kroppens organer utan själen äro döda maskiner.[1]) I likhet med Locke antager han jämte de yttre sinnena ett inre sinne: „reflexionen", som utvecklar sig långt senare än de yttre sinnena och ger oss förmåga att själfva ha kunskap.

Själens särskilda funktioner behandlas därefter rent empiriskt. Träffande är t. ex. stycket: „Om hittighet eller kvickhet och skämtegåfvan". Det löjliga, hufvudföremålet för det kvicka vettet eller det komiska uppkommer genom en viss misstämmighet, missämja, misshällighet, oskicklighet, olämplighet, orimlighet (incongruitas); dock så att icke hvarje misstämmighet väcker löje. Intet föremål är så stort, så heligt eller vördnadsvärdt, som icke på ett eller annat sätt kan göras löjligt utan att verkligen vara det.[2]) Det komiska snillet kan på flere sätt framkalla löje, antingen med leende uppsyn eller antagen allvarsamhet eller ock genom ironi, som ofta är så mångfaldig som den komiska kvickheten själf. Ironin är ofta så fin, att hon hålles för allvar eller icke märkes af dem, som äro dess föremål; och detta slags kvickhet är nästan likaså fransmännens ensak som „humour" engelsmännens.

Sedan språket och skriften såsom manifestationer af det mänskliga självslifvet behandlats, öfvergår föreläsaren till frågan om våra erfarenheters tillförlitlighet. Gent emot „idealisterna": Malebranche, Berkeley, Leibniz och Kant, som ifrågasatt det sinnligt förnimbaras existens, betonar han den yttre materiella världens verklighet. Idealisterna hafva felat genom att afstå från jämförelse och granskning af sinnesintrycken och inslå ett rent spekulativt förfarande.

Kursen slutas med anmärkningar om möjligheten och villkoren för en sannolik kunskap och om den mänskliga

[1]) „Grundritning till läran om människans själ"; annoteradt i prof. Porthans uti Åbo hållne föreläsningar af N. M. T(olpo).; hist. mus.

[2]) Här åberopas „lord Shaftesburys tanka".

öfvertygelsens värde. Det är, säger föreläsaren, ett mera bedröfligt än oförklarbart fenomen, att människor så ofta genom sin lefnad och sina gärningar motsäga sina grundsatser, om hvilkas sanning de äro ovedersägligt öfvertygade.

Dessa föreläsningar gåfvo Porthan månget tillfälle att yttra sig i aktuella frågor. Han gladde sig så mycket mera öfver att 1788 års kurs hölls „inför ett tämmeligen talrikt auditorium" [1]), som han här kunde vända sig mot den mystiska riktning, som framträdt i form af andeskåderi, svedenborgianism m. m., och som var honom, anhängaren af den klara lockeska filosofin, särskildt misshaglig. I fråga om entusiasmen öfvergår han till extasen och framhåller att fallenhet eller benägenhet till extatisk hänryckning icke är något fördelaktigt tecken till höga sinnesgåfvor. Sömngångsfenomenet föranleder honom att yttra sig om den animala magnetismen, som föregifver sig kunna åstadkomma ett sömngångstillstånd (noctambulism) och i detta tillstånd framkalla en spådomsgåfva, hvilket han jämför med gummors och deras vederlikars berättelser om sömngångare, som blifvit profeter. Svärmeriet i egentlig mening anser han bero på förvirrad uppfattning af sig själf och omgifningen. I disputationer och bref kämpade Porthan ännu mera aggressivt mot tidens mysticism, ända därhän att han bortresonerade de dunkla, omedvetna krafter, som finnas i människosjälen.

Det kan vara af intresse att höra hvad den förståndigt tänkande Porthan säger om kärleken. „Det är väl", heter det i en af dessa kurser, „sant att kärlek är till sitt ursprung egennyttig, men den kärleken, som blott är byggd på egennyttan och ej förvandlar sig till *amor purus* (ren kärlek) varar ej länge. Därpå har man exempel i äkta makar, af hvilka somliga i början ganska häftigt älska hvarandra; men deras kärlek vändes ofta nog till kallsinnighet emot hvarandra och sedan till fiendskap. Då däremot någras kärlek, hos hvilka den i början ej visar någon häftighet, varar alltid, hvilket visar att de haft en moralisk kärlek för

[1]) Porthan till J. H. Lidén $^{30}/_{6}$ 1788; Bref till samtida.

hvarannan." Han tillägger, att det ofta är bägges fel, då kallsinnighet uppkommer äkta makar emellan, dock snarare mannens, ty honom åligger särskildt att lämpa sig efter sin hustru.

Föreläsningarna i logiken började redan 1770 och återupptogos ofta. Vi hafva flere anteckningshäften, hvilka alla hålla sig till Wallerii logik såsom grundläggande arbete[1]), af hvilka ett häfte af 1796 är af Porthan själf utskrifvet. Det är till större delen affattadt på latin, medan föredraget tydligen skett på svenska, hvari man kanske kan se en antydan om att Porthan någon gång författade sina föreläsningsutkast på romarspråket. På svenska ingå såväl inledningsorden som slutorden, hvilka förtjäna att återges såsom karaktäriserande hans förhållande till sitt auditorium:

Då herrarne gjort mig äran och velat höra mina tankar i den för oss människor så viktiga vetenskapen, som lär oss både att rätt söka sanningen på den säkraste vägen och äfven ofta att finna denna dyrbara skatt; så kan väl ingen önskan i detta afseende vara hos mig lifligare, än att jag måtte vara nog lycklig att häruti vara Eder M. H. till nöjes och svara emot eder väntan; jag vågar väl icke smickra mig med ett förmätit hopp om att kunna fullkomligen tillfredsställa H:s älskvärda lärgirighet i denna vetenskap; men jag skall dock bemöda mig att gifva herrarne en nyttig anledning till att själfve vidare och med nytta studera logiken. I förväg vill jag också i ödmjukhet utbe mig herrarnes tålamod, det jag fruktar skola behöfvas.

Slutorden lydde:

Slutligen får jag ödmjukeligen tacka Eder m. herrar för den äran herrarne vist mig uti att afhöra mig. Jag skulle skatta mig ganska lycklig, om jag härigenom kunnat förvärfva eder vänskap;

[1]) 1791 och 1793 i univ. bibl., 1796 i Statens hist. museum, 1799 i Finska Litt. s:ts saml. Nils Wallerius, f. 1706 † 1764, utöfvade såsom professor i logik och metafysik vid Uppsala universitet en mycket betydande lärarverksamhet. Han var en anhängare af den Leibniz—Wolffska filosofin. Hans Compendium logicæ utkom i flere upplagor. Det är detta arbete, som åsyftas t. ex. i titeln till föreläsningarna af 1791: „Föreläsningar öfver Wallerii logica, hållne af mag:ter Hen. Gab. Portan (sic!) eloq. prof. et o. r. acad. litt. hum. hist. et antiqv., membro. Åbo den 28 nov. 1791. Jac. Schröder."

andra omständigheter torde tillåta mig att hoppas den; men åtminstone kan jag icke smickra mig med den tanken att hafva förtjänt den genom min lektion; ty då jag icke en gång själf varit nöjd med hvad jag talt, så kan jag så mycket mindre förmoda det å herrarnes sida, för hvilka jag säkert varit så mycket mera osmakelig, som herrarne varit vana att tillika dageligen höra de ståteligaste lektioner. Till en nödvärns ursäkt för mig kunde kanske anföras, att jag, uti en torr vetenskap, nödgats följa ett ännu torrare kompendium; men jag vet icke, om jag skall våga betjäna mig af denna ursäkt; ty äfven det torraste ämne bör kunna och äfven kan framställas behageligen; i synnerhet bör föreställningen af en så viktig och vördnadsvärd sak, som sättet att komma till sanningen är, aldrig undgå att vara angenäm. Likväl utbeder jag mig ett blidare omdöme, hvarom jag gör mig ett smickrande hopp af herrarnes billighet och välvilja och ynnest, i hvilken jag anhåller att beständigt vara innesluten.

Man finner att det var med den största välvilja och med hvad man skulle kalla gammaldags artighet, som Porthan vände sig till sina åhörare. Anspråkslösheten kunde synas öfverdrifven, om den icke öfverensstämde med Porthans hela sinnesriktning, där benägenheten för personlig tillbakadragenhet är ett utmärkande drag.

Kursen inledes med en kortfattad öfversikt af logikens historia, som är af intresse, emedan Porthan här anger sin ställning till de filosofiska skolorna. Bacon af Verulam har den förtjänst, att han lärde att bevisen blott böra tagas af erfarenheten. Des Cartes har genom sitt tviflande och sitt begär efter visshet gjort logiken nytta. Locke får följande ord af varmt erkännande:

Locke († 1704) uppträdde och gjorde genom sin bok „sur l'entendement humain“ (Essay on human understanding) näst Aristoteles den märkvärdigaste epok i logikens historie. Genom de förnämsta allmänna begreppens utveckling upptände han ett nytt ljus i läran att söka sanning. Teorien om begreppens ursprung, lagarne af deras sammanhang, om den symboliska kunskapen och däri grundade källan till villfarelse, om gränsen af mänskliga kunskaper och grunden till deras tillförlåtelighet blef därigenom fullständigare och riktigare.

Han tillägger till ytterligare beröm för Locke, att han älskas af skeptiker och behagar dogmatiker.

Om Leibniz säger Porthan, att han stiftade en ny filosofisk skola, som utan att antaga Cartesii satser dock antog den matematiska lärometoden i filosofin. Wolff, det andra hufvudet för denna sekt, renade logiken än mera från onyttiga subtiliteter, men införde konstord och abstraktioner, som voro besvärliga och tilläfventyrs kunde afskräcka från vetenskapligt tänkande. Liksom sofistiken och skolastiken har kanhända det wolffska framställningssättet alstrat fördom mot logiken och ledt till att man ansett den onyttig eller åtminstone onödig. Men en sådan mening vill Porthan vederlägga.

Logiken indelas i en teoretisk och en praktisk del; den skall ej blott lära att göra formellt riktiga slutledningar, utan äfven gifva regler och anvisningar, huru vi skola vinna riktiga utgångspunkter för slutandet; logiken är således äfven kunskapslära.

Den formella logiken genomgås därefter jämförelsevis snabbt, medan föredragaren utförligare redogör för den praktiska logiken, som han anser vara af långt större vikt.

I fråga om kunskapsförmågan upprätthåller Porthan med Locke sinnesintryckens tillförlitlighet och värde. „Locke“, säger han, „De intellectu humano, (som) är den yppersta bok både i metafysiken och logiken, försvarar origo idearum ex sensibus, (idéernas ursprung ur sinnesintrycken). Idealisterna nämligen de resonablare äfvensom wolffianerna säga, att själen har en medfödd idea, hvaraf kan utvecklas alla de öfriga. — Denna tanke är bra, endast idea innata (den medfödda idén) kunde bevisas (ant. af 1791).“ Han anger därefter, huru genom granskning af sinnesintrycken en riktig kunskap kan vinnas och utvecklar den induktiva forskningsmetodens villkor och möjligheter. Äfven den historiska forskningsmetoden beröres, särskildt i fråga om sättet att citera källorna.

Ifrigt varnar Porthan mot fördomar, hvarmed han ej mindre förstår blindt och obetänkt antagna än falska meningar. Bägge äro farliga. För dem som själfva icke äro öfvade tänkare, är det säkrare att tillsvidare upptaga klokt och förnuftigt folks meningar, än att antaga endast det de

med eget vett kunnat inse. Vid akademien har man ofta tillfälle att se originaler, som ehuru de knappast torde rätt veta hvad sanning är, dock affektera att tänka på egen hand, hvarigenom de förfalla i de påtagligaste orimligheter. Därmed vill dock Porthan icke klandra eftertanken, utan tvärtom uppmuntra därtill.

På slutet af föreläsningskursen upptagas frågorna om huru man skall tillägna sig andras kunskap och meddela sin kunskap åt andra, hvarvid föreläsaren får tillfälle att, efter sin vana, infoga nyttiga anvisningar. Så ger han följande föreskrifter om läsning af vetenskaplig litteratur:

När man valt sig en bok att läsa, bör man 1:o) göra sig underrättad om auktor till sin afhandling. Därföre bör man läsa titelblad och præfatio. Man bör ock bläddra den igenom för att se själfva metoden; 2:o) läsa den i riktig ordning; 3:o) när man läser, förstå det och om något mörkt och otydligt skulle förefalla, att man då ej lämnar det, förrän man fått det utredt; 4:o) sedan man förstått det, pröfva, nämligen om den har evidentia och veritas; finner man falskt, bör man förkasta det, är åter något illa bevist, bör man söka att rätt bevisa det; 5:o) i en kladd eller minnesbok teckna sig till minnes det som är nödvändigt och hufvudsakligt och märkvärdigt; 6:o) repetera flitigt, ty genom repetition blir det som första gången var otydligt begripligt; 7:o) göra sig gagn af det man läsit.

I samband därmed meddelar föreläsaren föreskrifter om ett rätt begagnande af den akademiska undervisningen. Hvad han nämner om lärarverksamheten är i det närmaste öfverensstämmande med hvad som vidlyftigare ingår i hans föreläsningar för informatorer. Af rent praktiskt intresse äro äfven hans föreskrifter om uppöfvandet af inbillningskraften och minnet.

Med den riktning Porthans undervisning hade måste den praktiska filosofin ännu mera än psykologin och logiken locka honom till lärarverksamhet. Här var naturrätten grundläggande, sådan den, fri från teologiska förutsättningar, utvecklats af Hugo Grotius, hvars lärdom och klarhet Porthan beundrade, och af Pufendorf, hvars De jure naturæ et gen-

tium var ett „dråpeligt verk", och därtill anslöt sig moralen såsom läran om människans i naturrätten grundade sedliga handlingssätt. Med naturrätt förstods på denna tid den rätt människan har af naturen till skillnad från den hon har genom statens och samhällets lagar.

Anteckningarna från Porthans föreläsningar öfver naturrätt och moral vittna om att kurserna utfördes med stor omsorg och utförlighet, och att de ofta upptogos framgår i sin mån af det stora antal anteckningshäften vi hafva från skilda år, från och med 1770 ända till 1793. Å ett af dessa häften är antecknadt, att kursen begynte 1770 och fortsattes intill 1 mars 1773. Den fortgick således i det närmaste under tre läseår, men veckotimmarnas antal är mig obekant.[1])

Dessa kurser voro till ej ringa del afsedda för juristerna, hvilkas bildning Porthan ville höja. Den 22 september 1796 skref han till Calonius följande ord, hvilka tala om hans förtrytelse öfver det juridiska studiets låga ståndpunkt och hans ifver för en reform däri:

I anl. af de recensioner jag i Allg. Litt. Zeitung anträffar på juridiska böcker, så väl några få svenske, som en mängd utländske, har min önskan blifvit allt större, att ock vi skulle erhålla jurister, som vore mera än blotta handtverkare, och böcker som helst genom någon filosofi och system sig i denna vetenskap utmärkte. Ej en gång espriten af vår allmänna lag har af någon blifvit developperad el. dess grunder i dagen framställde; därföre ändrar man den så i kors och tvärs, utan sammanhang och consistence; hvilket ofta skett af ren okunnighet om dess esprit. Hvad det vore för ett opus meritorium, då Bror en gång kommer i lugn, att uppfylla denna både skadeliga och vanhedrande brist.

---

[1]) „Strödda anteckningar af eloqventiæ docens mag. H. G. Porthans (sic!) föreläsningar öfver Pufendorfs bok: de officio hominis et civis hösttermin i Åbo börjad d. 27 aug. 1770, med tillökning vårtermin fortsatta intill d. 1 Martii 1773"; 463 tätt skrifna sid. 4:o; hist. mus. Ett annat nästan lika lydande exemplar från samma år i samma samling; 1 i univ. bibl., 1 i Finska Litt. s:ts saml. — Föreläsningar öfver prosten Brunnmarks moral: 2 i univ. bibl., 1 i Statens hist. mus., 4 i Finska Litt. s:ts saml., 2 i Åbo stadsbibl., 1 i Borgå lyceibibl. „Moraliska anmärkningar författade öfver bibl. Porthans moraliska compendium" af 1774 i Finska Litt. s:ts saml. hör till kursen öfver Pufendorf.

I allmän naturrätt följdes Pufendorfs arbete „De officio hominis et civis", som genomgicks paragraf efter paragraf.[1] Föreläsaren godkänner i allmänhet Pufendorfs uppfattningssätt, men redogör tillika för de teorier, som framträdt efter Pufendorfs tid, berör senare politiska händelser samt infogar egna reflexioner, hvarvid Lockes samhällslära ofta lägges till grund. Kursen börjar med en kort blick på naturrättens historia, hvarefter föreläsaren betonar den mångfaldiga nyttan af dess studium. Naturrättslig kunskap är nödig för jurister, som därur kunna hämta kunskap om grunderna för civil- och straffrätten och om lagarnes rätta art; för teologer, som icke kunna vara grundligt inkomna i moralteologin utan att känna naturrätten; för den lagstiftande makten, ty den naturliga lagen är grunden till den borgerliga; för politiker och ministrar, ty i förhållande till utrikesmakter kan endast den naturliga billigheten åberopas; samt för hvarje enskild som ur naturrätten får kunskap om sina skyldigheter. Man finner att Porthan fäste stor vikt vid dessa föreläsningar, som åhördes af studenter från skilda fakulteter, bland dem jurister.

Några för Porthan betecknande drag må ur denna kurs anföras. Bland människans naturliga åligganden mot sig själf nämner föreläsaren skyldigheten att förskaffa sig människovett och berör därvid J. J. Rousseaus svar på akademiens i Dijon prisfråga, däri han förfäktade satsen, „att människan vore lyckligast, om hon blifvit sådan som hon föddes, utan att kunna tala, fyrfotad gående i okunnighet om alla vetenskaper etc." Ett så paradoxt ämne genomdref han, säger Porthan, med sådan kvickhet, att han vann priset, men hans mening kan icke godkännas. Att vi böra

---

[1]) Samuel v. Pufendorf, f. 1632 † 1694, under en följd af år professor i Lund, utgaf flere historiska och rättsfilosofiska arbeten. Hans „De officio hominis et civis" (1673) emottogs af den lärda världen med stor beundran, men väckte äfven motsägelser på grund af förf:s frisinnade åsikter. Bokens förra del handlar om människans enskilda skyldigheter, den senare om människan såsom samhällsmedlem. Måhända följdes i Åbo en upplaga, som utgafs i Giessen 1731 med noter af Barbeyrac.

idka vetenskapliga studier framgår af att Gud gifvit oss ett förstånd, som bör perfektioneras och uppbrukas, hvarutom det med många skäl kan bevisas, att vetenskaperna gagna människosläktet.

I fråga om statens uppkomst redogör Porthan för de skilda teorierna, bl. a. om statens uppkomst genom fördrag, men anmärker att orsakerna icke kunna vara enahanda, utan måste berott på de förhållanden, i hvilka särskilda folk befunnit sig, då de ingått i samhällen. Att vinna säkerhet mot yttre öfvervåld har vanligen varit en driffjäder, men ingalunda den enda. Också voro staterna i början ingalunda så fullkomligt inrättade som sedermera, utan ha småningom och efter hand liksom mognat och tilltagit. Det är således från historisk synpunkt, som Porthan vill se denna fråga. På tal om statens rätt att straffa missdådare beröres Beccarias mening om det oberättigade i dödsstraffet. Föreläsaren medger att dödsstraffet mycket missbrukas, men godkänner dock icke Beccarias åsikt, utan vidhåller statens rätt att för sin säkerhet och sitt bästa vidtaga alla de straffåtgärder, som synas nödiga.

Statens styrelse är skyldig att vårda sig om undersåtarnes välgång. Uppresning mot öfverheten är berättigad, men endast i yttersta nödfall och om dess ondska är så tryckande, att hela samhället finner sig kränkt. Engelsmännens handlingssätt mot Karl I godkänner Porthan icke. Han var visserligen icke alldeles oskyldig, men att fela är mänskligt, och han var deras lagliga öfverhet, af hvilken de icke ens hade rätt att fordra redogörelse, mycket mindre att dräpa honom. Det enda som de med rätta kunde göra, sedan de funnit honom brottslig, var att sätta honom ur stånd att skada riket. I samband därmed berör föreläsaren den s. k. principalatsfrågan, som väcktes i Sverige på 1740-talet, då man ville göra riksdagsmännen ansvariga hos sina hemmavarande medborgare för deras verksamhet vid riksdagen. Detta var orimligt, ty huru kunde väl de, åt hvilka högsta makten en gång blifvit öfverlämnad, fordras till redogörelse för sina göromål.

Bland regeringssätten är hvarken monarkin, aristo-

kratin eller demokratin i och för sig prisvärd; dock har demokratin nästan de största olägenheterna och är den „turbulentaste" statsformen. Mest är Porthan böjd för ett inskränkt monarkiskt styrelsesätt.

Denna kurs, som omfattade hela läran om människans rättigheter och plikter samt samhället, sådan den oberoende af den kristna religionens föreskrifter framgår ur den naturliga utvecklingen, utmärker sig genom stor objektivitet. Porthan öfverlämnar åt sina åhörare att med ledning af de synpunkter han framställer och med hänvisning till de förnämsta författarne i ämnet bilda sig en egen öfvertygelse. Den enskildes skyldighet att underordna sig det allmänna och att verka för allmänt väl är dock en genomgående synpunkt.

Med naturrätten stod moralfilosofin såsom vetenskapen om viljans riktande till öfverensstämmelse med den naturliga lagen i närmaste samband. Här lades till grund Brunnmarks moral, som af Porthan särskilda gånger kommenterades.[1]) Senare följde han D. Boethius' i Lockes anda affattade kompendium af 1782.[2]) Denna kurs börjar med en utredning af arten af och villkoren för människans frihet och samvetet såsom uttryck för människans moraliska känsla och omdöme. Därefter talar föreläsaren om plikterna mot

---

[1]) Bland de i sid. 239 not 1 nämnda exemplaren har jag närmast följt: „Annotationer och anmärkningar öfver Brunnmarks moral samlade i ett collegium hos herr Professor Porthan", univ. bibl. och „Annotationer, samlade af N. M. T(olpo) i prof. Porthans collegium öfver Brunnmarks moral" 1790, Statens hist. mus. Petrus Brunnmark, svensk präst och skolman, f. 1717, † 1794 skref „Elementa jurisprudentiæ universalis", hvilket verk mycket användes vid undervisningen i Sverige.

[2]) I bref till prof. P. F. Aurivillius i Uppsala af ²⁰/₈ 1792 begär Porthan för sina åhörares räkning exemplar af Boethius' arbete med orden: „Som jag att tjäna visse mine elever stundom plägar hålla private föreläsningar öfver moralen och därtill sist nyttjat herr prof. Boëthii utgifna Compendium; så önskade jag få veta, om han däraf utgett någon ny edition, sedan den förra är alldeles utgången? I fall han skulle af denna bok äga förråd på 20 à 30 exemplar (el. flere) att aflåta, ville jag gärna ännu i höst handla dem."

Gud, hvars existens han gent emot ateisterna anser ovedersäglig. Vi måste statuera en Gud, emedan vi icke eljes kunna begripa, huru världen uppkommit. Kulten måste upprätthållas icke blott såsom uttryck af våra egna känslor och såsom exempel för våra medmänniskor, utan äfven för statens skull. Ty för staten är den publika gudstjänsten högst nödvändig, och det skulle inom kort leda till barbari, om alla finge lefva som de lyste. Bland skyldigheter mot oss själfva räknar han lifvets upprätthållande och förkastar självmord såsom stridande mot Guds med människan afsedda syftemål. Han manar sina åhörare till måttlighet och arbetsamhet. „Ett träget arbete om dagen skaffar en god sömn om natten.“ „Man bör ej frukta för arbete, ty det blifver sluteligen ett nöje.“ „Våra skyldigheter mot andra tillåta oss ej heller att lefva arbetslösa. Man bör anse arbete såsom en Guds välgärning.“ Skyldigheterna mot nästan kunna härledas ur skyldigheterna mot oss själfva, ty på medmänniskornas välvilja beror vårt eget väl. Men ännu riktigare är att deducera dem från Guds vilja. Ty Gud är opartisk och vill icke allenast min lycka utan ock alla andra människors. Hufvudvikten i moralen faller dock på skyldigheterna mot samhället, som äfven de härledas ur Guds världsändamål. Samhällets väl beror väsentligen på äktenskapet, som Porthan försvarar mot katolikerna, hvilka göra sig skyldiga till motsägelse, då de på en gång anse det såsom oheligt och såsom ett sakrament. Hans tankar om äktenskapet äro i öfrigt ganska frisinnade, jämförda med det på denna tid gällande åskådningssättet. I motsats till det katolska uppfattningssättet bör äktenskapet i den protestantiska världen anses såsom ett civilt kontrakt, som icke är beroende af religionen. Lysning och vigsel hafva till ändamål att hindra tvegifte och göra äktenskapet kändt. Prästerlig vigsel är icke i och för sig nödig, men är en vacker sed, som gör akten mera solenn och helig. Det bruk, som förekommer på vissa orter i Holland, att äktenskapet bekräftas endast vid magistraten eller vid landsdomstolen omtalas af Porthan såsom i och för sig tillbörligt. Han hade således i princip intet emot civiläktenskapet.

Äktenskapets beständighet kan icke på grund af förnuftsresonemang påyrkas, men det bör enligt den naturliga lagen vara så länge dess ändamål, barnens uppfostran varar. Båda makarnas samtycke får därför icke vara nog till äktenskapets brytande. Äfven för äktenskapsinstitutionens upprätthållande är det nödvändigt, att äktenskapsskillnad icke utan viktiga skäl tillåtes.

Porthans etik var, sådan den framgick ur hans naturrätt, en lära om plikterna mot oss själfva, vår nästa och samhället. Pliktemas yttersta grund var för honom Guds heliga och kärleksfulla vilja, hvilken afser äfven den enskildes bästa. Om individens rätt, om personlig utveckling och personlig självständighet var här mindre fråga. Man kunde säga, att romarandan med dess stränga officia är det genomgående draget. Denna uppfattning, som ställer såsom individens uppgift att lefva för det allmänna, kan kallas ensidig, men innebar i den konsekvens, hvarmed den här framlades, en betydande kraft. Man kan förstå, att Porthans åhörare kände sig gripna af lärarens ord, som genom hans eget oaflåtliga arbete för allmänt väl framträdde såsom stödda på verklig lifserfarenhet.

I så godt som alla de här omtalade föreläsningsserierna gaf Porthan nyttiga råd åt blifvande präster, men därutöfver öppnade han två kurser, som direkt gingo in på teologins gebit: den ena öfver teologins historia, från medlet af 17:e århundradet, som vi hafva i ett anteckningshäfte från höstterminen 1795, den andra öfver naturteologin, hållen höstterminen 1802. [1])

Föreläsningarna öfver teologins historia afse hufvudsakligast att gifva en encyklopedisk öfversikt af den teologiska litteraturen.

Porthan börjar med en blick på såväl den katolska

---

[1]) Finska Litt. s:ts saml. „Historia Litteraria om teologins tillstånd och tillväxt ifrån midten af 17:de århundradet som de som däruti denna tiden skrifvit". — „Föreläsningar uti Theologia Naturali hållne af herr kanslirådet, profess. och ridd. Henrik Gabriel Porthan".

som den protestantiska teologiska litteraturen i nyare tidens början, hvari särskildt det frigörande inflytande Cartesii kritiska filosofi hade på teologin betonas. Jansenisternas och de reformerta teologernas verksamhet omtalas, och därefter öfvergår föredragaren till en mera speciell framställning af den lutherska teologins historia.

Inom den lutherska teologiska litteraturen särskiljer han fyra perioder: ortodoxins, pietismens, wolffianismens och den nyare kritikens, vid hvilken sistnämnda han med särskild sympati dröjer. Såsom framstående bland dem, som i teologin genomfört filologisk kritik, framhåller han Mosheim, Ernesti och Michaelis. Om Michaelis säger han, att han hvarken var präst eller teologieprofessor, men likväl höll föreläsningar i teologin, genom hvilka han uträttade ganska mycket. Han inlade så stor förtjänst om de orientaliska språkens studium, att han med skäl kan kallas „Instaurator litteraturæ orientalis in Germania". Därigenom utöfvade han ett stort inflytande äfven på teologin. Han hade ett skarpt hufvud och yttrade sig mera fritt i några teologiska delar, än det då var vanligt.

Om de yngsta tyska teologerna, de s. k. „neologerna", bland hvilka Semler, som mycket berömmes, Teller och Spalding spelade en ledande roll, yttrar sig Porthan likaså sympatiskt, ehuru med en viss varsamhet. Såsom betecknande för dem framhåller han yrkandet, att Frälsarens och apostlarnas framställning gällde blott den tid, i hvilken de lefde, och det folkslag, för hvilket de skrefvo, med accommodation till tidsförhållandena. Allgemeine deutsche Bibliotheque, som utgafs af Chr. Fr. Nicolai, med hvilken Porthan var lierad, var organ för dessa.

Bland författare, som icke egentligen skrifvit i dogmatiken, men dock utöfvat inflytande på det teologiska tänkesättet, nämner Porthan Herder, som han prisar såsom ett geni af första rang. „Grundlighet och kvickhet" utmärka hans arbeten, af hvilka de förnämsta i korthet karaktäriseras. Hans „Urkunde des menschlichen Geschlechts", en förklaring öfver de första moseböckerna, som visar att de böra poetiskt förklaras, är kvickt skrifven, ehuru man icke kan

lita på allt. Hans „Vom Geist der hebräischen Poesie“ är förträfflig.

De författare, till antalet 72, som omtalas, bedömas enligt Porthans vana med stor hofsamhet, men man märker dock, att neologin, i dess moderatare former, har Porthans sympati. Kursen är självständigt utförd, utan att något kompendium eller någon föregående sammanfattning förelegat.

Föreläsningarna öfver naturteologin, som höllos på slutet af Porthans bana, äro märkliga genom att de gifva oss Porthans sista uttalanden i människans viktigaste frågor. Han anger här sin ståndpunkt gent emot Kants filosofi, hvilken, såsom vi i den senare delen af detta arbete skola finna, under slutet af hans lefnad mycket sysselsatte honom och mot hvilken han äfven i andra af sina senare föreläsningskurser vände sig.

I en inledande afdelning „Några ögonkast på filosofiens öden“ heter det om Kant:

Därpå uppträdde Emanuel Kant omkring 1780, skref först tydligt, men sen gaf han ut sin Kritik der reinen Vernunft, som vann mycket bifall, ehuru den var så obegriplig, att kantianerne själfve förklarade den olika. Han har fått många anhängare;

och vidare:

Kants förnämsta arbete är Kritik der reinen Vernunft — —. Kant själf är en ganska skarpsinnig man, och man kan ej neka honom det beröm, att han sagt något nytt, ehuru mycket är tusende gångor förut skrifvet.

Naturteologin definierar Porthan såsom kunskapen om Gud, sådan den af förnuftet kan fattas, utan uppenbarelse, och han ser i förnuftets religion grunden till all religion, utan hvilken ingen uppenbarelse kunnat äga rum.

Kants och hans skolas uppfattning af sedelagen såsom absolut gällande utan hänsyn till människans lycksalighet syntes honom orimlig.

Från sin eudämonistiska ståndpunkt, som lät dygden framgå ur människans sträfvan efter lycka, vänder han sig mot den kantska idealismen med följande för hans åskådningssätt betecknande ord:

Ibland underliga satser i kantianska filosofien är äfven den, att det ej är nödvändigt till dygd att tro på Gud eller att hafva religion; ja Fichte (supra Kantianus) går så långt att ingen kan vara dygdig, som ej är en ateist. Detta är ogudaktigt. Men hvad är orsaken till denna orimliga lära? Jo, därtill äro 2:ne orsaker. — Första grunden är virtus pura (den rena dygden); de säga nämligen, att man skall göra sin plikt för det är plikt, utan afseende på belöningar eller straff, utan att betänka, att det är en Gud, blott för det godas skull. Detta är absurdt; människan är född med begär till lycksalighet. Och allt hvad vi göra, det göra vi för det vi hålla det för godt, men undfly däremot det vi anse för ondt. Att befalla människan att handla annorlunda är detsamma som att befalla henne att handla emot sin natur. Detta är därföre icke egennytta. Men hvad är då egennytta? Att så söka sin sällhet, att man antingen icke bidrar till eller ock hindrar andras sällhet. Ty Guds afsikt är att alla skola blifva lycksalige; men detta kan ej ske med mindre jag söker min lycksalighet i förening med andras; och då handlar jag egennyttigt; och detta är ej att vara emot, utan befordra Guds afsikt. Detta tänkesätt kan bestå med verkelig dygd, ehuru ej med fantasteri. Att handla efter plikt för det den är plikt, är ord utan mening. — — Annars är denna filosofi icke så ny, som kantianerne föregifva; ty stoici yrkade just samma satsen.

Likaså förkastar han de nya tyska filosofernas mening att religionen, särskildt den kristna religionen, har endast en praktisk betydelse, men från förnuftets ståndpunkt är likgiltig, med orden:

Den 2:a grunden till kantianernas lära om religions öfverflödighet är den grundsats, som är basis till deras filosofi, att allt är bara föreställningar och att inga yttre ting, som existera utom oss, kan bevisas. Denna error kallas idealismus. Nog är det väl sant, att icke tingen alltid äro sådana, som de vid första påseende synas; men det är dock högst absurdt att påstå det inga ting utom oss finnas. — — Då kantianerne påstå att ingenting utom oss finns, så är det ock onödigt att antaga en Gud. Åter en förträfflig vishet.

Likaså finner Porthan Kants „moraliska bevis“ för Guds existens, som sluter till Guds tillvaro ur behofvet af en moralisk världsupphofsman, föga tilltalande.

Det förnämsta argumentet för själens odödlighet anser Porthan vara att själen till sin natur är enkel, ty det enkla

kan ej förstöras. Men förnuftet kan i denna fråga icke komma öfver det sannolika. Endast uppenbarelsen kan med visshet försäkra, att människans själ är odödlig. Ännu mindre kunna vi genom förnuftet veta något om vårt kommande tillstånd.

I fråga om statens förhållande till religionen, är Porthan afgjordt frisinnad. Han förkastar tvång i religionen såsom stridande mot statens intresse och mot mänskorätten. „Tvång är ej tjänligt till religions utbredande; ty såsom det vore den största ursinnighet att piska en för att få honom att se rätt, så ock i denna sak.“ Flere religioner kunna finnas i en stat, om ock till sina grunder osanna, blott de äro sådana, att staten därmed kan bestå.

Vackert uttalar han sig mot dem, som fördöma andra för afvikande religiösa meningar. „Vi kunna fela i religion som i annat. Vi böra således lämna vår Herre att förlåta detta, som han gör i annat. — — Frälsaren yrkar kärlek och välvilja. Hit hörer exemplet af den barmhertige samaritanen. Icke har vår Herre afseende på hvem, som har den starkaste ortodoxi, utan hvem, som högst utöfvar hans lära.“

Dessa kurser vittna om att Porthan i teologin anslöt sig till sin tids frisinnade tänkesätt utan att godkänna skeptikernas radikalism. Han var öfvertygad om den forskande andens kraft att leda människan till sann lycka och verklig dygd samt såg ingen motsats mellan förnuftet och religionen, om den rätt fattades.

En kompetent domare har betecknat Porthan såsom den, som egentligen upprätthöll det teologiska universitetsstudiet under en tid af svaga krafter i den teologiska fakulteten. [1]) Det var ännu vanligt, att män som tidigare ägnat sig åt andra studier, successivt nådde de teologiska professurerna, hvilka de eftersträfvade för den bättre utkomstens skull, men utan varmt intresse för det teologiska kallet. Bland denna tids teologieprofessorer: Jakob Gadolin, Mesterton, Isak Ross, Cawander och Lefrén hade endast Ross och

[1]) Jaakko Gummerus: *Henrik Gabriel Porthan teologian opettajana;* Teologisk tidskrift 1907 h. 2.

Cawander från början varit teologer, medan de öfriga hade ägnat sin bästa kraft åt andra studier. Under sådana förhållanden fanns det ingen kraft i undervisningen, som först då Jakob Tengström 1790 blef professor började bedrifvas med större eftertryck. Men Porthan supplerade här liksom i mycket annat, drog teologiestudenterna till sina kurser och meddelade dem kunskap om tidens teologiska sträfvanden. Franzén säger, att han förskaffade sig tyskarnas sundare teologiska skrifter, utlånade dem åt studenterna och sålunda spridde kännedom om dem. Därvid undvek han att inslå en aggressiv ton och undgick därigenom den ovilja, som hans från det gällande teologiska tänkesättet afvikande ståndpunkt kanske annars skulle framkallat.

Jag har härmed öfverblickat Porthans verksamhet såsom lärare i filosofin och närliggande branscher. Hans inflytande på det filosofiska studiet bör skattas mycket högt, ty under en hel människoålder var det han som, så godt som ensam, gaf vår akademiska ungdom en filosofisk ledning af värde. Intresset för filosofin spriddes i vida kretsar. Lockes klara och fördomsfria realism vann insteg hos studentgenerationerna och gick från dem till den bildade allmänheten.

Ännu ett slag af föreläsningar, hvarom dock inga närmare upplysningar föreligga, har jag att omtala. G. Rein, som säkert här stöder sig på muntlig tradition, säger att Porthan gaf studenterna tillfälle att följa med samtidens löpande händelser genom att „om lördagarne uppläsa och kommentera de under veckan ankomne tidningarne eller aviserne, som han brukade kalla dem, och det för ett auditorium, som endast rummets inskränkta dimensioner hindrade att blifva än talrikare“. Scarin hade före honom haft sådana kollegier, och måhända var det dennes exempel, som lockade honom till efterföljd. Behofvet var knappt mindre nu än på Scarins tid, och vi kunna föreställa oss med huru lifligt intresse fattiga ynglingar, som icke hade råd att prenumerera på tidningar och öfver hufvud saknade

tillfälle att vinna kunskap om dagens händelser, följde Porthans meddelanden t. ex. om den franska revolutionens händelser. Äfven därigenom visade han sig redo att stå till studenternas tjänst, när helst ett behof förefanns.

Porthan behandlade såsom föreläsare icke de fosterländska ämnen, inom hvilka han såsom forskare hufvudsakligen rörde sig: den finska poesin, den finska historien, det finska språkets dialekter o. s. v. Detta berodde på karaktären af hans föreläsarverksamhet, som icke åsyftade att meddela specialkunskap, utan att gifva studenterna en allmän humanistisk bildning, som kunde vara ett stöd för deras blifvande verksamhet. Åhörarne voro också till största delen så svaga och vetenskapligt obevandrade, att de skulle vunnit föga på att deltaga i de vetenskapliga detaljundersökningar, med hvilka han såsom forskare sysselsatte sig. När de sedan såsom äldre skrefvo sina pro gradu afhandlingar för vinnande af den akademiska lagern, invigde han dem i sin forskningsmetod och upptog dem till medarbetare i sina arbeten.

Vill man göra sig en klar föreställning om betydelsen af Porthans föreläsningar, bör man ihågkomma tidsförhållandena. Till följd af bristen på böcker och andra hjälpmedel var det förbundet med stora svårigheter att bedrifva studier på egen hand. De „torra“ kompendierna och de från man till man gående disputationshäftena gåfvo icke mycket. Och den personliga handledningen, „viva institutio“, hade därför en vida större betydelse än under senare tider för vinnande af en allmän litterär och vetenskaplig bildning. Porthan blef härvid förmedlaren mellan studenterna och den litterära och vetenskapliga världen. Med stöd af sina mångsidiga och rika kunskaper ledde han studenterna, såsom ingen före eller efter honom i aurastaden, till universell humanistisk bildning. En flod af ljus strömmade genom honom in i högskolan vid Auras stränder. Han återgaf de synpunkter, som hade framgått ur tidens jäsande andliga lif, men han skilde därvid med varsam hand hvad

som var omoget från hvad som kunde bestå inför en vetenskaplig granskning och vinnlade sig om att ge sina elever endast det tillförlitliga i en på sak gående, osminkad form. Hans glada tro på den fria tankens makt att lösa äfven de svåraste spörsmål gaf färg åt denna undervisning.

Porthan åhördes af en mycket stor del af de terminligen närvarande studenterna. I ett bref till Calonius af den 16 december 1793 säger han: „Vi slöto i fredags våre publika lektioner, emedan våre studenter efter vanligheten försvunno, så snart det blef före, så att jag till slut af 50—70 åhörare ej hade flere kvar än 7". Porthan hade således velat fortsätta sina föreläsningar, om icke julen hade ryckt åhörarne ifrån honom. Ett auditorium af 50—70 kollegianter var betydligt på en tid, då hela antalet terminligen närvarande studerande var omkr. 200. [1]) Hans privata föreläsningar voro säkert äfven väl besökta, ty jurister och teologer hade knappt mindre anledning än studenterna af filosofiska fakulteten att åhöra dem. Så var han, såsom J. Tengström, jämförande honom med Tysklands Melanchton, säger, värd att hälsas såsom „communem Fenniæ præceptorem", Finlands gemensamma lärare.

[1]) Enligt Porthans egen uppgift i det i A. L. Schlözers Briefwechsel införda brefvet: Bref till samtida sid. 24. De inskrifnas antal var omkr. 500, men mera än hälften var genom konditionering på landsorten och fattigdom hindrad att infinna sig. Jmfr: G. Palander: *Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista.* Historiallinen aikakauskirja 1903 sid. 60.

XIII.

Handledning. Personligt förhållande till studenterna.

Porthan klagade aldrig öfver att föreläsningarna gåfvo honom möda eller bekymmer. Hans goda minne och lätta föredragningskonst gjorde, att han, sedan en kurs en gång blifvit genomarbetad, utan svårighet kunde återupptaga den. Men mera ansträngande var hans öfriga akademiska lärarverksamhet, i synnerhet ledandet af studenternas skriföfningar och disputationsarbeten.

Han hade redan såsom docent biträdt studenterna med undervisning i ämneskrifning såväl på latin som på modersmålet, och säkerligen fortsatte han därmed såsom bibliotekarie, ehuru föreläsningskatalogerna icke tala därom. I hvarje händelse återupptog han scriptakorrigeringen, sedan han blifvit förordnad till Hassels vikarie och fortsatte därmed intill slutet af sitt lif. I brefvet till Mennander af den 27 april 1787 säger han, att han rättade studenternas scripta alla onsdagar och lördagar från kl. 7 på morgonen till kl. 12 på dagen, och Franzén uppger, att han var sysselsatt därmed ända till kl. 1 p. d. Det var under dessa korrigeringstimmar ej mindre än genom föreläsningarna, som han bragte studenternas skicklighet att behandla romarspråket i tal och skrift till en förut okänd höjd. Och ännu mera gagnade han såsom ledare af skriföfningarna i modersmålet. Mången, som sedermera gjorde sig känd såsom skicklig svensk stilist, hade honom att tacka för sin

utbildning. Han vakade äfven utöfver denna regelbundna handledning öfver sina elevers vidare framsteg genom att i stilistiskt afseende granska deras teser, disputationer, tal och vitterhetsstycken. Särskildt gaf han praktisk handledning i diktning på svenska och latin. Han ansåg med rätta, att stilistisk skicklighet är ett hufvudvillkor för framgång i lifvet och lade därför mycken vikt på dessa öfningar, hvilka voro så mycket nyttigare, som ämneskrifningen på denna tid var alldeles försummad i skolan.

Ur ett band skriföfningar, som blifvit bevaradt och innehåller scripta från läseåret 1791—92 samt från höstterminen 1792 få vi notiser om de ämnesuppgifter han gaf sina elever. Här liksom annars märkes en bestämd plan i hans undervisning. Hans privata föreläsningar i retorik, naturrätt, logik och moral gåfvo stoff till ämnesuppgifterna, som således afsågo att låta studenten, som åhört föreläsningarna, ådagalägga, huruvida han riktigt fattat och tillägnat sig dem. Själfva frågorna, som här uppställdes, voro ganska enkla, och kunde ej vara annat, då det gällde skrifning på ett främmande språk.[1])

Några af dessa kriauppgifter må här i öfversättning meddelas. Till retoriken höra uppgifter sådana som: Hurudan är den korthet som rhetores fordra af en skicklig berättelse? — Orsakerna till att den litterära blomstringen hos romarne så hastigt gick under. — Det tillhör en god historiker: 1:o) att han utforskar sanningen och fullständigt skildrar den; 2:o) att han berättar pragmatiskt och filosofiskt; 3:o) att han skrifver vackert. — Från naturrätten hafva vi: Är det rådligt för staten att sälja offentliga ämbeten? — Bevisa nödvändigheten af dödsstraff i en stat. — Hvarigenom kunna brott förekommas. — Är det nyttigt för staten att hafva många lagar? — Är det rådligt att ofta ändra statens lagar? — Till logiken bör räknas: Hvaraf beror berättelsens sannolikhet? — Och ur moralen hafva bl. a. tagits: Kunna andras handlingar lända oss till före-

[1]) *Ad. Neovius:* Hist. ark. XV sid. 229. Förf. förmodar att skribenten var S. W. Heurlin, slutligen lektor i Borgå.

bråelse? — Är självmord tillåtet? — Är ordspråket: „De mortuis nil nisi bene“ riktigt?

Medan ämneskrifningen icke gick ut öfver det elementära, var den egentliga vetenskapliga undervisningen förlagd till författandet af disputationerna, hvilkas allmänna karaktär och betydelse i det akademiska lifvet jag redan förut angifvit (sid. 71). Det nämndes att respondenterna visserligen kunde hafva andel i författandet af en del af dessa afhandlingar, i synnerhet de pro gradu utgifna, men att de dock i hufvudsak böra anses såsom Porthans verk. Här må tilläggas att Porthan icke sällan var en verksam medhjälpare äfven i fråga om sådana dissertationer, som under eget presidium utgåfvos af magistrar, hvilka ville vinna merit genom att ådagalägga fortsatta studier och möjligen blifva docenter. Då fosterländska ämnen behandlades var han alltid redo att biträda.[1])

I bref till Mennander af den 7 december 1781 karaktäriserar Porthan i följande ord sitt arbete med disputationerna:

Nästa termin ärnar jag, om Gud unnar mig lif och hälsa, fullända min *Poesis Fennica* och *Bibliotekshistorien:* par delar skola åtminstone utgifvas. Jag måste endast låta dem försvaras såsom specimina; ty gradulisterna vilja ej gärna respondera för sådana sviter, och jag söker gärna att bland dem ej hafva andra än dem, som kunna efter gifven plan själfva sammanskrifva sina prof, ehuru besväret att rätta deras arbeten är oftast större än att själf författa det helt och hållet. Men deras större öfning och underhållandet af en loflig ambition synes betala denna möda.

Han syftar här på att respondenterna i fråga om de pro exercitio utgifna disputationsserierna hade ingen annan roll än att officiera vid försvaret och såsom alltid betala tryckningskostnaderna. Gradualisterna hade större anspråk och ville förvärfva sig åtminstone någon författarära, hvarför de af honom begärde uppgifter af annat slag.

---

[1]) G. Palander: *Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana* sid. 177.

Själf ville han också, att de skulle få tillfälle till vetenskaplig öfning genom att „efter gifven plan själfva sammanskrifva sina prof". Hvad de skrifvit var emellertid ofta så omoget, att preses' arbete blef större än om han själf hade författat äfven det första utkastet; med ett ord Porthan blef den egentlige författaren. Men i hvarje händelse var detta förfarande synnerligen nyttigt för den unga respondenten; det var en handledning i eminentaste mening, där professorn från början till slut stod vid sidan af eleven, som skulle lära sig att röra sig på det vetenskapliga arbetsfältet. Upplysande äro de frågor han, såsom förut nämndes (sid. 71), ställde till Magnus Alopæus, som skulle skrifva om Borgå. Han ville få utredning om härledningen af stadens namn, ty med skäl betviflade han, att den jämförelsevis sent uppkastade Borgbacken gifvit upphof åt namnet. Det borde undersökas, hvarifrån namnen på de närliggande orterna Borgnäs och Borgby kommit äfvensom om flere byanamn etc., som deriveras på „borg" på orten funnes. Alopæus borde också söka utreda stadsvapnets ålder och hvarifrån ett eldstål eller en eldpung blifvit upptagna i sigillet. Den förra punkten diskuteras i själfva verket i afhandlingen.

De i Åbo utgifna dissertationerna hade före Porthans tid varit ganska bristfälliga. Långa inledningar, digressioner och svag behandling af själfva hufvudämnet hade ofta gifvit dem en föga tillfredsställande prägel. Porthans disputationer beteckna ett framsteg i disputationslitteraturen. De gå rakt på sak, belysa frågan från olika sidor och ställa sig på den gällande vetenskapliga forskningens nivå. Till följd af förfarandet vid utarbetandet motsvara dock pro gradu afhandlingarna icke alltid de anspråk, som böra ställas på väl genomförda vetenskapliga arbeten. Hast vid nedskrifvandet och brist på tillgängligt material äro ofta märkbara. Syftet med pro gradu dissertationerna var ju också ofta mindre att gagna vetenskapen än den allmänna fosterländska bildningen.

Porthan, som med uppmärksamt öga följde disputationslitteraturen vid rikets öfriga universitet, gladde sig öfver

att de i Åbo utgifna afhandlingarna numera kunde jämföras med eller t. o. m. öfverträffade de uppsaliensiska, och äfven andra samtida funno Åbo-disputationerna förtjänstfulla.[1])

Antalet disputationer, som under en professors presidium utkom var i viss mån en gradmätare på den flit han ådagalade i sitt vetenskapliga arbete och på det vetenskapliga intresse han lyckades väcka hos studenterna. De 211 disputationer, bland dem inemot tredje delen pro gradu, som under Porthans ledning utgåfvos, vittna därför redan genom sin mängd om huru nitiskt han ägnade sig åt denna del af sitt värf. I synnerhet då magisterpromotion förestod, i hvilken högtidlighet så många unga vetenskapsidkare som möjligt önskade deltaga, hade han hast med ledandet och korrigerandet af profven. I febr. 1795 skref han till Calonius: „Att med rättskaffens allvar sätta sig mot missbruket med våra magisterskapelser är att sätta sig i ett ledsamt krig, och jag är just brydd, huru det lämpligast skall *småningom* ske"; och efter öfverstånden promotion meddelade han i bref af den 25 juni: „Bilmark har till denna promotion presiderat för 17 gradualer och jag för 13; däremot har jag presiderat för 26 specimina (exercitiedisputationer) och han för 3. Som våra kolleger blott hafva besvär för 2 à 3 och somliga (såsom Planman och Schalberg) inga utgett, så har besväret fallit så mycket mera på oss, så att vi måste ursäktas, att vi slarfvat och varit korta."

Disputationsarbetet började slutligen kännas honom tryckande. Då Calonius varnade för öfverdrifven ansträngning, svarade han den 16 november 1797, att den fortgående verksamheten öfver hufvud var föga ansträngande, men tillade: „Mine disputationer måste jag dock söka att minska. Men hvem skall då taga i i stället? Bror tror

---

[1]) $^{9}/_{4}$ 1795 skref Porthan till Calonius: „Ock jag har funnit de uppsalienska disputationerna mycket negligerade; då man nödgas presidera för så många, kan väl ej begäras, att de alla skola hinna utarbetas; men så tyckes, att man med några duglige borde emellanåt försona publiken, såsom t. ex. Ihre gjorde". Jmfr G. Palander: *Porthan yliopiston opettajana* sid. 175.

icke, huru svårt gossarne hafva efter presides. Bilmark tröttnar ock.“ Han medgaf således, att lindring med disputationsbesväret var af nöden, men då „gossarne“ allt fortfarande behöfde hjälp, fanns ingen annan utväg än att hålla ut. Först under det sista lefnadsåret inträdde en minskning. 1803 utkom under hans presidium, förutom den fortgående serien af „Sylloge monumentorum“, endast en obetydlig disputationsöfning för stipendiater.

Disputationerna föregingos ofta af „Respondentens teser“, korta uttalanden i hvarjehanda vetenskapliga ämnen, hvilka skulle granskas vid disputationsakten. Så var i synnerhet fallet med de långa följder af exercitiedisputationer, som behandlade Juustens Chronicon episcoporum, bibliotekshistorien o. s. v. Här kunde själffallet afhandlingen, som var alldeles speciell och utgjorde ett brottstycke ur ett område, hvilket Porthan ensam behärskade, icke ge anledning till diskussion, hvarför teser måste tillgripas. Porthan författade teserna, och vid deras ventilation skulle respondenten visa sin skicklighet i att disputera på latin. Ämnena voro vanligen valda i närmare eller fjärmare samband med Porthans föreläsningskurser, och dessa korta uttalanden bidrogo i sin mån till att sprida den världsåskådning han i sin undervisning inlade. Från denna synpunkt äro dessa aforismer, oaktadt de icke hafva något egentligt vetenskapligt eller litterärt värde, af intresse, och jag skall därför gifva några exempel, som kunna anses karaktäristiska. I de tidigare disputationerna äro teserna för det mesta tagna ur metafysiken, logiken, naturrätten eller moralen, med hvilka vetenskaper Porthan då i sin privata undervisning var flitigt sysselsatt. En i december 1772 ventilerad disputation [1]) ur bibliotekshistorien inledes med fem „Theses respondentis“, som i öfversättning ha följande lydelse:

Thes I. Vi tro, att logiken riktigt definieras, om den säges vara vetenskapen att lyckligt känna sanningen och meddela den med andra; och därför synes den lämpligen kunna fördelas i

[1]) 19 dec. 1772.

dessa två delar; men den förra delen bör återigen särskildt handla såväl om sanningen och sättet att lyckligt känna och uppdaga densamma som om uppöfvandet och förbättrandet eller fulländandet af kunskapsförmågan. Såsom denna vetenskap f. d. n. behandlas innehåller den visserligen många nyttiga iakttagelser och regler, men äfven många obetydligheter och trassel, och i allmänhet lider den af många brister; ej heller framställes den vanligen tillräckligt lämpligt och koncist.

Thes II. Det är svårt att säga, hvilketdera systemet att förklara förhållandet mellan själ och kropp, biståndets system (systema Adsistentiæ) eller den förutbestämda harmonins system (Harmoniæ præstabilitæ) är mera oförståndigt.

Thes III. Guds rätt mot de skapade varelserna bör härledas hvarken ur hans makt eller ensamt ur hans godhet, utan ur hans skapelse- och bevarelseverk, där ingendera af dessa egenskaper saknas. Ty den enklaste grundsatsen synes vara, att *hvar och en har makt öfver sitt eget verk.*

Thes IV. Att det finnes ett moraliskt sinne i människornas själ, kan, om denna lära riktigt framställes, både försvaras och anses icke afvika från apostelns yttrande, Rom. 2: 14, 15; så att således den berömde Hutcheson icke bör anses hafva onödigtvis nedlagt arbete därpå. Men det är långt ifrån att den naturliga rättskunskapen på endast denna väg kan i sin helhet förklaras eller nog inskärpas. Man måste börja från Gud såsom lagstiftare och högste furste, och hans vilja bör omsorgsfullt förklaras ur hans syftemål och inrättning af den mänskliga naturen.

Thes V. Liksom hela inrättningen af det bland människor införda fullständiga slafveriet, så vidt det sträcker sig äfven till slafvarnas barn, såsom uppkommet i okunnighetens och barbariets mörker, icke alls öfverensstämmer med en mänsklig uppfattning, så länder det de folk, som äro stolta öfver benämningen mera bildade, i sanning icke till mycket beröm, att icke få af dem bibehållit denna sed i mera eller mindre sträng form. Hvad skall man då anse om dem, som icke fruktat att i sina skrifter försvara den, och som fortfarande gilla den skamliga handeln med negrerna, som ofta sälja sina barn och anförvandter åt europeerna (månne till större skam för sig själfva eller för dessa)?

I senare disputationsteser beröras samma eller likartade ämnen, men tillika upptagas allt mera historiska och filologiska frågor. I teser af år 1786 uppställes satsen, att finnarna och lapparna visserligen äro af ursprungligen samma ras, men att dock icke mellan deras språk finnes

en sådan förvandtskap, som många pläga påyrka, och att lapparna sannolikt varit Skandinaviens första inbyggare, hvilket därför alls icke kan gälla om finnarna. Det är Porthans egna resultat i dessa frågor, som här framläggas.[1]) 1791 finna vi ett yttrande om den historiska kritiken: „Ehuru vi icke godkänna Pyrrhonismen i historien mera än i öfriga vetenskaper, har historien dock (äfven vårt fäderneslands historia) varit så höljd i lögner och fabler, att vi i hög grad behöfva ett visserligen sundt, men strängt tvifvel". Studiet af Cicero anbefalles år 1796 i följande ord: „Ehuru vi ingalunda vilja beröfva öfriga klassiska författare det beröm, som dem tillkommer, rekommendera vi likväl på många skäl främst Cicero att flitigt läsas af dem, som studera vältaligheten". Om finska språket ha vi 1798 ett varmt uttalande: „Vi finna att finska språket är så rikt på utmärkta resurser, att det icke kan vara tvifvelaktigt, att det framstår såsom ett af de förnämsta, om det blott får en omsorgsfull omvårdnad".[2])

Ibland kunde dessa yttranden afse dagens filosofiska frågor och ange en ståndpunkt i dem, t. ex. mot wolffianismen och kantianismen.

Detta om disputationernas yttre form och affattning; till de porthanska disputationernas innehåll skall jag, utöfver hvad som redan omtalats, komma i samband med hans fortsatta vetenskapliga forskningar.

Sedan disputationsakten försiggått, plägade följa ett efterspel i form af s. k. disputationskalas, en sedvana, som enligt Porthans mening hade ledt till ett skadligt missbruk. Han väckte t. o. m. i konsistorium fråga om att dessa nöjen skulle förbjudas med anledning af den „yppighet, som hos den studerande ungdomen å de s. k. disputationskalasen sig inritat, i ty att de som disputerte vid sådana tillfällen kalla till sig ofta 50 gäster och därutöfver och dem på bästa vis undfägna". Konsistorium var af samma mening, men

[1]) Hist. biblioth. 16 juni 1786.

[2]) Chronicon episcoporum: 18 juni 1791, 10 dec. 1796, 15 dec. 1798.

ville dock icke vidtaga någon strängare åtgärd, utan hoppades, att de studerande själfva skulle komma till insikt om det olämpliga i kalaserandet, i synnerhet om nationsinspektorerna och presides genom förmaningar sökte inverka på studenterna.

Porthan stod i beröring med studenterna äfven såsom nationsinspektor, på den tiden en oaflönad hederspost, hvilken besattes af konsistorium, efter inom nationen försigganget val. Till borealernas inspektor valdes han, såsom nämndt[1]), omedelbart efter sin utnämning till professor. Österbottningarna, hvilkas kurator han förut varit, valde honom enhälligt till inspektor efter sin mångårige inspektor Kalms död; han utnämndes den 16 december 1779.

Han deltog nitiskt i sina bägge nationers lif och intresserade sig i synnerhet för de af gammalt brukliga disputationsöfningarna. Franzén säger därom: „Såsom inspektor för tvenne nationer, den österbottniska och den norrfinska, höll han med dem hvardera en gång i veckan nationsmöten, som användes till disputationsakter, icke med vanlig tröghet, utan med ifrigt deltagande, hvarigenom vanns icke blott färdighet att på latin uttrycka sig, utan tanke- och talöfning i allmänhet. Dessutom begagnades dessa tillfällen af den nitfulle inspektorn till hvarjehanda undervisning af särskild anledning och behof äfvensom till faderliga förmaningar och varningar, som, af honom gifna, alltid gjorde ett djupt intryck.“ J. Tengström intygar i Oratio funebris detsamma. Porthan ägnade, säger han, ibland 4 timmar åt nationsmöten, „såväl för vältalighets- som disputations- och andra litterära öfningar, som till att anvisa hvar och en efter hans lefnadsart det lämpligaste sättet för studiernas anordnande samt till att mana till sedlig renhet och afhjälpa hvad som i detta afseende möjligen hade blifvit feladt, hvilket icke ofta plägade hända“.

En närmare inblick i dessa nationsdisputationer få vi ur en samling i österbottniska nationen ventilerade

[1]) Se ofv. sid. 137. — Borealiska nationen omfattade studenterna från det norr om Aura å belägna området af Egentliga Finland jämte Åland.

teser från åren 1797 och 1798, som tillhört studeranden, sedermera fältprosten och läraren i Fredrikshamns kadettskola A. Cajan. På ett antal af dessa är Porthans författarskap uttryckligen angifvet med orden „auctor professor Porthan" och de öfriga tyckas äfven hafva härflutit från honom. Sedan teserna blifvit nedskrifna cirkulerade de i „tour" mellan ett antal medlemmar af nationen, vanligen 3—6, hvilka hade på sin höjd en dags tid att sätta sig in i de berörda frågorna, om hvilka de främst bland de vid nationsmötet närvarande skulle yttra sig. En gång är angifvet att tesernas granskning försiggick i Porthans hem, „ædibus prof. Porthan", där nationen plägade samlas.

Teserna erinra till innehåll och affattning påfallande om de teser, som äro bifogade till Porthans exercitiedisputationer: korta och enkelt affattade satser ur de områden, inom hvilka Porthan såsom lärare rörde sig. En sådan sammanställning af teser, som undantagsvis äro affattade på svenska, medan annars så godt som alltid latinet begagnades, må tjäna såsom exempel; Porthan är angifven såsom författare:

1. *Borgerliga lagar* pläga gemenligen och det ej utan skäl indelas uti sådana, som äro endast *borgerliga,* och sådana, som tillika äro *naturliga.* De förra härröra blott af öfverhetens vilja, de senare äro såsom en nödvändig grundval till samhällets bestånd lånte utur naturlagen och med borgerlig sanktion förstärkte.

2. Likväl bör man medgifva, att äfven många, som föras till den förra arten, äro, när de af en klok öfverhet äro stiftade, ej sällan med hypotetiska plikter, som naturlagen föreskrifver, så nära besläktade, att det är svårt att alltid bestämma, till hvilkendera arten de helst böra föras.

3. Såsom lagars myckenhet röjer ett tillstånd i samhället, som ej är det hälsosammaste, så är den ej heller för staten önskelig. Ofta härrör den ock mera af lagstiftarenas förhastande än af verkeligt behof.

4. De lagstiftare bedraga sig merendels, som medelst nya lagar, förbud och straff tro sig kunna dämpa eller förbättra onda seder och göra folket dygdigare. Religion, uppfostran, goda exempel, visa inrättningar och en sådan uppmärksam tillsyn öfver folkets seder, hvarigenom retelser och tillfällen till

brott och odygder undanrödjas, med ett ord en klok polis uträttar hårutinnan gemenligen mycket mera.

5. Att ofta afskaffa, ändra och dispensera lagar, att genom privilegier och benådningar gynna vissa medborgare på de öfrigas bekostnad, förminskar vördnaden och kärleken för lagen och öfverheten och fördärfvar folkets lynne.

6. En onyttig lag är tillika skadelig.

7. Emellan stränghet och grymhet i lagars handhafvande är stor åtskillnad, ehuru den ej alltid i alla enskilda fall torde kunna nog ljudligen bestämmas. Mycket kommer därvid an på ett folks seder, lynne, upplysning, regeringssätt m. m.

8. Skadestånd är mycket skildt från straff: det senare får öfverheten understundom, dock sällan, eftergifva; det förra aldrig, om hon ej själf vill ersätta den förolämpades skada.

9. Att straffen skyndsamt, utan mannamån och sorgfälligt verkställas, bidrager mera till missgärningars hämmande än straffens hårdhet.

10. Att alla straff skola offenteligen verkställas fordrar ej mindre medborgerliga säkerheten än straffens rätta afsikt och ändamål.

Äfven andra af dessa tes-sammanställningar beröra ämnen ur naturrätten. Några gånger behandlades retoriska frågor, t. ex. den 3 maj 1797 på latin, då en sats gick ut på att såväl filosofen som talaren söker öfvertyga, men den förra genom att lära sanningen, den senare genom att använda bevis, som äro afsedda att framkalla förtroende. Att granskningen af teserna skedde med nödigt allvar, framgår af att nationsmötena kunde vara i 4 timmars tid.[1]

Porthan, som omsorgsfullt öfvervakade nationsmötena, ville icke tillåta andra myndigheter att inblanda sig i nationernas angelägenheter och motsatte sig beslutsamt ett försök af prokanslern Haartman i denna riktning. Den 26 maj 1781 anmälde nämligen Haartman i konsistorium, att han fått del af teser, som af en magister till disputations-

[1]) Stud. A. R. Cederberg har meddelat mig A. Cajans papper till begagnande. Se Sv. Litt. s:ts i Finland protokoll $^{17}/_{4}$ 1907. Cajan, som förut varit fänrik, blef sommaren 1798 promoverad och befordrades, på Porthans rekommendation, till lärare i teologi och moral vid Haapaniemi kadettskola; slutligen fältprost. Porthan till M. Calonius $^{21}/_{11}$ 1798.

ämnen för dess nationister blifvit uppsatta, bland hvilka förekommit en teologisk tes, som varit nog oförsiktigt sammansatt och utmärkt för mycken frihet. Han önskade därför, att nationsinspektorerna skulle bivista disputationskollegierna eller åtminstone granska teserna, innan de utgåfvos, hvarvid borde iakttagas, att inga andra än medlemmar af teologiska fakulteten finge befatta sig med teologiska teser. Därvid nämnde Porthan att han så mycket hellre ville vara ansvarig för nationsdisputationerna, som de aldrig anställdes annat än i hans närvaro; däremot kunde han icke hafva tillsyn öfver enskilda öfningar, som höllos, om några eller flere studerande sig emellan kommit öfverens att läsa eller disputera för en magister.

Redan som kurator för österbottningarna genomdref han, att hvarjehanda tillfälliga afgifter, som nationens medlemmar betalade till nationskassan, skulle användas till nationsbibliotekets förmån, och tillika uppmanade han nationisterna att lämna exemplar af sina teser, disputationer eller tal till biblioteket. Såsom inspektor hade han fortfarande omsorg om österbottningarnas boksamling.[1] I bref till Mennander berättade han, att österbottningarnas genealogi (säkerligen Genealogia Sursilliana) skulle afskrifvas och att andra bidrag till Österbottens historia skulle samlas och kopieras för att förvaras i nationsbiblioteket, „dit vi samla allt, som kan fås om Österbotten“. Porthan drog själf nytta af denna samling, som tyckes varit icke obetydlig. Så t. ex. meddelade han därur till Åbo Tidningar 1789 och 1791 J. Falanders värderika berättelse om Österbottens öden 1700—1721. Med det historiska syftet förbands afsikten att främja de österbottniska studenternas studier, för hvilket ändamål ett handbibliotek, en särskild afdelning af biblioteket var afsedd. Till Lidén skref han 1787, att idén med biblioteket var att skaffa de fattigare studerande tillgång till de oumbärligaste böcker under studietiden. De minsta kompendierna skulle icke köpas, ej heller stora verk, men af böcker som helst be-

[1]) A. Snellman: *Pohjal. osak. historia,* sid. 82; jmfr ofvan sid. 56.

höfdes, skulle i stället köpas 4 à 8 exemplar. Studenterna voro fattiga, och det var osäkert om böcker skulle fås, när de behöfdes; en sådan utväg var därför nödvändig, om ej brist på böcker skulle hämma hågen för läsning. Samlingen utgjordes ännu af endast omkr. 100 volymer, men en märklig nytta hade redan försports.

Porthan stod i ej mindre nära förhållande till borealerna än till österbottningarna.

Studentnationerna plägade såsom honorarier gifva sina inspektorer hedersskänker, oftast hvart tredje eller fjärde år. Så honorerade borealiska nationen 1795 Porthan med en tékanna af silfver, två silfverskålar och tolf matskedar, till ett sammanlagdt värde af 134 rdr.[1]) Men det hade mer än en gång händt, att han icke emottagit sådana skänker, och därför beslöto sig borealerna 1799 för en annan och mindre vanlig hyllningsgärd, nämligen att låta slå en medalj öfver honom. Sådant hade någon gång förekommit äfven vid andra af rikets högskolor.

Medaljen skulle blifva en öfverraskning för Porthan, men det var svårt att för ändamålet få hans porträtt. Man fann emellertid en utväg. I Åbo fanns en yngre artist från Stockholm E. J. Hedberg, som lifnärde sig med porträttmålning och samma år blef universitetets ritmästare. Porthan ansåg honom ej vara någon mästare såsom porträttmålare; „likheten träffar han“, skref Porthan till Calonius, „stundom, men själfva arbetet är utan lif“. Hedberg var emellertid den ende, som fanns att tillgå och till honom vände sig studenterna. Han fördes till en af Porthans föreläsningar, porträtterade föreläsaren och gjorde teckningen i ett porträtt i svartkrita, som han själf behöll, och ett annat i oljefärg, som numera ses i vårt universitetsbibliotek. Med ledning af detta porträtt utfördes medaljen af gravören C. Enhörning i Stockholm. Ett exemplar i silfver öfverlämnades af borealiska nationen åt universitetet.[2])

---

[1]) S. E(lmgren): *Vestfinska studentafdelningarnas öden;* Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning 1852 sid. 369.

[2]) W. Lagus: *Hvad man gjort för Porthans minne;* Strödda blad II, 1878 sid. 27 ff.

Herr Carl Rein, Studerande af Österbottniska na-
tion, har till sina Studiers fortsättande vid Kongl. Academi-
en härstädes sig någon tid uppehållit, och vid min [illegible]
och [illegible] sig [illegible] till sin heder, hvar-
under [illegible] härstädes [illegible] berömligen sig förhål-
lit, att jag [illegible] honom [illegible], [illegible]
[illegible] till [illegible] och [illegible]
[illegible], [illegible] och [illegible] recommendera. Åbo
d. 25 Junii 1787.

Henr. Gabr. Porthan
Eloqu. Professor vid Kongl. Åbo
Acad. och Nationis Ostrob. Inspector.

J. Tengström säger, att medaljen hade tvifvelaktigt konstvärde, men att bilden på framsidan ägde likhet med Porthan. På frånsidan lästes följande ord: *Studiorum morumqve moderatori pietas nationis fennicæ borealis.* (Uttryck af den borealiska nationens vördsamma tillgifvenhet för vägledaren i seder och studier.) Denna medalj var den första, som slogs öfver en man, hvars verksamhet gällt Finland. Utmärkelsen var således säregen och valet var så mycket lyckligare, som den som hedrades var grundläggaren af universitetets mynt- och medaljkabinett. Gåfvan emottogs emellertid af Porthan utan särskild öfverraskning. Han skref till Calonius i sin vanliga korta stil: „I stället för honorarium har borealiska nationen haft det infallet att regalera mig med en medalj; den är gjord af Enhörning, men hvarken för bildens likhet eller arbetets fägring prisvärd". Han tillade, att en prismedalj, som samma Enhörning gjort för Finska Hushållningssällskapets räkning, var väl arbetad. Han betraktade således medaljen såsom blott motsvarande den gåfva nationsmedlemmarna vid tillfälle brukade gifva sin inspektor och bedömde den i öfrigt från samlarsynpunkt; anmärkningsvärdt är att han ifrågasätter porträttlikheten, hvilken J. Tengström tror sig kunna konstatera. Det är dock svårt att tro, att denna hyllning från ungdomens sida icke skulle varit Porthan kär, och måhända fanns under den likgiltiga ytan en tillfredsställelse, som han icke ville låta framträda inför Calonius.

Vi hafva många vittnesbörd om att Porthan var väl bekant med sina österbottningar och borealer och i detalj följde deras sträfvanden. I sina bref talar han oaflåtligt om studenter af dessa nationer, intresserar sig för deras lefnadsöden och söker befrämja deras välgång. Deras studier befordrade han bl. a. genom att bland dem söka respondenter för sina disputationer och sålunda underlätta deras väg till den filosofiska graden. För icke mindre än 73 af hans disputationer hafva österbottningar responderat; bland borealerna, som voro färre till antalet, fann han 25 respondenter. Han förde noggranna anteckningar öfver de kurser, i hvilka hans nationister deltogo, och bevarade

dessa anteckningar, såsom framgår af följande egenhändigt och i hast af honom skrifna breflapp, hvilken finnes bilagd till kons. protokoll 1782:

Härhos följa lektionsförteckningar för ostrob. et boreales. Några lectiones fattas, som ej ännu hämtat sina sedlar; men dem skall jag i morgon supplera. Desse mina förteckningar lånar jag endast och förbehåller mig att efter nyttjandet få dem tillbaka.

H. G. P.

Hans omsorg om nationisterna sträckte sig utöfver vistelsen i universitetsstaden, och mången fick vid slutad läsetermin af honom ett rekommendationsbref, som kunde bereda den unge akademiske medborgaren plats såsom informator eller annan lämplig feriesysselsättning. Var Porthan bekant med fadern, underrättade han honom om sonens studier och välförhållande. Efter slutad vårtermin skref han den 25 juni 1795 till Calonius, att han visserligen var ledig från annat bestyr, men ännu måste „skrifva så många bref kring landet med de bortresande unga magistrar och studenter, att jag till nästa post måste uppskjuta med ordentligt svar på Brors sista gunstiga bref". I ett rekommendationsbref för studeranden Carl Rein af österbottniska nationen, säger han att Rein under sin vistelse vid akademin förhållit sig berömligen, hvarför han till all ynnest och välvilja „ödmjukeligen, hörsamt och vänligen" rekommenderades. [1])

Mången nationist, student eller magister, som skulle bege sig till Sverige för att där finna verksamhet, vände sig till Porthan, som anbefallde honom hos sina vänner väster om Bottenhafvet och flere bref till Calonius

---

[1]) Carl Rein, f. 1770, stud. 1787, fil. mag. 1792, kapellan i Jääskis, d. 1803, var fader till historikern prof. Gabriel Rein. — Brefvet, som tillhör prof. K. Grotenfelt, är här infogadt i facsimile.

från tiden af dennes vistelse i Stockholm beröra sådana ämnen.

En intressant blick på Porthans intill slutet af hans lif fortsatta omvårdnad om nationisterna gifva oss de anteckningar en student, Samuel Ceder, efterlämnat. Denne f. 1779 blef student 1801, inträdde i borealiska nationen och hade lyckan att få bo hos Franzén. På hösten 1803 åtog han sig att tala i borealiska nationen, och Porthan var så mycket mera intresserad däraf, som ämnet, biskop Juslenius' minne låg honom om hjärtat. Föredraget skulle hållas på svenska, men Ceder hade finskan till modersmål, hvarför så mycket uppmärksammare granskning fordrades. Ceder öfverlämnade manuskriptet åt Porthan, som genomgick och förkortade det samt, dock först i början af följande termin, öfverlämnade det åt den unge författaren till renskrifning för att uppläsningen skulle gå flytande. Sedan detta skett, men innan Ceder ännu hunnit genomläsa skriften, skyndade han sig till Porthan, hos hvilken nationen var församlad. Ceder berättar följande om det för Porthan karaktäristiska samtal, som nu ägde rum mellan denne och den unge författaren.

— Porthan frågade, om jag läst väl öfver. — „Nej, men jag hoppas dock, att det skall gå för sig".

— „Ja", sade Porthan, „det är ej så lätt att läsa väl upp. Ni skall komma till mig i veckan för att jag må höra, huru ni proklamerar."

Därefter måste Ceder ännu infinna sig hos Porthan, som lät honom läsa upp första sidan af föredraget.

— „Se så", sade Porthan, „det är tillräckligt, men ni får ej läsa så fort. Ni skall läsa långsamt, om ock genomläsningen droge ut hela tre timmar. Det hjälper ej. Ert tal är för långt. Jag har bjudit till att förkorta det. På huru lång tid hann ni igenom det hemma."

— „På fem kvart".

— „Ja, men akta er att läsa för fort".

När talet efter alla dessa förberedelser den 25 februari 1804 föredrogs inför nationen, blef Porthan så rörd, att han t. o. m. tårades. Det var säkert tanken på likheten i

Juslenius' sträfvanden med hans egna, som framkallade denna sinnesrörelse hos den åldrige läraren. [1])

Porthans omtanke om Ceder upphörde icke därmed. Då Ceder några veckor senare skulle lämna universitetet och resa till Borgå för att prästvigas, ville Porthan gifva honom råd i afseende å hans blifvande bana. Ehuru redan sjuk kallade han den unge prästkandidaten till sig och lofvade att i egenskap af nationsinspektor gifva honom ett rekommendationsbref till vederbörande i Borgå. Men sjukdomen tilltog i styrka, och döden hindrade honom att fullgöra löftet.

Med sorg emottog Ceder underrättelsen om den älskade lärarens död den 16 mars, och på resan till Borgå kunde han icke underlåta att äfven för bönder tala om den stora förlusten, som de icke kunde rätt uppskatta. Han anmärker: „Underligt är det ändå, att de helst veta så mycket, ty ingen har ännu varit, som ej känt hans namn åtminstone, om ej vidare". [2])

Träffande tecknar J. Tengström Porthans förhållande till studenterna, då han säger, att Porthan, som saknade en maka, i den talrika universitetsungdomen liksom såg sina söner, öfver hvilkas framgång i dygd och vetande han hade en faders rika glädje, medan studenterna å sin sida i honom sågo den mest välvillige fader och ända till slutet af hans lif omfattade honom med den tacksammaste tillgifvenhet.

---

[1]) Manuskriptet till detta tal, som förvaras i Borgå lycei bibliotek, bär titeln: „Försök till åminnelsetal öfver biskopen doktor Daniel Juslenius under kanslirådet, riddaren, professoren H. G. Porthans inseende hållet vid Borealiska nationens sammankomst i Åbo d. 25 februari 1804". Talet är en klart hållen skildring af de hufvudsakliga yttre omständigheterna i Juslenius' lefnadslopp med antydningar om den fosterländska betydelsen af hans verksamhet.

[2]) E. N(ervander); *Hvad studenten Samuel Ceder berättar i sin dagbok för åren 1802—1806;* Vasabladet 1902 $^{22}/_{4}$—$^{20}/_{5}$.

XIV.

I Konsistorium och Filosofiska fakulteten 1778—1787.

Äfven såsom medlem af konsistorium och filosofiska fakulteten verkade Porthan för studentlifvets höjande, för flit i studier samt för afskaffande af skadliga vanor och hvarjehanda missbruk, som af gammalt voro rådande bland studenterna.

Franzén berättar om en på Porthans initiativ genomförd reform: „Redan vid sitt inträde bland konsistorii ledamöter hade han vunnit den uppmärksamhet, att han kunde afskaffa åtskilliga missbruk. Ett sådant må nämnas såsom ett märkvärdigt prof af en äldre tids seder. Så kallad fakultetsskrifning, som föregick de öfriga profven till magistergraden, skedde hemma hos decanus och upplifvades af vindrickning, hvari hela fakulteten deltog, men hvarvid alltid något besparades, som fördes ner i decani källare. Porthan utverkade, att skrifningen skulle ske i fakultetens rum och utan dyrkan af Bacchus, hvars ingifvelse han tyckte att de profskrifvande kunde umbära.“ Porthan ville icke beröfva ungdomen tillfälle till förströelser, men han kämpade mot den råhet, som framträdde i kalasen, pennalismen och andra likartade företeelser i studentlifvet.

Såsom Franzén här antyder, gjorde sig Porthan från början inflytelserikt gällande bland sina kolleger, men samme förf. förmäler tillika, att hans ställning i fakulteten och konsistorium under hans tidigare professorsperiod icke var odeladt angenäm. „En man“, säger Franzén, „med

så rena afsikter, så säkert omdöme, så ihärdig verksamhet, kunde ej annat än vinna en stor inflytelse såväl i konsistorium som i fakulteten. Dock rönte han någon gång motstånd och beskylldes för envist och egensinnigt vidhållande af hvad han en gång påstått och yrkat. Hvem undrar väl däröfver, om han, i medvetande af sin oegennytta, sin rättsinnighet, sitt för lärdomen och ungdomen, för akademien och fosterlandet brinnande nit, ej så lätt kunde bringas att vika från sin mening, hvilken ock gemenligen var den rätta och den segrande." Därtill kom, att en del af hans kolleger kunde hysa missnöje öfver att han privatim föreläste i deras ämnen.

Det misshumör, som af sådant kunde föranledas hos Porthan, ökades genom konflikter med prokanslern, biskop Jakob Haartman, om hvilka konsistoriets handlingar ha mycket att förtälja.

Teologieprofessorn Jakob Haartman utnämndes 1776 efter Mennander till biskop i Åbo och universitetets prokansler, en befordran för hvilken han mera hade tillfälliga omständigheter än en synnerligen framstående förtjänst att tacka. Han var på sitt sätt nitisk, men hans småsinta uppfattning, som ofta gick ut på det mest formella och hans ömtålighet om egen värdighet framkallade en växande jäsning bland konsistoriales. Calonius afgaf gång efter gång skarpa yttranden mot honom, och Porthan var oftast af samma mening med Calonius.[1])

I november 1780 uppkom meningsolikhet rörande tidpunkten för stipendiat-tesernas ventilation. Stipendiaterna, som utgjorde ett genom flit och begåfning framstående element inom studentkåren, voro ålagda att infinna sig till disputationsakter öfver teser, som författades af vederbörande stipendiatinspektor, hvartill professorer utsågos. Dessa stipendiatdisputationer hade råkat i förfall, till följd af att de höllos endast en gång om året och så

---

[1]) Jmfr. Gunnar Palander: *Jaakko Haartman Turun yliopiston varakanslerina.* (Suomen Uudemmasta historiasta julk. Joh. Rich. Danielson III s. 223—269.)

sent, att stipendiaterna ofta redan till stor del hade afrest från universitetsstaden. Porthan yrkade såsom stipendiatinspektor på genomförandet af en ny ordning häri, så att stipendiatförteckningarna med de förändringar, som i dem oaflåtligt måste införas, skulle upprättas i början af hvarje läsetermin, medan detta förut hade uppskjutits till terminens slut; på grund af dessa förteckningar skulle stipendiaterna så snart som möjligt kallas till stipendiatdisputationer. Men innan den nya ordningen hunnit genomföras, gjorde prokanslern i konsistorium anmärkning om att stipendiatdisputationerna för terminen ännu icke hållits, yrkande att de med det första måtte komma i gång. Calonius fattade eld och anmärkte, „att konstitutionerna föreskrefvo en hel annan ordning, som borde iakttagas, förrän konungens ämbetsman borde, såsom ordet föll, uppskrapas". Porthan gick mera in på saken och erinrade om konsistorii förut fattade beslut, enligt hvilket disputationerna skulle företagas först efter det stipendiatförteckningen blifvit afslutad. Men då prokanslern vidhöll sin mening och ansåg, att stipendiatförteckningen från föregående termin kunde läggas till grund för uppropet till disputationerna, afgaf Porthan vid ett följande möte ett andragande, som jag här något utförligare skall återge, såsom betecknande för Porthans hållning.

„Jag vågar", sade han, „med trygghet åberopa mig både mina ämbetsbröders och hela akademiens vittnesbörd, att jag icke plägat så sky besvär med ungdomens undervisning, det jag bort misstänkas för att vilja undandraga mig några tesers sammanskrifvande och försvarande". Det slags uppmuntran prokanslern nu gifvit hade fördenskull icke varit det han kunnat vänta och tillförse. I afseende å ordningen med stipendiatteserna sade han:

I stället att här vid akademien någon tid blifvit vanligt, att öfverse stipendiatförteckningen blott en gång om året och i de lediga rummen utnämna stipendiater jämväl för den nästföljande termin, som i alla afseenden synes vara olämpeligt; så har kons. öfverenskommit att i hvarje termins början så tidigt förrätta denna reglering, att disputationerne därpå straxt skulle

i sin ordning fullföljas. Den förra vanan hade med sig den uppenbara olägenheten, att åtskilliga af höstterminens stipendiater icke själfve visste eller kunde förespå, det de för den terminen skulle komma att njuta något stipendium; de visste således ej heller att fullgöra de plikter, som författningarne af stipendiarie kräfva, äfvensom inspectores stipendiorum icke kunde dem därtill tillhålla. Många som den terminen varit inne och flitige, men sedan lämnat akademien, gingo i förlust af välförtjänt understöd. På dessa och flere tydelige skäl grundade sig kons. öfverenskommelse.

Porthan framhöll, att genom den sålunda vidtagna ordningen stipendiaterna ställdes under tillsyn och komme att disputera, och att inspektorerna genom den tidigt företagna stipendiatrevisionen vunne nödig kunskap om sina stipendiater. Han tillade, att han alltid ådagalagt ojäfaktiga prof på respekt för prokanslern, hvarför han också å sin sida begärde den rättvisa, att jämte konsistorii öfriga ledamöter vara skyddad såväl vid obefläckad reputation som andra rättigheter, så länge de icke blifvit lagligen förverkade.

Den ordning Porthan försvarade förblef sedermera gällande.[1]) Men därefter följde i oafbruten följd meningsbrytningar i större eller mindre angelägenheter. I upprörd sinnesstämning skref Porthan den 7 dec. 1781 till Mennander: „Vi äro så olyckelige, att nästan ingen session hålles, i hvilken ej tvister plåga oss; så att jag ej vet, huru jag må erhålla ett privilegium att ständigt absentera. Det minsta stöd i akademiens angelägenheter kunna vi af vår prokansler ej vänta på; men flitigt få vi höra, huru han sitter hos oss i kancellerens ställe och hvad respekt honom tillkommer.“

I februari 1783 anmärkte prokanslern om bristfällighet i professorernas lektionsförteckningar, som aflämnades vid

---

[1]) Porthan vakade öfver upprätthållandet af den på hans förslag genomförda ordningen. $^{26}/_{4}$ 1785 anmälde han i kons. att ganska många stipendiater icke infunnit sig vid stipendiatdisputationen d. 23 i s. m. Kons. lät saken för denna gång passera, men oskicket skulle icke få upprepas.

slutet af läseterminerna och enligt hans mening borde innehålla detaljerade uppgifter om ämnena för de hållna föreläsningarna, om försummade timmar m. m. Porthan genmälde därtill för sin del, att han inrättat sina lektionsförteckningar på samma sätt som hans företrädare Hassel. Men om en omständligare beskrifning i den delen blefve befalld, ville han icke underlåta att rätta sig därefter, „i synnerhet som professorn vore därom öfvertygad, att en prof. med allt detta likväl på långt när icke fullgjort dess ämbetsplikt genom de publike föreläsningarna allena". Han ansåg med rätta att lektionsförteckningarna, som skulle afgifvas efter terminens slut, voro af ringa betydelse. „Med en sådan slags kontrollering", skref han den 17 april 1783 till Mennander, „uträttas ingenting, mer än att man ständigt oroas och till slut måste ledsna".

Den 14 april föredrogs i konsistorium ett kanslersbref, som föranledts af lektionsförteckningarna för vårterminen 1782. Brefvet, som var dat. den 28 december 1782, men genom hinder i postgången fördröjts, innehöll en erinran om att föreläsningsterminerna borde vidhållas med större noggrannhet än brukligt varit. Förutom sommarferien från midsommar till oktober och julferien från medlet af december till början af februari, hade ledighet från föreläsningarna brukats åtta dagar före och åtta dagar efter hvarje stor helg samt dessutom före andra mindre helgdagar. I dessa ledigheter ansåg kansler minskning böra ske, hvarjämte han inskärpte att lektionsförteckningarna noggrant skulle affattas.

Yrkandet att undervisningen skulle bedrifvas med ökad fart öfverensstämde med Porthans mening, såsom af många hans yttranden framgår, men han kände sig med sina kolleger kränkt af det klander kanslersskrifvelsen innebar, hvilket han åtminstone för sin del ansåg oberättigadt. Då han dessutom misstänkte att skrifvelsen tillkommit på prokanslerns initiativ, kan hans förbittring i brefven till Mennander förklaras. Det var nu som han, alldeles emot sin vana, dröjde vid sin egen verksamhet, hvilken icke blifvit tillräckligt uppskattad af vederbörande. Och

med skäl yrkade han, att alla icke borde skäras öfver en kam. [1])

Ett af honom författadt uttalande lades till grund för konsistorii yttrande, som först mot slutet af höstterminen kunde afgå till kanslern.

Det var prokanslerns småaktiga och ändamålslösa reglementerande, som misshagade honom och slutligen bragte honom nästan till förtviflan. I ett bref till Fredenheim af den 18 november 1783 säger han:

Vi få aldrig vara i ro; vi dragas ifrån våra egentliga sysslor, och ungdomens undervisning hindras blott igenom den grälens (prokanslerns) infall. Alltid hittar han på nya tvisteämnen och söker afskära oss den ena efter den andra af de rättigheter, hvilka aldrig ännu någon prokansler satt i fråga, utan vi från akademiens fundation oanfäktade fått njuta. Nog är det svårt att låta afhända sig och sina efterträdare de rättigheter, som öfverheten våra ämbeten tillagt; och så foga sig efter en underlig mans alla nycker, att vi blifve till hela allmänhetens åtlöje. Bilmark, som nu åter är rektor, och vår sekreterare äro mest att beklaga. I stället för 1 högst 2 kons. sammanträden i månaden, under våre förre prokanslerers tid, hafva vi nu redan minst 7 gånger samlats sedan denna termins början: då skole vi uti hvar sak votera, diktera, förklara oss. Gud hjälpe ifrån denna oro. [2])

De följande åren voro lugnare, men så följde Porthans första rektorat, som på honom kastade hufvudansvaret för den akademiska administrationen. Rektoratet cirkulerade år efter år mellan konsistoriales, och sedan Porthans tur inträdt, valdes han till rektor magnificus och öfvertog ämbetet den 26 juni 1786.

Redan i början af höstterminen 1786 uppkom en

[1]) Se ofvan sid. 197. Den 8 maj 1783 skref Porthan till Mennander: „Några säga att Clewberg skall försöka att förskaffa sin syssla (bibliotekarietjänsten) tour till lön i filosofiska fakulteten efter fullmaktsdatum; vore det möjeligt, så ville jag gärna byta syssla med honom och gifva ett helt års lön i mellangift, endast att slippa det ledsamma consistorium academicum".

[2]) Se om Jakob Haartman som prokansler: *G. Palander: Jaakko Haartman, Turun yliopiston varakanslerina,* Helsingfors 1902. (Suomen uudemmasta historiasta julk. Joh. Rich. Danielson III).

konflikt, i hvilken Porthan såsom rektor hade rätt svårt att reda sig. Magister Jakob Johan Lagerström hade för att vinna anställning såsom docent i moralen författat första delen till en disputation med titeln „De patrocinio causæ injustæ“ (Om försvar af orättvis sak) och i vanlig ordning fått tryckningstillstånd af filosofiska fakultetens dekanus, ekonomieprofessorn S. Kreander. Afhandlingen var tryckt, och intet hinder tycktes föreligga, men några dagar förrän ventilationsakten skulle försiggå, erhöll rektor Porthan en biljett af Calonius, som var dekanus och ensam professor i juridiska fakulteten, däri denne sade sig hafva blifvit underrättad om att afhandlingen till stor del vore af juridiskt innehåll, hvarför här förelåge ett mot konstitutionerna stridande öfvergrepp på den juridiska fakultetens område; i egenskap af juridiska fakultetens dekanus motsatte han sig därför disputationens ventilation.

Porthan hade med anledning af detta Calonius' ingripande bort meddela sig med Kreander, men för att så mycket snabbare bringa saken i riktiga spår, föredrog han att tillsvidare inställa disputationens ventilering och sända den att rättas till Calonius, hvartill Lagerström biföll. Calonius utmärkte vissa ställen i disputationen, omkring tredjedelen af det hela, som borde uteslutas och Lagerström författade ett koncept till de tillämnade ändringarna, hvarefter Lagerström för andra gången anmälde sin afhandling till censur hos Kreander. I detta tillvägagående hade Porthan, såsom han uttryckte sig, funnit lämpligaste utväg att i godo och strax i sin början afhjälpa en sak, som kunde hafva ledsamma följder.

Men medlarens roll var här såsom ofta otacksam. Kreander fann sig kränkt i sin ämbetsverksamhet och visade sig besluten att upprätthålla ämbetets auktoritet. Han vägrade att förnya sin censur, „innan förut pröfvadt blifvit, att någon del af hvad prof. förut censurerat vore felaktigt eller ock mot den juridiska fakulteten anstötligt“, och Lagerström återkallade sin begäran om ny censur. Då Calonius å sin sida vidhöll sitt påstående, öfverlämnade Porthan saken till konsistorium, där Kreander skarpt utlät sig om

hans handlingssätt. Att rektor velat förmå honom att censurera disputationen i dess ändrade skick, det ansåg prof. „för ett eftertänkeligt företagande, som åsyftade intet annat än att för auktor deklarera det prof. i dess första censur felat och att därmed liksom aftvinga prof. den bekännelsen inför allmänheten, Pater peccavi".

Saken tog uppskof, och Lagerström vände sig till prokanslern Haartman, hvilken „rådde" rektor att bevilja tillstånd till afhandlingens ventilation i dess första skick, men låta själfva principfrågan i behörig väg lagligen bedömas. Porthan ansåg sig så mycket mindre kunna rätta sig efter prokanslerns uttalande, som det var gifvet i form af råd, icke såsom befallning. Nu anmälde prokanslern saken hos kanslern, riksrådet Sparre, som återförvisade ärendet till konsistorium, som ägde med berättelse öfver disputationens beskaffenhet inkomma, och i öfrigt yttrade den önskan „att denna tvist icke må förstöra det lugn, som nu en lång tid bortåt blifvit vid akademien så berömligen bibehållet". Därefter följde en lång och vidlyftig behandling i konsistorium från januari till april 1787, hvarunder Kreander bl. a. framhöll, att den princip, som Calonius velat påyrka, att i en filosofisk disputation ej något finge införas eller bevisas ur borgerliga lagen, vore skadlig, onaturlig och obillig. Juridiken vore i sig själf onekligen en filosofisk vetenskap, ehuru den i katolska tiden blifvit reducerad till en särskild klass eller fakultet, och att i sådant fall vilja neka en auktor att utgifva ett meleradt arbete, vore lika orimligt som att neka en målare att blanda sina färger. Konsistorium tog i sitt yttrande af den 18 april 1787 parti för rektor: denne hade icke kunnat vidare ingripa, då målet redan blifvit vid konsistorium anmäldt; afhandlingen vore verkligen juridisk; endast efter genomförda förändringar kunde tillstånd till dess ventilation erhållas, hvaraf dock förf. numera föga torde vara i behof, sedan han under tiden författat en disputation för docentur i metafysiken. Det dröjde därefter inemot tio månader, innan kanslern Karl Sparre den 28 februari 1788 afgaf sitt slutliga utlåtande, hvari han sade, att orsaken till uppskofvet

borde sökas uti den „billiga osmak och ledsnad han ifrån början haft för saken, och hvilken än mera blifvit ökad genom all den hårdhet, hvaraf handlingarna i målet vederbörande emellan äro uppfyllde". Han klandrade Kreanders, Calonius' och prokanslerns förfarande, anmärkte, att tvisten om en disputation i moralen blifvit drifven i nog omoralisk stil samt uttalade den „uppriktiga och allvarliga önskan, att den saken måtte blifva den sista i sitt slag". Calonius' mening om disputationen gillades, men den hetta, hvarmed han gått till väga, klandrades. Rektor togs i försvar såväl emot Kreanders i konsistorium gjorda beskyllningar som emot prokanslerns obefogade och förtidiga inblandning i saken. Angående sjalfva disputationen lät kansler det bero vid kons. förslag. Lagerströms disputation blef således oventilerad och hans arbete gagnlöst. Trött på att vänta hade han författat och redan i mars 1787 försvarat en metafysisk disputation, på grund hvaraf han i maj s. å. föreslogs till docent i logik och metafysik. Han dog några år senare.[1])

Porthan undgick således tillrättavisning, men hans första rektorat hade dock hos honom kvarlämnat en känsla af obehag[2]), som knappast uppvägdes af att hans afgång

[1]) Jmfr G. Reins framställning i „Henrik Gabriel Porthan" sid. 26, 27. Lagerströms disputation, för hvilken han själf skulle vara præses och S. G. Mellenius respondent, innehåller först en kort redogörelse för det romerska kuriala försvarets historia. Sedan meddelas drag om den svenska lagstiftningen; det var denna ofullständigt utförda och för en jurist alls icke tillfredsställande del (sid. 7—16), som föranledde Calonius' ingripande. Slutligen framhåller förf. med stöd af naturlagen det oriktiga i att lämna en anklagad, hvars sak icke är uppenbart orättrådig, utan försvar. Afhandlingen är, äfven jämförd med andra denna tids ofta klena disputationer, svag, i synnerhet som den var utgifven för docentur.

[2]) I sitt till rektorsombytet $^{31}/_{6}$ 1787 utfärdade program säger han: „Exoptatum nobis, non uno nomine, diem adesse lætamur qvo gestum hoc anno magistratum academicum deponere, nostrisqve rursus nos literis totos abdere licet". (Jag är af mera än en anledning glad öfver att den dag inträdt, då jag får nedlägga det under detta år burna akademiska ämbetet och åter helt och hållet fördjupa mig i vetenskaplig sysselsättning).

från rektoratet den 23 juni 1787 skedde med en viss glans i närvaro af kronprinsen, som befann sig i Åbo. Porthan höll därvid ett svenskt fägnetal och en kort latinsk oration. Han gjorde ännu samma år ett försök att realisera sin redan 1781 och 1783 i bref till Mennander uttalade önskan att befrias från verksamheten i den akademiska senaten. Då nämligen konsistorium den 19 oktober 1787 vände sig till honom med anhållan att han, under bibliotekarien Clewbergs förlängda vistelse i Stockholm, liksom förut skulle förestå biblioteket, svarade han, att han icke var därtill obenägen, blott han, för den tid biblioteksvården varade, erhölle befrielse från att bivista konsistorii sessioner. Konsistorium anmälde därom hos kanslern, men denne, som värderade Porthan såsom konsistoriemedlem, svarade, att Porthan, om han också handhade biblioteksvården, icke mera än de andra professorerna kunde fritagas från deltagande i kons. öfverläggningar och det därmed följande ansvaret. [1]) Porthan fann sig däri och ägnade sig numera med så mycket större intresse åt konsistoriegöromålen, som de personliga förhållandena inom kort genom Jakob Haartmans död i mars 1788 förändrades. Under hans efterträdare Jakob Gadolin blef tjänstgöringen angenämare, och alltmera gjorde sig Porthans sunda och klara uppfattning gällande i den akademiska senaten.

I den filosofiska fakulteten åtnjöt Porthan självfallet på grund af sina kunskaper och sitt nit från början af sin professorstid en stor auktoritet, men äfven där kunde förtretligheter inträffa. Franzén omtalar en sådan händelse. Vid 1786 års promotion, då Porthan var promotor, borde en kandidat, som hette Cygnæus, ansetts självskrifven till det första hedersrummet såsom primus bland promovendi, ty bland dem, som kunde komma i fråga, hade han allena fått det högsta epitetet dignissimus. Porthan var så mycket ifrigare för att han skulle vinna denna utmärkelse, som Cygnæus stått honom nära såsom elev och såsom informator för ett par af hans pensionärer, i hvilken egenskap

---

[1]) Kons. prot. $^{19}/_{10}$ 1787 och $^{21}/_{2}$ 1788.

han bodde i hans hus. Men Cygnæus var föga omtyckt af sina promotionskamrater, som beskyllde honom för frånstötande högmod och för att utesluta honom från hedersrummet hos fakulteten anhöllo, att en kandidat, som erhållit ett af de lägre epiteterna, skulle få första rummet på den grund att han var adelsman. Porthan ansåg detta såsom en förolämpning mot sig som promotor och gjorde sina kolleger uppmärksamma på det oförskämda gäckeri, som låg i denna begäran, då den föreslagne adelsmannen icke i något afseende förtjänte utmärkelsen. Detta erkändes ock af alla, men pluraliteten föll med sitt val på en tredje vid namn Johan Gustaf Justander, som var erkändt skicklig, men i sitt betyg såsom maxime dignus stod en grad under Cygnæus. Franzén anmärker, att om Porthan däröfver kände en bitter harm, så kunde han dock trösta sig med den upprättelse fakulteten själf gaf honom just i sitt beslut, då hon i stället för en dignissimus valde en maxime dignus och således med en uppenbar motsägelse upphäfde sitt eget omdöme.

Franzén, som på denna tid var pensionär hos Porthan, tillägger, att man vid detta tillfälle och alltid annars, när det i konsistorium eller fakulteten gått honom emot, hvilket röjdes vid middagsbordet af hans tysthet och mulna uppsyn, tog på sig en röd mössa, som han eljest icke brukade, och begynte stöka i sitt bibliotek, hvarpå han återvann sitt vanliga lynne.

Franzén nämner hvarken den adelsman, som var i fråga till första hedersrummet, ej heller hvilken af de två 1786 promoverade bröderna Zacharias eller Johan Henrik Cygnæus, Porthan i detta fall gynnade. Men vi behöfva icke vara osäkra därom, ty den ende i promotionen deltagande adelsmannen var Fredrik Georg Ehrenmalm, som slutade sin bana såsom kyrkoherde i Tenala, och af biskopens i Borgå Zacharias Cygnæus' två söner, som 1786 vunno den akademiska lagern, stod den yngre Johan Henrik närmare till Porthan än den äldre Zacharias. Han blef följande år eloqventiedocens och upprätthöll, sedan han

därefter gått in på prästbanan, brefväxling med sin vordne vördade lärare. [1])

* * *

Ju mera vi lära känna Porthan, dess mera finna vi, huru väsentligt hans krafter riktades på att gagna den läroanstalt, vid hvilken han var fäst. Den svenske forskaren G. Gjörloff har med tanke på den rika förgreningen af hans verksamhet jämfört honom med O. Rudbeck d. ä. Han säger: „Mera materialsamlare än originellt produktiv, mera litteraturkännare än vitter författare, mera språkforskare och historiker än skald, försökte han sig på alla områden och åstadkom intet epokgörande på någotdera. Det ligger något af Olaus Rudbeck i denna gigantiska gestalt, som af sin väldige andes myckenhet delade med sig åt alla håll, som splittrade sin kraft och nöjde sig med att blifva en duglig arbetare, värderad för sin redbarhet af samtiden, men relativt betydelselös för eftervärlden.“ [2]) Detta omdöme, som

---

[1]) Det första bref vi äga från J. H. Cygnæus till Porthan, skrifvet i Lovisa, där han var pastorsadjunkt, $^{14}/_{10}$ 1788 börjas med följande ord: „Mitt hjärta är rördt af den lifligaste tacksamhet och vördnad för högädle och vidtberömde herr professoren, och nu då jag får den äran att uppvakta herr professoren med bref, känner jag samma glädje, som jag då ofta rönte, den tiden jag ännu var i tillfälle att personligen besöka herr professoren, som alltid med godhet emottog mig. — För all den myckna ynnest och godhet, som herr professoren mig beviste under det jag vistades i Åbo, för alla de välgärningar, hvarmed jag blef öfverhopad, för all den möda herr professoren hade för att lära mig det lilla jag kan, för all omsorg, för alla herr professorens faderliga råd, aflägger jag hos högädle och vidtberömde herr professoren den ödmjukaste och hjärtligaste tacksägelse. Bland de många, som billigt välsigna herr professoren, är jag visst en af de mest nitiska. Jag ber ödmjukast, att jag ock må få vara en af de herr professorens disciplar, som herr professoren med ömhet och ynnest ihågkommer. Mer än många gånger har jag saknat redan för denna korta tid den lyckan att få rådfråga herr professoren. Aldrig så länge jag lefver upphör denna saknad, aldrig upphör jag att med vördnad och den hjärtligaste tacksamhet tänka på en af mina störste välgörare“. — — —

[2]) Samlaren 1900 sid. 98.

kan förefalla öfverraskande, har sitt berättigande i fråga om de båda männens mångfrestande företagsamhet, men, oafsedt de vetenskapliga resultaten af deras arbete, kunde anmärkas, att den fantasins väldiga kraft, som gjorde Rudbecks storhet och äfven hans svaghet, icke fanns hos Porthan, hvars kritiska sinne snarare var benäget att binda fantasiverksamheten inom vissa gränser än att ge den fria tyglar. I likhet med Rudbeck arbetade han oaflåtligt för sitt universitet, men i motsats till honom förstod han att, utan högtflygande planer, begagna sig af de föreliggande möjligheterna och resurserna till dess bästa. Det är icke heller riktigt att säga, att han därvid „splittrade sin kraft", ty han vann tvärtom, genom att universitetet var det centrum, kring hvilket hans tankar och känslor rörde sig, den enhet i sin verksamhet, som gaf en prägel af fasthet och harmoni åt hans personlighet.

Hans lärda arbeten, åt hvilka de närmast följande kapitlen af denna skildring skola ägnas, voro produkter af hans lärarverksamhet och utgåfvos till största delen för studenternas räkning i form af disputationer. Äfven däri framträder universitetslärarkallets centrala betydelse i hans lif.

XXXI. **Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster**, utgifven genom O. F. Hultman. — XXII + 256 sid., tr. 1895 ...... 5: —
XXXII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien**, af Otto E. A. Hjelt. — IV + 446 sid., tr. 1897 .... 4: 75
XXXIII. ***Raseborgs slotts historia**, af Torsten Hartman. — 155 sid., tr. 1897. 2: 75
XXXIV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 10.** (Längre uppsatser af G. Cygnæus, K. G. Leinberg, C. G. Estlander o. E. Lagus). — 82 + 194 sid., tr. 1897 3: —
XXXV. **Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland samt arbeten af inhemska författare på främmande språk 1891—1895.** Uppgjord af Yrjö Hirn. — 266 sid., tr. 1897 .... 3: 50
XXXVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 11.** (Längre uppsatser af I. A. Heikel, G. Frosterus och Yrjö Hirn). — 69 + 216 + 33 sid., tr. 1898. 3: —
XXXVII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 7. Matematiken och fysiken**, af K. F. Slotte. — 293 sid., tr. 1898 .... 3: 50
XXXVIII. **Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida**, utgifna af Ernst Lagus. — 360 sid., tr. 1898 .... 8: —
XXXIX. ***Förhandlingar och Uppsatser. 12.** (Längre uppsatser af Carl v. Bonsdorff och Hj. Appelqvist). — 71 + 192 + 11 sid., tr. 1899 .... 3: —
XL. **Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809 jämte Handlingar rörande landtdagen**, utgifna af Elis Lagerblad. — 586 sid., tr. 1899 10: —
XLI. ***Finlands svenska vitterhet. 1. Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning**, af M. G. Schybergson. — CLIX + 280 sid., tr. 1899 4: 50
XLII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 8. Kemien**, af Robert Tigerstedt. — 210 sid., tr. 1899 .... 3: —
XLIII. **En samling öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare.** Utgifningen ombesörjd af T. S. Dillner. — XX + 145 sid., tr. 1899 .... 4: —
XLIV. ***Dagbok, förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören C. C. Ekman**, utgifven af Reinh. Hausen. — XI + 266 sid., tr. 1900 ..... 3: —
XLV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 13.** (Längre uppsatser af V. T. Rosenqvist, W. Söderhjelm och C. von Bonsdorff). — 45 + 254 sid., tr. 1900 3: —
XLVI. ***Karl August Tavaststjerna.** En lefnadsteckning af Werner Söderhjelm. — 324 sid., tr. 1900 .... 4: —
XLVII. ***Förhandlingar och Uppsatser. 14.** (Längre uppsats. af R. F. von Willebrand, C. v. Bonsdorff och G. Castrén). — LXXXI + 244 sid., tr. 1901 3: —
XLVIII. ***Finlands svenska vitterhet. 2. Mikael Choræi valda dikter med en lefnadsteckning**, af Ernst Lagus. — CXC + 226 sid., tr. 1901 ...... 4: 50
XLIX. ***En idéernas man.** Biografi öfver August Fredrik Soldan af Juhani Aho. — 421 sid., tr. 1901 .... 5: 50
L. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 9. Teologin, senare delen**, af Herman Råbergh. — 229 sid., tr. 1902 .... 3: —
LI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 15.** (Längre uppsatser af P. Nordmann, A. O. Freudenthal, J. Ahrenberg, Z. Schalin och O. Grotenfelt). — LXIX + 243 sid., tr. 1902 .... 3: —
LII. ***Finlands svenska vitterhet. 3. Valda skrifter af Jakob Frese med en teckning af hans lefnad och skaldskap**, af Arvid Hultin. — CXIX + 218 sid., tr. 1902 .... 4: 50
LIII. **Katalog öfver Den svenska litteraturen i Finland samt arbeten på främmande språk af finländske författare eller utgifna i Finland 1896—1900.** Utarbetad af H. Bergroth. — 302 sid., tr. 1902 .... 4: —
LIV. ***Torsten Rudeen. Ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdomshistoria**, af Arvid Hultin. — IV + 276 sid., tr. 1902 .... 4: —
LV. **M. Calonii bref till H. G. Porthan**, utgifna af W. Lagus. — XI + 449 + 91 sid., tr. 1902 .... 8: —
LVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 16. — 1902.** (Längre uppsatser af H. Pipping, R. Nordenstreng, O. Grotenfelt, A. Hultin, K. G. Leinberg). — LXVII + 236 sid., tr. 1903 .... 3: —
LVII. ***Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choræus**, utgifna af Ernst Lagus. — VIII + 400 sid., tr. 1903 .... 4: 50
LVIII. ***Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809**, af C. J. Ljunggren. — III + 153 sid., tr. 1903 .... 2: 50
LIX. **Bidrag till Eddametriken**, af Hugo Pipping. — 118 sid., tr. 1903 ... 3: —
LX. ***Per Brahe.** Illustrerad lefnadsteckning, författad af P. Nordmann. — 520 sid., tr. 1903 .... 6: —
LXI. **Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning I**, af Werner Söderhjelm. — 468 sid., tr. 1904 .... 6: —
LXII. ***Joh. Ludv. Runebergs hundraårsminne. Festskrift 5 febr. 1904.** — 441 sid., tr. 1904 .... 10: —

LXIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 17. — 1903.** (Längre uppsatser af M. G. Schybergson, Gunnar Castrén, Z. Schalin, F. Gustafsson, R. F. von Willebrand, K. G. Leinberg och G. A. Nordman). — LXIII + 408 sid., tr. 1904 . . . . 4: —

LXIV. **Ordbok över de östsvenska dialekterna,** av Herman Vendell. Första häftet. — XLII + 280 sid., tr. 1904 . . . . 7: —

LXV. ***Finlands svenska vitterhet. 4. Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640—1720,** af Arvid Hultin. — CCLXXXVIII + 280 sid., tr. 1904 . . . . 6: —

LXVI. **Pehr Kalms Resa till Norra Amerika,** ånyo utgifven af Fredr. Elfving och Georg Schauman. Första delen. Med en inledning af Georg Schauman. — LI + 400 sid., tr. 1904 . . . . 4: —

LXVII. **Ridderskapets och Adelns Protokoll vid Borgå landtdag 1809,** utgifna af Elis Lagerblad. — 454 sid., tr. 1905 . . . . 8: —

LXVIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 18. — 1904.** (Längre uppsatser af W. Söderhjelm, A. Hultin, M. G. Schybergson och O. Andersson). — XCVIII + 204 sid., tr. 1905 . . . . 3: —

LXIX. **Bidrag till Helsingfors stads historia,** samlade och utgifna af P. Nordmann. I. Bref från 1550—1650. — Stadens domböcker 1623—1639. — 252 sid., tr. 1905 . . . . 3: 50

LXX. ***Bref och dagboksanteckningar af Georg August Wallin,** utgifna jämte en lefnadsteckning af Knut Tallqvist. — CXXXIV + 366 sid., tr. 1905 5: —

LXXI. **Ordbok över de östsvenska dialekterna** av Herman Vendell. Andra häftet. — 588 sid., tr. 1905 . . . . 5: —

LXXII. **Bidrag till Helsingfors stads historia,** samlade och utgifna af P. Nordmann. II. Prosten Henrik Forsii biografi och skrifter. — 129 sid., tr. 1906 2: —

LXXIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 19. — 1905.** (Längre uppsatser af R. Tigerstedt, M. G. Schybergson, P. Nordmann, A. Hultin, K. G. Leinberg och Y. Hirn). — LXIV + 322 sid., tr. 1906 . . 3: 50

LXXIV. **I. Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland,** beskrifna af Mauritz Hallberg. — 154 sid., tr. 1906 . . 3 —

LXXV. **Ordbok över de östsvenska dialekterna,** av Herman Vendell. Tredje häftet. — pp. 589—900, tr. 1906 . . . . 5: —

LXXVI. **Bidrag till Helsingfors stads historia,** samlade och utgifna af P. Nordmann. III. Bref från 1651—1697. Stadens domböcker 1639—1643. — 210 sid., tr. 1906 . . . . 3: —

LXXVII. **Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning II,** af W. Söderhjelm. — 558 sid., tr. 1906 . . . . 7: —

LXXVIII. ***Förhandlingar och uppsatser 20. — 1906.** — (Längre uppsatser af W. Ruin, R. Lagerborg, G. Heinricius, K. G. Leinberg och G. Castrén). — LXV + 397 sid., tr. 1907 . . . . 4: —

LXXIX. **Ordbok över de östsvenska dialekterna,** av Herman Vendell. Fjärde häftet. — pp. 901—1215 + 6 sid., tr. 1907 . . . . 5: —

LXXX. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 10. Filosofin,** af Th. Rein. — 326 sid., tr. 1908 . . . . 3: 50

LXXXI. ***Förhandlingar och Uppsatser 21. — 1907.** (Längre uppsatser af E. Wrangel, Th. Westrin, G. Heinricius, J. G. Nikander, L. F. la Cour, K. G. Leinberg, Ossian Grotenfelt, W. Söderhjelm). LXXIV + 397 sid., tr. 1908 . . . . 4: —

LXXXII. **Bidrag till Helsingfors stads historia,** samlade och utgifna af P. Nordmann. IV. Bref från 1714—1796. 228 sid., tr. 1908 . . . . 3: —

LXXXIII. ***Henrik Gabriel Porthan.** Lefnadsteckning af M. G. Schybergson. Förra delen. — XIII + 281 sid., tr. 1908 . . . . 3: —

OBS. De med * utmärkta tomerna hafva utdelats åt *alla* medlemmar, de öfriga endast åt stiftare.

